

AHMED HÜSEYİN ŞERİFÎ

İSLAMİ YAŞAM TARZI

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

AHMED HÜSEYİN ŞERİFÎ

İSLAMİ YAŞAM TARZI

Çeviri
Mikail Gürel

 el-Mustafa
yayinlari

el-Mustafa Yayınları: 33

ISBN: 978-605-9982-14-6

İSLAMÎ YAŞAM TARZI

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 27932

© el-Mustafa Yayınları, 2015

Bu kitabın tüm yayın hakları,
el-Mustafa Yayınları'na aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı ya-
pılabilir, izinsiz olarak hiçbir bi-
çimde çoğaltılamaz, dağıtılamaz.

Eserin özgün adı

سبک زندگی اسلامی

Sebk-i Zendeği-yi İslamî

Yayın Yönetmeni

Dr. Cafer Yusufi

Yazar

Ahmed Hüseyin Şerifi

Çeviri

Mikail Gürel

Editör

Yusuf Tazegün

Tashih ve Redakte

Ozan Kemal Sarıalioğlu

Sayfa Düzeni

DBY Ajans

Kapak Tasarımı

Ömer Faruk Yıldız

Birinci Baskı

İstanbul, Ağustos 2015

Baskı ve Cilt

Yılmaz Basın Yayın

Maltepe Mah. Litros yolu 2. Matbaacılar sitesi 3NB2

Topkapı / İstanbul • Tel: 0212 493 00 85

(Sertifika no: 27185)

Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi
Türkiye Temsilciliği

Merkez Efendi Mah. Mevlana Cad. Aktaş Apt. No: 108

Zeytinburnu / İSTANBUL Tel: (0212) 664 46 40

elmustafa@hotmail.com.tr

İçindekiler

› Başlarken	13
-------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

Yaşam Tarzı ve Adabının Anlamı

Adap	17
Adabın Misdak ve Türleri	19
Adabın Önemi ve Toplumsal Etkileri	19
Adap ve Fıkıh	23
Edebe Mani Olan Şeyler/Edepten Kaçış Nedenleri	25
Yaşam Tarzı	26
Yaşam Tarzının Özellikleri	27
Yaşam Tarzını Oluşturan Faktörler	29
Din ve Yaşam Tarzı	30
Yaşam Tarzında Dönüşüm	33
Özet	37
Sorular	40
Etüt ve Müzakere Konuları	40

İKİNCİ BÖLÜM

Temel Konular

Tevhid ve İslamî Yaşam Tarzı	43
İslam Açısından İnsan ve Yaşam Tarzı	45

İnsanın Hakikati.....	45
İnsan Yaşantısının Hedefli Olması.....	46
Davranışların Hedefe Ulaşmadaki Etkisi.....	46
Allah'a Yakınlık, İnsan İçin Nihai Kemaldır.....	48
Allah'a Yakınlığın Manası.....	49
Allah'a Yakınlaşma Yolu Olarak İbadet	50
Dünya ve Ahiret Konusunda İtidalli Olmak.....	51
Zahire Batın Arasındaki İrtibat.....	54
Özet.....	59
Sorular.....	60
Etüt ve Müzakere Konuları	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Boş Vakitlerde İslami Yaşam Tarzı

Boş Zamanlardan Maksat Nedir	65
Boş Zamanların Özellikleri	66
Boş Zamanların Önemi	67
1. Kültür oluşturma zamanıdır:	67
2. İş alanı oluşması için fırsat doğurur:	68
3. Tüm zamanları ve bireyleri kapsar:	68
4. Sosyal ahlakın selameti için bir tehdittir:	69
Boş Zamanlar ve Sonuçları.....	69
Boş Zamanların Ayetler ve Rivayetlerdeki Yeri.....	71
Zamanı En İyi Şekilde Değerlendirmenin Zarureti	71
Boş Zamanları Nasıl Değerlendirmeli.....	74
Eğlenme.....	75
Yolculuk ve Gezi	76
Sılayı Rahim	78
Allah'a İbadet	79
Nefsi Hesaba Çekmek.....	80
Özet.....	82
Sorular.....	84
Etüt ve Müzakere Konuları	84

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İslamî Yaşam Tarzında Sevinç ve Mutluluk

Sevincin Tanımı.....	87
Sevincin Fitri Açından İstenir Oluşu.....	90
Mutlulukla İnançlar ve Değerler Arasındaki İlişki.....	92
Mutluluğun İslamî Yaşam Tarzındaki Yeri.....	93
Mümin Kardeşlerin Gönllüne Sevinç Doldurmak.....	94
Beğenilmiş Sevinçler.....	98
Şaka.....	98
Dostlar Sevindiğinde Sevinmek	100
İman Kardeşleri ile Buluşmak.....	100
Sevinci Terk Etmenin Sevinci.....	101
Güzel İş.....	101
Allah'a İtaat Etmek	102
Allah'ı Tanımak.....	103
Beğenilmeyen Sevinçler.....	103
Musibete Uğramış Birinin Karşısında Sevinmek.....	104
Başkalarının Sıkıntılarına Sevinmek	105
Servet ve Makamdan Dolayı Sevinmek	105
Günah Yoluyla Sevinme.....	106
Oyalayıcı Sevinçler.....	107
Özet.....	108
Sorular.....	110
Etüt ve Müzakere Konuları	110

BEŞİNCİ BÖLÜM

Kız-Erkek İlişkilerinde İslamî Yaşam Tarzı

Namahrem İlişkilerinde İslamî Yaşam Tarzı.....	113
Bakmak.....	114
Şehvet Zeminini Yok Eder.....	114
Zihnin Rahatlaması.....	115
İmanın Lezzetini Tatmak.....	115
Konuşma.....	116

Muhtevası Güzel Olan Sözü Kullanmak.....	116
Namahremle Şakalaşmaktan Kaçınmak.....	117
Konuşurken Sesi İnceltmemek	117
Zaruret Miktarına Yetinmek.....	118
Bir Arada Bulunma Durumu.....	118
Giyim ve Süslenme.....	120
Bedenî Temas	121
Kız-Erkek İlişkileri	122
Bu Tür İlişkilerdeki Amaç.....	122
Kız-Erkek İlişisinin Sonuçları	123
Özet.....	128
Sorular.....	129
Etüt ve Müzakere Konuları	129

ALTINCI BÖLÜM

Cinsel İcğüdüyü Kontrol Etmede İslamî Yaşam Tarzı

Cinsel Dürtüyü Dizginleme Yöntemleri.....	134
Nefse Yüklenme Yöntemi	135
İbadet Programı.....	135
Tahrik Edici Müziklerden Kaçınmak.....	136
Tahrik Edici Yemeklerden Kaçınmak.....	136
Namahreme Bakma ve Konuşmada İslamî Kurallara Riayet.....	137
Tezekkür (Hatırlama) Yöntemi.....	137
Allah'ı Anmak.....	137
İlahi Nimetleri Anmak.....	138
Ölümü Anmak.....	139
Ahireti Anmak.....	139
Durum Değiştirme Yöntemi.....	140
Günah Meclisini Terk Etmek.....	140
Namahremle Halvet Etmekten Kaçınmak.....	141
Uygun Duruma Geçmek.....	142
Dua Yöntemi	143
Eş İstemek İçin Dua Etmek.....	143

İffet İçin Dua Etmek.....	143
Allah'a Sığınma Yöntemi.....	144
Basireti Güçlendirmek	145
Allah'ın Hazır Olduğuna İnanmak.....	146
Şehvetperestliğin Kötü Sonuçlarını Bilmek.....	147
Düşünce ve Hayal Kontrolü	148
Özet.....	149
Sorular.....	151
Etüt ve Müzakere Konuları	151

YEDİNCİ BÖLÜM

İlim Öğrenmede İslamî Adap ve Yaşam Tarzı

İslam Dininde İlim ve İlim Öğrenmenin Yeri.....	155
İlim Öğrenmede İslamî Örnek.....	158
İlim Öğrenmek Kapsayıcı Bir Vazifedir.....	159
İlim Arayışı ve Manevi Yükseliş.....	159
İlim ve Sosyal Sorumluluk	160
İslam Dininde Muallim ve Üstadın Önemi	161
Üstad ve Öğrenci Teamülünde İslamî Örnek	162
Üstada Karşı Mütevazı Olmak.....	163
Aktif Şekilde Dinlemek	165
Sormak ve Sorgulamak.....	167
Üstadın Sözlerini Not Almak.....	170
Özet.....	171
Sorular.....	173
Etüt ve Müzakere Konuları	173

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Başkaları ile Muaşeretle İslamî Yaşam Tarzı

Önem ve Yeri.....	177
Muaşeretin Değeri Araçsaldır	178
Muaşeret Türleri.....	181
İnsani Muaşeretler.....	181

Dini Muaşeretler	181
Toplumsal Muaşeretler.....	181
Arkadaşlık Muaşeretleri	185
Ailevi Muaşeretler.....	187
Muaşeretin Genel Kriterleri.....	188
Kendin için beğendiğini başkaları için de beğen.....	188
Başkalarına yumuşak davranmak	189
Zulme karşı koymak ve insanların işleriyle ilgilenmek.....	192
Emri maruf ve nehyi münker (iyiliği emredip kötülükten sakındırmak).....	197
Özet.....	201
Sorular.....	203
Etüt ve Müzakere Konuları	204

DOKUZUNCU BÖLÜM

Ailevi İlişkilerde İslamî Yaşam Tarzı

Ailenin Önemi ve Yeri.....	207
Aile ve İnsan İhtiyaçlarının Temini.....	209
Ailevi Muaşeretlerde İslamî Yaşam Tarzı.....	210
Eş Seçiminde Temel Değerleri Riayet Etmek.....	210
Aileyi Güçlü Kılan Rükünler	213
Aile Üyelerinin Sorumluluk Almaları.....	215
Karşılıklı Hakların Riayet Edilmesi.....	218
Aile İçinde Psikolojik Güven.....	219
İhtilafların Makul ve Adilane Çözümü.....	221
Sevgiye Dayalı İlişkiler.....	224
Ebeveynle Ünsiyet.....	226
Ebeveyne İyilikte Bulunmak.....	227
Birkaç Hatırlatma.....	228
Geçimi Sağlamak İçin Çalışmak.....	230
Özet.....	231
Sorular.....	233
Etüt ve Müzakere Konuları	233

ONUNCU BÖLÜM

İş ve Kazanç Konusunda İslamî Yaşam Tarzı

Çalışmanın Önem ve Yeri.....	238
İş ve İşçiye Övgü.....	239
İşsizlere Serzeniş	240
Sürekli Çalışmanın Değeri.....	243
Din Önderlerinin Hayatında Çalışmak	243
Çalışmanın Psikolojik Gelişim ve Sağlıktaki Rolü	244
Çalışmak ve Kişilik Duygusu	244
Çalışma ve Kazançta İslamî Adap.....	246
İlahi Niyet Taşımak	247
İyi İş Yapmak: İşin Niteliği.....	248
Çalışıp Kazanmadaki Ulvi Mülahazalar.....	248
Helal Rızık Kazanma	249
Çalışıp Kazanma ve Allah Sevgisi.....	250
Çalışma ve Kazanmanın Afetlerini Tanıma	250
Daha Fazla Kazanma Hırsı	252
İşe Sırf Kâr Sağlama Gözüyle Bakmak	252
Ahlak ile Maişet Arasındaki Bağ.....	253
Özet	256
Sorular.....	258
Etüt ve Müzakere Konuları	258
› Kaynakça.....	259

Başlarken

Bireysel ve sosyal hayat sahnesinde cereyan eden yaşam tarzı ve İslam adabı yaşadığımız toplumun son derece zaruri konularından biridir. Bir toplumun sosyal hüviyetini oluşturan temel rükünler şunlardan ibarettir: İnançlar (dünya görüşü), değerler (ideoloji) ve yaşam tarzı (davranış tercihleri, öncelikler).

Muhtelif toplumlar arasındaki ayrılık ve farklılıkların kaynağı da bu üç olgu ile alakalıdır. Bir toplumun yaşam tarzı onun görünen hüviyetini teşkil eder. Bir toplum kendi dünya görüşü ve ideolojisinin mahsulünü başkalarına göstermek istiyorsa inançları ve savunduğu değerleri ile yaşam tarzı arasında uyum olmalıdır. İçinde yaşadığımız camia maalesef köklü inançları ve orijinal İslamî değerleri ile çeşitli alanları kapsayan yaşam tarzı arasında güçlü bir bağ kuramamıştır. Dolayısıyla birçok yerde sergilediğimiz yaşam tarzı İslamî olmayan veya bir yönüyle İslam'a zıt adab ve geleneklerin etkisi altında kalmıştır. İnançlarımızla yaşam tarzımız arasında oluşmuş bu mesafenin sebepleri yeri geldiğinde iyice araştırılmalıdır. Ancak en önemli sebep bilgi faktörüdür. Yani toplumdaki bireylerin çoğu İslamî bir yaşam tarzı ve adabı hakkında gerekli bilgiye sahip olmadığı için bunu davranış ve gidişatlarına yansıtmaktadır.

Oysaki yaşam tarzı konusunun dikkate alınmaması toplum yapısına telafisi mümkün olmayan zararlar verebilir. İnanç değerleri ile yaşam tarzları arasında bir bağ kuramayan insanlar belli bir süre sonra inanç ve değerlerinden vazgeçebilir, bunları anlamsız bulabilirler! Sonra da İslamî olmayan yaşam tarzlarını haklı göstermek için İslamî inanç ve değerleri sorgulamaya başlarlar. Mesela; bunların geçmişteki ilkel toplumlara ait değerler olduğunu

(ve günümüzde karşılığı bulunmadığını) savunurlar! Böylece tamamen İslam'dan ve inançlarından yüz çevirirler. Kur'an-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmaktadır:

﴿ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ اسَاءُوا السَّوْءَ اَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللّٰهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ﴾

“Sonra kötülük yapanların sonu pek kötü oldu; Allah'ın ayetlerini yalanladılar ve onlarla alay ediyorlardı.”¹

Günah bir anlamda yaşam tarzındaki sapmadır; yeme tarzında, içme tarzında, giyim-kuşamda, musikide, mimari tarzında, süslenme şeklinde, dekorasyon vb. alanlarda sapmadır. Kur'an şunu söylüyor: İnsanı işlediği günah, yavaş-yavaş ve tedrici olarak Allah'ın ayetlerini yalanlamaya ve onlarla alay etmeye götürür!

İslamî yaşam tarzı örneğine sahip olabilmek için anlamlar ve kavramlar üzerinde çalışmamız gerektiği gibi uygulanabilir örnekler de sunmalıyız ve bu örneklerin toplumdaki artı ve eksi yönlerini ölçebilmeliyiz. İşte elinizdeki bu kitap İslam'ın önerdiği hayat tarzı üzerinde fikir yürütebilmek yönünde hazırlanmış bir eserdir.

Okumakta olduğunuz kitap sosyal hayatın önemli boyutlarından bir bölümünde İslamî yaşam tarzı ve adabının ne şekilde olması gerektiğini ayetler ve rivayetlere dayanarak açıklamaya çalışmıştır.

Bu amaçla bazı kavramların anlamlarını ve inanç temellerini sunduktan sonra “boş vakitler”, “hoşnutluk ve neşe”, “kız erkek ilişkileri”, “cinsel dürtünün kontrolü”, “ilim öğrenmek”, “başkalarıyla irtibat kurmak”, “aile ilişkileri”, “çalışmak ve kazanmak” gibi sahalardaki İslamî yaşam tarzı hakkında geniş izahatta bulunulmuştur.

Ümit ederiz değerli okuyucular ve aziz üstadlar bizi kıymetli önerilerinden mahrum bırakmayacak, yapacakları hatırlatmalarla eserin sonraki baskılarda daha da zenginleşmesine katkı sağlayacaklardır.

¹ Rum, 10.

Birinci Bölüm

Yaşam Tarzı ve Adabının Anlamı

Kitabın temel eksenini sosyal hayatın bazı özel alanlarındaki İslamî yaşam tarzı ve adabı ile ilgili konular oluşturduğu için her şeyden önce iki kilit kavramı, yani “edep ve yaşam tarzı” kavramlarının anlamını ve bunların genel olarak din dediğimiz fıkıh ve ahlakla olan irtibatını açıklamalıyız. Bu kavramların unsurları ve engellerini beyan etmeliyiz. Dolayısıyla kitabın birinci bölümünü “edep ve yaşam tarzının” anlamını incelemek konusuna ayırdık.

Adap

Edep, bir davranıştaki “zarıflık ve güzellik” olarak tanımlanmıştır. Yani bir davranışta uygun görülen şekilsel güzelliğe edep denilmektedir¹. Mesela; yemek yeme adabı, uyuma adabı, dua ve namaz adabı, muâşeret adabı, ziyaret ve evlilik adabı vb. Bu davranışlara şayan olan hasletler o davranışların güzelliğine ve kemaline sebep olur. Bu manadaki edep ancak meşru davranışlarda gerçekleşmektedir. Yani bir davranışın adabından söz ediyorsak aslında o davranışın kendisini tavsiye ediyor veya en azından uygun görüyoruz demektir. Dolayısıyla çirkin ve yasak olan işlerde adabın anlamı yoktur. Yani şarap içme, hakaret ve yalan konuşma gibi fiillerin adabından söz etmek anlamsızdır. Aynı şekilde bir şeyin edebinden söz ediliyorsa onun çirkin ve güzel, tam ve eksik gibi şekilleri olmalıdır.

Edebin tanımında geçen güzellik ve liyakat çeşitli camialarda farklı olabilir. Bu yüzden çeşitli toplumlarda farklı adap anlayışı vardır. Şöyle ki

¹ el-Mizan, Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai, c. 6, s. 256.

bir toplumda doğal ve sıradan olan bir davranış başka bir toplumda çirkin ve kınanmış sayılabilir. Örneğin; İslam toplumunda insanlar birbirleriyle karşılaştıklarında selam verirler. Oysaki bazı toplumlarda selam yerine şapka çıkarmak veya ellerini belli şekilde başlarına doğru kaldırmak gibi bir gelenek vardır. Veyahut İslam ümmetinde namahremler arasındaki görüşme adabı başka toplumlardakinden çok farklıdır.

Bazıları (ruhta yerleşik olan alışkanlıklar diye nitelediğimiz) ahlak ile adabı aynı şeymiş gibi algılayabilirler. Fakat yaptığımız tanımlamadan da anlaşıldığı gibi ahlak ruhun güzelliği, adab ise davranışın güzelliğidir. Yani ahlak deruni ve içsel sıfatlara dönük bir olgu iken adab zahiri ve görünen davranışlarla ilgili bir olgudur. Adap genel olarak ahlakın tezahür ettiği arenadır. Bu yüzden halk arasında adaba aykırı davranmanın çirkinliği ahlaka aykırı davranmaktan daha azdır. Zira insan ahlaki bir hükmü bilmediği mazeretini getiremez. Mesela yalan konuşan biri “yalancılığın kötü olduğunu bilmiyordum” diye bir bahane getiremez. Getirse bile insanlar onun bu mazeretini kabul etmez, geçerli saymaz. Aksine adap konusunda getirilecek bu tür bir mazeret halk tarafından yerine göre kabul edilebilir. Aynı şekilde ahlaki konular çeşitli kültürlerde sabit ve değişmez özelliğe sahipken sosyal adaba dair birçok konu değişken ve görecelidir². Başka bir ifadeyle adap, ahlakın dış âlemde vücut bulmuş somut şeklidir, çeşitli örnekleri vardır ve alternatif kabul eden bir özelliğe sahiptir. Yani ahlaktan asla vazgeçilemez ve her daim ona bağlı kalmak gerekir. Fakat adapla ilgili bazı konulardan alternatif olması şartıyla vazgeçilebilir³. Sonuçta zaman ve mekân faktörünü aşmış değerleri ifade eden davranışlar ahlakla alakalı, zaman ve mekâna bağlı değerleri ifade eden davranışlar ise adapla ilgili konulardır⁴. Adabın muhtelif camia ve gruplarda farklı şekilleri vardır. Adap belli bir sınıf veya özel bir gruba ait olabilir, zenginlerin adabı veya tabiplerin adabı gibi. Oysaki ahlak kapsayıcı ve geneldir, herhangi bir sınıfa veya bir meslek grubuna has kılınmaz.

² Revanşinasiy-i Rûst ba Nigêriş be Menabi-i İslamî, Ali Misbah ve diğerleri, s. 1111.

³ Bu aslında ilke ile yöntem arasındaki fark gibidir. İlkeler ve yöntemlerin hepsi de yapılması gerekli olgular olmakla birlikte ilkeler her zaman korunmalıdır. Ama yöntemler her ne kadar doğru olsa da alternatifleri bulunduğu değiştirilebilir.

⁴ İslam ve Mukteziyat-i Zaman, Murtaza Mutahhari, c. 1, s. 281; Amuzehay-i Bünyadin-i İlm-i Ahlak, Muhammed Fethali Hani, c. 1, s. 40.

Adabın Misdak ve Türleri

Adabı çıkış noktasına göre dini ve dini olmayan şeklinde iki sınıfa ayırabiliriz. Dini adap ya doğrudan dini naslara dayanmış ya da iman ehli onları kendi dini anlayışlarına dayalı olarak dini kaynaklardan aldıkları ilhama göre oluşturmuş ve kendilerini bunlara riayete mukayyet kılmıştır. Dini olmayan adap ise kaynağını coğrafi koşullardan, ırk, tarih, zümre, cinsiyet vb. faktörlerden alarak oluşmuş adaptır. Örnek verecek olursak; daha önce selam vermeye çalışmak, selamın cevabını daha kâmil ve güzel şekilde vermek, ibadet yaşına varmayı kutlamak, bir meclise girdiğinde bulunduğu boş yere oturmak gibi davranışlar dini adaptandır⁵.

Aynı şekilde adabı bireysel ve toplumsal olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Eğer edebe riayet konusunda şahsın kendisinden başkası ortada yoksa bu tamamen bireysel bir edeptir; namaz kılma ve uyumanın adabını buna örnek gösterebiliriz. Fakat edebe riayet konusunda başkalarının da hazır olması şartı varsa bu toplumsal edep olur; muâşeret ve evlilik adabı bu kabildendir.

Beslenme yöntemi, süslenme (giyim türü ve dış görünüm), sağlık ve sıhhat, muâşeret (selam, tokalaşmak, oturmak, kalmak, karşılıklı konuşmak vs.) gibi konular adap için verilebilecek örneklerden bazılarıdır.

Adabın Önemi ve Toplumsal Etkileri

İslamî adap, İslam'ın görünen simgesidir. Müslüman olmakla her tür davranışı sergilemek bir araya getirilemez. Yani İslamî değerler karşısında teslimiyetle baş eğdiğimiz takdirde kendimiz için her tür davranış ve görüntüyü seçemeyiz. İslam adabı, İslamî inanç ve değerlerle uyuşan görünüş ve davranışlar olup teorik ve pratik tevhid ilkesinin somut dışyüzüdür. Onun içtimai yönü de dikkate alınabilir. Özel adap kurallarına bağlı olan bir ümmet kendi inançları ve değerlerine uygun bir sosyal yapı meydana getirir. Örneğin İslamî değerlerin kökleştiği ve Allah'a kulluğun yaygınlaşmış olduğu bir camiada hırs ve dünyevileşmeyi artırıcı metaların reklamı uygunsuz görülür ve kendine alan bulamaz.

⁵ Ahlak-ı İslamî, Mebani ve Mefahim, Mehdi Alizade ve diğerleri, s. 214.

İnsanın zahiri davranışı onun ne tür bir düşünce ve tutkuya sahip olduğunu gösterir. Bir kişiden görülen davranışlar bir şekilde onu başkalarına – hatta kendisine – tanıtmış olur; onun deruni ahvalini aşikâr eder, inançları ve beğenilerini ortaya koyar. Mesela Şiaların Hz. Peygamber ve onun tertemiz Ehlibeyt'inin (a.s) matem günlerinde üzüntülerini göstermek için giydikleri siyah gömlek, onlardaki Peygamber'e ve Ehlibeyt'ine olan bağlılığı ve bu kültüre olan inançlarını ortaya koymaktadır. Bu yüzden eğer bu zahiri davranış birtakım insanların ortak noktası olursa bu onların hemfikir olduklarını ve birbirlerine olan yakınlıklarını gösterir. Eğer bireylerin zahirinde ve yaşam şeklinde bir farklılık varsa muhtemelen onların hayata bakış tarzı ve değer yargılarında da farklılık olduğunu tahmin edebiliriz. Her insanın üzerindeki elbise, onun vücut ülkesinin bayrağıdır; vücut evinin kapısı üzerine asmış olduğu bu sancakla hangi kültüre tabi olduğunu ilan etmektedir. Aynı şekilde her millet kendi sancığına olan bağlılık ve saygısıyla ulusal ve siyasi hüviyetine olan inancını aşikâr etmektedir. Bir insan belli birtakım değerler ve ideolojilere gönülünü kaptırmış olduğu sürece bu değer ve ideolojilere uygun elbiseyi asla üzerinden çıkarmayacaktır⁶.

Buna göre insanın zahiri şeklinde meydana gelen değişim, onun düşünce ve eğilimlerini etkilemiş olan içindeki tufanın sonucudur. Her insanın elbisesi ilk bakışta onun zevahirinden bir sunum olup dış karakterinin bir cilvesi sayılır. Fakat daha dakik bir bakışla bakıldığında onun iç dünyası ile kopmaz bir bağın göstergesidir ve deruni âleminde bulunan gerçeklerin üzerindeki perdeyi kaldırır. Elbise tek tek her bireyin şahsiyetini tanımlamakla birlikte sadece toplumsal kültürün etkisi altında kalmış bir olgu değildir. Elbette bireylerin kişiliği ile yaşadıkları toplumun genel kültürü arasında güçlü bir bağın olduğu konusu inkâr edilmez bir gerçektir. Manevi ve insani değerlerin itibarsız olduğu ve insanın iç dünyasının dış etkenlerden tamamen bağımsız olarak şekillendiği bir toplumda insanın kişiliği kesinlikle diğerlerinin genel teveccühü ve onun hakkındaki görüşlerine göre şekillenir. Bu tür bir toplumda yaşayan bireyler doğal olarak üzerlerine giydikleri elbise ile kendileri için bir şahsiyet ve belirginlik oluşturmaya çalışırlar. Giyimlerde sayısız ve se-

⁶ Ferheng-i Berehnegi ve Berehnegiy-i Ferhengi, Gulam Ali Haddad Adil, s. 40.

bepsiz şekilde görülen değişiklikler de bireylerin içindeki bu duygunun yansımasıdır⁷.

İslamî adap, İslam'ın zahiri simgesidir dedik. Her simge kendi mana ve mefhumunu göstermekle birlikte söz konusu mananın toplumdaki varlık ve hayat derecesini de beyan etmektedir. Müslümanların şer'i adap ve hükümlere bağlılıkları, İslam'ın toplumdaki varlık ve hayatının ilanı olmakla birlikte İslamî düşünce ve kültürün özellikle gelecek nesiller için yayılma vesilesidir. Bir Müslümanın namazı ve onun adabı ile zahiri etkilerinin tümü İslamî kültürün anımsatıcısı ve dolaylı şekilde tevhid ideolojisinin tebliğidir. Sonuçta adaba bağlılığı gösterişçilik ve yüzeycilik olarak değerlendirmek doğru değildir. Aksine birçok eğitici ve kültürel etkilere binaen bu davranış tutumlarına bağlılığı artırmak gerekir.

Batı dünyası adabın öneminden dolayı kendi kabul ettiği kültür, yaşam tarzı ve adabını yapmak için birkaç köklü çalışma yürütmektedir:

1- Modern Batı yaşantısı ve kültürünü tek, alternatifsiz, çekici ve aynı zamanda kaçınılmaz olarak sunmakta; onu güçlü kılan unsurları, çekici yönlerini, gizli ve açık olanaklarını reklam etmektedir.

2- Geleneksel yaşam tarzını küçümseme, sembollerini tahrip etme ve bazı hurafeleri ön plana çıkarmak yoluyla diğer kültürleri, özellikle de İslamî kültürü işe yaramaz göstermekte ve aleyhinde yıpratıcı propagandalar yapmaktadır.

3- Adaba alternatif sunup ona davet etmekte, gelenekçi ve İslam'a dayalı kültür şekillerinin yerine modern yaşam tarzına ve yöntemlerine çağırılmaktadır.

Her hâlükârda inançlar ve değerleri yaymada adabın, sembollerin ve yaşam tarzlarının özel gücü dikkate alındığında; (1) adabı aşikâr etmek ve sembollerini açığa vurmak, (2) bunları tazim etmek ve (3) korumanın zaruri olduğu gerçeği daha iyi anlaşılır. Ayrıca batıl gelenekler ve yanlış düşünceler küçümsemeyi, değiştirilmeyi veya onlara ait sembollerin ortadan kaldırılmasını icap etmektedir. Put ve hac gibi ibadet heykellerini ortadan kaldırmanın tavsiye edilmesi, Hz. Musa'nın Samirri'nin

⁷ Ferheng-i Berehnegi ve Berehnegi-yi Ferhengi, Gulam Ali Haddad Adil, s. 43-45.

buzağısını yakıp külünü denize savurması⁸ ve Peygamberimizin (s.a.a) Dırar mescidini yıktırması gibi örnekleri buna delil olarak göstermek mümkündür. Batıl bir kültüre ait adap ve simgeleri kullanmak, o kültürün tebliğ ve güçlendirilmesi, hayatı ve varlığının toplumda ilan edilmesidir. Bizler bu adaba uymakla o düşünceye üyeliğimizi ve bağlılığımızı ilan etmiş olmaktayız, onun askerlerinden sayılmaktayız⁹. Resul-ü Ekrem (s.a.a) ümmetine şu tavsiyede bulunmuştur:

﴿وَلَا تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ﴾

“Kendinizi Yahudilere benzetmeyin.”¹⁰

İslamî adapla süslenmenin önemli neticelerinden biri, insani değerlerin gelişmesidir. Genel olarak toplumsal adaba riayet edilmesi ilişkilerin derinleşip sağlamlaşmasına, samimiyetin artışına ve bireyler arasındaki irtibatın daha tatlı ve etkili olmasına yol açar. Toplumdaki davranış şekillerinin tek tip oluşu bireylerin birbirine daha fazla ısınmasına ve daha iyi iletişim kurmasına sebep olur. Örneğin, selam vermek kaynaşma ve muhabbet kurmanın ilk sinyalidir. Eğer bu edebi kaldırırsak toplumsal bağların birçoğu ortadan kalkmış olur. İslamî edep kurallarından her birine sahip olmak kişiyi diğerlerinin nazarında güzelleştirir ve ziynetine vesile olur. Kişi uyguladığı her edep kuralı ile üzerine yeni bir elbise giymiş gibi olur. Emir’ül-Müminin Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

الْأَدَابُ حُلٌّ مُجَدَّدَةٌ

“Adap – ruh ve bedene giydirilen – yenilenmiş elbiselerdir.”¹¹

Dolayısıyla İslamî adap ile müeddep olmak diğerlerini cezbetmekte, örneklik için iyi bir numune oluşturmakta, emr-i maruf ile nehy-i münkerin uygulanmasını sağlamakta ve toplumun ıslah edilmesinin önünü açmaktadır. Kişi beğenilmiş adap ile müeddep olunca onun değeri ve kıy-

⁸ Taha, 97.

⁹ Bkz. Libas-ı Ruhaniyet, Çeraha ve Bayedha, Muhammed Alimzade Nuri, s. 9-20.

¹⁰ el-Kafi, Muhammed b. Yakub Kuleyni, c. 6, s. 531.

¹¹ Nehc’ül-Belaga, Seyyid Cafer Şehidi’nin Tercümesi, 5. Hikmetli Söz.

meti artar, saygın biri olur; bu yüzden daha büyük sorumluluklar ona tevdi edilir. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

لَا يَزُأْسُ مَنْ خَلَا عَنِ الْأَدَبِ وَ صَبَا إِلَى اللَّعِبِ

“Edebi olmayan ve eğlenceye dalan kimse başkan olamaz.”¹²

Adap ve Fıkıh

Fıkıh konuları bireyin zahiri yaşantısını düzenleyen adabı içermektedir. Yaşantının zahiri şeklinin İslam’ın manevi esasları ve ilkeleri üzerinde şekillenmesi İslamî yaşam adabını oluşturur. Dini bir yaşam örneği, dini desturların somut, geniş ve kapsamlı emirlerinin oluşturduğu zahiri çehredir. Bu çehre genellikle birçoklarının ilgi odağıdır ve toplumda daha fazla kabul görmektedir. Dolayısıyla dini tebliğ ederken bu yöneltiden faydalanmak gerekir. İslamî adap, kaynağını fıkıh ve ahlak ilminden almaktadır. Fıkıh ilmi vacip ve haram konuları beyan etmenin yanı sıra müstahap ve mekruhlardan da söz etmekte, böylece adap kurallarını da uhdesine almaktadır. Ahlak ilmi de birçok adap kuralını ihtiva etmektedir. Elbette yaşadığımız şu asırda yaşam alanlarımızda meydana gelen açılımlar aynı doğrultuda adap kurallarının da genişlemesi beklentisini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla da pratikte uygulanacak önemli desturlara ihtiyaç vardır. Bunların özellikle şu asırda somut olarak şekillenmesini mümkün kılacak uygulamalar olmalıdır. Mesela züht, cömertlik, ihsan, yiğitlik ve şefkat gibi kavramların günümüz dünyasındaki zahiri suretleri belirginleşmelidir.

Ciddi şekilde üzerinde durulması gereken husus şudur: Bazen dini açıdan bir fiilin helal veya haram, caiz ya da yasak oluşunu araştırırız. Bazen de dinin söz konusu fiili tavsiye edip etmediğini bilmek isteriz. Demek ki dini emir ve talepleri sadece şer’i helal ve haramla sınırlamak doğru değildir. Başka bir ifadeyle bir fiilin şer’i açıdan helal olduğuna yakın etsek dahi yine de onun iyi mi yoksa kötü mü olduğunu sormamız icap etmektedir. Tavsiye edilmiş normlar, ahlaki ve adap kurallarına göre yapılması veya yapılmaması gerekenlerin kapsamı, haram ve helal dairesinin ötesindedir ve

¹² Gururü'l-Hikem ve Durerü'l-Kelim, Abdulvahid b. Muhammed Temimi Amedi, h. 5096.

oldukça geniştir. Zira fıkhi açıdan bir şeyin caiz oluşu ahlaki cevazdan daha geneldir. Binaenaleyh bir konuda verilmiş fıkhi cevap o konunun helal ve haram sınırındaki durumunu belirler. Ama bu artık o konuda İslamî araştırmanın sona erdiği ve başka bir müzakereye gerek kalmadığı anlamına gelmez. Örneğin; fıkhi açıdan erkeğin sadece avret mahallini örtmesi, örtünmesi için yeterlidir. Ancak böyle bir örtünmeyi tavsiye etmek ve genel bir kültüre dönüştürmek doğru mudur?! Bu da gösteriyor ki bir kültür ve toplum inşa edildiğinde fıkhi sınırlardan ahlaki merkeze doğru yükselişe geçmek gerekir; adap, tavsiyeler ve değerleri yaymak icap eder.

Bir Müslümanın tercihlerindeki davranışları asgari ile azami arasındadır ve Müslüman kişi tabanla tavan arasındaki hareketinde özgürdür. Fakat ona tavsiye edilen şey, asla tabanda kalmaması ve daima kendisini tavana yaklaşmasıdır. Onun durumu “kabul notu on ile yirmi arası olan” bir okuldaki öğrencinin durumuna benzer. Öğrencinin “on” alması ondan beklenen en az nottur. Fakat öğrencinin notu yirmiye ne kadar yaklaşırsa başarısı ve makbuliyeti de o ölçüde artar. Yani “on” razı olunan bir not değil, sadece sınıfta kalmama notudur. İslam şeriatında da bazı işler helaldir. Fakat yapılmaması gereken helaldir. Yani kendisinden uzaklaştırılması tavsiye edilen ve sadece özel durumlarda, mecbur kalındığında yapılan helaldir. Bir Müslümanın yaşantısı Allah’ın rızasına azami düzeyde yakın olmalıdır ve sırf Allah’ın gazabından kurtulmaya yetinmemelidir. Ancak bu açık destura rağmen bazıları, “Yaptığım iş haram mı?” diyerek en azı yapmaya yetinmekte, böylece helal olan her şeyi yaparak şer’i açıdan benimsenen davranışlardan uzaklaşmaktadırlar. Belki de şu iki ayetteki ifade farkı bu konuya matuftur:

﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا ﴾

“Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır; o halde bu sınırları aşmayın.”¹³

﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا ﴾

“Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır; o halde bu sınırlara yaklaşmayın.”¹⁴

¹³ Bakara, 229.

¹⁴ Bakara, 187.

Oyun ve eğlencenin birçoğu şer'i açıdan helal olmakla birlikte asla tavsiye edilmemiştir. Hatta Yüce Allah, müminlerin kurtuluş şartlarından biri olarak onların bu tür işlerden uzak durmalarını zikretmiş, şöyle buyurmuştur:

﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ﴾

“Gerçekten müminler kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki namazlarında huşu içindedirler. Boş işlerden uzak dururlar.”¹⁵

Yaşantının İslamî olabilmesi için sadece haramdan kaçınmak yeterli değildir. İnsanın yaşamının tümü helal işlerle dolu olabilir. Mesela, sabahtan akşama kadar vaktimizin tümünü helal eğlencelerle geçirdiğimiz halde yaşantımız İslamî olmayabilir. Dolayısıyla İslamî bir yaşam tarzını tasvir ederken sadece helal-haram konusuna yetinmek doğru değildir. Aksine tavsiyeler ve erdemleri de keşfetmek için çaba sarf etmeliyiz.

Edebe Mani Olan Şeyler/Edepten Kaçış Nedenleri

Adabın ne şekilde olduğu konusundaki bilgisizlik, edepten uzaklaşılmasına yol açan etkenlerden biridir. Amel adabını tanımak ise ona bağlı kalmanın ön şartıdır. Adabın mana ve müspet getirilerinin doğru şekilde algılanmaması da bu konuya matuftur.

Birçok kimse adaba bağlılığın önemli etkilerini algılamadığı için onun gereğine uygun şekilde davranmaktan kaçınır. Klişe tutumlardan uzaklaşma refleksi ve bu tür bağılıkların eskidiği veya insanı engellediğini düşünmek edepten kaçışın bir diğer sebebidir. Adaba bağlı kalmanın “eylem serbestisi ve yaratıcılıkla çeliştiği; kişiyi başkalarının tarzının kuşatması altında yaşamaya mahkûm kıldığı, onu kişisel zevk ve beğenilerinden vazgeçmek zorunda bıraktığı” gibi düşünceler de bu kaçışın sebeplerindendir. Fakat şunu bilmek gerekir ki adaba bağlılık, ahlak ve zahiri davranışın tecellisi veya onun dış görüntüsüdür; zahirle batının birbiri üzerindeki etkileşiminden dolayı da adap, ahlâkın doğal uzantısı sayılır. Belki de bu yüzden İslam’ın değerler mecmuasının geniş bir

¹⁵ Muminun, 1-3.

bölümünü adap ile ilgili öğretiler oluşturmuştur. Adaba bağlılık ve davranışların belli bir kalıba konulması sayesinde terbiye yolu kısalmış ve stabilize edilmiş olur. Edebin terbiyedeki rolü o kadar önemlidir ki “terbiye” yerine “tedip” kavramı da kullanılmaktadır.

Adap kurallarına bağlılığı engelleyen faktörlerden biri de bazı toplumlardaki düzeltilmesi gereken birtakım mantıksız adaplardır. Bu faktör aslında insanın hakikati arayıcı özelliğine dönmektedir. İnsan doğruluk ve sağlamlığı ispat edilmemiş bir şeye teslim olmak istemez. Bu tür muhalefet kınanmış olmamakla birlikte bilakis beğenilen bir tutumdur.

Dini adaba bağlılığı engelleyen faktörlerden bir başkası ise tahammülsüzlük ve konfor arayışıdır. İnsan adabın kendisi için oluşturacağı birtakım sınırlamalar içine girmek istemez. Adaba bağlılık, onu beyhude zevk ve isteklere dalma hevesinden alıkoyduğu için böyle bir sınırlamayı kabul etmek istemez.

Yaşam Tarzı

Yaşam tarzı (Life Style), kişiye, aileye veya topluma belli bir hüviyet kazandırmış özel bir yaşantı düzeni olup dış davranışlar ve vücut duruşu açısından bireyler, aileler ve toplulukları birbirinden ayıran genel geometrik tertibattır. Bir bireyin gün içinde az-çok işlediği kapsamlı ve tutarlı davranışlarından oluşan dizine yaşam tarzı denilebilir; elbette maksat onun sadece ihtiyaçlarını temin eden davranışları değil kendi hüviyetini tanımlarken ve başkalarının karşısında somutlaştırmada seçtiği özel rivayettir. Yaşam tarzı tamamen görünür ve çıkarsama yapılı özelliğe sahiptir. Yaşam tarzı ile adap arasındaki irtibatı açıklamak istiyor isek şunu söylemeliyiz: Adabın terkiibini oluşturan yapı, yani sıradan davranışlarımız ve bir bütün olarak dikkate alınan harcama, muâşeret, giyim, konuşma, eğlenme, boş zamanları geçirme, süslenmek, yemek tarzı; şehir, pazar ve evlerin mimari şekli, evlerin dekorasyonu vb. dış görünüşümüzü oluşturan genel yapı, bizim yaşam tarzımız sayılmaktadır. Yaşam sahnesinde görünen kimliğimizin zahiri tecellisi olan davranışlarımız, ideolojilerimizin, inançlarımızın, değerlerimiz ve tutkularımızın bir işareti olup bunlardan meydana çıkan birleşim, bireysel ve toplumsal karakterimizi gösterir.

Yaşam tarzı iletişim sistemi, maişet sistemi, eğlence ve boş vakitleri geçirme şekli, satın alma, tüketim, moda, toplumsal statü ölçüsü, teknolojik ürünlerin kullanılması, kültürel endüstrilerden faydalanma ve din gibi kültürel değerleri referans alma, aile, vatan, sanat, spor ve benzeri alanların tümünü kapsamaktadır¹⁶. Davranışların envanteri ve bunların dizi- liş türü, zaman tahsisi, benzeyenler ve vurgular, yaşam tarzının şekillen- mesinde etkin olan değişkenlerdendir. Mesela; zengin ve aristokratların yaşam tarzı, askerlerin yaşam tarzı, çiftçilerin, Amerikalıların, Çinlilerin, İranlıların, Türkiyelilerin veya dindarların yaşam tarzları bu değişkenler açısından farklılık göstermektedir¹⁷.

Yaşam tarzı, sosyal gruplaşmaların modern şekli ve insan kimliğinin kaynağı olup bir sınıf veya etnik köken gibi insana bir mana veya kimlik duygusu verir. Örneğin birey için falan şahsiyet gibi yaşamak, evinin du- varının falan renk olması veya özel bir eğlence önemli olabilmektedir.

Yaşam Tarzının Özellikleri

“Yaşam tarzı” kavramının daha iyi anlaşılması için onun özellikle- rini sıralamanın faydalı olacağını düşünüyoruz:

1. Özellik: “Yaşam tarzı”, şekil (tarz) ile mananın (yaşam) bileşimin- den oluşmuş, kaynağını açık görüş esasına dayalı bilinçli veya açık ol- mayan görüş esasına dayalı yarı bilinçli inançlar ve beğenilerden alan bir davranışın oluşturduğu hayat felsefesidir. Bazen kişi, özel bir yaşamın ar- zusunu çeker ve “işte hayat budur, ne mutlu filan kişiye!” der veya belli bir yaşamla alay edip şiddetle onu eleştirir, “bu da hayat mıdır, yazıklar olsun filan kişiye!” der. Bu, o kişinin yaşam tarzını seçmesinde son de- rece etkili olan değer sistemini gösterir. Dolayısıyla yaşam tarzını inançlar

¹⁶ Din ve Sebk-i Zendeği, Muhammed Said Mehdevi Keni, s. 46-78.

¹⁷ Bazıları, tüketim olgusunun yaşam tarzını belirgin kılan en üstün ve gözlenebilir ölçü olduğunu kaydetmiş ve şöyle demişlerdir: Bu, bireylerle toplumsal statüleri arasındaki irtibatı en fazla sağlama gücü olması hasebiyle daha fazla tahlil edilmesi gereken bir konudur. (Bkz. Ferheng-i Zendeği-yi Ruzmerre, Andy Bennet, Leyla Cevfeşani ve Hasan Çavuşyan, s. 97). Fakat şunu bilmek gerekir ki yaşam tarzının tahlili, maddi tüketim olguları veya kültürel değişkenlerin incelenmesiyle sınırlanamaz. Gerçi insanın davranışında tüketim en görünür ve hissedilir göstergedir ama yaşamın, tüketimden daha fazla unsurları içerdiği de bir gerçektir.

ve değerlerden kopuk olarak düşünmek mümkün değildir. Aksine yaşam tarzı, inançlar ve değerlerden hâsıl olan yaşamın görünümleridir.

2. Özellik: Yaşamı teşkil eden unsurların toplamı, ancak tutarlı olup birbirini tamamlayıcı ve ahenk içinde olma nisabına vardığında yaşam tarzına dönüşür. Birkaç tür mantık ve modelin bir araya toplanmasından oluşmuş bir bütüne yaşam tarzı denmez. Örneğin; iletişim sistemiyle ma-işet, inanç, kültür ve tüketim sistemleri arasında irtibat ve uyum olmasıdır. Ayrıca bu uyum belli bir süre kalıcı olmalıdır. Sosyal ortamın etkisiyle çabucak ortadan kalkacak geçici bir tutarlılık yaşam tarzını vücuda getirmez. Mesela henüz fikirsel, kültürel ve sosyal kimliği gerçek anlamda şekillenip olgunlaşmamış bir gencin yaşam tarzı yoktur.

3. Özellik: Yaşam tarzını oluşturan unsurların çoğu ihtiyaridir. Bir kampta zorla kendisine bir iş yaptırılan veya esarete fiziki baskı altında belli bir yaşam şekline zorlanan kimsenin yaşam tarzı yoktur. Yaşam tarzı seçilmeli, birey inanç sistemi ve savunduğu değerler esasına göre onun tanımı, kurgusu ve mimarisi konusunda aktif katılıma sahip olmalıdır. Elbette yayın organları sürekli olarak yeni yaşam tarzları hakkında görüntüler yayınlarak düşünce ve kalpleri bunları seçmeye tahrik etmektedir.

4. Özellik: Yaşam tarzı oluşturulma ve değiştirilme kabiliyetine sahiptir. Zira bir tür şahsi seçim ve bireysel programdır. Eleştirilme veya atılması mümkün olan bir çeşit plandır. Gerçi bazen sosyal şartların yaşam tarzını değiştirmeyi bir hayli zorlaştırması da mümkün olan bir gerçektir.

5. Özellik: Ancak bireyin henüz kişiliğinin şekillenmemiş olduğu bebeklik dönemi hariç hiçbir insan, adap kurallarından veya yaşam tarzından yoksun olarak tasavvur edilemez. Gerçekte hiç kimse edepsiz değildir. Aynı şekilde hiç kimse terbiyesiz, kültürsüz ve şahsiyetsiz değildir. Hatta doğru bir edeple eğitilmemiş kimse dahi edepsiz olmaz; kötü edep, kötü terbiye ve kötü şahsiyet sahibi olur. Eğer belli bir yaşam şeklini kendi irade ve özgür tercihimizle seçmezsek gayri ihtiyari olarak ortam ve toplumda belirlenmiş kalıpların etkisi altına girmiş oluruz. Sonuçta kendi yaşam şeklimizi özgür irademizle seçmemiz, böylece muhit

koşullarının şahsiyetimizin rengini değiştirmesine izin vermememiz kadar güzel bir şey olabilir mi?

6. Özellik: Yaşam tarzı bir tür sosyal kimlikle sonuçlanır. Kültürel vaka bilimcileri, yaşam tarzının bireyler için kişilik oluşturduğunu vurgulamaktadırlar. Yani birey kendi kimlik sınıfını, ilişkilerinin türü, işinin ve tüketim sepetinin çeşidi ve kendi seçimi olan diğer görünen yönleriyle tanımlamaktadır. Öte yandan birey yaşam tarzına göre (yani yediği-giydiği şey, yaşadığı yer, bindiği araç, irtibatla olduğu insanlar vb. şeylere göre...) yavaş yavaş birtakım davranışlara alıştır ve içinden şekillenir. Bu yüzden belli değerler sistemi onun için içselleşmiş olur.

Bizim başkalarının karakteri ve kimliğine dair olan analiz ve yorumlarımız da büyük ölçüde bu zevahire/dış görünümlere bağlıdır. Eğer bir kişi hakkında şu soruların cevabını bilecek olursak ona yapıştıracağımız etiket konusunda daha emin hareket etmiş oluruz: “Ne iş yapıyorsun? Ne kadar gelirin var? Araban ve yaşamında kullandığın araçlar nasıl? Hangi mahallede oturuyorsun? Çoğunlukla gidip geldiğin yer neresidir, spor kulübü mü? Dernek mi? Hangi lokantalar? vs.” Böylece başkalarının sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel yaklaşımları, davranışları ve yargıları bizim için öngörülür olmaktadır. Atasözünde ifade edildiği gibi, “testi ancak içindekini dışa akıtır”.

7. Özellik: Yaşam tarzı, geniş çaplı sosyal ölçekte yakınlaşma ve kutuplaşmayı oluşturur. Yıllarca aynı şekilde yaşamış olan insanlar git gide aynı şekilde düşünür, aynı hassasiyetleri taşır ve ortak eğilimlere sahip olurlar. Önceden tanımlanmamış bu yakınlaşma sosyal, kültürel ve ahlaki anlamda aynı yaklaşım ve yargılara varılmasına yol açar, aynı tür-küyü söyleyen bir kutbu veya gizli bir sosyal gücü şekillendirir.

Yaşam Tarzını Oluşturan Faktörler

Yaşam tarzı hangi etkenlerin etkisi altında kalmaktadır? Nasıl şekillenmektedir? Hangi gizli yönlendirici eller onu yönetmektedir? Hiç kuşkusuz âlimler, üniversitedeki mümtaz öğretim görevlileri, hâkimler ve büyükler, ilim, kültür, spor ve sanat dünyasının seçkin şahsiyetleri gibi toplumun önünde hareket eden kesimler yaşam tarzını şekillendirmede

son derece etkilidirler. Elbette bu gruplardan her birinin etki gücü ve tesir ölçüsü farklıdır. Ayrıca konuya daha geniş bir ölçekten baktığımızda camiamızdaki halk kitlesinin yaşam tarzının şiddetli şekilde görsel medyanın etkisi altında olduğunu görmekteyiz. Modern dünyada yayın organlarıyla yaşam arasındaki irtibat bir hayli artmıştır.

Yapılan istatistiklere göre neredeyse dünyanın her tarafında yaşayan insanlar için “uyku”, sonra “geçinmek için çalışmak” ve üçüncü sırada “medyadan faydalanmak” bir iş ve ihtiyaç olarak yer almaktadır. Artık medyadan faydalanmak yaşamın ana eksenini oluşturan unsurlarından biri durumuna gelmiştir. Bu yüzden bugünün dünyasında Batı yaşam tarzının özendirilmesi ve İslamî inanç değerlerinin zayıflatılması konusunda medyanın ciddi rolü vardır. Öyle ki bazıları hâlihazırda İslam ve İslam Cumhuriyeti aleyhinde uluslararası bir medya savaşı başlatıldığı kanaatini taşımaktadır. Çeşitli televizyonlar, uydu kanalları ve internet siteleri her gün binlerce saat çeşitli görüntüler yayımlayarak Batının yaşam tarzını güçlendiren ve rakip kültürleri tahrip eden programlar sunmaktadır. Batı medya kuruluşları, Batının yaşam tarzını arzu ve isteklerin kiblesi konumuna getirmek için her türlü çabayı sarf etmektedir. Bu yüzden ona ait zafiyetler ve olumsuzlukları asla yansıtmazlar. Çünkü onlar, dindar bir Müslümanın Batı yaşamının perde arkasındaki şeyleri gördüğü takdirde ondan nefret edeceğini ve asla onu kabullenmeyeceğini çok iyi bilmektedir. Fakat Batı yaşantısındaki unsurlar uydu, internet, televizyon, kitap, elbise modeli, mimari şekli, tüketim tarzı vs. gibi yollarla tedrici ve sinsice, bir bir ve adım adım geldiğinde hiçbir hassasiyet ve direnişle karşılaşmamaktadır! Batı yaşamının olgusuna teslim olmak aslında İslam şeriatına karşı başkaldırmaktır. Camiamızda kolaylıkla ve neredeyse hiçbir hassasiyetle karşılaşmadan gerçekleşmek durumunda olan bu dönüşümün nedenlerinden biri İslamî yaşam olgusuyla tanışılmamış olmasıdır.

Din ve Yaşam Tarzı

Her birey ve toplumun yaşam tarzı, o birey ve topluma hâkim inançlar (dünya görüşü) ve değerlerin (ideoloji) etkisi altında şekillenmiştir. Hazcılık değerleri esasına ve çıkarıcılık eksenine dayalı materyalist dünya

görüşü, doğal olarak kendine özgü bir yaşam tarzı meydana getirir. Nitekim saadet eksenli kemal arayışına dayalı değerleri esas alan ilahi dünya görüşü de kendine has bir yaşam tarzı oluşturur. Sonuçta din birinci adımda özel bir ideolojisi olan bir dünya görüşünü sunarak dindar bir yaşam tarzı için gerekli temeli atmaktadır. Sonraki aşamada ise din, insan yaşamının her boyutu için sunduğu kendine has adap kuralları ile gerçekte insanca bir yaşamın şeklini oluşturmanın peşindedir. Aslında dinin ahlaki, hukuki ve fıkhi desturları Allah'ın beğendiği dini bir yaşam örneği sunma amacını taşımaktadır. Giyim, beslenme, süslenme, aile içi davranış, komşularla muaşeret, aynı ve farklı inançtan olanlara yönelik davranış, dinler ve mezhepler arası ilişkiler gibi alanlarda dinin beyan ettiği düsturun tümü dini bir yaşam tarzı oluşturmak içindir.

Başka bir ifadeyle herkesin yaşam tarzı onun hedefleri veya nihai hedefinin etkisi altındadır. Her insanın gayesindeki nihai hedefi doğal olarak bu hedefe uygun birtakım adabı onun için kaçınılmaz kılmaktadır. Yani bu, onun davranışlarına birtakım bağlılıklar ve özel disiplin getirmektedir. Örneğin üniversite sınavı gibi ağır bir ilmi rekabete girecek olan kimse hedefinde ciddiye aktivitelerindeki düzenleme ve sıralamayı buna uygun bir şekilde değiştirir. Dikkatini ve konsantrasyonunu bozan unsurları kendisinden uzaklaştırır, gazete ve roman okumaktan kaçınır. Beslenme programına dikkat eder. Okumak için sakın bir ortam seçer. Sosyal ilişkilerine sınırlama getirir; misafirliğe gitmez ve misafir kabul etmez; telefonunu çalıştığı sırada kapalı tutar. Şimdi yaşamında hedefi daha fazla lezzete ulaşmak olan birini düşünün. Eğer bu hedef ciddi olursa kendine has adap ve düzeni de meydana getirir. Mesela böyle bir kişi birtakım konular üzerinde kafa yormaz, insanların sorunlarını öğrenmek istemez, kendi eğlencesi ve lezzeti için gerekli olan vesileleri elde eder, kavga ve çatışmalara karışmaz ve birtakım ilişkilerini keser.

Nihai hedefini Allah'a yaklaşmak ve likaullah (Allah ile buluşmak) olarak gören birinin yaşamındaki tüm işler; namaz ve ibadetinden kazancı, işi, eğitimi, eğlencesi, muaşeret, sağlığı, beslenmesi, mimarisi, sanatı, konuşması, üretimi, tüketimi ve dış görünümüne kadar tüm davranışları bu hedef yolunda olur. Yani yaşamının tüm ayrıntıları ilahi renge bürünmüş olur. Müslüman sadece camide değil, evde, pazarda, sınıfta,

okulda, iş yerinde, caddede ve kısacası her yerde ve koşulda önce Allah'ın rızasını düşünür.

Müslüman kişi doğal olarak bireysel ve sosyal yaşantısında kulluğun en fazla içselleştirilmiş ve Allah'a yakınlığa ulaşmada en uyumlu olan modelini kendisi için beğenir. Mesela elbise seçimi ve giyim şeklinde Allah'ın hoşnutluğuna ve kulluk vasfını güçlendirecek şeye dikkat eder. Hâlbuki lezzet peşinde ve hevesinin kölesi olan bir insan sadece kendi rahatını ve hazzını dikkate alır; bu yüzden en fazla tahrik edici ve lezzet verici olan yarı çıplak sayılacak tarzdaki dar ve ince elbiseyi seçer.

İslamî adap ve tevhide dayalı yaşam şekli, insan hayatını Allah'a kuluğa uygun kılacak bir yaşam tarzı demektir. Allame Tabatabai'nin tabiriyle ilahi edep, tevhid motifli ameli yapmaktır. Dolayısıyla İslamî adap genel olarak kulluktan ibarettir; yani kulluğun dıştaki yansımaları ve tevhidin insanın zahiri yönlerindeki resmidir. Bu yüzden İslam İnkılâbı Rehberi Ayetullah Hamanei şöyle buyurmaktadır:

Tevhid sadece felsefi ve mantığa dayalı bir nazariyeden ibaret değildir. Aksine insanlar için bir yaşam yöntemidir: Kendi yaşamına Allah'ı hâkim kılmak ve diğer güçlerin nüfuzunu kesmek! Peygamberimizin (s.a.a) ve diğer peygamberlerin asıl mesajı olan, "La ilahe illallah", insanın hayat yolunda ve yaşam yöntemlerini seçmesinde tağuti ve şeytani güçlerin müdahalesine asla izin vermemesi anlamına gelmektedir. Eğer insanlık camiasının yaşamında tevhid gerçekleşirse beşerin dünyası da mamur olur; zira böyle bir dünya insanın gerçek tekâmülü ve yükselişinin hizmetinde olur.

Eğer tevhide inandığımız halde pratikte ona bağlılığımızı sergilemezsek kulluğun gereğini ifa etmemiş oluruz ve Şehit Mutahhari'nin ifadesiyle¹⁸ bir tür ahlaki materyalizme düşmüş, ameli şirke bulaşmış oluruz; yani amelimiz muvahhitçe ve gaybe inanırcasına yapılan bir amel değildir; inancımızla amelimiz arasında çok mesafe vardır.

¹⁸ Mecmuay-ı Asar (Felsefey-i Tarih), Murtaza Mutahhari, c. 15, s. 353; Materyalizm, felsefi ve ahlaki olmak üzere iki kısımdır. Felsefi materyalizmde gayb ve mana âlemi inkâr edilmektedir. Ancak ahlaki materyalizmde metafizik âlemin varlığı itiraf edilmekle birlikte sanki maddi hayattan başka bir hayat yokmuş gibi amel edilmektedir.

Yaşam Tarzında Dönüşüm

Şu anda yaşadığımız yaşam tarzının hayat için mevcut olan alternatifler en iyi yaşam şekli olmadığı konusunda hiç kuşku yoktur. Bizim yaşantımızın olmazsa olmazlarından saydığımız bazı bölümleri çok da uzak olmayan bir geçmişte mevcut değildi. Hiç şüphesiz şu anki yaşam şeklimize yönelik bazı eleştiriler vardır ki onları giderdiğimiz takdirde birçok sıkıntı çözüme kavuşmuş olacaktır. Aynı şekilde yaşamımızın bazı bölümlerinde birtakım boşluklar vardır ki doldurulduğu takdirde yaşamımız daha iyi olacaktır. Yaşamımızda bazı bölümlerin olması veya olmaması aslında bizim kendimiz için kurduğumuz âlemle ilgilidir. Saadet ve insanın tanımı hakkındaki temel soruya verilecek cevaplar, tevhid ve mead konusundaki telakkimiz, hayatın bu aşamasında beşerin sosyal kararları, bize rahat bir şekilde seçim yapma olanağı bırakmayan birtakım imkânlar ve imkânsızlıklar ortaya çıkarmıştır.

Eğer gerçekten varlık sistemi ile uyum içerisinde olan bir yaşantının özlemini çekiyorsak en azından şu soruların cevabı bizim için belli olmalıdır: Yaşam tarzımızın parçalarından her birinin arka planında nasıl bir düşünce gizlidir? Hakk'a yönelik bir düşünce esasına göre yaşam tarzı nasıl bir şekil alacaktır? Acaba farklı bir şekilde yaşanabilir mi? Şu anda yaşadığımız hayat tarzının değişime ihtiyacı var mıdır? Yaşantıda özel bir tarz seçmenin toplumun kültürü, ahlaki ve düşüncesi üzerinde etkisi var mıdır? Eğer yaşam tarzı kültür ve düşüncenin tecellisi ise şunu söyleyebilir miyiz? İnsanların ruhunda yeni bir düşünce oluşturulmadıkça yaşam şeklini değiştirmek imkânsız veya faydasızdır.

Bizler gün boyunca istesek de istemesek de birtakım konularla karşılaşıyoruz; bunlardan bir kısmı üzerinde düşünüyor ve bir kısmını da terk ediyoruz. Hangi şeyler günlük hayatımızın konuları olması gerekirken değildir? Hangi konularla meşgul olmamamız gerekirken meşgulüz? Esasen bu “olmalı” ve “olmamalı”lar hangi temele dayanmaktadır? Eğer yaratılış hedefi temeline dayalı olarak yaşamımızı tanzim edeceksek alış-verişimiz ve beslenmemiz ne şekilde olmalıdır? Acaba binalarımızı başka bir şekilde yapabilir miyiz? Uyku saatlerimizi değiştirebilir miyiz? Birtakım konuları düşünmeyebilir miyiz? Misafirlik şekillerimizi değiştirebilir miyiz? Neden yaşamımız için bu tarzları seçmişiz? Acaba en güzel örnek

olarak bulduğumuz için mi bu tarzları seçtik? Acaba sözü geçen alanlardan her birindeki tarzın seçimini yaparken çeşitli örnekleri inceledik mi ki yaygın olan örneğin en iyi örnek olduğunu söyleyebilelim? Eğer böyle değilse acaba bu konuda vazifemiz yok mudur?

Birisi kalkıp da şöyle diyebilir: “Yaşamımızı idame ettirmek ve ihtiyaçlarımızı temin etmek için herhangi bir tarzın ne önemi var ki? Beşer her dönemde sahip olduğu ve olmadığı olanaklara uygun bir yaşam tarzı geliştirerek ihtiyaçlarını gidermemiş midir?”

Bu soruda zahirle batın arasındaki karşıtlık ve etkinliğin birine verilip diğerinin sadece etkilenen olarak görüldüğü net şekilde müşahade edilmektedir. Ancak şunu bilmemiz gerekir ki zahiri yaşantı batından ayrı değildir. [Müminin zahiri hayatının tecellisi olan] salih amel konusundaki bunca tavsiyeler, aslında batın temizliğine doğru atılmış ilk adım olması hasebiyle bu ikisinin tek olduğundan başka bir mana taşımamaktadır. Zahir ve batın aynı anda birbirini üzerine etki bırakırken birbirinden de etkilenmektedir. Başka bir ibaretle zahir ve batın bir hakikatin iki mülahazasıdır, birbirinden ayrı iki şey değildir. Dolayısıyla birindeki değişiklik diğerinin de dönüşümüdür. Günlük yaşamı şeytani bağılıklara rehin olmuş birinden Rahmani bir dönüşüm beklemek yersiz bir beklentidir! Peygamberler insanoğullarını tek olan Allah dergâhına kul etmişlerdir. Fakat bu kulluk amelle başlamıştır. Binaenaleyh insanın yaşam tarzındaki dönüşümün neticesi, onun nefsanî oranlamalarındaki değişimdir. Elbette eğer insan bir konuyu dikkate alırsa ortaya çıkacak iş o dikkatin zuhuru olur¹⁹.

Yaşam tarzında belli bir dönüşüm oluşturabilmek için ana geçişleri ve hassas noktaları teşhis etmek gerekir. Yaşam tarzında değişime gitmek oldukça zordur. Hatta hayat tarzındaki küçük dönüşümler bile çok kolay şekilde gerçekleşmez. Ama çok büyük dönüşümler dahi imkân dâhilindedir. Bunun için gerçek manada olduğumuz durumu dakik ve derin bir şekilde anlamış olmamız gerekir. Bazen büyük bir şehrin caddelelerinde dolaşarak onu tanımaya çalışırız, bazen de haritasını önümüze açarak! Yaşam tarzı konusunda da o kadar çok faktör etkilidir ki eğer ömrümüzü bunları tanımakla geçirecek olsak bile yine de kaleminden düşe-

¹⁹ Mahname-yi Ferhengi Tahlili-yi Surey-i Endişe, 1390, yeni baskısının altıncı sayısı.

cek bazı faktörler olacaktır. Bir şehri tanımak için de onun caddelerinde dolaşmak belli ölçüde gerekli ve faydalıdır. Fakat şehrin planını değiştirmek amacı taşıyan kimse ömrünü caddelerde dolaşarak geçiremez. Onun uydu haritasına ve şehrin genel projesine ihtiyacı vardır.²⁰

Bu kitabın konularının da İslamî adap ve yaşam tarzına dair ana hatlar niteliğindeki en temel unsurları içermesi çaba sarf edilmiştir. Yaşam tarzında dönüşüm, hayat mühendisliğine doğru bir hareket olup yaşamın zahirindeki kabuğu stabilize etmektir. Bu da öncelikle bazı alanların aktivasyonu, bazı alanların ise devre dışı bırakılmasıyla sonuçlanır. Mesela mümin bir kişinin günlük programında Kur'an tilaveti gibi bazı ibadet programları aktive edilirken amaçsız ve beyhude işler devre dışı bırakılır. Diğer bir düzenleme bazı faaliyetlerin sıralamasındaki değişimde görülür. Örneğin mümince olan bir yaşam tarzında gecenin başında uyumak ve seher vaktinin altın fırsatından faydalanmak, gecenin geç saatlerine kadar oturmanın yerini alır. Üçüncü düzenleme ise oranların tanzimi ve faaliyetlerin türündeki değişimde gözlemlenir: Mesela ilim öğrenmek, özellikle de dini maarif tahsil etmenin müminlerin yaşam programında üstün bir yeri vardır. Onların bu programı nitelik ve nicelik açısından dünyevi telaşlardan önce gelir. Dördüncü düzenleme özel zamanlarda bazı faaliyetlere verilen öncelikteki değişimde görülür. Örneğin mübarek Ramazan ayında ibadet ve boş vakitlerde aile işlerine zaman ayırmak özel öncelikler arasında yer alır. Son olarak da mümince yaşam tarzındaki faaliyetlerde gerekli olan düzenlemelere ilişkin din önderlerinin sözlerinden bazı örnekler sunuyoruz:

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.a) şöyle buyurmaktadır:

أَفِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ لَا يَجْعَلُ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ يَوْمًا يَتَفَقَّهُ فِيهِ أَمْرٌ دِينِهِ وَ يَسْأَلُ عَنْ دِينِهِ

“Haftanın en az bir gününde dinin emirini derinlemesine anlamak için onunla ilgili soru sormayan Müslümanın vay haline!”²¹

Emirü'l-Müminin İmam Ali (a.s), oğlu İmam Hasan'a (a.s) şu tavsiyede bulunmuştur:

²⁰ Mahnamey-i Ferhengi Tahlili-yi Surey-i Endişe, Aban 1390, s. 54.

²¹ A.g.e, s. 225.

يَا بُنَيَّ، لِلْمُؤْمِنِ ثَلَاثُ سَاعَاتٍ: سَاعَةٌ يُنَاجِي فِيهَا رَبَّهُ، وَ سَاعَةٌ يُحَاسِبُ فِيهَا نَفْسَهُ، وَ سَاعَةٌ يَخْلُو فِيهَا بَيْنَ نَفْسِهِ وَ لَذَّتْهَا فِيمَا يَحِلُّ وَ يَجْمَلُ، وَ لَيْسَ لِلْمُؤْمِنِ بُدٌّ مِنْ أَنْ يَكُونَ شَاخِصًا فِي ثَلَاثٍ: مَرَمَّةٍ لِمَعَايِشٍ، أَوْ خُطْوَةٍ لِمَعَادٍ، أَوْ لَذَّةٍ فِي غَيْرِ مُحَرَّمٍ

“Ey oğlum! Mümin için üç saat vardır: Rabbiyle münacat edeceği saat, nefsinin hesaba çekeceği saat ve nefsinin helal ve güzel lezzetleriyle baş başa bırakacağı saat. Mümin şu üç durumun dışında olamaz: Geçimini düzeltmek, ahireti için adım atmak veya haram olmayan lezzet içinde bulunmak.”

İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır:

لَيْتَ السَّيَاطُ عَلَى رُءُوسِ أَصْحَابِي حَتَّى يَتَفَقَّهُوا فِي الْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ

“Keşke ashabım başlarının üzerinde kırbaç olması pahasına helal ve haram hakkında derin bilgi edinselerdi.”²²

İmam Humeyni de düzenli bir program edinilmesine ilişkin şunları söylemiştir:

Kalbin huzur bulmasına vesile olan iki şeydir: Biri vaktin feragati ve kalp, diğeri ise kalbe ibadetin önemini belletmektir. Vaktin feragatinden maksat, insanın her gece-gündüz içinde ibadeti için bir vakit belirlemesi ve o vakitte kendisini sadece ibadetle görevli sayıp başka bir şeyle meşgul olmamasıdır. İnsan ibadetin diğer işlerden daha fazla öneme sahip hatta diğer işlerle orantılanmayacak kadar mühim bir iş olduğunu anlayacak olursa kesinlikle onun vakitlerini gözetecek ve vaktinde ibadetle meşgul olmayı bir vazife sayacaktır... Allah’a teslim olmuş bir kişi her durumda ibadetini vaktinde yerine getirmekle görevlidir; ibadetlerin en önemlisi olan namazın vakitlerini gözetmeli ve namazlarını fazilet vaktinde kılmalı, o vakitlerde başka bir işle meşgul olmamalıdır. Nasıl ki mal ve makam kazanmak için vakit ayırıyorsa, etüt ve mütalaa için vakit belirliyorsa bu ibadetler için de vakit belirlemeli; bu vakitte diğer işlerden feragat etmelidir ki ibadetin özü ve beyni olan kalp huzuruna nail olabilsin²³.

²² el-Mehasin, Ahmet b. Halid Bergi, c.1, s.229.

²³ Kırk Hadis Şerhi, İmam Humeyni, s.427.

Özet

1- “Edeb” bir davranıştaki zarafet ve güzellikler anlamına gelir. Bu yüzden çirkin davranışlarda kullanılmaz. Örneğin “saldırmanın edebi”, “yalancılığın edebi” ve “hakaretin edebi” gibi ifadeler yanlıştır.

2- “Adap”, “ahlaktan” farklı olarak koşullara, zaman ve mekân gereksinimlerine göre değiştirilebilir. Mesela namahremle görüşme adabı veya misafir ağırlama adabı vb. konular değişkenlik gösterebilir.

3- Adap zahiri ve görünen davranışları içerir, ahlâk ise deruni ve gizli özellikleri kapsar.

4- Ahlak konusunda bilgisizlik mazereti kabul edilmez ama adap konusunda böyle bir mazeret kabul edilir.

5- Her toplum ve gruptaki adap, o toplum ve grubun inanç ve değerlerinin göstergesidir. Sonuçta İslamî adap, Müslümanın zahiri görüntüsüdür. İslamî adap, İslamî inanç ve değerlerle uyum içinde olan davranışlardır.

6- Batı yaşam tarzını alternatifsiz, çekici ve kaçınılmaz olarak göstermek veya Batılı olmayan kültürleri zayıf ve işe yaramaz lanse etmek; böylece geleneksel İslamî adabı bırakıp onun yerine Batı adabını bırakmaya çağırmak, Batı kültürünün ağababalarının İslam ve Müslümanlar aleyhindeki sürdürdükleri yumuşak saldırı programıdır.

7- İslamî adap ve sembolleri aşikâr edip onları korumak tüm Müslümanların toplumsal ve dini bir vazifesidir.

8- İslamî adaba bağlı kalmak ve din düşmanları ile İslam muhaliflerini çağırıştıran sembolleri kullanmamak, onlara benzememek, İslam Peygamberinin (s.a.a) Müslümanlara olan tavsiyelerindendir.

9- İslamî adap, fıkıh ve ahlâk ilminde beyan edilmiştir. Fıkıh ilmi vacipler ve haramları beyan etmenin yanı sıra müstehap ve mekruhları da uhdesine almış, adaptan söz etmiştir. Ahlak ilmi de birçok adap kurallarını açıklamıştır.

10- Giyim, süslenme ve beslenme gibi birçok alanda kültür oluşturmak ve toplum inşa edebilmek için fıkhi sınırları aşıp ahlak merkezine

doğru yükselmek, adap kuralları sistemi veya tavsiye ve değerler mecmuasını yaygınlaştırmak gerekir.

11- Yaşantının İslamî olabilmesi için sadece haramdan kaçınmak yeterli değildir. İnsanın yaşamının tümü helal işlerle dolu olabilir. Mesela, sabahdan akşama kadar vaktimizin tümünü helal eğlencelerle geçirdiğimiz halde yaşantımız İslamî olmayabilir. Dolayısıyla İslamî bir yaşam tarzını tasvir ederken sadece helal-haram konusuna yetinmek doğru değildir. Aksine tavsiyeler ve erdemleri de keşfetmek için çaba sarf etmeliyiz.

12- Adaba bağlılık ve davranışların belli bir kalıba konulması sayesinde terbiye yolu kısalmış ve stabilize edilmiş olur. Edebin terbiyedeki rolü o kadar önemlidir ki “terbiye” yerine “tedip” kavramı da kullanılmaktadır.

13- Adabın nitelik ve niceliği konusundaki bilgisizlik, adaba bağlılığın etkilerini dikkate almamak, adaba bağlılığın özgürlükle çeliştiğini düşünmek, birtakım adap kurallarının mantıksız oluşu ve bireylerin tahammülsüzlük ve konfor arayışı edepten uzaklaşılmasına yol açan etkenlerdendir.

14- “Yaşam tarzı”, bireylerin ve toplumların tüketim, muâşeret, eğlence, boş vakitleri geçirme, süslenme, beslenme şekli, mimari tarzı, ev dekorasyonu vb. alanlardaki zahiri davranışlarını belirgin kılan, böylece birey veya toplumun diğerlerinden olan zahiri ayrıcalıklarını gösteren geometrik sistemdir. Her birey veya toplumun yaşam tarzı, onun başkaları karşısındaki kimliğini somutlaştırır.

15- Adabın bileşenini oluşturan terkip; yani basit davranışlarımız ve zahiri görüntülerimiz bir bütün olarak dikkate alındığında bizim yaşam tarzımız sayılır.

16- Yaşam tarzının en önemli özellikleri şunlardan ibarettir: a) Yaşam tarzı şekil (tarz) ile mananın (yaşam) bileşiminden oluşmuştur. b) Yaşamı teşkil eden unsurların toplamı, ancak tutarlı olup birbirini tamamlayıcı ve ahenk içinde olma nisabına vardığında yaşam tarzına dönüşür. Başka bir ifadeyle yaşam tarzında maişet düzeniyle inanç, kültür ve siyasi sistematik arasında irtibat vardır. c) Yaşam tarzının oluşumunda etken olan unsurlar ihtiyaridir. Bu nedenle: d) Yaşam tarzı oluşturulabilir

veya değiştirilebilir. e) Yaşam tarzı insanın sosyal yaşantısının bir gereğidir. Dolayısıyla belli bir yaşam tarzı bulunmayan hiçbir insan yoktur. f) Yaşam tarzı kimlik oluşturur ve son olarak da: g) Büyük ölçekli sosyal hayatta yaşam tarzı bireyler ve gruplar arasında yakınlaşma ve kutuplaşmayı oluşturur.

17- Günümüz dünyasında yaşam tarzını oluşturma, güçlendirme veya zayıflatma konusunda âlimler ve akademisyenler, bilim, kültür, spor ve sanat dünyasının seçkin şahsiyetleri, sesli ve görsel yayın kurumları, uydu, televizyon ve internet programları, moda ve modeller en önemli etken unsurları teşkil etmektedir.

18- Din birinci adımda özel bir dünya görüşü ve ideoloji sunarak dindarca bir yaşamın temelini atar. Sonraki aşamada ise insan hayatının her alanına hükmedecek belli adap kuralları ve desturlar sunarak kendi takipçileri için dini bir yaşamı şekillendirir.

19- Bireyler ve toplumların yaşam tarzındaki değişim ve dönüşüm çok zor olmakla birlikte imkân dâhilindedir. Örnek olarak; bazı alanların aktivasyonu ve bazı faaliyetlerin devre dışı bırakılması veya bazı faaliyetlerin diziliş ve düzeninde değişime gidilmesi, bazı alanlardaki faaliyet türünün değiştirilmesi veyahut bazı zaman dilimlerinde birtakım faaliyetlerin önceliğe alınması git gide yaşam tarzında değişim ve dönüşüme vesile olabilir.

Sorular

- ❶ “Edebin” tanımını yapın ve “adap” ile “ahlak” arasındaki farkları açıklayın.
- ❷ Bazı bireylerin edepten kaçış sebebine ilişkin en önemli etkenleri açıklayın.
- ❸ “Yaşam tarzını” tanımlayın ve onunla “adap” arasındaki farkı açıklayın.
- ❹ Yaşam tarzının en önemli özelliklerinden beş tanesini açıklayın.
- ❺ Din ve dini öğretilerle yaşam tarzının türü arasındaki ilişkiyi dakik şekilde açıklayın.
- ❻ Bireyler ve toplumların yaşam tarzı nasıl değiştirilebilir?

Etüt ve Müzakere Konuları

- ❶ İslamî yaşam tarzının çeşitli boyutlarını birkaç yüzyıl öncesine uygun şekilde dini belgelere dayandırarak incelemiş olan kitaplardan birisi Allame Meclisi'nin kaleme almış olduğu *Hilyetu'l-Muttakin* kitabıdır. Bu kitabın içerik açısından ve yaşam tarzına dair konularını dikkate alarak analizini yapın. Eserde incelenmiş olan en önemli İslamî yaşam tarzı bileşenlerini de sınıflandırın.
- ❷ Bir numune olarak ve farklı ekollerle mukayese edildiğinde İslam'ın tek Tanrılı dünya görüşü ve değer sisteminin, turizm, mimarlık ve kentsel planlama gibi alanlarda nasıl bir yaşam tarzı sunduğunu tasvir ediniz.

İkinci Bölüm

Temel Konular

Önceki bölümde geçtiği gibi yaşam tarzı bir anlamda inançlar ve değerlerin mahsulü ve sonucudur. Yani her birey veya toplumun yaşam şekli o birey veya topluma hâkim olan inanç ve değerlere bağlıdır. Tevhid eksenli inançlar ve dünya görüşü ile ilahi ideolojiye dayalı değerler sistemi bizim yaşam şeklimize yön verir. Sonuçta tüm dünya görüşleri ve ideolojiler belli bir yaşam tarzının temel unsurları olarak görülebilir. Bu meyanda bazı inançlar ve değerlerin yaşam tarzını şekillendirme konusunda hayati anlamda kilit rolü vardır. Biz bu bölümde İslamî yaşam tarzında doğrudan etkili olan en önemli itikadî ve ideolojik temelleri tahlil edip incelemeye çalışacağız.

Tevhid ve İslamî Yaşam Tarzı

Bir Müslümanın yaşamının her alanında kendisini göstermesi gereken en önemli İslamî inançlardan birisi tevhid ve Allah'ın birliğine olan inançtır. Tevhid gerçekte özel bir ağaç yetiştiren özel toprak gibidir ve o ağaçtan özel bir meyve vücuda gelir. Allah'ın birliğine inanç esasına dayalı bir yaşam sürdüren Müslümanın hayatında şirkin hiçbir türü kabul edilemez. Bunun yanı sıra Allah'ın birliğine inanmak, muvahhid bir insanın tüm eylemleri ve programları için döşenmiş ray konumundadır, onu vahdete doğru hidayet eder. Tevhide iman kendi siyasi, hukuki, kanuni, iktisadi, kültürel ve nizami sistemini oluşturur. Tevhide dayalı düzenlerin kendine özgü yaşam tarzı olur. İmam Humeyni'nin Paris'teki sürgün hayatının son günlerini yaşadığı 7 Ocak 1979 tarihinde İngiliz *Times* gazetesi muhabirinin kendisi ve İran halkının inançlarına ilişkin sorusuna

verdiği şu cevabı, tevhid inancının toplumsal yapının çeşitli alanlarını oluşturmadaki rolünü çok güzel şekilde göstermektedir:

Benim ve tüm Müslümanların inançları Kur'an-ı Kerim'de gelmiş olan konulardır veya Allah Resulü ve o hazretin ardından gelmiş olan hak önderlerin beyan ettikleri hususlardır ki bu inançların hepsinin kökeninde, itikatlarımızın en önemlisi ve değerlisi olan tevhid ilkesi vardır. Bu inanç ilkesine göre biz şuna inanmaktayız: Bütün dünyanın, tüm varlık âleminin ve insanın yaratıcısı Yüce Allah'ın mukaddes zatıdır. O bütün gerçekleri bilir, her şeye kadir ve her şeyin malikidir. Bu ilke bize insanın sadece Yüce Hakk'ın zatı karşısında teslim olması gerektiğini ve hiçbir insana itaat etmemesi gerektiğini öğretiyor. Ancak itaat edilmesi, Allah'a itaat sayılan kimseye itaat edilir.

Binaenaleyh hiçbir insan, başka insanları kendisine teslim olmaya mecbur kılabilir. Biz bu inanç ilkesinden insanoğlunun özgür olduğunu öğreniyoruz. Dolayısıyla hiç kimsenin bir insanı veya bir toplumu veya bir milleti özgürlüğünden mahrum etme, onun için kanun koyma, kendi nakis düşüncesine göre onun davranış ve ilişkilerinin şeklini belirleme veya kişisel istek ve eğilimlerine göre bunları tanzim etme hakkı yoktur. Bu inanç ilkesiyle biz şuna inanmaktayız: İnsanın kanun koyması sadece Yüce Allah'ın ihtiyarındadır. Çünkü varlık ve yaratılışın kanunlarını koyan da Allah'tır. İnsan ve toplumların kemal ve saadetleri sadece peygamberler vasıtasıyla tebliğ edilmiş olan ilahi kanunlara uymakla hâsıl olur. Beşerin çöküşü ve batışı ise özgürlüğünden mahrum edilmesi ve diğer insanlara teslim olması halinde vuku bulur. Buna göre insan bu esaret zincirlerine ve esarete çağırılara karşı kıyam etmeli, kendisini ve toplumunu özgürleştirmeli ki herkes Allah'a kul ve O'na teslim olsun.

İşte bu nedenle biz baskıcı ve sömürgeci güçlere karşı toplumsal bir mücadele başlattık. Mücadelemiz, tüm insanların Allah huzurunda bir olduğunu içeren tevhid inancımızdan esinlenmiştir. O, hepimizin yaratıcısıdır ve herkes O'nun mahlûku ve kuludur. Temelde tüm insanlar eşittir. Birinin diğerine karşı üstünlüğü takva ve gûnahtan temiz olması ölçüsü ve kaidesine göredir. Dolayısıyla camiada bireyler arasındaki eşitliğe hâlel getirecek ve içi boş anlamsız ayrıcalıkları topluma egemen kılacak her türlü harekete karşı mücadele etmek gerekir. Elbette bu sadece konunun başlangıcıdır; bu inanç ilkesi ve diğer inanç değerlerimize ilişkin sınırlı bir açıklamadır. Âlimler İslamî konulardan her birinin izah ve ispatı için İslam tarih boyunca ayrıntılı kitaplar ve risaleler yazmışlardır¹.

¹ Sahife-i Nur, İmam Humeyni, c. 5, s. 387; 8/1/1979.

İslam Açısından İnsan ve Yaşam Tarzı

Her ekol ve dinin sunduğu makbul yaşam tarzını derk etmek için söz konusu din ve ekolün varlık hendesinde insana bakış açısını özel olarak dikkate almak gerekir. Bu esasa binaen İslam dininin yaşam tarzına ilişkin çeşitli alanlardaki görüşü de bu semavi dinin birbirine bağlı olan varlık manzumesinde insana ve onun konumuna bakış açısına göre şekillenmiştir. Elbette “İslam dini açısından insanı tanıma” konusunda geniş bilgi edinmek için ilgili kitaplara müracaat etmek gerekir².

İnsanın Hakikati

İnsan cisim ile ruhun bileşiminden oluşmuştur; bu meyanda ruh, insanın gerçek yüzünü oluşturur ki ebedi hayat onunladır ve asla ölümle yok olup ortadan kalkmaz. Zira ölüm, ruhun beden kalıbından çıkıp başka bir yere intikal etmesidir. Kur'an ayetlerinde bu gerçeğe temas edilmiştir:

﴿قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ﴾

“De ki: Sizinle görevli olan ölüm meleği canınızı alır, sonra Rabbinize döndürölürsünüz.”³

﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ﴾

“Zalimleri can çekişmeleri sırasında bir görseydin! Melekler (onlara doğru) ellerini uzatarak (şöyle derler): “Haydi canlarınızı çıkarın! Hak

² Daha fazla bilgi edinmek için şu kaynaklara başvurabilirsiniz: İnsan Şinasi Der Kur'an, Muhammed Taki Misbah Yazdi, Tedvin-i Mahmut Fethali, Kum, Müessesesi-i İmam Humeyni, 1388; İnsan Şinasi, Mahmut Recebi, Kum, Müessesesi-i İmam Humeyni, 1378; İnsan Der İslam, Abdullah Cevadi Amuli, Bica, Merkez-i Neşr-i Ferhengiy-i Reca, 1372; Mebaniy-i İnsan Şinasi Der Kur'an, Abdullah Nasri, Tahrân, Feyz Kaşani, 1372.

³ Secde, 11.

olmayan şeyleri Allah'a isnat ettiğiniz ve ayetlerine karşı büyüklük tasladığınız için bugün aşağılayıcı azapla cezalandırılacaksınız!"⁴

Birçok rivayette de insanın baki kalacağı ve ölümle asla son bulmayacağı gerçeği açık şekilde beyan edilmiştir. Hz. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

مَا خُلِقْتُمْ لِلْفَنَاءِ بَلْ خُلِقْتُمْ لِلْبَقَاءِ وَإِنَّمَا تُمُتُّونَ مِنْ دَارٍ إِلَى دَارٍ

"Fani olmak için yaratılmadınız; bilakis beka ve ölümsüzlük için yaratıldınız. Sadece bir haneden başka bir haneye intikal etmektesiniz."⁵

İnsan Yaşantısının Hedefli Olması

İnsan ihtiyar sahibi/özgür bir varlıktır. Eğer insanın ihtiyar sahibi olduğunu kabullenmeyip geleneksel veya modern cebriye ekollerine inanırsak bu durumda İslamî veya gayri İslamî ahlak ve adaba dayalı bir yaşam tarzını yaymaktan söz edemeyiz. İhtiyar sahibi bir insan bütün faaliyetleri ve hareketlerinde kendisi için hedef veya hedefler öngörür. İhtiyari faaliyetlerini de o hedefe ulaşmak için yapar. Asli bir hedef olduğunda orta hedefler de anlam bulur. Sonuçta herkes yaşantısında asıl ve nihai bir hedefe sahiptir ki onun tüm ihtiyari işleri doğrudan veya dolaylı olarak o hedefe ulaşma doğrultusunda anlam kazanır.

Davranışların Hedefe Ulaşmadaki Etkisi

Kur'an'ın insan tanımlaması esasına göre amellerimiz ve davranışlarımızın her birinin, nihai hedefimiz ve arzuladığımız kemale ulaşmada veya ondan uzaklaşmada etkin rolü vardır. Kur'an-ı Kerim bu konuyu birçok ayette vurgulayarak beyan etmiştir.

Bir grup ayette insanın ebedi saadet veya bedbahtlığının onun amel ve davranışlarının mahsulü ve sonucu olduğunu okuyoruz. Bu dünyada yaptığımız her işin karşılığını ahirette göreceğiz:

⁴ En'am, 93.

⁵ Bihâr'ul Envar, Muhammed Bakır Meclisi, c. 58, s. 78.

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾

“Kim zerre ağırlığında bir hayır yapmışsa, onu görür. Kim de zerre ağırlığında bir kötülük yapmışsa, onu görür.”⁶

﴿ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ﴾

“Sonra zulmeden kimselere, ‘Kalıcı azabı tadın! Kendi yaptıklarınızdan başka bir şeyle mi cezalandırılıyorsunuz?’ denir.”⁷

Bir grup ayette ise aynı gerçek şu şekilde tasvir edilmiştir: Yapacağımız her iyi işin neticesi kendimizdir, Yüce Allah’a değil. Zira Allah mutlak surette kâmilidir; başkalarına ve onların güzel davranışlarına hiç bir şekilde muhtaç değildir:

﴿إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا﴾

“İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz; kötülük ederseniz de, yine kendinize.”⁸

Başka bir grup ayette ise şunu okumaktayız: Yapacağımız uygunsuz ve kötü davranışlar kendi yakamıza yapışacaktır, başkalarının değil! Herkes kendi davranışlarından mesuldür:

﴿قُلْ أَعْيُرَ اللَّهُ أُبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَ

لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾

“De ki: Allah her şeyin Rabbi iken O’ndan başka kendime bir Rab mi arayayım?! Herkesin kazandığı (günah), yalnız kendi aleyhinedir. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü taşımaz. Sonra dönüşünüz Rabbinizedir ve O, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyi(n gerçeğini) size bildirecektir.”⁹

⁶ Zilzal, 7-8.

⁷ Yunus, 52.

⁸ İsra, 7.

⁹ Enam, 164.

﴿ مَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴾

“Kim hidayet bulursa, kendisi için hidayet bulur. Kim de doğru yoldan saparsa, kendi zararına sapar. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü taşımaz. Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edecek değiliz.”¹⁰

Allah’a Yakınlık, İnsan İçin Nihai Kemaldir

İslamî öğretiler esasına göre insanın en nihai hedefi; Allah’a yakınlık, Allah’a ulaşmak ve Allah’a kavuşmaktır¹¹. Emirü’l-Müminin (a.s) Kumejl duasında Yüce Allah’a şöyle yalvarmıştır:

وَاجْعَلْنِي مِنْ أَحْسَنِ عِبِيدِكَ نَصِيئًا عِنْدَكَ وَأَقْرَبَهُمْ مِّنْزِلَةً مِّنْكَ وَأَخْصَهُمْ رُفْقَةً لَّدَيْكَ

“Huzurunda nasibi güzel olan kullarından kıl beni. Kapına en yakınlardan ve huzuruna en yakın olanlardan kıl beni.”

İmam Zeynelabidin (a.s), “Münacatu’l-Muhibbin/Sevenlerin Münacatı” ismindeki münacatında Yüce Allah’a şöyle niyaz etmektedir:

إِلَهِي فَاجْعَلْنَا مِمَّنْ اضْطَفَيْتَهُ لِقُرْبِكَ وَلَا تَيْتِكَ وَأَخْلَصْتَهُ لِدُودِكَ وَمَحَبَّتِكَ وَسَوْفَتُهُ إِلَىٰ لِقَائِكَ وَرَضِيَّتُهُ بِقَضَائِكَ وَمَنْحَتُهُ بِالنَّظَرِ إِلَىٰ وَجْهِكَ وَحَبْوَتُهُ بِرِضَاكَ وَأَعَدَّتُهُ مِنْ هَجْرِكَ وَفَلَاحٍ وَبَوَّأْتَهُ مَقْعَدَ الصَّدَقِ فِي جَوَارِكِ

“İlahi, bizi o kimselerden kıl ki, onları yakınlığın ve velayetin için seçtin, dostluğun ve sevgin için halis kıldın ve görüşmen için şevke getirdin! Kaza [ve kaderine] razı ettin, yüzüne bakmayı kendisine ihsan ettin, hoşnutluluğunu ona bağışladın, hicran ve dargınlığından korudun, katındaki doğruluk makamına yerleştirdin.”¹²

¹⁰ İsra, 15.

¹¹ Bu konuda daha fazla bilgi edinmek, meselenin akli ve felsefi delilleriyle aşına olmak için bkz. Nakd ve Berresiy-i Mekatib-i Ahlaki, Muhammed Taki Misbah Yazdi, Tahkik ve Nigariş-i Ahmet Hüseyin şerifi, s. 343-352.

¹² Bihar’ul Envar, Muhammed Bakır Meclisi, c. 91, s. 148 (Münacatu’l-Muhibbin).

Muhtaçların Münacatı isimli duasında da şöyle arz ediyor:

إِلَهِهِ وَ عُلَّتِي لَا يُبْرِدُهَا إِلَّا وَضْلُكَ وَ لَوْعَتِي لَا يُطْفِئُهَا إِلَّا لِقَاؤُكَ وَ شَوْقِي
إِلَيْكَ لَا يَبْلُغُهُ إِلَّا النَّظَرُ إِلَى وَجْهِكَ وَ قَرَارِي لَا يَقْرُرُ دُونَ دُنُوِي مِنْكَ ...
وَ غَمِّي لَا يَزِيلُهُ إِلَّا قُرْبُكَ

“İlahi, susuzluğumu sana kavuşmaktan başka bir şey gideremez; ateşimi sana kavuşmaktan başka bir şey söndüremez; sana olan iştiakeyi yüzüne bakmaktan başka bir şey gideremez; istikrarsızlığıma sana yakın olmaktan başka bir şey istikrara dönüştüremez... gamımı sana yakınlıktan başka bir şey yok edemez.”¹³

Allah’a Yakınlığın Manası

Allah’a yaklaşmak, ulaşmak ve kavuşmanın mekânsal ve zamansal türden olmadığı açıktır. Zira Allah’ın maddi bir vücudu yok ki O’nunla mekânsal veya zamansal bir irtibat kurulsun. Aynı şekilde Allah’a yakınlık, izafi, farazi ve teşrifata dayalı bir şey olmayıp aksine varoluşsal bir gerçektir. Yüce Allah mutlak kemaldır; mutlak kemale yakınlaşmaksa daha kâmil olmak anlamına gelir, yani insanın varoluşsal hakikati Allah’a yaklaştıkça gelişir. Birtakım güzel işlerin sayesinde insanın vücudu belli bir kemal merhalesine ulaşır ilahi bir vücut olur. Hadis-i kutside şöyle nakledilmiştir:

يَا ابْنَ آدَمَ أَنَا غَنِيٌّ لَا أَفْتَقِرُ أَطْغَنِي فِيمَا أَمَرْتُكَ أَجْعَلُكَ غَنِيًّا لَا تَفْتَقِرُ يَا ابْنَ
آدَمَ أَنَا حَيٌّ لَا أَمُوتُ أَطْغَنِي فِيمَا أَمَرْتُكَ أَجْعَلُكَ حَيًّا لَا تَمُوتُ يَا ابْنَ آدَمَ أَنَا
أَقُولُ لِلشَّيْءِ كُنْ فَيَكُونُ أَطْغَنِي فِيمَا أَمَرْتُكَ أَجْعَلُكَ تَقُولُ لِلشَّيْءِ كُنْ فَيَكُونُ

“Ey Âdemoğlu! Ben zenginim, fakir olmam; sana emrettiklerimde bana itaat et, seni zengin kılayım ki fakir olmayasın! Ben diriym, ölmem; sana emrettiklerimde bana itaat et, seni diri kılayım ki ölmeyesin! Ey Âdemoğlu! Ben bir şeye “ol” dediğimde olur; sana emrettiklerimde bana itaat et, seni öyle kılayım ki bir şeye “ol” dediğimde olursun.”¹⁴

¹³ A.g.e, s. 150 (Münacatu’l-Muftegin).

¹⁴ A.g.e, c. 90, s. 376; Müstedreku’l-Vesail, Hüseyin Nuri, c. 11, s. 259, h. 12928.

İmam Muhammed Bakır (a.s) şöyle buyuruyor: Miraç gecesinde Hz. Peygamber (s.a.a) Yüce Allah'tan müminin katındaki yerini ve değerini sorduğunda Allah şöyle buyurdu:

وَمَا يَتَّقَرُّبُ إِلَيَّ عَبْدٌ مِنْ عِبَادِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَيَتَّقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّافِلَةِ حَتَّى أُحِبَّهُ فَإِذَا أُحِبَبْتُهُ كُنْتُ إِذَا سَمِعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَ لِسَانَهُ الَّذِي يَنْطِقُ بِهِ وَ يَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا إِنْ دَعَانِي أُجِبْتُهُ وَإِنْ سَأَلَنِي أُعْطِيْتُهُ

“Kullarımdan hiçbirisi kendisine farz kıldığı şeyden daha sevgili bir şeyle bana yaklaşmaz. O nafil (ibadetler) ile bana öyle bir yakınlaşır ki onu severim; onu sevdiğimde ise işiten kulağı, gören gözü ve tutan eli olurum. Beni çağırdığında icabet ederim ve benden istediğinde ona veririm.”¹⁵

Allah’a Yakınlaşma Yolu Olarak İbadet

İslam’ın bakış açısından insani hayatın en yüce maksadının ne olduğu anlaşıldığına göre şimdi sıra şu soruya gelmektedir: Bu hedefe ne şekilde yaklaşılır? Genel olarak insanı istiklalden, kendisine tapmaktan ve Allah’a şirk koştuktan uzaklaştıran her şey bu hedefe ulaşma yoluna hizmet edebilir. Allah’tan başkasına istiklal atfetmek ve O’ndan başkasını dikkate almak, insanın Yüce Allah’la arasındaki varoluşsal bağı doğru algılamamasına sebep olur. Başka bir ibaretle İslamî öğretiler esasına göre “nihai hedefe ulaşmanın yegâne yolu kulluktur” denilebilir. Yukarıdaki kutsi hadislerde de bu mesele vurgulanmış ve bu yüce hedefe ulaşabilmenin tek yolunun “itaat” ve “vaciplerle müstehapları yerine getirmek” olduğu belirtilmiştir.

Kulluk et ki âleme seni sultan kılayım

Can feda et ki herkesi sana canan kılayım.

Kur’an-ı Kerim de insaniyetin müstakim yolunun ibadet olduğunu açık bir şekilde şöyle beyan ediyor:

﴿وَأَنِ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾

“Yalnız bana ibadet edin. İşte doğru yol budur.”¹⁶

¹⁵ el-Kâfi, c. 2, s. 352.

¹⁶ Yasin, 61.

Elbette bu ibadet ve kulluk, sadece namaz ve oruç gibi şekilsel bilindik ibadetlerden ibaret değildir. Bizim uzuvlarımızdan her birinin kendine göre ibadeti vardır. İrademizle yaptığımız her iş Allah'a itaat olabileceği gibi O'na karşı isyan da olabilir. Allah bizden, tüm fiillerimiz, hâllerimiz ve isteklerimizin O'nun rızası doğrultusunda ve kulluğunu genişletme yönünde olmasını istemektedir.

Dünya ve Ahiret Konusunda İtidalli Olmak

İnsanın dünyaya bakış türü, seçeceği yaşam tarzı, adabı ve davranışında etkilidir. Bu dünyayı hoş vakit geçirme ve lezzet peşinde gitme yeri olarak gören kimsenin orada kendine göre bir yaşam şekli olur. Dünyayı ahiretin tarlası ve imtihan yurdu olarak gören kimse de kendisine göre bir yaşam tarzı seçer. Farz edin ki bir kutlama programına davet edilmişsiniz ve onun için hazırlanmaktasınız. Yeni elbisenizi giyersiniz, ayakkabınızı boyatırsınız, güzel kokular sürersiniz... bu kutlama programında en güzel şekilde karşılanmayı ve ağırılanmayı beklersiniz. Fakat eğer spor kulübüne gidecekseniz en başından zevk ve lezzetle karşılaşmayacağınızı bilirsiniz, ona göre de hareket edersiniz. Beklentiniz de ona göre şekillenir. Kulüpte antrenmanlar fazla olduğunda ve zorlandığınızda asla şikâyetçi olmazsınız; aksine antrenör size ne kadar fazla eğitim ve idman verirse o kadar çok sevinirsiniz; sizi önemsediyini düşünüp mutlu olursunuz.

Bizim dünyadaki yaşam türümüz de tamamen dünyaya bakış şeklimize bağlıdır. Eğer birisi dünyayı hoş vakit geçirme ve nefsinin tatmin etme yeri olarak telakki etmişse kendisi için bir yaşam tarzı seçer. Dünyayı imtihan yurdu ve ahiretin tarlası olarak gören biri de kendisi için daha farklı bir yaşam tarzını seçer. Elbette dünyayı tarla olarak görmek ona karşı savaş açmak ve onu küçümsemek anlamına gelmez. Aziz İslam dini dünya yaşantısını asla kirli ve aşağılık olarak görmez. Dünyayı ahiretin mukaddimesi ve ona ulaşmak için gerekli bir köprü olarak görür. İmam Ali (a.s) fevkalade zahitçe bir hayat yaşıyor olmasına rağmen dünyayı kötüleyen bir kişinin sözlerini duyduğunda şiddetle ona karşı gelmiş ve şöyle buyurmuştur: Gerçekten dünya senden alacaklı iken nasıl oluyor da sen kendini dünyadan alacaklı görüyorsun?! Dünya hilekâr

ve aldatıcı değil. Dünya dürüstçe kendi gerçeklerini insana gösteriyor. Dünya azizlerin ölümüyle her birimizin nihai alın yazısını gözlerimizin önüne seriyor. Hz. Ali (a.s) daha sonra şöyle buyurdu:

إِنَّ الدُّنْيَا دَارُ صِدْقٍ لِمَنْ صَدَقَهَا وَ دَارُ عَافِيَةٍ لِمَنْ فَهَمَ عَنْهَا وَ دَارُ غَنَى لِمَنْ تَزَوَّدَ مِنْهَا وَ دَارُ مَوْعِظَةٍ لِمَنْ اتَّعَظَ بِهَا مَسْجِدُ أَحِبَّاءِ اللَّهِ وَ مُصَلَّى مَلَائِكَةِ اللَّهِ وَ مَهْبِطُ وَحْيِ اللَّهِ وَ مَنْجَرُ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ اكْتَسَبُوا فِيهَا الرُّحْمَةَ وَ رَبِحُوا فِيهَا الْجَنَّةَ

“Dünya, ona doğru davranana doğruluk yurdu, ondan bir şey anlayana afiyet yurdu, ondan azık toplayana zenginlik yurdu ve onunla öğüt alana öğüt yurdudur. Dünya Allah dostlarının secde yeri, meleklerinin namazgâhı, vahyinini iniş yeri ve dostlarının ticaret yurdudur. Onlar orada çalışmalarıyla rahmeti elde ettiler, cenneti kazandılar.”¹⁷

Dünyadan mutlak olarak el çekmek ve onun gereksinimlerini görmezden gelmek sahte maneviyatlardandır. Din önderleri de bu düşünceye karşı şiddetle mücadele etmişlerdir. Bu konuda İmam Sadık (a.s) ile Süfyan Sevri ve arkadaşları arasında geçen münazara meşhurdur. Bu münazarada İmam Sadık (a.s) din ile dünyanın birbirinden ayrı olduğu görüşüne şiddetle muhalefet etmiş ve bu düşünceyi savunanların fikrîsel sapkınlıklarını gün yüzüne çıkarmıştır¹⁸.

İslamî öğretiler dünya ile ahiret arasındaki ilişki konusunda insana doğru ve gerçek olan görüşü vermektedir. Bu yüzden din önderlerinin sözleri arasında dünyanın görmezden gelinmesi ve dünyevi nimetlerin terk edilmesine dair bir ifade asla görülmemektedir. Bilakis dünya, uhrevi nimetlerden faydalanabilme noktasında iyi ve değerli bir vesile olarak tanımlanmıştır. İmam Sadık (a.s) bu konuda şöyle buyuruyor:

نِعَمَ الْعَوْنُ الدُّنْيَا عَلَيَّ الْآخِرَةِ

“Dünya ahiret(i kazanmak) için ne güzel yardımcıdır.”¹⁹

[İbrahim] Ethem’ce dünyaya bakmak, İslam açısından reddedilmiş doğru olmayan görüşlerdendir. Allah Resulü (s.a.a), ashabından bazı aşı-

¹⁷ Nehc’ül Belag, 131. Hikmetli Söz.

¹⁸ el-Kafi, c.5, s. 65-70.

¹⁹ A.g.e, s. 72.

rıcı kimselerin dünyevi nimetlerden el-etek çektiklerini duyduğu zaman hiddetlenmiş ve hemen mescide gelip onları kınamış; dünyevi nimetlerden yararlanmanın kendi sünneti olduğunu, bu sünnete muhalefet etmenin ise İslam'dan çıkmak anlamına geldiğini beyan buyurmuştur²⁰.

Sonuçta kendi vehimlerine dayanarak Allah'a ibadet düşüncesiyle dünyadan el-etek çekmiş, çalışıp kazanmayı terk etmiş kimseler din önderleri tarafından kınanmışlardır.

Bunun karşısında maneviyat ve ahireti kazanma düşüncesiyle iş yapmayan, hiçbir sorumluluk altına girmeyen ve başkalarına yük olan kimseler İslam dini ve din önderleri tarafından lanetlenmişlerdir. Yüce Peygamberimiz (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

ملعونٌ مَنْ ألقى كلّهُ علي النَّاسِ

“Yükünü insanların üzerine atan kimse mel'undur (lanetlenmiştir).”²¹

İmam Sadık'ın (a.s) yarenlerinden biri şöyle diyor: İmama evinde oturup namaz, oruç ve ibadetle meşgul olan, geçimini sağlamak için çalışmayı bırakan ve Allah'ın bir şekilde ona rızık ulaştıracağına inanan kimsenin durumunu sordum. İmam Sadık (a.s) şu cevabı verdi: Bu şahıs duası kabul edilmeyen kimselerdendir²². Yani böyle birine Allah teveccüh etmez. İmam Sadık (a.s) başka bir rivayette haysiyetini korumak, borcunu ödemek ve yakınlarına yardımcı olmak için çalışmayan kimseleri hiçbir hayrı olmayan faydasız ve değersiz insanlar olarak tanıtmış, şöyle buyurmuştur:

لاخير في من لا يحب جمع المال من حلالٍ يكفُّ به وجهه و يقضي به دينه و
يصلُّ به رحمه

“Helal yoldan mal toplayıp da onunla haysiyetini korumayı, borcunu ödemeyi ve akrabalarıyla bağını güçlendirmeyi sevmeyen kişide hiçbir hayır yoktur.”²³

²⁰ A.g.e, s. 496.

²¹ Bihar'ul Envar, c. 77, s. 142.

²² el-Kafi, c. 5, s. 77.

²³ A.g.e, s. 72.

Bununla birlikte İslamî inanca göre dünya, insan yaşantısında çok kısa bir merhale sayılmaktadır. Bu yüzden İslam dini, dünyaya gönül kap-tırmak ve böyle bir hayatı amaç edinmeyi, insanı gerçek yaşamından gaf-lete düşüreceği için kınamakta ve dünya sevgisini yaşantıdaki tüm yanlış davranışların kaynağı olarak görmektedir. İmam Sadık (a.s) bu konuda şöyle buyurmaktadır:

رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ حُبُّ الدُّنْيَا

“Her kötülüğün başı dünya sevgisidir.”²⁴

İmam Ali (a.s), Nehcül-Belaga kitabındaki hutbelerinden birinde [şerh edicilerini hayret içinde bırakan] kısa bir cümle ile İslam açısından dünya gerçeğini şu şekilde açıklamıştır:

مَنْ أَبْصَرَ بِهَا بَصَرَتَهُ وَ مَنْ أَبْصَرَ إِلَيْهَا أَعْمَتَهُ

“Dünya, ona ibretle bakanı basiret sahibi yapar, hasretle bakanı ise kör eder.”²⁵

Sonuçta kim dünyayı gerçekleri görmek ve geçmişten ibret öğren-mek için bir vesile olarak görürse böyle bir dünya ona basiret verir. Böyle bir kimse için yükseliş ve tekâmül vesilesi olan dünya, onu nihai amacı kılan ve tüm çabasını dünyevi metalara ulaşmak yolunda sarf eden kim-seyi ise âlemin gerçeklerini göremeyecek duruma düşürür ve sapkınlı-ğına vesile olur.

Zahirle Batın Arasındaki İrtibat

Belli bir adap ve yaşam tarzına bağlılığın en temel fikirsel dayanak-larından biri “insanın zahiri ile batını arasındaki karşılıklı etkileşimi” ko-nusudur.

Konuyu biraz açacak olursak; “İnsan vücudu üç katmandan veya üç boyuttan oluşmuştur” diyebiliriz.

²⁴ A.g.e, c. 2, s. 315.

²⁵ Nehcül Belaga, 82. Hutbe, s. 59.

1. İnsanın zihnindeki suretleri oluşturan tüm bilgileri, görüşleri ve bilimsel gerçekleri içeren akli katman veya bilgi ve düşünce sahası.

2. Tüm çabaları, duyguları ve eğilimleri ihtiva eden kalp katmanı veya ideoloji ve yöneliş sahası.

3. Tabiat katmanı veya uzuvlarla işlenen ihtiyari ve gayr-i ihtiyari davranışlar sahası.

İnsan vücudundaki bu üç katman birbiriyle tam bir irtibat halindedir ve birbiri üzerinde etki bırakmaktadır. Yani bilgilerimiz ve eğilimlerimizin davranışımız üzerinde etkisi olduğu gibi, davranış ve bilgilerimizin eğilimimiz üzerinde, eğilim ve bilgilerimizin de amelimiz üzerinde etkisi vardır. Zahirde yaptığımız amelimiz bilgilerimizi etkisi altında bırakır, eğilimlerimiz ve duygularımızı da direkt veya dolaylı şekilde manipüle eder. İnançsal sarsıntılarımız veya sapkın eğilimlerimizin birçoğunun kökenini amelimizde aramamız gerekir. Kur'an-ı Kerim Rum suresinde şöyle buyurmaktadır:

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ أَصَاؤُا الشُّوَاى أَن كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللّٰهِ وَ كَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِؤْنَ

“Sonra kötülük yapanların sonu pek kötü oldu; Allah'ın ayetlerini yalanladılar ve onlarla alay ediyorlardı.”²⁶

Batın ile zahirin birbiri üzerinde etki bırakması ve birinin diğerinden etkilenmesi insan ruhunun ilginçliklerindendir. Her birimizin korktuğunda yüzünün rengi atar; utandığında terlemeye ve kızarmaya başlar; tereddüt ettiğinde konuşması gevşer, yakın ettiğinde ise muhkem ve kesin konuşur; kaygılı ve üzgün iken iştahı olmaz ve suratı asık olur. Bu örnekler korku, üzüntü, yakın, utanç, aşk, kalp yumuşaması ve şecaat gibi deruni hallerin insanın yüzünde, sözünde ve davranışında etki bıraktığını açık şekilde göstermektedir. Buradan şu sonucu almak mümkündür: Zahiri ve görünen davranışları değiştirmek için deruni ve içsel bir değişime gitmek gerekir. Zira “zahirde görünen haller” “deruni özelliklerin” yansımasıdır.

Diğer bir etki ise zahirin batın üzerindeki etkisidir. Her birimizin yeni ve temiz bir elbise giydiğinde farklı bir duygu yaşaması, duş aldıktan

²⁶ Rum, 10.

sonra kendisini neşeli hissetmesi, yüksek model bir arabaya bindiğinde bir tür üstünlük duygusuna kapılması, evde giydiği rahat bir elbiseyle oturduğunda kapıldığı hissiyatla resmi elbise üzerinde iken taşıdığı hissiyat arasındaki fark bunun örneklerindendir. Bir askerin ayağında terlik, üzerinde normal elbise, başı açık ve silahsız olduğunda taşıdığı ruh hali ile üzerinde üniforması, ayağında botları ve belinde silahı olduğu zamanki ruh hali aynı değildir. Güzel koku sürmek ve makyaj yapmak ruhu incelttiği gibi buruşuk, kirli ve dağınık bir giyim tarzı da ruh üzerinde olumsuz etki bırakır. Zahirin batın üzerindeki etkisinden dolayı bazen dışsal değişimler yoluyla deruni bir dönüşüme gidilmektedir. Mesela bazıları evdeki eşyaların yerini ve diziliş şeklini değiştirmek suretiyle ruhlarında bir değişim ve canlılık icat ederek bıkkınlıkla savaşır- lar veya spor yaparak bir nevi fiziki hareketlilikle ruhlarında canlılık ve neşe meydana getirirler.

İnsanın zahiri ile batını, birbirinden ayrı iki bağımsız dünya değildir. Aksine ikisi arasında sağlam bir irtibat ve ikili bir etkileşim vardır. Bu meyanda batın, insan vücudunun esasını teşkil etmektedir. Marifet ve muhabbet deruni unsurlardan olup ibadetin zahiri üzerinde etki bırakmaktadır. Eğer bu deruni motorlar çalışmazsa müstehap amellere riayet etmek, ibadetteki adap ve sünnetleri yerine getirmek aracı itekleyerek motoru çalıştırmak gibi bir şey olur; nihayetinde motoru çalıştırır, marifet ve muhabbeti artırır. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

مَا جَفَّتِ الدُّمُوعُ إِلَّا لِقَسْوَةِ الْقُلُوبِ وَ مَا قَسَتْ الْقُلُوبُ إِلَّا لِكثَرَةِ الذَّنُوبِ

“Gözyaşları ancak kalplerin katılaşmasından kurumuştur ve kalpler ancak günahların çokluğundan katılaşmıştır.”²⁷

Birinin gözyaşından mahrum oluşu zahiri bir durumdur. Fakat bunun kökeni kalbin katılaşmasında olup deruni bir durumdur ve bu deruni durum cismin zahiri durumlarında etki bırakmaktadır. Kalbin katılaşması ise çok günah işlemenin sonucudur. Dolayısıyla insanın batınında meydana gelen değişim zahirde kendisini gösterir ve eğer zahir değişimi kabul etmezse onun yorumunu batında aramak gerekir.

²⁷ Vesailu's-Şia, Şeyh Hür Amili, c. 16, s. 45.

Şimdi İslamî adaba bakalım: Neden namazda “kibleye” doğru duruyoruz? Zira belli bir coğrafi mekâna doğru yöneliş, ruhu da o yöne doğru çekmekte ve batında da birlik oluşturmaktadır. Neden namazı “cemaatle” kılıyoruz? Çünkü saflar ve hareketlerdeki zahiri birlik ve benzerlik, namaz kılan ümmetin kalbi ve deruni vahdeti için bir alıştırmadır. Neden namazda en temiz ve güzel kokulu elbisemizi giymekteyiz? Çünkü bu şekilde namaz kılmakta kalp daha huzurlu ve daha canlı olmaktadır. Yani zahiri adabı riayet etmek namazın batını adabına destek olmaktadır. Camide kılınan namazla evde kılınan namaz bir değildir. Namazda huzu ve huşu, her ikisi de gereklidir; “huzu” namazın zahiri halleriyle ilgilidir ve “huşu” onun deruni boyutu ile alakalıdır. Cisimdeki huzu, kalpte huşu oluşmasına ve kalpteki huşu cismin huzuuna yardımcı olur. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

مَنْ خَشَعَ قَلْبُهُ خَشَعَتْ جَوَارِحُهُ

“Kalbi huşu ile dolanın uzuvları da huşu bulur.”²⁸

Zahiri tesettür ve hicap ne kadar fazla ve güzel olursa böyle bir örtünme, batını duygulara ve deruni olan iffete daha çok tesir eder. Aksi için de aynı şey geçerlidir; yani deruni ve batını iffet ne kadar çok olursa namahrem karşısındaki zahiri giyim ve tesettür de o ölçüde artar.

Zahirin batın üzerinde etkisi vardır; hatta bu etki, zorlama ve yapmacık olsa bile rolünü ifa eder. Mesela ağlar gibi görünmeye çalışmak gerçekten de kişiyi mahzun eder. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

إِنْ لَمْ تَكُنْ حَلِيمًا فَتَحَلَّمْ فَإِنَّهُ قَلَّ مَنْ تَسَبَّهَ بِقَوْمٍ إِلَّا أَوْشَكَ أَنْ يَكُونَ مِنْهُمْ

“Eğer tahammülkâr değilsen (en azından) kendini tahammülkâr göstermeye çalış. Çünkü bir kavme benzemeye çalışıp da onlar gibi olmayan kimse pek az olur.”²⁹

Sonuçta özgüven ve şahsiyet sahibi olan kimse, yabancıları taklit etmez ve kendisini onlara benzetmeye çalışmaz. Öte yandan eğer birisi giyiminde, yaşam şeklinde ve sosyal kültüründe yabancıları örnek alacak olursa,

²⁸ Uyunu'l-Hikem ve'l-Mevaiz, Ali b. Muhammed Leysi, s. 444, no. 7768.

²⁹ Nehc'ül Belaga, 207. Hikmetli Söz, s. 396.

onun bu zahiri benzerliği tedrici olarak onların kültürünü kabullenmesine yol açar. Bu yüzden İslam dininde kâfirlere benzemek doğru görülmemiş, yasaklanmıştır. İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى نَبِيِّ مِنْ أَنْبِيَائِهِ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ لَا يَلْبَسُوا لِبَاسَ أَغْدَائِي وَ لَا يَطْعَمُوا مَطَاعِمَ أَغْدَائِي وَ لَا يَسْلُكُوا مَسَالِكَ أَغْدَائِي فَيَكُونُوا أَغْدَائِي كَمَا هُمْ أَغْدَائِي

“Yüce Allah peygamberlerden birine şöyle vahy etti: Müminlere de ki: Benim düşmanlarımın elbisesini giymesinler, düşmanlarımın yemeklerinden yemesinler ve düşmanlarımın yolunda yürümesinler; yoksa onlar gibi benim düşmanım olurlar.”³⁰

³⁰ Men La Yehzuru'l-Fakih, Muhammed b. Ali b. Babaveyh, c. 1, s. 252.

Özet

1- Bir Müslümanın yaşamının her alanında kendisini göstermesi gereken en önemli İslamî inançlardan birisi tevhid ve Allah'ın birliğine olan inançtır. Bu esasa göre ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri düzenlerden daha genel anlamdaki sosyal düzenler ve bunlara bağlı olarak muvahhid bir insanın yaşam tarzı muvahhid olmayan bireyler ve toplumlardan farklı olacaktır.

2- İslam'ın tanımladığı “insanı” dikkate aldığımızda onun tüm hakikati ve kimliği ruhudur ve ruh ölümsüzdür. Doğal olarak da Müslüman bir insanın yaşam tarzı, ebedi hayatını düzenlemek doğrultusunda olmalıdır.

3- İnsan yaşantısı hedefli olduğu için ve insan ihtiyar sahibi bir varlık olduğundan dolayı yaşam konusunda İslamî bir hayat tarzı veya başka türlü yaşam tarzlarını yaymaktan söz edilebilir.

4- Kur'anî insan tanımlamasına göre bizim davranışlarımızla istenilen hedefe ulaşmamız veya uzaklaşmamız arasında illet-malul/sebe-sonuç ilişkisi vardır. İnsanın ebedi saadet veya bedbahtlığı kendi amel-lerinin sonucudur. İnsanın yaptığı iyi veya kötü her işin neticesi bizzat kendisine ulaşmaktadır, başkasına değil.

5- İnsanın tekâmül sürecinin nihai hedefi, Allah'a yaklaşmak ve O'nunla buluşmaktır/likauллаhtır. İslam açısından gerçek insan, varoluşsal yönüyle varlığın hakikati olan mutlak kemale yaklaşmış ve Hazreti Hakk'ın özelliklerinden nasiplendiği bir kemali yakalamış olan insandır.

6- Nihai hedef olan likauллаha ulaşmanın yegâne yolu “ibadettir”. Bu esas itibarı ile kemal peşinde olan insanın tüm hareket ve duruşları Hazreti Hakk'ın rızasını kazanmak yolunda olmalıdır.

7- Bizim dünyadaki yaşam tarzımız tamamen dünyaya ne şekilde baktığımıza bağlıdır. Bu dünyayı hoş vakit geçirme ve lezzet peşinde koşma yeri olarak gören kimsenin orada kendine göre bir yaşam şekli olur. Dünyayı ahiretin tarlası ve imtihan yurdu olarak gören kimse de kendisine göre bir yaşam tarzı seçer.

8- “İnsan vücudu üç katmandan veya üç boyuttan oluşmuştur” diyebiliriz: (a) Bilgi ve düşünce sahası (b) İdeoloji ve deruni yöneliş, eğilim ve duygular sahası. (c) Amel ve zahiri davranışlar sahası. İnsan vücudundaki bu üç katman birbiriyle tam bir irtibat halindedir ve birbiri üzerinde etki bırakmaktadır. Bu esasa göre yaşam tarzının nihai hedeflere ulaşmadaki rolü ve aynı şekilde deruni inançlar ve eğilimlerin de yaşam tarzını seçmedeki fonksiyonu ortaya çıkmaktadır.

Sorular

- ❶ Allah'ın birliğine inanmanın muvahhid insanın yaşam tarzını ne şekilde etkilediğini açıklayınız.
- ❷ Kur'anî insan tanımlamasının İslam'ın kabul ettiği bir yaşam tarzında nasıl bir rolü vardır?
- ❸ İslam açısından insan tekâmülünün nihai hedefini ve ona ulaşmanın yolunu açıklayın.
- ❹ Zahiri davranış ve tutumların deruni haller üzerinde nasıl bir rolü vardır? Batınî hal ve durumlar, zahiri davranışlar üzerinde nasıl bir etki bırakır?

Etüt ve Müzakere Konuları

- ❶ Sizce görünüşü alışılmış sosyal örf ve adaba aykırı olan b - rinin inanç ve değerlerinin de mi toplumsal örf ve adaba aykırı olması gereklidir? Zahiri davranışları inançları ve değerleri ile uyum içinde olmayan kimselerin davranışını nasıl izah edersiniz?
- ❷ Cehennemde veya cennette ebedi kalmanın sebebini s - ran bir kişiye İmam Sadık'ın (a.s) verdiği şu cevabı dikkate alarak İslamî değer sisteminde niyetin etkisi ve yeri hakkında bahsediniz:

إِنَّمَا خُلِدَ أَهْلُ النَّارِ فِي النَّارِ لِأَنَّهُمْ نِيَّاتِهِمْ كَانَتْ فِي الدُّنْيَا أَنْ لَوْ خُلِدُوا فِيهَا أَنْ يَعْصُوا اللَّهَ أَبَدًا وَإِنَّمَا خُلِدَ أَهْلُ الْجَنَّةِ فِي الْجَنَّةِ لِأَنَّهُمْ نِيَّاتِهِمْ كَانَتْ فِي الدُّنْيَا أَنْ لَوْ بَقُوا فِيهَا أَنْ يُطِيعُوا اللَّهَ أَبَدًا فَبِالنِّيَّاتِ خُلِدَ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ ثُمَّ تَلَا قَوْلَهُ تَعَالَى - قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَى شَاكِلَتِهِ قَالَ عَلَى نِيَّتِهِ

“Cehennem ehli cehennemde ebedi kalır; çünkü onların dünyadaki niyetleri, orada ebedi kalmaları durumunda hep Allah'a isyan etmekte. Cennet ehli de cennette ebedi kalır; çünkü onların dünyadaki niyetleri, orada ebedi kalmaları durumunda hep Allah'a itaat etmekte. Dolayısıyla bunlar da onlar da niyetlerine göre ebedi kılındılar.” İmam (a.s) sonra: “Herkes kendi yapısına göre davranır”³¹ ayetini okudu ve buyurdu: Yani herkes niyetine göre davranır³².

3- Sizce bireysel ve sosyal hayatta ferdi ve içtimai tüm alanlardaki her türlü aşırıcılığın önünü alıp itidalı koruyacak nasıl bir mekanizma geliştirilebilir?

³¹ İsra,84.

³² el-Kafi, c. 2, s. 85.

Üçüncü Bölüm

Boş Vakitlerde İslamî Yaşam Tarzı

Kentsel yerleşim, sanayi çağı ve modernitenin bir ürünü olarak “boş zamanlar” meselesi bugünkü şekliyle yeni bir fenomene dönüşmüştür. İnsanlar günlük yaşamlarını sürdürebilmek için sürekli çalışmak zorunda ve yaşadıkları saatleri mütemadiyen sınırlı ve kapalı alanlarda iş yaparak geçirmek durumundadırlar. Kent yaşantısının [köy yaşamına oranla] ruhsal ve fiziki birtakım zorlukları, belli bir kesimi, bireylerin enerjilerinden daha fazla istifade edebilmek için “boş zamanlar” diye bir proje geliştirmesine ve bu vakitleri yönetme düşüncesine itmiştir. Modern insan için boş zamanlar konusu o kadar öneme haizdir ki bu meselenin muhtelif boyutlarının analizi, incelemesi ve yönetimi için bilim dalları oluşturulmuştur. “Boş zamanlar sosyolojisi” ve “boşluk psikolojisi” bu bilim dallarındandır.

Boş Zamanlardan Maksat Nedir

“Ferağat/فراغت”, Arapça bir sözcük olup “fereğ/فَرَع” kökünden türetilmiştir. Birbirine yakın çeşitli manaları vardır. “Bir şeyden veya işten ayrılmak”, “genişlik”, “işin sona ermesi”, “işten el çekmek” ve “bir işin bitiminin ardından insanın eline geçen fırsat” bu manaların en önemlilerindendir. “Ferağat zamanları” ise kişinin resmi veya asli işinden dinlenmek için ayrıldığında elde etmiş olduğu zamanlar ve fırsatlardır¹.

Bazıları boş zamanlar kavramına, insanın tam anlamıyla özgür olduğu, her türlü kanuni ve ahlaki sınırlamadan serbest bulunduğu zamanlar şeklinde bir anlam yüklemişlerdir. Yani insan bu vakitlerde sadece

¹ Bkz. Ferhengi Amid, Ferheng-i Muin, Lügatname-i Deh Huda.

canının çektiği lezzetlerin peşinde gitmeli, onlarla zaman geçirmelidir. Bunlar açısından boş zamanlar; sorumsuzluk vakitleridir, mutlak özgürlük ve sosyal görevlerden muaf olma zamanlarıdır!

Böyle bir bakış açısı esastan İslamî düşünce ve İslam'ın insana bakış şekliyle farklıdır. İslam açısından boş zamanlar, asla “sorumsuzluk vakitleri” veya “hiçbir şey yapılmayan zamanlar” değildir. Çünkü insanın aklı, iradesi, bilgisi ve gücü olduğu sürece nerede ve hangi zamanda olursa olsun sorumluluğu vardır. Dolayısıyla boş zamanları sorumsuzluk, mutlak özgürlük ve görevlerden muafiyet şeklinde algılamamız asla doğru değildir. Boş zamanları “hiçbir şey yapılmayan zamanlar” olarak da telakki edemeyiz. Çünkü işsizlik bir kişinin yapacak hiçbir işi olmaması anlamına gelir. Oysaki boş zamanlarda yapılacak birçok iş vardır. Boş zamanlarını işsizlik zamanı olarak düşünen kimse İslam açısından beğenilmeyen bir iş yapmış olur. Bazı rivayetlerde “hiçbir şey yapmamak” manasındaki boş zaman şiddetle kınanmış, böyle bir kişinin Allah'ın gazabına uğrayacağından söz edilmiştir. Şu rivayette olduğu gibi:

إِنَّ اللَّهَ جَلَّ وَ عَزَّ يُبْغِضُ الْعَبْدَ النَّوَامَ الْفَارِغَ

“Allah çok uyuyan boş kimseye buğz eder.”²

Aynı şekilde boş zamanlar kavramı ile “hoş vakit geçirme ve eğlenmek” farklıdır. Çünkü eğlenmek, boş zamanları geçirme yollarından biridir, başka bir ibaretle boş zamanların bir mahsulüdür. Dolayısıyla da ondan farklıdır.

Boş Zamanların Özellikleri

Buraya kadar boş zamanların selbi/olumsuz boyutlarından söz edildi ve neyin “boş zamanlar” olmadığı anlaşıldı. Şimdi ise boş zamanların daha iyi anlaşılması için onun en bariz özelliklerini açıklayacağız:

1- Günlük resmi işi tamamlayıp boşa çıkmak: Boş zamanların özelliklerinden biri insanın günlük resmi işini tamamlayarak serbest olmasıdır. Bu özelliğinden dolayı bazı kimseler “boş zamanları” “işsizlik vakitleri” olarak telakki etmiştir. Boş zamanların, günlük resmi işlerin tamamlanıp

² el-Kafi, c. 5, s. 84.

serbest olunması anlamına geldiği doğrudur ama resmi işin olmayışı işsizlik manasına gelmez.

2- Boş zamanların ikinci özelliği kişinin bu zamanlarda belli bir işe mecbur ve zorunlu olmamasıdır. İnsan bu zamanlarda ilgi duyduğu işleri yapabilme serbestisine sahiptir. Başka bir ifadeyle insan bu zamanlarda ilgi duyduğu işler arasında seçme konusunda daha fazla güce sahiptir. Oysaki resmi ve mesleki faaliyetleri ile meşgul olduğu vakitlerde böyle değildir. Örneğin bir çiftçi ziraat işiyle uğraştığı sırada önünde uğraşacağı farklı seçenekler yoktur. Eğer buğday ekmek istiyorsa belli programı takip etmelidir; belli periyotlarla sulama ve gübreleme yapmalı, zamanında hasat etmelidir. Fakat boş zamanlar denildiğinde faaliyetin türü, zamanı ve miktarı kişinin kendi isteği ve ihtiyarındadır. Bu yüzden boş zamanlarda herkes sevdiği işle meşgul olmaktadır. Hatta biri boş zamanlarını çok zor bir işi yaparak da geçirebilir. Fakat resmi işinin dışında kalan bir zaman diliminde kendi isteği ile bu faaliyeti seçip yaptığı için bu, onun boş zamanlarını geçirme programından sayılır. Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz: Boş zamanları geçirme şekli bireylerin karakteristik yapısından, sosyal kimliğinden, aldığı terbiye ve ahlaki özelliklerinden etkilenir.

3- Güdülenme ve ekonomik çıkar sağlama düşüncesinin olmayışı, boş zamanları çalışma zamanlarından ayıran bir başka özelliktir. Boş zamanlarda bireylerin çoğunlukla maddi gayeleri ve kar sağlama düşünceleri yoktur. Bununla birlikte toplumun kültür sorumluları halkın boş zamanlarını, ekonomik canlılığa katkı sağlayacak ve para dolaşımını artıracak şekilde yönetebilirler ve böyle de yapmalıdırlar. Eğer İslam'ın boş vakitleri geçirme konusundaki tavsiyeleri hayata geçirilirse [ki yolculuk ve turizm bu tavsiyelerdendir] kültürel, ahlaki ve dini kazanımlar sağlamakla birlikte toplum sathında ekonominin de canlanmasına vesile olacaktır.

Boş Zamanların Önemi

Boş zamanlar, çağdaş dünyada çeşitli yönlerden öneme sahiptir:

1. Kültür oluşturma zamanıdır:

Kabul ettiğiniz bir fikir, kültür ve düşüncüyü toplumun bireyleri ile buluşturacağınız en iyi zaman onların boş zamanlarıdır. Bireylerin boş

zamanlarını yönetmek suretiyle onları istenen inançlar, değerler, davranışlar, eğilimlere doğru yönlendirmek mümkündür. Günümüzde gelişmiş birçok ülkedeki kültürel sektöre yönelik yatırımlar, insanların boş zamanlarını doldurmak amacıyla yapılmış filmler, diziler, animasyonlar, oyuncaklar ve daha birçok eğlence programlarına yoğunlaşmıştır.

İslamî öğretilerin bütününe baktığımızda vakit ve fırsatı önemsemediğini, dolayısıyla onu boş ve abes işlerle geçirmeyi kınadığını görürüz. İslam'ın boş zamanlar kavramına bakışı eğitici ve geliştirici bir bakış olduğu için bu zamanları, amaçsız geçirilecek zaman veya heba edilecek fırsatlar olarak görmez.

2. İş alanı oluşması için fırsat doğurur:

Halkın boş zamanlarının yönetilmesi, milyonlarca iş alanının yaratılmasını sağlayacak en güzel fırsatlardan biridir. Halkın boş vakitlerini bu amaç doğrultusunda değerlendirmek için kültürel, ekonomik ve sosyal birçok faaliyete ihtiyaç vardır. Bir kesim boş zamanını eğlence ve sporla geçirmek istediği için bu alanda gerekli yatırım yapılmakta ve birçok insan bu sektörde çalışmaktadır.

Sinema, tiyatro, resim ve film sergisi gibi aktiviteler için gösteri merkezleri yapılmakta ve bir grup insan, halkın boş vakitlerini doldurabilmek adına bu alanlardaki ustalıklarını sergilemek için yıllarca çalışmaktadır. Mesela bir filmin yapımında bazen yüzlerce insan çalışmakta ve kimi zaman binlerce saat süren bir ekip çalışmasıyla insanların ilgisini çekecek bir eser ortaya çıkarılmaktadır. Çeşitli televizyon, radyo ve uydu kanalları, muhtelif internet siteleri vb. yüzlerce alanda ortaya çıkan iş olanakları, boş zamanların yönetiminin neticesidir.

Sonuçta modern dünyada iş alanı oluşturma yollarından biri halkın muhtelif kesimlerinin boş zamanlarını doldurmaya matuf yapılan faaliyetlerdir.

3. Tüm zamanları ve bireyleri kapsar:

Boş zamanlardan söz edildiğinde birçok kimse bunun sadece yetişkin çocuklar ve gençler için yaz aylarında okulların ve üniversitelerin tatil

olmasıyla oluşan tatil fırsatı olduğunu düşünmektedir! Fakat bu tamamen yanlış bir algıdır. Boş zamanlar, belki bir sınıfa veya yaş grubuna ya da belli bir zamana has bir olgu değildir, bilakis tüm zamanları ve bireyleri kapsar. Toplumda yaşayan tüm bireylerin boş zamanlara ihtiyacı olmasının ötesinde onlar isteseler de istemeseler de yaşamlarının bir bölümü boş zamanlar kapsamına girmektedir. Bu da boş zamanları değerlendirmek için programlama yapılması gerektiğinin önemini göstermektedir.

4. Sosyal ahlakın selameti için bir tehdittir:

Boş zamanlar tüm güzel yönleri ve bereketleriyle birlikte eğer doğru şekilde düzenlenmezse toplumsal ahlak ve psikolojinin selameti açısından en ciddi tehditlerden biri sayılır. Toplumsal sapkınlık ve yozlaşmaların en önemli etkenlerinden birinin boş zamanlar alanındaki kişisel ve sosyal programsızlık olduğunu söyleyebiliriz. Eğer toplumun kültür ve fikir alanındaki sorumluları İslamî yaşam tarzı ve milli değerler esasına bağlı kalarak toplumun çeşitli kesimlerinin boş zamanlarını yönetmezlerse kültür ve ahlaki değerler alanında telafisi mümkün olmayacak tahribat meydana gelebilir. Eğer biz halkın boş zamanını değerlendirmek için programlama yapmazsak ve onu uygun bir şekilde yönlendirmezsek başkaları bu işi yapacaktır. Bu husustaki ihmalkârlık boş ve ekime hazır bir toprağı toplumun kültürüne düşman olanlara teslim etmek anlamına gelir. Onlar da kendi değerleri esasına göre gençlerin boş zamanlarını istedikleri şekilde doldururlar. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

مَعَ الْفَرَاغِ تَكُونُ الصَّبْوَةُ

“Ancak boşlukla birlikte olununca şeytani isteklere eğilim hâsıl olur.”³

Boş Zamanlar ve Sonuçları

Daha önce işaret edildiği gibi boş zamanların çeşitli sonuçları olabilir. Boş zamanlar yaşantıdaki sıkıcı tekrar ve tekdüzeliği giderdiği için fiziki ve psikolojik yorgunluktan mütevellid tembelliği ve vazifeleri yerine getirmedeki gevşekliği önlemektedir. Bu esasa göre boş zamanların faydalarını şu şekilde açıklayabiliriz:

³ Uyunu'l-Hikem ve'l-Mevaiz, s. 485, no. 9048.

1- Günlük işlerin oluşturduğu yorgunluğu giderir. Şu bir gerçektir ki herkesin bir sınırı vardır ve sürekli bir işin yapılması fiziki ve psikolojik yorgunluğa yol açar. Boş zamanlar eğer doğru yönetilirse yorgunlukları giderir.

2- İşin randımanını artırır. Boş zamanlar bireylerin kendilerini bulup yenilemelerine vesile olduğu için işlerindeki verimliliği yükseltir.

3- Psikolojik bıkkınlık ve fiziki yorgunluklara düşmeyi önler. Boş zamanlar birçok ruhsal ve psikolojik sorunları; ıstırapları, korkuları ve öfkeleri kontrol edebilir. Sonuç olarak da ruhsal ve fiziki huzuru sağlayacak vesileleri hazırlamış olur.

4- Sosyal olgunluğa vesile olur. Boş zamanları toplumsal faaliyetler alanında ele aldığımızda bireylerin sosyal gelişimini ve toplumsal ilişkilerin iyileşmesini sağladığını görürüz.

5- Toplumsal afetleri önler. Boş zamanların doğru yönetilmesi ve kültür oluşturma yönünde tanzim edilmesi sayesinde sosyal afetlerden birçoğunun şekillenmesine yol açacak etkenler ortadan kalkmış olur.

6- Ekonomik canlılık: Boş zamanlar doğru bir şekilde değerlendirildiğinde halk arasında ekonomik bir canlanmaya yol açar. Mesela eğer insanların hepsi veya büyük bir kesimi, yeryüzünde dolaşılması ve yolculuk edilmesi yönündeki Kur'anî tavsiyeye uyacak olursa dünyanın birçok bölgesinde ekonomik bir gelişim ve canlılığa şahit oluruz.

7- İmanı güçlendirmek ve daha fazla ibadet için fırsat oluşturur. Boş vakitlerde yapılacak en güzel işlerden biri daha fazla ibadet ederek manevi yönümüzü güçlendirmek olabilir; dini bilgilerimizi artırmakla meşgul olabiliriz. İmam Ali (a.s), “**وَلَا تَنْسَ نَصِيكَ مِنَ الدُّنْيَا**”/Dünyadan nasibini unutma”⁴ ayetinin tefsirinde şöyle buyurmaktadır:

“Sağlığın, gücün, boş zamanın, gençliğin ve canlılığın vasıtasıyla ahireti aramayı unutma.”⁵

⁴ Kasas, 77.

⁵ Meani'l-Ahbar, s. 325.

Boş Zamanların Ayetler ve Rivayetlerdeki Yeri

Boş zamanların ne şekilde geçirileceği ve nasıl yönetileceği konusunun, insanların maddi olanakları ve yaşam düzeyi ile sıkı bir ilişkisi olduğu göz önüne alındığında bunun göreceli zamansal ve mekânsal kavramlardan olduğunu söylemek mümkündür. Sonuçta ayetler ve rivayetlerin boş zamanların ne şekilde geçirileceğini tüm ayrıntılarıyla açıklamasını beklemek doğru değildir. Zira Kur'an, Hz. Peygamber (s.a.a) ve Masum İmamların (a.s) emirleri, ameli noktada küllî kaidelere dayanan esas ölçüleri ve genel çerçeveyi belirlemektedir. Bu yüzden istisnai bazı yerler hariç genellikle detaylar ve mısdaqlara girmezler. Detaylar ve mısdaqların birçoğu zaman ve mekânın gereksinimlerinden olup şartlara göre değişkenlik gösterebilmektedir.

İslam dini bizden yükseliş için hiçbir fırsatı zayi etmememizi istiyor. Ne zaman önemli bir işi tamamlarsak hemen ardından başka önemli bir işe koyulmamızı tembihliyor. Bunun da gereği yaşantımız için belli bir programımızın olması ve daima asıl hedefe doğru hareket halinde bulunmamızdır. Ayette şöyle buyurmaktadır:

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ؛ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَانْصَبْ

“Önemli bir işi bitirince diğerine koyul. Ancak Rabbine yönel ve yalvar.”⁶

Bu ayetle Yüce Allah, Hz. Peygamber'in (s.a.a) şahsında tüm müminlerden yükseliş için hiçbir fırsatı zayi etmemelerini istemiştir. Elbette işlerin birçoğu zamansaldır. Fakat ne zaman ki önemli bir iş sonlandırılırsa Yüce Allah hemen başka önemli bir işe başlanılmasını emretmiştir.

Zamanı En İyi Şekilde Değerlendirmenin Zarureti

Boş zamanların tanımını yaptığımızda da belirttiğimiz gibi boş zamanlar ölü ve faydasız vakitler anlamına gelmez. Dini kültür esasına göre bizler ömrümüzün bir anını bile boş geçirme hakkına sahip değiliz. Biz ömrümüzün her anının hesabını vermek durumundayız. Rivayetlerde hesap gününde cevap vermemiz gereken hususlardan birinin, ömrümüz ve

⁶ İnşirah, 7-8.

gençliğimizi ne şekilde geçirdiğimiz konusu olduğuna dikkat çekilmiştir. Peygamberimiz (s.a.a), “وَقِفُّهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ” / Onları durdurun; çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.”⁷ ayetinin tefsirinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّهُ لَا يُجَاوِزُ قَدَمًا عَبْدٌ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ أَرْبَعٍ عَنْ سَبَابِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ وَ عَنْ عُمْرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ وَ عَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ جَمَعَهُ وَ فِيمَا أَنْفَقَهُ وَ عَنْ حَيْثَا أَهْلَ الْبَيْتِ

“Kıyamet günü hiç kimse kendisine şu dört soru sorulmadan bir adım bile atamayacaktır: Gençliğini nerede harcadığı, ömrünü nerede tükettiği, malını nereden toplayıp nerede harcadığı ve biz Ehlibeytin sevgisinden.”⁸

Mevlana da bu hususta şu beyitleri söylemiştir:

Sana verdiğim şu mühlette ne getirdin bana der Hak
Ömrünü hangi işte bitirdin, sermayeni ve gücünü nerde tükettin
Gözünün ışığını nerede soldurdun ve beş duyunu nerede meze ettin
Göz, kulak, zeka ve arşın cevherlerini harcadın da ferşten/dünyadan ne aldın

Hafız ise şöyle demiştir:

Gönül kadrini bilmeyip zamanın yapmamışsa bir iş
Yaşanmış zamanın hâsılından utanmak gerekirmiş

İşte bu yüzden masum imamlar ve din önderleri fırsatları değerlendirmeye noktasında birçok tavsiyede bulunmuş, bizi elimizde bulunan fırsat ve zamanlara karşı dikkatli olmamız hususunda sürekli uyarılmışlardır. Zira zamanı biriktirmek de geri getirmek de imkânsızdır. Müminin bütün zamanları için programlı olması, dindar ve iman sahibi olmasının özelliklerinden biridir. Müminin boşluk ve tembelliğe zamanı yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.a) Ebuzer’e olan tavsiyelerinde şöyle buyurmuştur:

يَا أَبَا ذَرٍّ كُنْ عَلَى عُمْرِكَ أَشَحَّ مِنْكَ عَلَى دِرْهِمِكَ وَ دِينَارِكَ

“Ey Ebuzer! Ömür hazineye dirhem ve dinarından daha hırslı ol!”⁹

⁷ Saffat, 24.

⁸ İlelu’ş-Şerayi, Şeyh Saduk, c. 1, s. 218; bkz. El-Hisal, Şeyh Saduk, c. 1, s. 253.

⁹ Mekarimu’l-Ahlak, s. 460.

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الْفُرْصَ تَمُرُ مَرَّ السَّحَابِ فَانْتَهِزُوهَا إِذَا أَمَكَنْتَ فِي أَبْوَابِ الْخَيْرِ وَإِلَّا عَادَتْ نَدَمَا

“Fırsatlar bulutlar gibi geçip gider; o halde fırsatlar ele geçtiğinde onları süratle hayır kapılarında kullanın. Yoksa pişmanlığa dönüşür.” ¹⁰

إِضَاعَةُ الْفُرْصَةِ غُصَّةٌ

“Fırsatı zayi etmek üzüntü getirir.” ¹¹

عَافِصُ الْفُرْصَةِ عِنْدَ إِمْكَانِهَا فَإِنَّكَ غَيْرُ مُدْرِكِهَا عِنْدَ فَوْتِهَا

“Fırsat geldiğinde onu sağlamca tut; zira elden çıktığında onu bir daha bulamazsın.” ¹²

İmam Hasan (a.s) şöyle buyurmaktadır:

الْفُرْصَةُ سَرِيعَةُ الْفَوْتِ، بَطِئَةُ الْعُودِ

“Fırsatların elden çıkışı hızlı, geri gelmesi yavaş olur.” ¹³

لَسْتُ أَحِبُّ أَنْ أَرَى الشَّابَّ مِنْكُمْ إِلَّا عَادِيًا فِي حَالَيْنِ: إِمَّا عَالِمًا أَوْ مُتَعَلِّمًا، فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَرُطَ، فَإِنْ فَرُطَ ضَيَّعَ، وَإِنْ ضَيَّعَ أَثِمَ، وَإِنْ أَثِمَ سَكَنَ النَّارَ، وَالَّذِي بَعَثَ مُحَمَّدًا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) بِالْحَقِّ

“Sizden bir genci iki durumdan birinin dışında görmek istemem: Ya âlim/bilgin veya müteallim/öğrenen olarak. Muhammed'i (s.a.a) hak üzere peygamber olarak gönderene yemin olsun ki eğer bu iki halden biri üzere olmazsa, fire vermiştir; eğer fire vermişse ömrünü zayi etmiştir. Ömrünü zayi eden günahkârdır ve günahkâr olan da cehennemdedir.” ¹⁴

İmam Zeynelabidin (a.s) Sahife-i Seccadiye'de bu konuda şöyle buyurmaktadır:

¹⁰ Tasnif-i Gurerul Hikem ve Dürerül Kelim, s. 473, no. 10811; bkz. Nehc'ül Belaga, Kısa Sözler, no. 21.

¹¹ Nehc'ül Belaga, Kısa Sözler, no. 118.

¹² Uyunu'l-Hikem ve'l-Mevaiz, s. 350, no. 5948.

¹³ Nüzhetu'n-Nazır ve Tenbihu'l-Hatır, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan b. Nasr Helvani, s. 72.

¹⁴ Bihar'ul Envar, c. 1, s. 170.

فَإِنْ قَدَّرْتَ لَنَا فَرَاغًا مِنْ شُغْلٍ فَاجْعَلْهُ فَرَاغَ سَلَامَةٍ لَا تُذَرِّكُنَا فِيهِ تَبَعَةً، وَلَا تَلْحَقُنَا فِيهِ سَأَمَةٌ، حَتَّى يَنْصَرِفَ عَنَّا كُتَابُ السَّيِّئَاتِ بِصَحِيفَةٍ خَالِيَةٍ مِنْ ذِكْرِ سَيِّئَاتِنَا، وَ يَتَوَلَّى كُتَابُ الْحَسَنَاتِ عَنَّا مَسْرُورِينَ بِمَا كَتَبُوا مِنْ حَسَنَاتِنَا

“Şayet bizim için işten artakalan boş bir zaman mukadder ettiysen, onu selamet boş zamanı kıl, ondan bir günah veya bir yorgunlukla ayrılmayalım. Böylece, kötülükleri yazan melekler, kötülüklerimizin anılmadığı tertemiz bir sayfayla ve iyilikleri yazan melekler de, yazdıkları iyiliklerimizle bizden hoşnut olarak geri dönsünler.”¹⁵

İmam Musa Kazım (a.s) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَيَبْغِضُ الْعَبْدَ النَّوَامَ إِنْ اللَّهَ لَيَبْغِضُ الْعَبْدَ الْفَارَغَ

“Yüce Allah çok uyuyan ve boş olan kula buğz eder.”¹⁶

Boş Zamanları Nasıl Değerlendirmeli

Tüm bireyler boş zamanları değerlendirme şekli açısından eşit değildir. Maalesef bazı bireylerin bu hususa hiçbir programı yoktur. Bu yüzden onların yaşamlarının en kötü anları, boş zamanlarıdır. Bu tür kişiler için boş zamanlar, hiçbir şey yapılmayan zamanlardır. Boş zamanlara bu şekilde yaklaşımın sonucu caddelerde volta atmak, sokak ve yol başında durmak veya etrafındakiler için sorun çıkarmaktır. Bazıları televizyon izleyerek veya radyo dinleyerek ve benzer tarzdaki işlerle boş zamanlarını geçirirler. Bu tür kişiler de çoğunlukla programsızdırlar. Elbette programlı bir şekilde zamanımızın bir bölümünü televizyon izlemek gibi aktivitelere ayırırsak bunda bir sakınca yoktur. Sakıncalı olan bu tür programlara edilgin bir şekilde yaklaşmaktır. Programsızlık ve bıkkınlık yüzünden televizyon, radyo ve uydu kanallarını karıştırarak kendimizi meşgul etmemeliyiz. Böyle bir durum insanı ahlaki ve sosyal açıdan birçok bozukluklara itebilir.

İslam'ın bizden istediği şey, boş zamanlara etkin bir şekilde yaklaşmamız; doğru bir yönetim ve kapsamlı bir programlamayla boş zamanlarımızdan en iyi şekilde yararlanmamızdır. Çalışma saatlerimizde ihtiyaç duyacağımız fiziki ve ruhsal azığımızı boş zamanlarımızdan almalıyız.

¹⁵ Sahife-i Seccadiye, 11. Dua, s. 62.

¹⁶ Vesailu's-Şia, c. 17, s. 58.

Eğlenme

Eğlenme, boş zamanlarda yapılacak en önemli ve zaruri işlerden biridir. Her insanın istirahat ve eğlenmekle geçireceği zamanlara ihtiyacı vardır. Elbette toplumdaki çeşitli yaş ve sınıflardan olan bireylerin eğlenme şekilleri birbirinden farklıdır. Fakat hiçbir insan bundan müstağni değildir. Eğlenme, yeni bir güç kazanmak ve yaşantıdaki monotonluğu gidermek için gerekli bir iş olup fiziki ve ruhsal sağlığın en önemli temellerinden biridir. Hz. Yusuf'un kıssasında kardeşlerinin, onunla ilgili izni babalarından alabilmek için şöyle dediklerini görüyoruz:

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ؛ أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَزْنَعُ وَ يَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

“Babalarına şöyle dediler: Ey babamız! Yusuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz. Yarın onu bizimle gönder de gezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz.”¹⁷

Bazı müfessirler bu ayetten ergenlik çağındaki çocuklar ve gençler için oyun oynamanın mubah olduğu istifadesinde bulunmuşlardır. Hatta bu ayete göz yumsak dahi İslam dininin çeşitli oyunları tavsiye ettiği konusunda hiç kuşku yoktur. Örneğin güreş, okçuluk, binicilik, yüzme ve kılıç kullanma tekniği gibi alanlar, İslam dininin tavsiye ettiği aktivitelerdir. Bu tür spor ve aktivitelerin insanı fiziki ve ruhsal olarak güçlendirdiği, beden ve ruhen rahatlatığı konusu hiç kimseye gizli değildir. Şimdi bu spor ve eğlencelere işaret eden bazı rivayetlere bakalım:

Peygamberimizden (s.a.a) nakledilen bir rivayete göre o hazret şöyle buyurmuştur:

حَقُّ الْوَلَدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ يُعَلِّمَهُ الْكِتَابَةَ وَالسَّبَاحَةَ وَالزَّيْمَةَ

“Evladın baba üzerindeki hakkı, ona yazmayı, yüzmeyi ve atıcılığı/okçuluğu öğretmesidir.”¹⁸

¹⁷ Yusuf, 11-12.

¹⁸ Nehc'ül Fesahe (Peygamberimizin (s.a.a) kısa sözlerinden oluşan bir mecmuadır), Ebul Kasım Payende, s. 447, Hadis: 1394.

Peygamberimiz (s.a.a) bir başka hadisinde yüzmeyi mümin için en güzel eğlence olarak nitelemiş, şöyle buyurmuştur:

خَيْرُ لَهْوِ الْمُؤْمِنِ السَّبَاحَةُ

“Yüzmek, müminin en güzel eğlencesidir.”¹⁹

Hazret bir diğer hadisinde şöyle buyurmuştur:

كُلُّ لَهْوِ الْمُؤْمِنِ بَاطِلٌ إِلَّا فِي ثَلَاثٍ فِي تَأْدِيَةِ الْفَرَسِ وَ رَمْيِهِ عَنْ قَوْسِهِ وَ مُلَاعَبَتِهِ
امْرَأَتَهُ فَإِنَّهُنَّ حَقٌّ

“Müminin şu üç tanesi dışında tüm eğlenceleri batıldır: At terbiyeciliği, yayından ok atışı ve eşi ile vakit geçirmesi; bu eğlenceler haklıdır.”²⁰

Yolculuk ve Gezi

Boş zamanları geçirmenin en güzel ve faydalı yollarından biri yolculuk ve gezidir. İslam dini de bunu güçlü bir şekilde tavsiye etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de geçen birçok ayette ilahi mucizeler ve nişanelerin müşahade edilmesi, din düşmanlarının ve peygamberleri yalanlayanların nasıl bir akıbete uğradıkları ve günahkârların hüsrana dolu sonunun görülmesi için yeryüzünde yolculuk edilip gezilmesi çağrısı yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim, yeryüzünde gezmenin varlık gerçeklerini daha iyi anlamaya vesile olacağına işaret etmektedir. Eski tarihi eserleri ve geçmiştekilerden geriye kalmış kalıntıları görmek ibret alınmasına ve insanın kendi akıbeti hakkında daha fazla düşünmesine vesile olur. Burada ilgili bazı ayetleri zikrediyoruz:

﴿قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ﴾

“Sizden önce(ki milletlerin başından) nice olaylar gelip geçmiştir. Yeryüzünde gezin dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu bir görün.”²¹

¹⁹ Mizanu'l-Hikme, h. 18069.

²⁰ el-Kâfi, c. 5, s. 50.

²¹ Ali İmran 137; ayrıca bkz. En'am, 11 ve İbrahim,36.

﴿ أَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴾

“Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, (gerçeği) düşünecek kalpleri, (hakkın sesini) işitecek kulakları olsun?! Çünkü gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler (kalp gözleri) kör olur.”²²

﴿ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴾

“De ki: Yeryüzünde dolaşın da suçluların sonunun nasıl olduğuna bir bakın.”²³

﴿ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

“De ki: Yeryüzünde dolaşın da Allah’ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığını bakın. Sonra da (aynı şekilde) sonraki yaratmayı da yapacaktır. (Dünyayı yarattığı gibi ahiret yurdunu da aynı şekilde yaratacaktır). Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”²⁴

﴿ أَوْ لَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضِ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴾

“Onlar, yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin akabetlerinin nice olduğuna bakmadılar mı? Ki onlar, kendilerinden daha güçlü idiler; yeryüzünü kazıp alt üst etmişler, onu bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi. Peygamberleri, onlara da nice açık deliller getirmişlerdi. Zaten Allah onlara zulmedecek değildi; fakat onlar kendi kendilerine zulmetmekteydiler.”²⁵

²² Hac, 46.

²³ Neml, 69.

²⁴ Ankebut, 20.

²⁵ Rum, 9; ayrıca bkz. Yusuf 109, Fatur 44, Mümin 21, 22 ve 82, Muhammed 10.

Peygamberimiz (s.a.a) bir hadisinde yolculuk ve gezmenin, bedensel sağlık ve ekonomik kazanıma vesile olacağını şu şekilde ifade buyurmuştur:

سَافِرُوا تَصِحُّوا سَافِرُوا تَكْزَنُوا

“Yolculuk edin ki sıhhat bulasınız, yolculuk edin ki kazanç sağlayasınız.”²⁶

İmam Ali’ye (a.s) mensup bir divanda o hazret yolculuğun önemine dair şöyle buyurmuştur:

“Yüceliği aramak için vatanından çık ve yolculuk et; zira yolculukta beş fayda var: Üzüntüden kurtuluş, maişet sağlama, ilim öğrenme, adap edinme ve büyük insanlarla arkadaşlık kurmak.”

Sılayı Rahim

Boş zamanları geçirmenin en güzel ve değerli yollarından biri akraba ziyaretleri ve dostlarla buluşmaktır. İslam dini toplumsal temellerin güçlenmesi ve korunması için akrabalık ilişkileri anlamına gelen sılayı rahim konusuna büyük önem vermiş, onun için maddi-manevi birçok bereket saymıştır. Doğal olarak günlük çalışma ve iş saatlerinde bu dini ve insani görevi yerine getirme imkânı bulunmamaktadır. Dolayısıyla boş zamanlar bu işi yapmak için en uygun zamanlardır. Bu konuda gelmiş olan yüzlerce ayet ve rivayet arasından sadece birkaç rivayeti zikretmekle yetineceğiz.

İmam Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

إِنَّ لِأَهْلِ الدِّينِ عَلَامَاتٍ يُعْرِفُونَ بِهَا صِدْقَ الْحَدِيثِ وَ أَدَاءَ الْأَمَانَةِ وَ وَفَاءَ بِالْعَهْدِ وَ صَلَاةَ الْأَرْحَامِ وَ

“Dindarların birtakım alametleri vardır ki bunlarla tanınırlar: Doğru konuşmak, emaneti yerine ulaştırmak, ahde vefa etmek, akrabalarla ilişki halinde olmak ve ...”²⁷

İmam Bakır (a.s) şöyle buyuruyor:

²⁶ Bihar’ul Envar, c. 73, s. 221.

²⁷ el-Kâfi, c. 2, s. 239.

صَلَّةُ الْأَرْحَامِ تُزَكِّي الْأَعْمَالَ وَ تُنَمِّي الْأَمْوَالَ وَ تَذْفَعُ الْبُلْوَى وَ تُبَيِّرُ الْحِسَابَ وَ تُنَسِّئُ فِي الْأَجَلِ

“Akrabalarla ilişki; amelleri temizler, malları geliştirir, belaları defeder, hesabı kolaylaştırır ve ömrü uzatır.”²⁸

İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

صَلَّةُ الْأَرْحَامِ تُحَسِّنُ الْخُلُقَ وَ تُسَمِّحُ الْكُفَّ وَ تُطَيِّبُ النَّفْسَ وَ تَزِيدُ فِي الرِّزْقِ وَ تُنَسِّئُ فِي الْأَجَلِ

“Akrabalarla ilişki; ahlaki güzelleştirir, eli açık kılar, nefsi temizler, rızkı artırır ve eceli geciktirir.”²⁹

Allah’a İbadet

Kur’an-ı Kerim açısından Allah’a ibadet ve kulluk insan yaratılışının asıl hedefidir. Nitekim ayette bu gerçek açık şekilde ifade edilmiştir:

﴿ وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴾

“Şüphesiz ben insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım.”³⁰

Sonuçta kendi yaratılış felsefesi doğrultusunda hareket etmek isteyen bir insan vaktinin tamamını Allah’a ibadet ve kullukla geçirmelidir. Elbette ibadet ve kulluk sadece fıkhi açıdan tanımlanmış ibadetler anlamına gelmez. İnsan, ilahi amaç taşıması ve Allah’a yakınlaşma niyeti doğrultusunda olması şartıyla yemek, içmek ve eğlenmek gibi insani işlerini de ibadet sayabilir. Bununla birlikte sünnet namazı, bazı dua ve zikirleri okumak, müstahap oruç tutmak, Kur’an ayetleri üzerinde daha fazla düşünmek vb. özel ibadetler, boş zamanları dolduracak en uygun işlerden olabilir.

İmam Ali (a.s) bir duasında Yüce Allah’tan şöyle istiyor:

²⁸ A.g.e, s. 150.

²⁹ A.g.e, s. 151.

³⁰ Ben cinleri ve insanları sadece bana kulluk etsinler diye yarattım. (Zariyat 56).

اللَّهُمَّ فَزِّعْنِي لِمَا خَلَقْتَنِي لَهُ

“Allah’ım! Bana, yaratılmış olduğum şeye ulaşmam için feragat/fırsat ver.”³¹

Nefsi Hesaba Çekmek

Boş zamanlarda rahat bir kafayla yapabileceğimiz en güzel işlerden birisi günlük veya geçmişteki amellerimizin hesabı ile meşgul olmaktır. İnsan bazen kendisini öylesine gündelik faaliyetler ve işlere kaptırır ki yaşamının asıl amacını unuttur. Hatta günler geçip gittiği halde bir kez olsun her insanın yaşamında olması gereken en temel soruların muvacehesinde kendi analizini yapmak bir tarafa dursun bu sorular aklına bile gelmez. Nereden geldim? Ne için geldim? Neden geldim? Nereye gidiyorum? Bu yolu nasıl kat etmeliyim? Bu yolun gereksinimleri ve azığı nedir? Bu yoldaki arkadaşlarım kimlerdir? Bu yolun eşkiyası kimlerdir ve nerededirler? Bu gibi sorular her insanın gündeminde olmalıdır ve boş zamanların bir bölümünü bu tür sorular üzerinde düşünmeye ayırmak yapılacak en güzel işlerden biridir. İmam Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

مَا أَحَقُّ الْإِنْسَانَ أَنْ تَكُونَ لَهُ سَاعَةٌ لَا يَشْغَلُهُ عَنْهَا شَاغِلٌ يَحَاسِبُ فِيهَا نَفْسَهُ فَيَنْظُرُ
فِيمَا اكْتَسَبَ لَهَا وَ عَلَيَّهَا فِي لَيْلِهَا وَ نَهَارِهَا

“İnsana, kendisini meşgul edecek hiçbir iş olmadığı bir zamanda nefsini hesaba çekmesi, gecesinde ve gündüzünde kazandığı ve kaybettiği üzerinde düşünmesi ne kadar da çok yakışıır.”³²

Bir başka hadisinde ise dindar bir kişinin zamanını üçe böldüğünü; bir bölümünü Rabbiyle münacat ederek geçirdiğini, bir bölümünü helal ve güzel olan lezzetlere ayırdığını ve bir bölümünde ise nefsini hesaba çekmekle meşgul olduğunu buyurmuştur³³.

Bununla alakalı İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

³¹ Şerh-i Nehc’ül Belaga, İbn Ebi’l-Hadid, c. 2, s. 348, no. 989.

³² Tasnif-u Gureru’l Hikem ve Dureru’l Kelim, no. 4749, s. 236.

³³ Nehc’ül Belaga, Kısa Sözler, no. 390.

إِنَّ لِلْمُؤْمِنِ ثَلَاثَ سَاعَاتٍ فَسَاعَةٌ يُنَاجِي فِيهَا رَبَّهُ وَ سَاعَةٌ يُحَاسِبُ فِيهَا نَفْسَهُ وَ سَاعَةٌ يُخَلِّي بَيْنَ نَفْسِهِ وَ بَيْنَ لَذَائِهَا فِيمَا يَحِلُّ وَ يَجْمَلُ

“Her Müslüman en azından haftada bir kez kendisini gündelik işlerden soyutlamalı; dini terbiyesi ile ilgili konuları özellikle dikkat-i nazara almalı, dini meselelerinin peşinde olmalı ve iphamlarını gidermelidir.”

أَقِفْ لِلرَّجُلِ الْمُسْلِمِ أَنْ لَا يَفْرِغَ نَفْسُهُ فِي الْأُسْبُوعِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ لِأَمْرِ دِينِهِ فَيَسْأَلَ عَنْهُ

“Haftada [hiç olmazsa] Cuma gününde dininin emri ve onun hakkında sormak için kendisine vakit ayırmayan Müslümanın vay haline!”³⁴

³⁴ el-Hisal, Şeyh Saduk, c. 2, s. 393.

Özet

1- “Boş zamanlar” kişinin resmi veya asli işinden dinlenmek için ayrıldığında elde etmiş olduğu zamanlar ve fırsatlardır.

2- İslam açısından boş zamanlar, asla sorumsuzluk vakitleri ve her türlü yasal ve ahlaki sınırlamalardan muafiyet zamanları değildir. Çünkü insanın aklı, iradesi, bilgisi ve gücü olduğu sürece nerede ve hangi zamanda olursa olsun sorumluluğu ve yapacak bir işi vardır. Dolayısıyla boş zamanları “hiçbir iş yapılmayan zamanlar” şeklinde algılamak doğru değildir.

3- Boş zamanların en bariz özellikleri şunlardır: “Resmi ve günlük işlerden boşa çıkmak”, “ilgi duyulan işleri yapabilme olanağı”, “yapılacak aktivitenin türü, zamanı ve ölçüsünün isteğe bağlı ve ihtiyari olması”, “bi-reylerin kişilik türü, sosyal kimliği ve aldıkları ahlaki terbiyenin boş vakitlerin nasıl geçirileceği konusunda etkili oluşu”, “güdülenme ve ekonomik çıkar sağlama düşüncesinin olmayışı”.

4- Boş zamanlar konusu çağdaş dünyada çeşitli yönlerden öneme sahiptir: Kültür açısından meseleye yaklaşıldığında, halk arasında kabul görececek bir kültürü oluşturmak ve yaymak için en güzel fırsattır. Boş zamanlar ekonomik açıdan, iş alanı ve istihdam olanağı sağlamakta en güzel vesileler olarak görülebilir. Boş zamanların şumul açısından tüm zamanları ve bireyleri kapsayan bir özelliği vardır. Eğer ahlaki açıdan doğru bir şekilde tanzim edilmezse toplumun ahlak ve adabı için en büyük tehditlerden birine dönüşür.

5- Boş zamanların yararlarını şu şekilde sıralayabiliriz: “Günlük işlerin oluşturduğu yorgunluğu giderir”, “işin randımanını yükseltir”, “ruhsal depresyonları ve fiziki yorgunlukları engeller”, “sosyal ilişkilerin iyileşmesine yardımcı olur”, “toplumsal afetleri önler”, “ekonomiye canlılık kazandırır”, “imanı güçlendirmek ve daha fazla ibadet etmek için fırsat sağlar.”

6- Boş zamanların nasıl geçirileceği ve yönetileceği konusu ile halkın maddi imkânları ve yaşam düzeyi arasında güçlü bir irtibat vardır. Bu yüzden ayetler ve rivayetlerden boş zamanların nasıl geçirileceğine ilişkin tüm detayları sunmasını beklemek doğru değildir.

7- İslam dini bizden yücelme yolundaki hiçbir fırsatı zayı etmememizi istiyor. Ne zaman önemli bir işi tamamlasak hemen ardından başka önemli bir işe koyulmamızı istiyor.

8- Dini kültürün bir gereği olarak ömrümüzden hiçbir anı boş geçirme hakkına sahip değiliz. Ömrümüzü ve gençliğimizi ne şekilde geçirdiğimiz konusu, hesap gününde cevap vermek zorunda olacağımız hususlardandır. Bu konuda masum imamlardan (a.s) birçok rivayet gelmiştir. Öyle ki ömrün her anı için program yapılmış olması, dindar ve mümin olmanın özelliklerinden biri sayılmıştır.

9- Ayetler ve rivayetlere göre boş zamanların ne şekilde geçirilmesi gerektiğine ilişkin İslam ve din büyüklerinin en önemli tavsiyelerini şu şekilde özetleyebiliriz: Eğlenmek, spor, binicilik, yüzme, okçuluk, yolculuk ve gezi, akrabalarla buluşma, özel ibadetler yapmak ve nefsi he-saba çekmek.

10- Her insan yaşına ve toplumsal statüsüne göre eğlenip dinleneceği zamanlara ihtiyacı vardır. Eğlenmek, yaşantıdaki monotonluğu gidermek ve yeni bir enerji kazanmak için zaruridir. Beden ve ruh sağlığının en önemli temellerindendir. İslam açısından en güzel eğlence, at eğitimciği, okçuluk, yüzme ve aile birlikteliğidir.

11- Kur'an-ı Kerim yeryüzünde yolculuk yapıp gezmeyi varlık gerçeklerini daha iyi idrak etmeye vesile olarak görmektedir. Yeryüzünde yolculuk etmek suretiyle tarihi eserleri görüp geçmişte yaşamış insanlardan günümüze ulaşmış eski kalıntıları yerinde müşahade etmek ibret almamızı ve kendi akıbetimiz hakkında daha fazla düşünmemizi sağlar.

12- İslam toplumsal temelleri korumak ve akrabalık ilişkilerini güçlendirmek için akrabalarla irtibat konusunu ısrarla vurgulamış, onun için maddi-manevi birçok bereketler saymıştır. Boş zamanlar, bu işi yapmak için en uygun olan zamanlardır.

13- Boş zamanlarda rahat bir kafayla yapabileceğimiz en güzel işlerden birisi günlük veya geçmişteki amellerimizin hesabı ile meşgul olmaktır.

Sorular

- ❶ “Boş zamanlar” kavramının tanımını yapın ve zımnen şunu açıklayın: Acaba boş zamanlar hiçbir işin yapılmadığı her türlü kanun ve kuraldan muafiyetin söz konusu olduğu zamanlar mıdır? Bu hususta İslam’ın bakış açısını delilli bir şekilde açıklayın.
- ❷ Boş zamanların özelliklerini kısaca açıklayın.
- ❸ Boş zamanların kültür oluşturma, ekonomik gelişim ve bireysel-toplumsal ahlaki konulardaki rolü nedir? Açıklayın.
- ❹ Boş zamanların en önemli faydalarını açıklayın
- ❺ Boş zamanlara edilgin şekilde yaklaşmanın ne gibi sonuçları vardır? Açıklayın.
- ❻ Boş zamanları değerlendirme konusunda İslam’ın tavsiye ettiği beş yolu kısaca açıklayın.

Etüt ve Müzakere Konuları

- ❶ Bu bölümde boş vakitleri değerlendirmek için “gezi”, “s - layı rahim” vb. konulardan söz edildi. Sizce boş zamanları değerlendirmek için başka program yapılabilir mi? Önerdiğiniz programlarla İslamî inanç değerleri arasındaki irtibatı gösterin.
- ❷ Boş zamanları geçirmek için belli bir programın olmayışının ne gibi bireysel zararları vardır?
- ❸ Acaba İslamî değerleri spor, gezi ve eğlencede uygulama imkânı var mıdır? Nasıl?

Dördüncü Bölüm

İslamî Yaşam Tarzında Sevinç ve Mutluluk

Sevincin Tanımı

Mutluluk insanın deruni haletlerindendir. Elbette onun zahiri ve görünen bulguları vardır. Bu deruni haletin dakik şekilde tanımlanması için psikologlar, ahlak âlimleri ve filozoflar çok çaba sarf etmişlerdir¹. Bu sözcük ve onunla ilgili kelimeler hakkında etimolojik bir bahse girmek istemiyoruz. Genel olarak şunu söylemek mümkündür: Mutluluk hali, bir tür bilginin mahsul ve sonucudur. Hedef ve arzuların gerçekleştiği bilgisi ile oluşan bir deruni haldir. İnsan hedef ve arzularından birine ulaştığında veya onun gerçekleşeceği ihtimalini yüksek gördüğünde bu hali hisseder. Sevinç ve mutluluk, hoşnutluk ve başarı hissi ile oluşan bir ruh halidir. Buna karşılık insan hedefine ulaşamadığında veya arzusunun heba olduğunu gördüğünde ona hüznün ve ıstırap hali galip gelir. Başka bir ibaretle hüznün ve ıstırap, hoşnutsuzluk ve yenilgi hissi ile oluşan ruh halidir.

Bazı araştırmacılar “hoşlanmak”, “neşe” ve “hoşnutluk” kavramları arasında fark olduğuna inanmış ve şu açıklamayı getirmişlerdir: Bunların her biri mutluluğun bir aşaması hakkındadır². “Hoşlanmak” bedensel ve cinsel düzeydeki mutlulukları kapsar. İnsanların yemekten, yüzmekten, tepe ve vadilerde yürümekten vb. şeylerden aldıkları haz bu tür mutluluktur. Bu düzeydeki bir mutluluğa yetinenler, kendilerini hayvani bir hayat düzeyinde tutmaktadırlar. Bu tür insanlar genelde üstün işlerden

¹ Bkz. Revanşinasi-yi Ahlaki, Hodfeeld, Tercüme-yi Ali Perviz, s. 145-148.

² A.g.e.

ve sorumluluklardan kaçarlardı. Başka bir ibaretle zahirde çocukluktan uzaklaşmış görünseler bile pratikte çocukluk dönemine asılı kalmışlardır. Sanki onların rüştü çocukluk yıllarında dondurulmuştur. “Neşe”, psikolojik ve ruhsal mutluluklar olup insanın deruni ve iç dünyası ile ilgilidir. Örneğin annelik veya babalık duygusunun bir anne ve babada oluşturduğu ruh hali veyahut bir işte elde edilmiş başarıdan sonra hissedilen duygu bu tür mutluluktur. Bu düzeydeki mutluluk önceki aşamadan daha ileri düzeyde olmakla birlikte henüz insani mutluluk sathına ulaşmış değildir. “Hoşnutluk” ise “neşeden” daha üst düzeydeki ulvi ruh hali olup hedefe ulaşmakla gelen mutluluktur. Yaşamındaki tüm hedeflerine ulaşmış olan biri hoşnutluk hissine kapılır ve kemale erdiğini hisseder. Böyle birinin mutluluğu geçici bir hoşlanma veya neşeden ibaret değildir. Aksine mutluluğu daimidir ve bu yüzden de onun hakkında “hoşnuttur” denilir.

Elbette mutluluk hakkında belirtilmiş olan bu aşamalar genel olarak kabul edilebilir. Fakat seçilmiş olan kavramlar tamamen itibari ve kurgusaldır. Mutluluk ve sevinç kavramı hem çocuksu, hem içgüdüsel, hem de ulvi mutluluklar hakkında kullanılmaktadır. Mutluluk ve sevinçin değeri onun bağlı olduğu şey ve hedefle alakalıdır. İbadette, halka hizmette ve faydalı işlerde neşeli olmak değerlidir. Fakat günah ve isyanda neşeli olmak, Allah’a itaatsizlikten haz almak ve insanların üzüntüsünden mutluluk duymak çirkin sayılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de “sürur” ve “fereh” gibi kavramlar hem övülmüş mutluluklar, hem de yerilmiş mutluluklar hakkında kullanılmıştır. Şimdi bu hususta birkaç örnek sunacağız. İnşikak suresinde cennetlikler ve cehennemlikler hakkında şu ifadeler gelmiştir:

﴿ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يَحْسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا وَ يَنْقَلِبُ إِلَى أَهْلِهِ مَسْرُورًا أَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا وَ يَصِلُ سَعِيرًا إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ﴾

“Kimin kitabı sağından verilirse, kolay bir hesapla hesaba çekilecek ve sevinçli olarak ailesine dönecektir. Kimin de kitabı arkasından verilirse, derhal yok olmayı isteyecek; alevli ateşe girecektir. Zira o,

(dünyada) ailesi içinde (mal mülk sebebiyle) sevinçliydi. O hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sanıyordu.”³

Bu ayetlerde sevinçli manasına gelen “mesrur” sözcüğünün hem olumlu ve övülmüş, hem de menfi ve yerilmiş bir yerde kullanıldığını görüyoruz. Aynı şeyi [sevinmek anlamındaki] “fereh” sözcüğü konusunda da görüyoruz. Mesela Kasas Suresinde Karun’un kıssasında şu ifadeleri okuyoruz:

﴿إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ﴾

“Hani kavmi ona sevinip övünme demişti, şüphe yok ki Allah, sevinip övünenleri sevmez.”⁴

Fakat aynı sözcük Yunus suresinde olumlu ve beğenilmiş bir anlamda kullanılmıştır:

﴿قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ﴾

“De ki: Ancak Allah’ın lütfu ve rahmetiyle, işte bunlarla sevininler. Bu, onların (dünya malı olarak) topladıklarından daha hayırlıdır.”⁵

Övülen mutluluk, sonunda hoşnutluk olan mutluluktur. Şöyle ki sevinç ve lezzet genellikle anlıktır. Bu yüzden sevinç ancak rızayete ulaş-tırması ve saadete vesile olması durumunda kalıcı bir değer olur. Başka bir ibaretle sevinç, ancak insan saadetine hizmetinde olursa değerlidir. Fakat bizim saadet ve kemalimizi tehlikeye düşüren sevinç ve lezzetler asla değerli olmadığı için onlardan kaçınmamız gerekir. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

كَمْ مِنْ شَهْوَةٍ سَاعَةٍ أَوْزَعَتْ حَزْناً طَوِيلًا

“Nice anlık şehvetler vardır ki gerisinde uzun bir üzüntüyü [miras] bırakır.”⁶

³ İnşikak, 7-14.

⁴ Kasas, 76.

⁵ Yunus, 58.

⁶ el-Kâfi, c. 2, s. 451.

Merhum Feyz-i Kaşani şöyle der: “Sevinç” hem aklın, hem de cehlin ordularından sayılabilir. Zira sevinç, sevilen şey ve ona ait özellikleri idrakin gereksinimlerindendir. Dolayısıyla sevilen şeyin değeri ve yüceliği ne kadar artacak olursa aynı ölçüde onu ve etkilerini idrak etmenin lezzet ve sevinci de artar. Bu yüzden sevgilisi Yüce Allah ve O’nun sıfatları olan biri, varlık âlemindeki en fazla sevinç ve sürurun sahibi olur. Bu tür kişiler varlığın tümünden lezzet alırlar. Zira varlığın tümünü sevgililerinin yüzünden bir yansıma olarak görürler. Tüm işlerin başlangıç ve sonunun Yüce Allah olduğunu bilirler. Onların lisan-i halleri şöyledir:

*Şu canlı dünyadayım; zira dünya O’ndandır
Tüm âleme âşığım; zira tüm âlem O’ndandır*

Bu tür kişiler için sevinç aklın askerlerindendir. Fakat sevgilisi dünya ve dünyevi lezzetler olanlar için sevinç, cehlin askerlerinden olacaktır.

Sevincin Fitri Açıdan İstenir Oluşu

Sevinçli ve mutlu olmak fitri açıdan tüm insanların isteklerinden biridir. Sevincin türü ve keyfiyeti tarafa dursun, bütün insanlar yaratılışsal olarak sevinç ve mutluluğu istemektedir. Bilerek ve bilinçli şekilde üzüntü ve derdi isteyen salim bir insan belki de hiç bulunmaz. İşte bu yüzden Yüce Allah, üzüntü ve kederden uzak olmayı cennet ehlinin ulaşacağı nimetlerden biri olarak saymıştır. Kur’an-ı Kerim’de cennetliklerin dilinden şöyle nakledilmiştir:

﴿ وَ قَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ

الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴾

“Şöyle derler: “Hamd, bizden hüznü gideren Allah’a mahsustur. Şüphesiz Rabbimiz çok bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir. O, lütfuyla bizi kalınacak yurda yerleştirendir. Bize orada bir yorgunluk dokunmaz. Bize orada usanç da gelmez.”⁷

Bu sebeptendir ki Yüce Allah müminlerin uhrevi mükâfatlarından birini mutlu ve sevinçli olmaları şeklinde beyan ederken buna mukabil, kö-

⁷ Fatır,34-35.

tüler için belirlenmiş uhrevi azaplardan biri olarak onların hüznü, asık suratlı, buruşuk ve siyah yüzlü, üzüntülü bir görünüşte olacaklarından söz etmiştir. Kur'an-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmaktadır:

﴿وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ﴾

“Kıyamet günü Allah’a karşı yalan söyleyenleri görürsün, yüzleri kap-kara kesilmiştir. Büyüklük taslayanlar için cehennemde bir yer mi yok!”⁸

Ayrıca kendi deruni hallerimiz, isteklerimiz, eğilimlerimiz ve arzularımıza müracaat ettiğimizde sevinç ve mutluluğun tüm insanların fitri isteklerinden kaynaklanan ortak noktası olduğu sonucuna ulaşırız. Eğer azıcık dikkat edecek olursak hepimizin fitri açıdan payidar ve sürekliği olan bir mutluluk istediğimizi görürüz⁹. Mutluluğumuzun devamı ne kadar çok olursa, o kadar çok benimsenir ve istenir olur. Genel olarak hepimiz, konulara mantıklı şekilde yaklaştığımızda ve onları inceleyip tahlil ettiğimizde, ardında uzun süreli üzüntü ve mutsuzluk getirecek kısa süreli mutluluklardan kaçınırız. Gerçi bazen yalancı heyecanların etkisi altında kalarak akılcı karar alamadığımız ve bu yüzden ardında bir ömür üzüntü, keder ve pişmanlık getiren anlık sevinç ve lezzetlerin tuzazına düştüğümüz de bir gerçektir.

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

كَمْ مِنْ فَرَحٍ أَفْضَىٰ بِهِ فَرْحُهُ إِلَىٰ حَزَنِ مَخْلَدٍ

“Nice sevinçler vardır ki insanı ebedi bir üzüntüye çeker.”¹⁰

⁸ Zümer, 60.

⁹ İmam Ali (a.s), Nehc'ül Belaga kitabındaki 193. Hutbede muttakilerin özelliklerinden birini, “sürekli neşeli” halde oldukları şeklinde açıklamıştır. İmam Ali (a.s) duasında da Yüce Allah'tan kendisine ibadette neşat ve canlılık vermesini istemekte, şöyle arz etmektedir: «... وَ نَشَاطًا لِّذِكْرِكَ مَا اسْتَعْمَرْتَنِي فِي أَرْضِكَ»

¹⁰ Tercüme ve Şerh-i Güre'u'l Hikem (Mevzui), Seyyid Haşim Resuli Mehellati, c. 1, s. 516, Bab-ı Sürur, h. 4001.

Mutlulukla İnançlar ve Değerler Arasındaki İlişki

İstekleri yerine gelmiş olan kişi mutlu olur. Dolayısıyla mutluluk, isteklerin gerçekleşmesinin zorunlu sonucudur. Fakat bireylerin istekleri aynı değildir. İstekler ise bireylerin varlığa, insanın konumu ve yaratılışın hedefine dair taşıdıkları bakış şekline etkilenmiştir. Başka bir ibaretle her insanın sevinç tarzı ve keyfiyeti, onun kabul ettiği inançlar ve değerlere bağlıdır. Âlemi maddi olarak görüp Allah'a ve ahirete inanmayan birinin kafasında doğal olarak manevi mutluluklara, Allah ile ünsiyet kurmanın mutluluğuna ve Allah ile münacat edip O'nunla konuşmanın lezzetine dair net bir tasavvur bulunmaz. Böyle biri hatta bu tarz manevi mutluluklarla alay bile edebilir. Bu tür kişilerin mutlulukları genellikle diğer hayvanların lezzetleriyle türdeş olur ve daha üst düzeye çıkmaz. Bunlar da gazap ve şehvet güdülerini tatmin etmekten haz alır, mutluluk duyarlar. Bu tür kişilerin en mutlu oldukları an, en güzel yiyecekler, içecekler, giyecekler ve maddi olanaklara sahip oldukları zamandır. Bunlara, ne zaman dünyevi konulardan söz açılrsa, maddi ve şehvi lezzetlerden anlatılrsa çok şâd ve mutlu olurlar. Fakat maneviyat, ahlak, Allah ve ahiret gibi konular dile getirildiğinde üşenir ve darlanırlar.

Kur'an-ı Kerim bu tür kişiler hakkında şöyle buyurmaktadır:

﴿وَ إِذَا دُكِرَ اللَّهُ وَخْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَ إِذَا دُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾

“Allah bir tek olarak anıldığında ahirete inanmayanların kalpleri daralır. Allah'tan başkaları anıldığında bakarsın sevinirler.”¹¹

Fakat Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselerin doğal olarak sevinç ve lezzetleri, maddi ve dünyevi sevinç ve lezzetlerle sınırlı değildir. Bunlar ilahi muştuları duyduklarında ve cennetteki nimetleri ve uhrevi lezzetleri hatırladıklarında vasfı mümkün olmayan bir sevinç ve mutluluğa kapılırlar. Bu tarz sevinç ve lezzetlere ulaşmak için saniyeleri sayarlar. Bu yüzden onların her biri Yüce Allah'a ve uhrevi gerçeklere olan idrak ve marifeti oranında manevi konular hakkında konuşmaktan haz alır,

¹¹ Zümer, 45.

mutluluk duyar. Bu tür insanlar Allah'tan soyutlanmış her türlü lezzet ve sevinçten uzaklaşırlar; onların tüm hazzı, sevinç ve mutlulukları Allah ile ünsiyet kurup O'nunla sohbet etmekte saklıdır. İmam Seccad (a.s) "Münacat-ı Zakiririn / Zikredenlerin Münacatı'nda Yüce Allah'a şöyle niyazda bulunuyor:

«وَأَسْتَغْفِرُكَ مِنْ كُلِّ لَذَّةٍ بَغَيْرِ ذِكْرِكَ»

"Senin zikredilmediğin her lezzetten dolayı senden mağfiret diliyorum." ¹²

Böyle insanların sevinci ilahi buluşmadadır. Dolayısıyla da onları bu sevinç ve lezzetten alıkoyan her şeyden uzaklaşırlar. Onların hüznü ve kederi bu sevgiliden ayrı düştüklerinde hâsıl olur. Sonuçta bu tür lezzetleri kazanmaya hizmet edecek her türlü sevinç değerlidir; bu tür sevinçlere aykırı olan ve bunlara ulaşılmasını engelleyen her türlü lezzet ise kötüdür.

Mutluluğun İslamî Yaşam Tarzındaki Yeri

Dini öğretilere müracaat ettiğimizde İslamî yaşam tarzında sevinç ve mutluluk konusunun özel bir yeri olduğunu görmekteyiz. Ehlibeyt İmam-ları (a.s) bu konuya özel ehemmiyet vermiş ve İslamî yaşam tarzı çerçevesinde övgüye şayan sevinç ve mutluluğun sınırlarını belirlemişlerdir. İmam Musa Kazım'dan (a.s) şu hadis nakledilmiştir [Hadisin mazmunu başka rivayetlerde de gelmiştir] ¹³:

اجْتَهِدُوا أَنْ يَكُونَ زَمَانُكُمْ أَرْبَعَ سَاعَاتٍ مِنْهُ لِمُنَاجَاتِهِ وَ سَاعَةٌ لِأَمْرِ الْمَعَاشِ وَ سَاعَةٌ لِمُعَاشَرَةِ الْإِخْوَانِ الثَّقَاتِ وَ الَّذِينَ يُعْرِفُونَكُمْ عُيُوبَكُمْ وَ يَخْلُصُونَ لَكُمْ فِي الْبَاطِنِ وَ سَاعَةٌ تَخْلُونَ فِيهَا لِلذَّاتِكُمْ وَ بِهَذِهِ السَّاعَةِ تَقْدِرُونَ عَلَى الثَّلَاثِ السَّاعَاتِ

"Zamanınızı dörde ayırmaya çalışın; bir bölümünü Allah'la münacat etmeye, bir bölümünü geçiminizi sağlamaya, bir bölümünü ayıplarınızı size bildiren kardeşlerinizi ve gönüllerinde size karşı samimiyetleri olan güvenilir insanları ziyaret etmeye ve bir bölümünü de haramlar dışındaki zevk-

¹² Bihar'ul Envar, c. 91, s. 151.

¹³ Mevsuet-u Ehadis-i Ehlibeyt, c. 10, s. 32, h. 12132.

lere ayırın; bununla (sonuncuyu yapmakla) diğer üç bölümü de yapmaya kadir olursunuz.”¹⁴

Bu tavsiyeden maksat gece-gündüzü kuşatan yirmi dört saatlik zamanı dörde bölmek değildir. Aynı şekilde maksat vakitlerimizi dört eşit parçaya bölmek değildir. Bu rivayette insan yaşantısındaki dört boyut veya gereksinimden söz edilmiş ve şu noktaya dikkat çekilmiştir: İslam dini insan vücudunun tüm boyutlarına özel olarak eğilmiş; onun bedensel, maddi ve manevi tüm ihtiyaçlarını dikkate almıştır; manevi ihtiyacı, toplumsal ihtiyacı, maddi geçimini ilgilendiren ihtiyacı, kişilik ihtiyacı, sevinç ve lezzet ihtiyacı.

Aziz İslam dini sevinç ve neşeye kesinlikle karşı değildir. Aksine meşru olan sevinçlerden faydalanmayı insan için bir ihtiyaç olarak görmektedir. İmam Ali (a.s) bizlere, sevinçli olduğumuzda meşru lezzetlerden faydalanmamızı; zira durumun her zaman aynı minvalde devam edeceğinin bir garantisi olmadığını, önümüzde üzüntülü günlerin olacağını, istesek de istemesek de üzüntünün bizi gelip bulacağını; dolayısıyla da sevinçli ve neşeli zamanlarımızı zayi etmememizi tavsiye buyurmuştur:

اِذَا وَقَعَ فِي يَدِكَ يَوْمُ السُّرُورِ فَلَا تَخْلَهُ فَإِنَّكَ إِذَا وَقَعَتْ فِي يَدِ يَوْمِ الْغَمِّ لَمْ يَخْلُكَ

“Sevinç günü eline düştüğünde ondan uzaklaşma; çünkü üzüntü günü eline düştüğünde o seni bırakmayacaktır.”¹⁵

Mümin Kardeşlerin Gönlüne Sevinç Doldurmak

Müslümanlığın özelliklerinden ve adabından biri, diğer Müslümanları sevindirmek için ciddi şekilde çaba sarf etmektir. Müminleri sevindirmenin fazileti hakkında birçok hadis gelmiştir. Peygamberimiz (s.a.a) ve Ehlibeyt’inden nakledilmiş birçok rivayette müminleri şâd edip sevindirmek Allah’ın en çok sevdiği en büyük ibadetlerden sayılmıştır. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِذْخَالُ السُّرُورِ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

¹⁴ Bihar’ul Envar, c. 75, s. 346.

¹⁵ Şerh-i Nehc’ül Belaga, İbn Ebi’l-Hadid, c. 286, 270. Hikmetli Söz.

“Amellerin Yüce Allah’a en sevgili olanı, müminleri sevindirmektir.”¹⁶

İmam Bakır (a.s) şöyle buyurmuştur:

مَا عُبِدَ اللَّهُ بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ اللَّهُ مِنْ إِذْخَالِ الشُّرُورِ عَلَى الْمُؤْمِنِ

“Allah’a, müminleri sevindirmekten daha sevgili bir şeyle ibadet olunmamıştır.”¹⁷

İmam Rıza (a.s) şöyle buyurmuştur:

فَإِنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ مِنَ الْأَعْمَالِ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بَعْدَ الْفَرَائِضِ أَفْضَلَ مِنْ إِذْخَالِ
الشُّرُورِ عَلَى الْمُؤْمِنِ

“Allah katunda farz amellerden sonra mümini sevindirmekten daha üstün bir amel yoktur.”¹⁸

Başka rivayetlerde müminleri sevindirmek; Hz. Peygamber’i (s.a.a), Masum İmamları (a.s) ve Yüce Allah’ı şâd etmek menzilesinde değerlendirilmiştir. Hz. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

مَنْ سَرَّ مُؤْمِنًا فَقَدْ سَرَّنِي وَ مَنْ سَرَّنِي فَقَدْ سَرَّ اللَّهُ

Kim bir mümini sevindirirse beni sevindirmiştir ve beni sevindiren Allah’ı sevindirmiştir.¹⁹

İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

لَا يَرَى أَحَدُكُمْ إِذَا أَدْخَلَ عَلَى مُؤْمِنٍ سُورًا أَنَّهُ عَلَيْهِ أَدْخَلَهُ فَقَطْ بَلْ وَاللَّهِ عَلَيْنَا بَلْ
وَاللَّهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ص

“Sizlerden birisi, bir mümini sevindirdiğinde sadece onu şâd ettiğini sanmasın. Allah’a yemin olsun ki bilakis bizi sevindirmiştir ve Allah’a yemin olsun ki bilakis Resulullah’ı (s.a.a) sevindirmiştir.”²⁰

¹⁶ el-Kâfi, c. 2, s. 189.

¹⁷ A.g.e, s. 188.

¹⁸ el-Fıkhul-Mensub ile'l-İmam er-Rıza, s. 339; Bihar’ul Envar, c. 75, Bab-u Mevaizu’r-Rıza, s. 347.

¹⁹ Bihar’ul Envar, c. 74, Bab 30, h. 70.

²⁰ A.g.e, h. 27.

Bu rivayetlerden şu birkaç nükte anlaşılmaktadır:

Birincisi; bu tür rivayetlere dayalı olarak İslam açısından en faziletli ibadetlerden ve en üstün faaliyetlerden biri, müminleri şâd edip onları sevindirmektir. Bu, dini ve dindarlığı hüzün ve dertli olmakla, kaba ve asık suratlılıkla eşdeğer göstermeye çalışanların düşünceleri üzerine çekilmiş kırmızı bir çizgidir. Bu hadislerden anlaşılabileceği üzere İslam'ın beğendiği bir camia, şâd ve mutlu olan camiadır. Faraza her Müslüman kendisini bu tavsiyelere uymakla yükümlü görmüş olsun, böyle bir durumda İslamî camia, neşeli ve mutlu olacaktır.

İkincisi; dikkat edilirse bu rivayetlerde mümini sevindirmek değerli addedilmiştir. Müminin hangi şeylerden sevineceği de açıktır. Dolayısıyla mümine yakışan bir hayat tarzı ile uyuşmayan araç ve vesilelerden faydalanarak mümini sevindirmek doğru değildir. Ayrıca mümin günaha karışmış araç ve vesilelerle sevinmez. İmam Hüseyin'den (a.s) nakledilmiş olan bir rivayette şunu okuyoruz:

أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ بَعْدَ الصَّلَاةِ إِدْخَالُ الشُّرُورِ فِي قَلْبِ الْمُؤْمِنِ بِمَا لَا إِثْمَ فِيهِ

“Namazdan sonra amellerin en faziletlisi günah olmayan bir işle müminin kalbine sevinç sokmaktır.”²¹

Mümini sevindiren şeyler, ya doğrudan Allah ile irtibatlıdır veya böyle bir irtibata mukaddime niteliğindeki işlerdendir. Veyahut en azından onu Allah'a karşı günah işlemekten uzaklaştıracak fiillerdendir²². Bazı rivayetlerde bu tavsiyeye ilişkin birtakım mısdaqlar zikredilmiştir. İmam Sadık'tan (a.s) nakledilen bir rivayette şunu okuyoruz:

مَنْ أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِدْخَالَ الشُّرُورِ عَلَى أَخِيهِ الْمُؤْمِنِ مِنْ إِشْبَاعِ جُوعَتِهِ أَوْ تَنْفِيسِ كُرْبَتِهِ أَوْ قَضَاءِ دَيْنِهِ

“Yüce Allah'a amellerin en sevgilisi, mümin kardeşini aç iken karnını doyurarak veya sıkıntısını gidererek ya da borcunu ödeyerek sevindirmektir.”²³

²¹ Menakib-i Âli Ebi Talib (a.s), Muhammed b. Ali b. Şehraşub Mazendarani, c. 4, s. 75.

²² Pendhay-i İmam Sadık be Rehcuyan-ı Sadık, Muhammed Taki Misbah Yazdi, s. 109.

²³ el-Mumin, Hüseyin b. Said Kufi Ahvazi, s. 51; el-Kâfi, c. 2, s. 192.

Dolayısıyla rivayetlerdeki maksadın, “müminleri her ne şekilde ve hangi yoldan olursa olsun şâd etmek büyük bir ibadettir” olmadığı açıktır. Örneğin; eğer biri günah işleyerek başkalarını sevindirirse o, sadece beğenilen bir iş yapmamış olmakla kalmaz, bilakis büyük bir suç işlemiş olur. Bu yüzden İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

مَنْ تَلَذَّذَ بِمَعَاصِي اللَّهِ أَوْرَثَهُ اللَّهُ ذُلًا

“Kim Allah’a isyan etmekten lezzet alırsa, Allah onu zillete düşürür ²⁴.”

Hatta bir günaha sevinmek, o günahattan daha kötü sayılmıştır. İmam Seccad (a.s) bu hususta şöyle buyurmuştur:

إِيَّاكَ وَ الْإِيتِهَاجَ بِالذَّنْبِ فَإِنَّ الْإِيتِهَاجَ بِهِ أَغْظَمُ مِنْ رُكُوبِهِ

“Günah işlemeye sevinmekten sakın; çünkü günah işlemeye sevinmek, onu yapmaktan daha kötüdür ²⁵.”

Bazı rivayetlerde yalan söyleyerek insanları sevindirmek şiddetle yasaklanmıştır. Yüce Peygamberimiz (s.a.a) bu hususta şöyle buyurmuştur:

يَا أَبَا ذَرٍّ، وَئِلَّ لِلَّذِي يُحَدِّثُ فَيَكْذِبُ لِيُضْحِكَ الْقَوْمَ، وَئِلَّ لَهُ، وَئِلَّ لَهُ، وَئِلَّ لَهُ

“Ey Ebuzer! Yazıklar olsun konuştuğunda insanları güldürmek için yalan söyleyen kimseye! Vah olsun ona! Vah olsun ona! Vah olsun ona! ²⁶”

Müminlerin yaşam tarzı hakkında İslamî öğretilerin bütününe dikkate aldığımızda şunu anlıyoruz ki beyhude işler ve mantıksız şakalarla müminleri sevindirmek asla en üstün ibadetlerden biri sayılamaz. Elbette şaka yapmak ve eğlendirmek dini açıdan haram olmayabilir. Fakat bazı şakalar kesinlikle müminin şanına yakışmaz. Bu yüzden Kur’an-ı Kerim bunu müminlerin özelliklerinden biri olarak saymış ve şöyle buyurmuştur:

﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ﴾

“(Müminler) boş işlerden uzak dururlar ²⁷.”

²⁴ Tasnif-i Gururu'l-Hikem ve Dururu'l-Kelim, s. 186, no. 3565.

²⁵ Bihar'ul Envar, c.75, s.159.

²⁶ el-Emali, Şeyh Tusi, s.539.

²⁷ Muminun , 3.

Beğenilmiş Sevinçler

İslamî öğretiler açısından bir sevincin değerli olmasının genel kaidesi şudur: Öncelikle doğru ve meşru yoldan hâsıl olmalı, ayrıca insanın tekâmülüne hizmet etmeli, onu Allah'a yaklaştırmalıdır. Bununla birlikte dini öğretiler arasında sevinç ve sürura vesile olacak bazı mısdaqlar beyan edilmiştir. Şimdi bunlara değineceğiz:

Şaka

Yüce Peygamberimiz (s.a.a), şakacı bir mizaca sahip olmayı, müminlerin özelliklerinden birisi olarak saymıştır. Bu yüzden mümince bir yaşam tarzında şaka ve şakacı tabiata sahip olmanın özel bir yeri vardır:

المؤمن دَعِبٌ لَعِبٌ؛ و المنافق قَطِبٌ غَضِبٌ

“Mümin tatlı dilli ve şakacıdır; münafık ise asık suratlı ve öfkeli”²⁸.

İslam’la yeni tanışmış olan müminler, sürekli ciddi olmaları gerektiğini zannediyorlardı. Bu yüzden her türlü gülüşme ve şakadan kaçınıyorlardı²⁹. Hz. Resulullah (s.a.a) bu güruha karşı şunu buyurmuştur:

أَمَّا إِنِّي أَصَلِّي وَ أَنَامُ وَ أَصُومُ وَ أَفْطِرُ وَ أَضْحَكُ وَ أَبْكِي فَمَنْ رَغِبَ عَنِّي مِنْهَا جِي وَ سُتِّي فَلَيْسَ مِنِّي

“Şunu bilin ki ben hem namaz kılıyorum, hem uyuyorum. Bazı günler oruç tutuyorum, bazen de tutmuyorum; gülüyorum, ağlıyorum. O halde kim benim yöntemimden yüz çevirirse benden değildir”³⁰.

Peygamberin (s.a.a) bizzat kendisi, bazen Müslümanların yüzündeki üzüntüyü gidermek için şaka yapıyor ve onları güldürüyordu. İmam Ali (a.s) bu hususta şöyle buyurmaktadır:

²⁸ Tuheful Ukul, s.49.

²⁹ Bu telakki, daha sonra gelen bazı yazarlarda da olmuştur. Bazı şaireler, haysiyeti korumak için her türlü şakadan kaçınılması gerektiğini tavsiye etmiştir! Onlar şöyle demiştir: Şakadan kaçın, varsa aklın/Haysiyetini yakma sakın!

³⁰ el-Kâfi, c. 2, s. 85, h. 1.

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ لَيْسُ الرَّجُلَ مِنْ أَصْحَابِهِ إِذَا رَأَاهُ مَغْمُومًا بِالْمَدَاعِبَةِ وَ كَانَ يَقُولُ
إِنَّ اللَّهَ يُبَغِضُ الْمُعْبَسَ فِي وَجْهِ إِخْوَانِهِ

“Resulullah (s.a.a), ashabından birini mahzun halde gördüğünde onunla şakalaşırdı ve şöyle buyururdu: Allah, kardeşlerine asık suratla bakan kimseye gazap eder.”³¹

İmam Sadık'ın (a.s) ashabından Yunus Şeybani isminde biri şöyle der: Bir gün İmam Sadık (a.s) bana: “Aranızda şaka yapmanın yeri nedir?” diye sordu. Ben: “Çok az!” diye cevap verdim. Bunun üzerine hazret şöyle buyurdu:

فَلَا تَفْعَلُوا فَإِنَّ الْمَدَاعِبَةَ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ وَإِنَّكَ لَتَدْخُلُ بِهَا السُّرُورَ عَلَى أَخِيكَ وَ
لَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ص يُدَاعِبُ الرَّجُلَ يُرِيدُ أَنْ يَسُرَّهُ

“Böyle yapmayın! Şaka yapmak güzel ahlaktır; zira sen şaka yaparak kardeşini sevindirirsin. Resulullah da sevindirmek istediği kişiye şaka yapardı.”³²

Elbette şaka yapmak haddizatında bir değer değildir; mutluluk ve saadet için bir araçtır. Bu yüzden onun birtakım şartları ve sınırları vardır. Eğer bu şartlar dikkate alınmaz ve sınırlar aşılsa makûs etki yaratacaktır. Yani birey ve toplumun saadetine vesile olması gerekirken onların sapkınlığına ve bedbahtlığına sebep olacaktır.

Örnek verecek olursak; şaka yaparken doğruluk ve gerçeğin sınırı aşılmamalıdır. Dolayısıyla şaka yaparken yalana düşmemek gerekir. İmam Ali (a.s) bu hususta şöyle buyurmaktadır:

لَا يَجِدُ عَبْدٌ طَعْمَ الْإِيمَانِ حَتَّى يَتَرَكَ الْكَذِبَ هَزْلَهُ وَ جِدَّهُ

“Hiçbir kul ister şaka olsun ister ciddi, yalanı terk etmedikçe imanın lezzetini tadamaz.”³³

Namahrem biriyle şakalaşmak İslam açısından doğru değildir. Hz. Resulullah (s.a.a) okuduğu son hutbesinde şöyle buyurdu:

³¹ Keşfu'r-Reybe, Zeyneddin b. Ali (Şehid-i Sani), s. 83.

³² el-Kâfi, c. 2, s. 663.

³³ A.g.e, s. 340.

مَنْ فَآكَهُ امْرَأَةٌ لَا يَمْلِكُهَا حُبْسٌ بِكُلِّ كَلِمَةٍ كَلَّمَهَا فِي الدُّنْيَا أَلْفَ عَامٍ وَ الْمَرْأَةُ إِذَا طَاوَعَتِ الرَّجُلَ فَالْتَزَمَهَا حَرَاماً ... أَوْ فَآكَهَا ... فَعَلَيْهَا مِنَ الْوِزْرِ مَا عَلَى الرَّجُلِ»

“Mahremi olmayan bir kadınla şaka yapan bir erkek dünyada söylediği her kelime karşılığında (cehennemde) bin yıl hapsedilecektir. Eğer kadın da o erkeğe uymuş ve onunla harama himmet etmişse... veya şakalaşmışsa... erkeğe verilen cezanın aynısı ona da verilecektir³⁴.”

Şakanın değerli olma şartlarından biri de fazla şaka yapmamaktır. Şaka konusunda da ölçüyü korumak gerekir. Hz. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

كَثْرَةُ الْمَزَاحِ يَذْهَبُ بِمَاءِ الْوَجْهِ وَ كَثْرَةُ الضَّحِكِ يَمْحُو الْإِيمَانَ

“Çok şaka yapmak saygınlığı götürür ve çok gülmek imanı yok eder³⁵.”

Dostlar Sevindiğinde Sevinmek

Birinin üzüntülü anında mahzun olmak ve sevinçli anında ise sevinmek ona olan aşk ve muhabbetin alametlerindendir. Bu yüzden İmam Rıza (a.s) ashabından İbn Şebib ismindeki birine şöyle buyurdu:

إِنْ سَرَّكَ أَنْ تَكُونَ مَعَنَا فِي الدَّرَجَاتِ الْعُلَى مِنَ الْجَنَّةِ فَاحْزَنْ لِحُزْنِنَا وَ افْرَحْ لِفَرَحِنَا

“Eğer cennetlerdeki yüksek derecelerde bizimle birlikte olmak istiyorsan, bizim üzüntümüzden dolayı mahzun ol ve bizim sevincimizden dolayı sevin³⁶.”

İman Kardeşleri ile Buluşmak

Müminin yaşantısında sevinç vesilesi olan konulardan biri, diğer müminlerle ve iman kardeşleriyle buluşmasıdır. Hz. Resulullah (s.a.a), Ali'ye (a.s) hitaben şöyle buyurdu:

³⁴ Alamu'd-Din fi Sıfati'l-Muminin, Hasan b. Muhammed Deylemi, s. 414.

³⁵ el-Emali, Şeyh Saduk, s. 270.

³⁶ el-Emali, Şeyh Saduk, s. 270.

يَا عَلِيّ ثَلَاثَ فَرَحاتٍ لِلْمُؤْمِنِ فِي الدُّنْيَا لِقَاءُ الْإِخْوَانِ وَ تَقْطِيرُ الصَّائِمِ وَ التَّهَجُّدُ فِي آخِرِ اللَّيْلِ

“Ey Ali! Mümin için dünyada üç sevinç (vesilesi) vardır: Kardeşleriyle buluşması, oruçlu birine iftar vermesi ve gecenin sonunda teheccüd namazı kılması³⁷.”

Sevinci Terk Etmenin Sevinci

İmam Ali (a.s) bu hususta şöyle buyurmuştur:

أَسْعَدُ النَّاسِ مَنْ تَرَكَ لَذَّةً فَانِيَةً لِلذَّيَّةِ بَاقِيَةً

“İnsanların en saadetlisi, fani lezzeti baki lezzet için terk eden kimse-
dir³⁸.”

İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

كَمْ مِنْ صَبْرٍ سَاعَةٍ قَدْ أُورِثَتْ فَرَحًا طَوِيلًا وَ كَمْ مِنْ لَذَّةٍ سَاعَةٍ قَدْ أُورِثَتْ حُزْنَ طَوِيلًا

“Nice anlık sabırlar vardır ki ardında uzun bir sevinç bırakır ve nice anlık lezzetler vardır ki ardında uzun bir hüznü bırakır³⁹.”

Sadi Şirazi de bu konuda ne güzel demiş:

*Lezzeti terk etmenin lezzetine varırsan eğer
Anlarsın; nefsin şehveti lezzet değilmiş meğer*

Güzel İş

İnsanın sevindiren ve sevinmesine değer olan şeylerden biri, yapmış olduğu güzel davranışlarını gözden geçirdiği zaman duyduğu sevinçtir. Her insan doğal olarak yapmış olduğu iyi işler ve başkalarına ulaştırdığı samimi hizmetlerini hatırladığında mutlu olur. Bu tür mutluluklar öv-

³⁷ Vesailu's-Şia, c. 10, s. 142.

³⁸ Mevsuetu Ahadis-i Ehlu'l-Beyt, c. 10, s. 40, h. 12148.

³⁹ A.g.e, s. 38, h. 12142.

güye şayandır. İmam Ali (a.s), İbn Abbas'a hitaben yazdığı mektubunda⁴⁰ şöyle buyurmuştur:

أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ الْمَرْءَ لَيَفْرَحُ بِالشَّيْءِ الَّذِي لَمْ يَكُنْ لِيَفُوتَهُ، وَيَحْزَنُ عَلَى الشَّيْءِ الَّذِي لَمْ يَكُنْ لِيَصِيبَهُ، فَلَا يَكُنْ أَفْضَلَ مَا نِلْتَ فِي نَفْسِكَ مِنْ دُنْيَاكَ بُلُوعُ لَذَّةٍ أَوْ شِفَاءٍ غَيِظٍ، وَلَكِنْ إِطْفَاءُ بَاطِلٍ أَوْ إِحْيَاءُ حَقٍّ، وَلْيَكُنْ سُرُورُكَ بِمَا قَدَّمْتَ، وَأَسْفُكَ عَلَى مَا خَلَّفْتَ، وَهَمُّكَ فِيمَا بَعْدَ الْمَوْتِ

“İnsan kendisini terk etmeyecek bir şeye sevinir ve kendisine asla ulaşmayacak bir şeyden dolayı da üzülür. Sakın dünyandan en güzel şey, nefsinin ulaştığı lezzet veya sinendeki öfkeyi soğutmak olmasın; aksine (senin derdin) bir batılı öldürmek veya hakkı diriltmek olmalıdır. Sevincin önden gönderdiğin şey için olmalı; üzüntün geride bıraktığın şey için ve kaygın ölümden sonrasındaki durumun hakkında olmalıdır⁴¹.”

Allah'a İtaat Etmek

İnsan sorumluluk ve vazifesini yerine getirdiğinde özel bir mutluluk, huzur ve rahatlama duygusuna kapılır. Fakat görevini yerine getirmediğinde; tembellik veya acizlik sebebiyle onu ihmal ettiğinde başı önüne düşer, üzüntü ve mahcubiyet duyar. Bu yüzden İslamî düşünceye göre “müminin ancak dini sorumluluklarını yerine getirdiği zaman sevinçli olduğu” söylenmiştir. İmam Ali (a.s) bu konuda şöyle buyurmuştur:

سُرُورُ الْمُؤْمِنِ بِطَاعَةِ رَبِّهِ وَ حُزْنُهُ عَلَى ذَنْبِهِ

“Müminin sevinci, Rabbine itaat etmesindedir; üzüntüsü ise günahından dolayıdır⁴².”

İmam Ali (a.s), müminler için sevinç ve sürur günü olan Ramazan bayramı hakkında şöyle buyurmuştur:

انما هو عيد لمن قبل الله صيامه و شكر قيامه و كل يوم لا يعصي الله فيه فهو عيد

⁴⁰ İbn Abbas; “Resulullah'ın sözünden sonra hiçbir sözden bu nasihatten faydalandığım kadar yararlanmadım” demiştir.

⁴¹ Nehc'ül Belaga, 66. Mektup, s. 351.

⁴² Uyunu'l-Hikem ve'l-Mevaiz, s. 286, no. 5164.

“Bugün, Allah’ın orucunu kabul edip ibadetini mükâfatlandığı kişi için bayramdır ve Allah’a karşı günah işlenmeyen her gün bayramdır⁴³.”

Allah’ı Tanımak

Daha önce de belirttiğimiz gibi sevinç, hedefe ulaşma bilincinin mahsulüdür. Doğal olarak birisi beklediği kemal derecesine ulaştığını hissettiğinde sevinir. Elbette herkesin beklentisi olan kemal, onun dünya görüşü, varlığa ve insana bakış şekline bağlıdır. Kendisini Allah’ın mahluku ve yaratılış gayesini ise Allah’ı tanımak olarak gören birinin doğal olarak en fazla sevinç duyacağı zaman bu hedefe ulaştığı zaman olacaktır. Bu hedefe ulaşmazsa daima hüznü ve kederli olacaktır. Bu hedefe aykırı bir iş yaptığında tabii olarak mahzun olacaktır.

İmam Sadık’tan (a.s) nakledilmiş bir hadiste şunu okuyoruz:

لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي فَضْلِ مَعْرِفَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَا مَدُّوا أَعْيُنَهُمْ إِلَى مَا مَنَّعَ اللَّهُ بِهِ
الْأَعْدَاءَ مِنْ زَهْرَةِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ نَعِيمِهَا وَ كَانَتْ دُنْيَاهُمْ أَقْلَ عِنْدَهُمْ مِمَّا يَطْثُونَهُ
بِأَرْجُلِهِمْ وَ لَتَعْمُوا بِمَعْرِفَةِ اللَّهِ جَلَّ وَ عَزَّ وَ تَلَذُّدُوا بِهَا تَلَذُّدَ مَنْ لَمْ يَزَلْ فِي رَوْضَاتِ
الْجَنَانِ مَعَ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ

“Eğer insanlar Allah’ı tanımının faziletindeki şeyi bilselerdi, gözlerini Allah’ın, düşmanlarını faydalandırdığı dünya hayatının parıltılarına ve nimetlerine dikmezlerdi; dünya onların yanında ayaklarının altında çiğnedikleri şeylerden daha kıymetsiz olurdu ve kesinlikle Allah’ı tanımak nimetine mazhar olurlardı; cennet bahçelerindeki Allah dostlarıyla sürekli birlikte olanların aldığı lezzet gibi Allah’ı tanımaktan lezzet alırlardı⁴⁴.”

Beğenilmeyen Sevinçler

Daha evvel de ifade ettiğimiz gibi sevinç ve sevindirmek haddizatında tüm zamanlar ve mekânları kuşatan mutlak bir değer değildir. Acaba istenen kemal yolunda mıdır, değil midir; bunun gözden geçirilmesi gerekir. Genel bir kaide olarak şunu söyleyebiliriz: Allah’a yaklaşma ve ilahi

⁴³ Nehc’ül Belaga, Kısa Sözler, no. 428, s.438.

⁴⁴ Mevsuet-u Ehdis-i Ehli’l-Beyt, c. 10, s. 32-33, h. 12135.

hoşnutsuluk yolunda olan her türlü sevinç ve sevindirme değerlidir, yapılmalıdır. Allah'tan uzaklaştıran veya ilahi gazaba götüren her türlü sevinç ve sevindirme beğenilmemiştir, terk edilmelidir. Dini öğretilere müracaat ettiğimizde sahte ve beğenilmemiş sevinç vesilelerinden bazı mısradakların zikredilmiş olduğunu görmekteyiz. Aşağıda bunlardan bazılarına değineceğiz:

Musibete Uğramış Birinin Karşısında Sevinmek

İnsani edep ve İslamî ahlak, insanın musibete uğramış ve üzüntüye gark olmuş birini gördüğünde onunla hemdert olmasını gerektirir. İmam Hasan Askeri (a.s) şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ مِنَ الْأَدَبِ إِظْهَارُ الْفَرْحِ عِنْدَ الْمَحْزُونِ

“Mahzun birinin yanında sevinçli görünmek edepten değildir⁴⁵.”

Emirü'l-Müminin (a.s) bir cenazenin peşinden giderken birinin gülmesini duyunca rahatsız oldu ve şöyle buyurdu:

كَأَنَّ الْمَوْتَ فِيهَا عَلَى غَيْرِنَا كُتِبَ وَكَأَنَّ الْحَقَّ فِيهَا عَلَى غَيْرِنَا وَجَبَ وَكَأَنَّ الَّذِي نَرَى مِنَ الْأَمْوَاتِ سَفَرٌ عَمَّا قَلِيلٍ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ نُبَوِّئُهُمْ أَجْدَانَهُمْ وَنَأْكُلُ ثُرَائَهُمْ كَأَنَّا مُحَلِّدُونَ بَعْدَهُمْ ثُمَّ قَدْ نَسِينَا كُلَّ وَاعِظٍ وَوَاعِظَةٍ وَرُمِينَا بِكُلِّ فَادِحٍ وَجَائِحَةٍ

“Sanki ölüm bizden başkasına yazılmış ve hak bizden başkasına vacip kılınmıştır! Sanki (her gün için) gördüğümüz ölümler, az bir zaman sonra bize dönüp gelecek olan yolculardır! Oysa cesetlerini kabirlere bırakıyoruz, miraslarını yiyoruz. Sanki biz onlardan sonra ebedi kalacağız! Daha sonra her öğüt veren (ölmüş) erkek ve kadını unutup musibetlere ve felaketlere dūçar oluyoruz⁴⁶.”

Bu dini gerçekler Sadi'nin şiirinde de çok güzel şekilde ifade edilmiştir:

Düşmanın öldü diye sevinme sakın
Kurtulamayacağın ölüm sana yakın
Düşmanın cenazesi yanından geçtiğinde ey dost
Sevinmeyesin ki bu gidişat senin de başındadır

⁴⁵ Tuheful Ukul, s. 489.

⁴⁶ Nehc'ül Belaga, 122. Hikmetli Söz, s. 382.

Başkalarının Sıkıntılarına Sevinmek

Dini ve insani edep, başkalarının sıkıntılarını kendi sıkıntılarımız olarak görmemizi ve onları gidermek için çaba sarf etmemizi gerekli kılar. Hele sıkıntıya maruz kalan kişi bir Müslümansa dini vazifemizin bir gereği olarak imkân dâhilinde onun sıkıntısını gidermek için çalışmalıyız. Fakat böyle bir şey yapmaya gücümüz yoksa da asla onun sıkıntısından mutlu olmamalıyız. Sonuçta başkalarının dertleri ve sıkıntılarının mutluluk duymak dini öğretilerin kınadığı bir durumdur. İmam Ali (a.s) bu konuda şöyle buyurmuştur:

لَا تَفْرَحَنَّ بِسَقَطَةِ غَيْرِكَ فَإِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا يُخْذِثُ بِكَ الزَّمَانُ

“Başkalarının sürçmesinden dolayı sevinme; zira sen, zamanın sana ne yapacağını bilmiyorsun⁴⁷.”

Servet ve Makamdan Dolayı Sevinmek

İnsanların çoğu toplumsal bir mevki ve makama ulaştığında veya bol servet ve devasa gelir sahibi olduğunda sevinir, mutluluk duyar. Fakat Kur'anî ve İslamî açıdan bu tür durumlar haddizatında sevinç vesilesi olmamalıdır. Bu tür sevinçler Kur'an kültüründe beğenilmeyen sevinçlerdendir. Kur'an-ı Kerim dünyaya matuf sevinçleri genellikle şiddetli bir kınayışla zikretmiştir⁴⁸. Sadi'nin tabiriyle:

*Ey nimet-u naza dalmış gafil, mağrur olma dünyaya
Bu sarayda ebedi kalmak imkânsızdır, dalma hülyaya*

Bu tür sevinçler sadece bireyin tekâmül hareketine hizmet etmemekle kalmaz, ayrıca diğer bireylerin de tekâmül hareketini sekteye uğratar, gaflet, gurur ve böbürlenmeye vesile olur. İnsanı görevlerini yerine getirmekten alıkoyar. Allah bu tür sevinişleri sevmez.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ﴾

“Allah (dünya malı için) sevinenleri sevmez.”⁴⁹

⁴⁷ Uyunu'l-Hikem ve'l-Mevaiz, Ali b. Muhammed Leysi Vasiti, s. 523, h. 9514.

⁴⁸ Pendhay-i İmam Sadık (a.s) be Rehçuyan, Muhammed Taki Misbah Yazdi, s. 106-107.

⁴⁹ (Kasas 76).

Kur'an mantığına göre bu tür sevinmeler nihayetinde insanı cehenneme götürür. Kur'an, insanların cehennemlik olmalarının sebeplerinden birini şu şekilde beyan etmiştir:

“O, ailesi içinde (küfründen ve günahından dolayı) sevinçliydi.”⁵⁰

Elbette eğer insanlara hizmet ve İslamî hedefleri ilerletme vesilesi olması yönüyle servet ve makama sahip olmaktan sevinç duyacak olursa böyle bir sevincin sakıncası olmamakla birlikte övülmüş müspet sevinçlerden biri sayılır.

Günah Yoluyla Sevinme

Daha önce işaret ettiğimiz gibi günah yoluyla hâsıl olan sevinçler veya günah işleyip Allah'a itaatsizlik ederek başkalarını sevindirmek İslam kültüründe kınanmıştır. Peygamberimiz (s.a.a) bu hususta şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَذْنَبَ ذَنْبًا وَهُوَ ضَاكٍ دَخَلَ النَّارَ وَهُوَ بَاكٍ

“Gülerek günah işleyen kişi ağlayarak cehennem ateşine girecektir.”⁵¹

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

التَّبَجُّحُ بِالْمَعَاصِي أَفْبَحُ مِنْ رُكُوبِهَا

“Günaha sevinmek, onu işlemekten daha çirkindir.”⁵²

سُرُّ الْأَشْرَارِ مَنْ يَتَّبِعُ بِالْشَّرِّ

“Kötülerin en kötüsü, kötülükle sevinen kimsedir.”⁵³

⁵⁰ İnşıkak, 13.

⁵¹ Sevabu'l-A'mal ve İkabu'l-A'mal, Şeyh Saduk, s. 223.

⁵² Tasnifu Gururu'l-Hikem ve Dururu'l-Kelim, Abdulvahid b. Muhammed Amedi, Tashih-i Mustafa Dirayeti, s. 187, no. 3590.

⁵³ Uyunu'l-Hikem ve'l-Mevaiz, s. 294, no. 5239.

Oyalayıcı Sevinçler

Mümin sevinçlerin en şiddetlisine sahip olabilir, bunda bir sakınca yoktur. Ancak bunu günaha karışmış araç veya davranış veyahut sözlerle temin edemez. Maalesef dans, müzik vb. günaha karışmış oyalanma araçları, insanların birçoğunun sevinç vesilesi olarak kullandığı şeylerdendir. Elbette İslam âlimlerinin birçoğunun da ifade ettiği gibi insanı neşelendiren musiki sakıncasızdır. Fakat bununla birlikte İslam fakihleri asla musikiyi teşvik etmemişlerdir. Başka bir tabirle ifade edecek olursak caiz olan musikileri dinlemek müstehap değildir. Fakihler bazı musikileri haram saymıştır. Tahrik edici, fantastik ve oynatıcı olan müzikleri seslendirmek veya dinlemek, bir Müslümanın yaşam tarzına aykırıdır. Ayrıca aklı uyuturur ve iradeyi zaafa uğratar. İmam Humeyni “Kırk Hadis Şerhi” kitabında şöyle der: “Üstadımız [Ayetullah Şahabadi] şöyle buyurdu: Şarkı dinlemek, insanın irade ve kararlılığını en fazla zayıflatan şeydir.”⁵⁴

İmam Ali (a.s) minber üzerinde muhataplarına konuşma yapmadan önce devamlı şöyle buyurdu:

أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ فَمَا خُلِقَ أَمْرٌ عَبَثًا فَيُلْهُو وَ لَا تُرِكَ سُدًى فَيَلْغُو

“Ey insanlar! Allah’tan sakının. Hiçbir insan beyhude yaratılmamış ki oyalanıp dursun ve başıboş bırakılmamıştır ki faydasız işle uğraşsın”⁵⁵.

⁵⁴ Kırk Hadis Şerhi, İmam Humeyni.

⁵⁵ Nehc’ül Belaga, 370. Hikmetli Söz, s. 427.

Özet

1- Sevinç ve mutluluk insanın deruni hallerinden olup bir tür bilincin mahsulüdür: Hedefler ve arzuların gerçekleştiği bilincinin mahsulüdür.

2- Bazı yazarlar tarafından ortaya atılan “hoşlanmak”, “neşe” ve “hoşnutluk” kavramları arasındaki fark tamamen itibari ve kurgusaldır. Mutluluk ve sevinç kavramı hem çocuksu, hem içgüdüsel, hem de ulvi mutluluklar hakkında kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de “sürur” ve “fereh” gibi kavramlar hem övülmüş hem de yerilmiş mutluluklar hakkında kullanılmıştır.

3- Sevinç, sevilen şey ve ona ait özellikleri idrakin gereksinimlerindenidir. Eğer sevilen şey yüce değerler olursa, onun idrakinden hâsıl olan sevinç aklın askerlerinden olur. Fakat sevgili, ilahi olmayan aşağılık şeylerden olursa ondan hâsıl olacak sevinç cehlin askerlerinden olur.

4- Sevincin şekil ve keyfiyetini bir tarafa bırakırsak, tüm insanlar fitri olarak sevinç ve mutluluğu isterler. Bunu deruni hallerimiz, isteklerimiz ve arzularımıza müracaat ettiğimizde açık şekilde görürüz.

5- Her insanın sevinç tarzı ve keyfiyeti, kabul ettiği inançlar ve değerlere bağlıdır. Âlemi maddi olarak gören birinin yanında doğal olarak manevi mutluluklar, Allah ile ünsiyet kurmanın mutluluğu ve Allah ile münacatın hazzı anlamsızdır. Aynı şekilde ilahi dünya görüşüne sahip birinin sevincini maddi ve dünyevi işlerle sınırlı saymak doğru değildir.

6- Sevinç ve mutluluğun İslamî yaşam tarzında özel bir yeri vardır. Müslümanlardan istenen şudur: İbadet, iş ve insanlarla muaşerete ayrılan zamanların yanında meşru lezzetlerden faydalanılması için de vakit ayrılmalıdır. Bu, İslam dininin insan yaşantısındaki bütün yönleri dikkate aldığını gösterir.

7- Mümini sevindirmenin değeri konusunda gelen rivayetleri dikkate aldığımızda öncelikle din ve dindarlığı hüznün ve dertli olmakla eşdeğer göstermeye çalışanların düşüncelerinin geçersiz olduğu açıkça anlaşılır. Ayrıca şu da anlaşılır ki: Sevindirmede kullanılacak araç ve yöntemlere günah karışmamalıdır. Çünkü mümin günahahtan dolayı sevinmez.

8- İslamî yaşam tarzı açısından sevinç ve neşe hakkındaki genel kaide şudur: Allah'a yaklaşma ve ilahi hoşnutluk yolunda olan her türlü sevinç ve sevindirme değerlidir, yapılmalıdır. Allah'tan uzaklaştıran veya ilahi gazaba götüren her türlü sevinç ve sevindirme beğenilmemiştir, terk edilmelidir.

9- İslamî öğretilerde bazı konular “beğenilen sevinçler” olarak zikredilmiştir. [Şartlarına uygun olması mülâhazasıyla] şaka yapmak, Allah dostları sevindiğinde sevinmek, iman kardeşleriyle buluşunca sevinmek, günahın karıştığı lezzetleri terk edince sevinmek, güzel iş yaptığında sevinmek, Allah'a itaat ettiğinde sevinmek ve Allah'ı tanımanın sevinci, bunlardandır.

10- İslamî bakış açısından şaka yapmak haddizatında değerli değildir; bu yüzden ona birtakım sınırlar konulmuştur: Şaka yaparken doğruluk ve gerçeğin sınırı aşılmamalıdır. Şaka, başkalarıyla alay edilmesine asla vesile olmamalıdır. Namahrem biriyle şakalaşmak İslam açısından doğru değildir. Çok şaka yapmak da iyi değildir.

11- İslam'da sevinç hakkındaki genel kaide gereğince musibete uğramış birinin karşısında sevinmek, başkalarının sıkıntıya düşmesinden mutlu olmak, servet ve makamdan dolayı sevinmek, günah yoluyla sevinmek ve anlamsız işlerle oyalanarak sevinmek gibi hususlar ayetlerde ve rivayetlerde “beğenilmeyen sevinçler” olarak tanıtılmıştır.

Sorular

- ❶ Sevinç kavramını dakik şekilde tanımladıktan sonra s - vincin hangi durumda aklın askerlerinden ve hangi du - rumda cehlin askerlerinden olacağını açıklayın.
- ❷ Sevinç tarzının bireylerin varlığa ve insana bakış şekliyle ne gibi bir irtibatı vardır? Açıklayın.
- ❸ “Zamanınızı; ibadet, iş, muaşeret ve lezzetlerden yara - lanmak olmak üzere dörde ayırın” buyuran hadisteki maksat nedir?
- ❹ Müminleri sevindirmenin değerli olduğunu ifade eden rivayetlerden hangi nokteler istifade edilebilir?
- ❺ İslamî açıdan beğenilen sevinçleri beyan edin ve şakanın hangi şartların mülahazasıyla değerli olduğunu açıklayın.
- ❻ Neden günaha bulaşmış oyalayıcı sevinçler veya servet ve makama sevinmek İslam açısından kınanmıştır?

Etüt ve Müzakere Konuları

- ❶ Acaba müzik dinlemekten haz duyuyor musunuz? N - den? Sizce İslam dininde müzik ve şarkının haram kı - lınma felsefesi nedir? Yoksa musikiler haz verici değil mi - dir? Onları haram kılmak lezzet, sevinç ve neşeye karşı savaşmak değil midir?
- ❷ Toplumsal sevinç ve neşenin kamuoyunun hoşnutl - gunda ve her yönüyle gelişimde önemli rolü vardır. Eğer ülkenin kültür mesuliyeti görevi size verilmiş ol - saydı, toplumsal mutluluğu temin edecek ne gibi yön - temler sunardınız?

Beşinci Bölüm

Kız-Erkek İlişkilerinde İslamî Yaşam Tarzı

İki zıt cinsiyet arasındaki ilişkiler konusundaki sorular özellikle üniversiteliler olmak üzere gençlerden birçoğunun zihnini ciddi şekilde meşgul etmektedir. Acaba esasında böyle bir irtibat caiz midir? Eğer caizse bunun sınırı nereye kadardır? Namahremle irtibat kurulduğunda hangi noktalara dikkat etmek gerekir? Dini kaynaklar açısından erkekle kadın arasında arkadaşlık ilişkileri kurulması nasıldır? Kızlarla erkekleri arkadaşlık ilişkisine yönelten faktörler nelerdir? Bu tür arkadaşlıkların ne gibi olumlu ve olumsuz sonuçları vardır?

Yukarıdaki sorular, bu bölümde dikkatle incelenecek önemli sorulardan bazılarıdır. Binaenaleyh bu bölümün konuları “Namahrem İlişkilerinde İslamî Yaşam Tarzı” ve “Kız-Erkek İlişkileri” olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır.

Namahrem İlişkilerinde İslamî Yaşam Tarzı

İki muhalif cinsiyet arasındaki ilişkiler hususunda ifratçı ve tefritçi görüşler vardır. Bazıları bu ilişkileri iki kardeş arasındaki ilişki haddinde yukarı çıkarmak suretiyle iki cins arasındaki ilişkilerde azami düzeyde serbestliği caiz görmüştür. Bazıları ise mutlakçı bir yaklaşımla farklı cinsle irtibatın her türlüşünü yasak saymıştır. İslam dini ise hayatın her alanına olduğu gibi bu konuya da denge getirmiş, İslamî toplumun bireylerini işlerde itidalli olmaya çağırıştır:

﴿ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ ﴾

“Böylece sizi insanlara şahit olasınız diye orta bir ümmet kıldık.”

Yani, kibleinizi orta bir kible kıldığımız gibi sizi de insanlar arasındaki ifrat ve tefritte onlara orta yolun tanıkları olmanız için vasat bir ümmet kıldık. Öte yandan Yüce Allah hikmetinin gereği olarak insani ilişkileri ve bu cümleden farklı cinsler arasındaki ilişkileri en doğru şekilde açıklamıştır. Namahremle olan ilişkilerin bakış, konuşma ve temas gibi davranışlar kalıbında olabileceği tasavvuruna binaen bu bölümde bu konular üzerinde duracağız.

Bakmak

İnsanın şehvetini tahrik edecek ve onu Allah'ı anmaktan alıkoyacak fotoğraflara, kişilere veya görüntülere bakmak Yüce Allah tarafından yasaklanmıştır. Mümin erkekler ve kadınlara, bu tür sahnelerde göz yummaları emredilmiştir:

﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ ... وَ قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ﴾

“Mümin erkeklere söyle: Gözlerini (namahreme bakmaktan) kısınsınlar... Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini (hevesin karıştığı bir bakıştan) kısınsınlar...”¹

Bu tür sahnelerde göz yummanın çok değerli etkileri olur. Onlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Şehvet Zeminini Yok Eder

Şehvetin tuğyan etmesine mahal bırakmaz. Bu yüzden Emirü'l-Müminin (a.s) şöyle buyurmuştur:

نَعَمْ صَارِفُ الشَّهَوَاتِ غَضُّ الْأَبْصَارِ

“Bakışları kısmak, şehvetler için ne güzel engelleyicidir.”²

Yine şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ يَزْنِي فَرَجَكَ إِنْ غَضَضْتَ طَرَفَكَ

¹ Nur, 30-31.

² Tasnif-i Gureru'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim, s. 260.

“Eğer bakışını kontrol edecek olursan eteğin zinaya bulaşmaz³.”

Namahreme karşı gözü kontrol etmek nasıl şehvetin kontrolüne sebep oluyorsa aynı şekilde namahremle ilgili konulara, Örneğin elbisesine bakmaktan çekinmek de şehvetin kontrolüne vesile olur. Nitekim Hz. İsa Mesih (a.s) şöyle buyurmuştur:

لَا تَكُونَنَّ حَدِيدَ النَّظَرِ إِلَى مَا لَيْسَ لَكَ فَإِنَّهُ لَنْ يَزِيَنِي فَرْجُكَ مَا حَفِظْتَ عَيْنَكَ فَإِنْ
قَدَرْتَ أَنْ لَا تَنْظُرَ إِلَى ثَوْبِ الْمَرْأَةِ الَّتِي لَا تَحِلُّ لَكَ فَافْعَلْ

“Sana ait olmayana keskin şekilde bakma. Zira sen gözünü koruduğun sürece eteğin zinaya bulaşmaz. Eğer sana helal olmayan bir kadının elbisesine bakmaman mümkünse bunu yap.”⁴

Zihnin Rahatlaması

Tahrik edici sahneleri görmüş olan bir kişinin gördüklerine ulaşması kesin değildir. Fakat gördükleri gönlünü meşgul edecek ve zihni tarumar olacaktır. Buna karşılık bakışın kontrol edilmesi, kişinin zihnini rahatlatmış olur. Emirü'l-Müminin (a.s) bu hususta şöyle buyurmuştur:

مَنْ غَضَّ طَرْفَهُ أَرَاخَ قَلْبِهِ

“Bakışını (namahremden) kısan kimse kalbini rahatlatmış olur⁵.”

İmanın Lezzetini Tatmak

İnsan, iman ve kulluğun tadına ulaşma başarısına nail olur. İmam Sadık (a.s) bu konuda şöyle buyurmuştur:

النَّظَرَةُ سَهْمٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ مَسْمُومٌ مَنْ تَرَكَهَا لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لَا لِغَيْرِهِ أَعْقَبَهُ اللَّهُ
إِيمَانًا يَجِدُ طَعْمَهُ

“Bakmak, şeytanın oklarından zehirli bir oktur; kim sadece Allah için bunu terk ederse Allah ona, tadına varacağı bir iman verir⁶.”

³ Tahriru'l-Mevaizu'l-Adediye, Ali Mişkini, s. 109.

⁴ Mecmuy-i Veram, Veram b. Ebi Feras, c. 1, s. 62.

⁵ Tasnif-i Gururu'l-Hikem ve Dururu'l-Kelim, s. 260.

⁶ Men La Yehzuruhu'l Fakih, c. 4, s. 18.

İlahi bir niyetle olmasa dahi haram bakıştan gözü korumak, insanı zina gibi günahlara düşmekten korur; tahassür ve üzüntüyü ondan giderir. Fakat iman ve kulluğu güçlendirmesi, ancak bu işin Allah rızası için yapılmasına bağlıdır.

Yukarıdaki delillere dayalı olarak şunu söylemek gerekir: Bakışı kontrol edip dizginlemek, kişiyi helak olmaktan alıkoyar. İmam Ali (a.s) bir rivayette bu gerçeğe işaret ederek şöyle buyurmuştur:

مَنْ عَصَى طَرْفَهُ قَلَّ أَسْفُهُ وَ أَمِنَ تَلَفُهُ

“Bakışını dizginleyenin üzüntüsü az olur ve helak olmaktan güvende olur⁷.”

Konuşma

Namahremle konuşmak, bazı cinsel sapmalara zemin hazırlaması mümkün olan konulardan biridir. Bununla birlikte bazen namahremle konuşmak kaçınılmaz bir durumdur. Bu yüzden birtakım hususlara riayet ederek bu tür konuşmalardan doğabilecek olumsuz etkileri en az seviyeye düşürmek gerekir.

Muhtevası Güzel Olan Sözü Kullanmak

Namahremle konuşurken sözün muhtevasının güzel olması ve cinsel içgüdüleri tahrik edecek konuları dillendirmekten kaçınmak İslamî adaptandır. Kur'an-ı Kerim, Hz. Yusuf (a.s) kıssasında, Züleyha ve Mısır kadınlarının Yusuf hakkındaki isteyişlerinden söz ediyor. Yusuf, onların konuşmaları ve tahrik edici sözlerini duyunca Allah'tan şöyle yardım istemiştir:

﴿ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ

إِلَيْهِنَّ وَ أَكُنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴾

“Rabbim! Hapis, bunların beni davet ettikleri işten daha iyidir. Eğer onların düzenlerini benden uzaklaştırmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum.”⁸

⁷ Tasnif-i Gururu'l-Hikem ve Dururu'l-Kelim, s. 260.

⁸ Yusuf, 33.

Bu ayetten anlaşılacağı üzere bu tarz konuların namahremle konuşulması o kadar tehlikelidir ki, temizlik ve kutsiyet abidesi olan Hz. Yusuf bile korkuyor ve kendisini böyle bir konumdan kurtarmak için zindana girmeğe razı oluyor.

Namahremle Şakalaşmaktan Kaçınmak

Namahremle şakalaşmak onlar arasındaki sınırı aşındıracağı ve aralarında günahın vuku bulma ihtimalini güçlendireceği için din önderleri namahremle şaka yapılmasından sakındırmışlardır.

Peygamberimiz (s.a.a), kendisinden nakledilen bir rivayette şöyle buyurmuştur:

مَنْ فَاهَ امْرَأَةً لَا يَمْلِكُهَا - حُبْسَ بِكُلِّ كَلِمَةٍ كَلَّمَهَا فِي الدُّنْيَا أَلْفَ عَامٍ فِي النَّارِ
 “Mahremi olmayan bir kadınla şaka yapan bir erkek dünyada söylediği her kelime karşılığında (cehennemde) bin yıl hapsedilecektir⁹.”

İmam Sadık'ın (a.s) öğrencilerinden olan Ebu Besir şöyle der: Kufe'de bir kadına Kur'an öğretiyordum. Bir gün ona bir şaka yaptım. Medine'de İmam Bakır'ın (a.s) huzuruna çıktığımda beni kınadı ve şöyle buyurdu:

مَنْ ارْتَكَبَ الذَّنْبَ فِي الْخَلَاءِ لَمْ يَغْبِ اللَّهُ بِهِ - أَيُّ شَيْءٍ قُلْتُ لِلْمَرْأَةِ - فَغَطَّيْتُ
 وَجْهِي حَيَاءً وَ تَبْتُ - فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ لَا تَعُدْ

“Kim gizlide bir günah işlerse Allah ona değer vermez. – O kadına ne söyledin? – Bunun üzerine ben utancımdan yüzümü kapadım ve tövbe ettim. İmam buyurdu: Bir daha yapma¹⁰.”

Konuşurken Sesi İnceltmemek

İki cinsiyet arasında gerçekleşen konuşmada sözün muhtevasının güzel olması gerektiği gibi aynı şekilde bireylerin ses tonlarını da karşı cinsi tahrik edecek, onda ümit ve vesvese oluşturacak şekilde değiştirmemesi gerekir. Yüce Allah, Peygamberin (s.a.a) eşlerine hitaben şöyle buyurmuştur:

⁹ Bihar'ul Envar, c. 73, s. 363.

¹⁰ Bihar'ul Envar, c. 46, s. 247.

﴿ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَحْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي

فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَ قُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴾

“Ey Peygamber’in hanımları! Takvalı olduğunuz takdirde siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Buna göre, kalbinde hastalık bulunan kimsede meyil oluşmasın diye nazik konuşmayın; uygun ve güzel söz söyleyin¹¹.”

Zaruret Miktarına Yetinmek

Hız. Musa (a.s) Mısır’dan yola çıkıp Medyen’e vardığında bir grup erkeğin bir kuyunun başına toplanmış olduklarını gördü. Onlar hayvanları için kuyudan su çekiyorlardı. Biraz uzakta da iki kadın gördü; onlar ise sadece koyunlarını gözetliyorlardı. Hız. Musa (a.s) onların davranışlarından şaşırdı ve sordu: “Ne yapmak istiyorsunuz?” (Neden koyunlarınıza su vermiyorsunuz?) Onlar şu cevabı verdi: “Çobanlar hayvanlarını çekmedikçe biz (koyunlarımızı) sulayamayız. Babamız da çok yaşıdır.”¹² (Bu işleri yapacak güçte değildir.)

Dikkat edilecek olursa bu konuşmada hiçbir fazla söz yok ve en kısa ifadeler kullanılmıştır. Hatta Hız. Musa koyunlarına su verdikten sonra hiçbir söz söylemeden onların yanından ayrılıp kendi yerine döndü.

﴿ فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ ﴾

“Onların koyunlarını suladı. Sonra bir gölgeye çekildi.”¹³

Bu da namahremle konuşurken en kısa söz ve zaruret ölçüsüne riayet etmenin istenen bir davranış olduğunu göstermektedir.

Bir Arada Bulunma Durumu

İki muhalif cinsiyetin bulunduğu ortam ve durumun irtibatın selameti veya fesadı açısından etkisi vardır. Bu yüzden İslamî kaynaklarda aşağıdaki hususların üzerinde önemle durulmuştur:

¹¹ Ahzab, 32.

¹² Kasas, 23.

¹³ Kasas, 24.

Namahremle Halvet Etmekten Kaçınmak: İki namahrem kişinin bulunduğu ortam başka insanların giriş imkânı olmayacağı şekilde تنها olmamalıdır. Zira karşı cinsten biriyle تنها bir ortamda halvet etmek, günahın gerçekleşmesi için zemin hazırlar.

İmam Sadık'ın (a.s) yarenlerinden Muhammed Tayyar şöyle der: Medine'ye vardığımda bir süre orada kalmak istiyordum. Bu yüzden kiralık bir ev aramaya başladım. İki odası olan bir ev buldum. Bir kapı odaları birbirinden ayırıyordu. Odalardan birinde genç bir kadın kalıyordu. Bu yüzden ben diğer odayı kiralamaktan vazgeçtim. Çünkü odaların birbirine bağlantısı vardı ve genç bir kadının yaşadığı bir evde kalmamın uygun olmayacağını düşünmüştüm. Fakat kadın, benim odayı kiralamam halinde aradaki kapıyı kapatacağını söyledi. Ben de bu şartla odayı kiralamayı kabul ettim. Fakat oraya yerleşmemin ardından kadın havadan faydalanmak bahanesiyle odanın kapısını açık bırakıyordu. Benim ısrarla kapıyı kapamasını istememe rağmen direniyordu ve bunu yapmıyordu. Bunun üzerine İmam Sadık'ın (a.s) huzuruna varıp durumu kendisine arz ettim. İmam buyurdu:

تَحَوَّلَ مِنْهُ فَإِنَّ الرَّجُلَ وَالْمَرْأَةَ إِذَا خُلِّيَا فِي بَيْتٍ كَانَ ثَالِثَهُمَا الشَّيْطَانُ

“Oradan ayrıl; zira bir erkekle bir kadın bir odada yalnız kaldıklarında onların üçüncüsü şeytan olur¹⁴.”

Karşı Cinse Mesafeli Olmak: İslamî yaşam tarzına göre karşı cinsle muşerette irtibatın selameti açısından mesafeli bir tutum sergilemek büyük ölçüde etkilidir. Yüce Allah bu gerçeği Peygamberin (s.a.a) ashabına hatırlatarak şöyle buyurmuştur:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ... وَ إِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ

أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَ قُلُوبِهِنَّ ﴾

“Ey iman edenler!.. Peygamber’in eşlerinden bir şey istediğiniz zaman, onu perde arkasından isteyin. Bu, sizin kalpleriniz ve onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır¹⁵.”

¹⁴ Men La Yehzuruha'l-Fakih, c. 4, s. 341.

¹⁵ Ahzab, 53.

Ayetteki önemli nükte şudur: Yüce Allah, Peygamberin mümin ashabına ve o hazretin zevcesi olma nimetine ulaşmış eşlerine resmiyete riyeti tavsiye etmiştir. Buna göre bekar, genç ve imanı zayıf bireylerin bu konuda daha hassas olmaları bir zarurettir. Kadının namahrem erkeklerle karşı mesafeli duruşu, onun erkekler karşısındaki makam ve konumunu korumada faydalanacağı bir vesiledir.

Giyim ve Süslenme

Giyim tarzı ve süslenme şekli de karşı cinsle olan irtibatın istenen veya istenmeyen oluşu konusunda etkili bir faktör sayılmaktadır. İslamî kaynaklarda giyim ve süslenme konusunda müteaddit tavsiyeleri görmektediriz.

Tesettürü Riayet Etmek: Erkek ve kadının doğru giyim şeklini riayet etmeleri, İslamî yaşam tarzının mısdaqlarından biri sayılmaktadır. Fakat kadınlardaki özel çekicilik, onların tam şekilde örtünmeleri konusunun daha fazla vurgulanmasına neden olmuştur. Yüce Allah aşağıdaki ayette bu hükmün felsefesini beyan etmiştir:

﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجَكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَذْنَى أَنْ يُعْرِفْنَ فَلَا يُؤْذِينَ ﴾

“Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlara, cilbaplarını (uzun başörtülerini) üstlerine salmalarını söyle. Bu, onların tanınması ve incitilmemesi için daha uygundur¹⁶.”

Bu ayetten Müslüman kadınların doğru bir tesettürü riayet etmeleri halinde tanınacakları ve taciz edilmeyecekleri anlaşılmaktadır. Bu ayet aynı zamanda tam tesettürün riayetinde delalet etmektedir. Zira Yüce Allah “cilbap/başörtüsü kullansınlar” buyurmamış, bilakis başörtülerini üstlerine sarkıtmalarını emretmiştir. Yani kadınlar başörtüsünü doğru şekilde kullanmıyorlardı. Öyle ki saçları veya bedenlerinin bir kısmı açıkta kalıyordu. Fakat bu ayetin bir gereği olarak bedenleri ve saçlarını tam şe-

¹⁶ Ahzab, 59.

kilde örtmekle sorumlu kılındılar. Bu nükte Nur suresinin 31. ayetinden de istifade edilmektedir:

﴿ ... وَ لِيُضْرَبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ ﴾

“Başörtülerini, yakalarının üzerine salversinler. (Böylece boyunları ve sineleri de örtülmüş olsun).”

Süslenmekten Kaçınmak: Süslenmek bir kule gibi dikkat çekilmesine yol açtığı için Kur'an'da bu manaya gelen “burc” kelimesinden türetilmiş “teberruc” ifadesi kullanılmış ve kadınlar bundan men edilmişlerdir:

﴿ وَ لَا تَبْرَجْنَ تَبْرُجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى ﴾

“Cahiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın.”¹⁷

Açılıp saçılma olayının cahiliye dönemi ile ilişkilendirilmesi de gerçekten dikkat çekici bir nüktedir. Bu, insanın kendisini göstermeye çalışmasının cahilce bir davranış olduğunu göstermektedir. Bu davranışın cahilce olmasının sebebi şu olabilir: Kişi kendisini göstermeye çalıştığında sadece fırsatçıların kendisinden faydalanmasının kapısını açmış olur ve bunun kendisi lehinde hiçbir olumlu sonucu olmayacaktır. Elbette kendini göstermek, başkalarının dikkatini çekmeye yönelik her türlü davranışı içeren oldukça geniş kapsamlı bir anlam taşımaktadır. Yüz ve elleri süslemek, parfüm kullanmak, başkalarını tahrik edip heyecanlandıracak model ve renkte ayakkabı ve elbise giymek vb. hususlar örnek olarak sunulabilir.

Bedenî Temas

Bedeni temasın tahrik edici yönüne binaen namahremle her türlü bedenî temas yasak kılınmıştır. Bu hususta birkaç rivayete işaret edilecektir. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

مَنْ صَافَحَ امْرَأَةً حَرَامًا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَغْلُولًا - ثُمَّ يُؤْمَرُ بِهِ إِلَى النَّارِ

¹⁷ Ahzab, 33.

“Her kim namahrem bir kadınla tokalaşırsa kıyamet gününde zincire vurulmuş bir halde getirilir ve cehenneme atılması emrolunur¹⁸.”

Namahremle kucaklaşmak konusunda ise şöyle buyurmuştur:

مَنْ التَزَمَ امْرَأَةً حَرَامًا قَرْنَ فِي سُلْسِلَةٍ نَارٍ مَعَ شَيْطَانٍ - فَيُقَذَّفَانِ فِي النَّارِ

“Her kim kendisine namahrem olan bir kadını kucaklarsa ateşten bir zincirle şeytana yaklaşırlar, sonra her ikisi de cehennem ateşine atılır¹⁹.”

Kız-Erkek İlişkileri

Birçok soruya konu olan kız-erkek ilişkisi, bu bölümün ikinci kısmındaki bahislerin eksenini oluşturmaktadır. Bu kısımda işaret edilecek konulardan biri, ilişkinin tanımının yanında onun amaç ve sonuçları olacaktır.

Tanım: Burada kız-erkek ilişkilerinden kastedilen şey, “İki karşı cins arasındaki nispeten uzun ve sürekliliği olup iyice tanışmak, duygusal ve içgüdüsel ihtiyacı temin etmek, mesai arkadaşlığı, destek olma, merak giderme, diğerlerinden geri kalmamak refleksi vb. amaçlarla kurulan irtibatır ki çoğunlukla duyguların dışı vurulması ile birliktedir.”

Bu tür ilişkiler aşağıdaki şu özellikleri taşır:

- Genellikle uzun olup süreklilik taşır.
- Karşılıklı duygusal mesajlar ve hissiyat paylaşımına sahiptir.
- Çoğunlukla gizli şekilde ve ailelerden habersizce gerçekleşir.
- Çoğunlukla resmi olmayan park, sinema vb. yerlerde gerçekleşir.

Bu Tür İlişkilerdeki Amaç

Daha önce de belirttiğimiz gibi kız-erkek ilişkilerinde etkili olan çok farklı amaçlar vardır. Aşağıda bunlardan bir kısmına işaret edeceğiz:

Sevgi kazanma ihtiyacı: Anne ve babası tarafından sevgi görmemiş ve ailesinde duyguları ve hissiyatına karşılık bulmamış kız ve erkek,

¹⁸ Bihar’ul Envar, c. 73, s. 363.

¹⁹ A.g.e, c. 73, s. 334.

çoğu zaman bu ihtiyacını temin etmek için karşı cinsin sevgisine doğru yönelir²⁰.

Merak: Bazı kızlar ve erkekler karşı cins hakkında gerekli bilgiye sahip olmadıkları için bu hususta birtakım bilgilere ulaşmak isterler. Başkalarının deneyimlerine değer vermezler ve bu bilgiye bizzat ulaşmayı arzu ederler.

Karşı cinse duyulan içgüdüsel ihtiyaç: Gençlik çağı cinsel dürtülerin coştuğu ve karşı cinse meylin arttığı bir dönemdir. Dolayısıyla kendisinde bu duyguları hissedenden ve onu evlilik yoluyla tatmin etme gücüne sahip olmayan gençler bu tür ilişkilere yönelirler.

Toplumsal şahsiyet düzeyinin yükseltilmesi: Bazı toplumlarda karşı cinsle arkadaşlık kurmak bireyin toplumsal olgunluğu ve sosyal konumunun gelişmesinin alameti sayılır! Hatta bu tür toplumlarda birey, karşı cinsten ne kadar fazla arkadaş edinmişse o ölçüde sosyal olgunluk ve güç kazanmış demektir!

İnsan sevgisi düşüncesiyle: Bazı zamanlar birey, hayırseverlik duygusu ve karşı cinsin sorunlarını çözmek için onunla geniş ve sürekliliği olan bir irtibata geçer; onun müşküllerini halletmek için derdine ortak olur ve kendisiyle duygudaşlık eder.

Eş seçmek için: Karşı cinsle arkadaşlık kurmak isteyen fertlerin çoğunun amacı bu vesileyle tarafı iyice tanıyıp değerlendirmek ve isteğine uygun olduğu teşhisinde bulunması halinde onunla evlenme konusunu gündeme getirmektir. Bunlara göre bu tür ilişkiler karşı tarafı doğru- dan tanıyabilme olanağını sunduğu için akabinde yapılacak evlilik sağlam olur.

Kız-Erkek İlişkisinin Sonuçları

Karşı cinsle irtibat kurmanın olumlu ve olumsuz birtakım sonuçları vardır. Şimdi kısaca bunlara değinelim:

²⁰ Evamil ve Asibhay-i Revabit-i Nasalim-i Duhter ve Peser, Mehbube Cukar, Feslname-i Tahassusi-yi Tahura, Kum, Müessesey-i Amuzeş-i Ali-yi Bintu'l-Hüda, üçüncü yıl, sayı 5, 1389, s. 33-64.

Olumlu Sonuçları

Bu tür ilişkiler için sayılabilecek bazı olumlu özellikler şunlardan ibarettir:

Karşı cinsin özelliklerini tanıma: İrtibat bireyin karşı cins hakkındaki bilgisini artırabilir ve bir ölçüde onun özellikleri, düşünceleri, duyguları ve davranışlarını anlamasına yardımcı olabilir.

Kastettiği kişinin özelliklerini tanıması: İrtibat sayesinde hiçbir aracı olmaksızın ve başkalarının sözlerine dayanmaksızın direkt olarak karşı taraf hakkında kişisel gözlemlere dayalı bilgi elde edilmiş olur.

Duygusal ihtiyaç temin edilir: Bu tür ilişkilerin sonuçlarından biri de duygusal ihtiyaçların temin edilmesidir. Bu mesele özellikle aile içinde yeterli duygusal destekten mahrum olan bireyler hakkında sadıktır.

Olumsuz Sonuçları

Fakat karşı cinsle irtibatın aşağıdaki birtakım olumsuz sonuçları da vardır:

Yapmacık davranış: İrtibat karşı tarafı daha iyi tanımak ve güven oluşturmanın mukaddimesi olması açısından doğal olmayan birtakım yapmacık davranışlar gösterme ihtimalini artırmaktadır. Burada kişi, haddinden fazla edep ve saygıya riayet eden, cömertçe davranışlar sergileyen ve karşısındakine oldukça fazla ilgi duyduğunu sahneleyen bir rolü oynamaya başlar. Dolayısıyla aldatıcı davranışlarla karışma ihtimali olduğu için böyle bir irtibatla oluşan tanıyışa pek de güven duyulamaz.

Âşık olmak: İki karşı cins arasında uzun süren bir ilişki onlar arasında ilgi, muhabbet ve aşka yol açar. Bu açıdan meseleye yaklaştığımızda kendisini tanımak için ilişki kurduğumuz kişiyi ciddi ve çok yönlü şekilde tanıma zemini ortadan kalkmış olur. Hatta onun yakın ettiğimiz beğenilmeyen davranışlarını bile mazur göstermeye çalışırız. Nitekim Peygamberimiz (s.a.a) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

«حُبُّكَ لِلشَّيْءِ يُغْمِي وَ يُصِمُّ»

“Bir şeye duyduğün muhabbet (o konuda) kör ve sağır eder²¹.”

²¹ Bihar’ul Envar, c. 74, s. 167.

İstırap: Karşı cinsle ilişki kuran kişiler, birçok kaygıdan dolayı ıstırap çekerler:

- Karşı tarafın ilişkiyi bitirmesi kaygısı
- Başkalarının bu ilişkiden haberdar olması kaygısı (anne-baba, akrabalar, tanıdıklar, rakipler vs.)
- Günah duygusu ve Allah'a itaatsizlik kaygısı
- Ailelerin karşı çıkma ihtimali ve evliliğin gerçekleşmemesi kaygısı

Konsantrasyon kaybı: Yukarıdaki endişe ve kaygılar bireylerde zihin karışıklığı yaratır ve konsantrasyon kaybına yol açar. Bu tür kişiler bazen önlerindeki kitaba saatlerce baktıkları halde bir satırını bile anlayabilmek için yoğunlaşamazlar! Konsantrasyon kaybı ve ıstırap yüzünden tahsil hayatlarında büyük bir düşüş yaşarlar.

Karşı tarafın suiistimal olasılığı: Karşı tarafın diğer özelliklerinde olduğu gibi gerçek niyetinin de meçhul olması farz edilebilir. Bu yüzden gerekli ahlaki olgunluğa sahip olmadığı için irtibatı kötüye kullanması, gerçekten uzak bir olasılık değildir. Ona duyulan aşk ise bu suiistimal için daha fazla zemin oluşturur. Zira kişi, karşı tarafa duyduğu aşk ve onu kaybetme korkusuyla, kendine göre güven kazanmak için onun isteklerine teslim olur.

İlişkinin tek taraflı olarak kesilmesi: Suiistimalin ardından gelen sonuç ise genellikle ilişkinin kötüye kullanan kişi tarafından kesilmesidir. Bu şartlarda suiistimal eden kişi, ilişkinin açığa çıkmasının toplumsal etkilerinden korktuğu için karşı tarafla olan irtibatını keserek onu bir dünya dolusu pişmanlık ve tahassürle baş başa bırakır.

Umutsuzluk: Psikolojik bunalım ve bireyin umutsuzluğa düşmesi, tek taraflı olarak bitirilen bir ilişkinin en önemli sonuçlarından sayılır. Dostane ilişkilerinin bir anda sona erdiğini gören birey, kendisini çözümü imkânsız sorunlar yığımının arasında boğulmuş olarak görür, mutlu bir geleceğe dair umudunu kaybeder. Özellikle konuyu ailesi ve diğerleriyle paylaşıp onların çözüm için yardımını alamayan kişinin durumu daha da zordur.

Karşı cinsle bedbin/kötümser olmak: Daha önce de belirttiğimiz gibi irtibatın sonuçlarından biri, karşı cinsi tanımaktır. Fakat irtibatın sonu zikredilen noktalara varacak olursa sadece karşı cinsi iyice tanıma sonucunu

vermemekle kalmaz. Bununla birlikte bireyin, sürekli olarak karşı cins hakkında bir tür güvensizlik ve bedbinlik duygusu taşımasına yol açar. Bu kötümserlik duygusu bireyin gelecekteki evliliğini de tehlikeye düşürür.

Güvenin azalması: Bu ilişki izdivaç ve evlilikle sonuçlanabilir. Ama evlenmiş olmaları halinde bile taraflardan hiçbiri diğerine tam olarak güven duymaz ve her an eşinin başkalarıyla kendisini aldatacağı ihtimalini düşünür. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

مَنْ وَضَعَ نَفْسَهُ مَوَاضِعَ التُّهْمَةِ فَلَا يَلُومَنَّ مَنْ أَسَاءَ بِهِ الظَّنَّ

“Kendini töhmet yerlerine bırakan kimse, kendisine su-i zanda bulunan kimseyi kınamamalıdır²².”

Ortak hayatın sancılı olması: İrtibat sonucu oluşan gönül bağılılığı tarafların şiddetli bir şekilde birbirlerine âşık olmalarıyla sonuçlanır. Bu yüzden birbirleri hakkında yeterli bilgi sahibi olmadan evlenirler. Tabii olarak evlilikle oluşan müşterek hayattan bir süre geçtikten sonra ilk zamanlardaki aşk normal haddine döner. Böylece her birinin kusurları tedrici olarak ortaya çıkar ve karşı tarafın dikkatini çekmeye başlar. Bu aynı zamanda düş kırıklığı ve soğumanın başlangıcıdır ki neticesi, ayrılma veya sürüp giden bir tartışmadır.

Genel olarak şunu söylemek mümkündür: Her ne kadar irtibatın birtakım cüzi faydaları olsa da öncelikle bu faydalar sathi ve eksiktir. Ayrıca bu cüzi faydaları elde etmek için ağır ve telafisi mümkün olmayan bir bedel ödenmiş olur ki burada kızların erkeklere nazaran mağduriyeti daha fazladır.

Belki de bu istenmeyen sonuçlarına binaen İslam dini bu tür ilişkileri caiz görmemiş ve yasaklamıştır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle gelmiştir:

﴿الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَ طَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَ طَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَ الْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ الْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَ لَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ﴾

²² Nehc'ül Belaga, 159. Hikmetli Söz.

“Bugün temiz şeyler size helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helaldir ve sizin yiyecekleriniz de onlara helaldir. Mümin kadınlardan iffetli olanlar ve kitap ehlinde iffetli kadınlar da, zinanadan uzak durarak ve gizli dost tutmayarak iffetli olup mehirlerini vermeniz kaydıyla (size helaldir) ²³.”

Başka bir ayette kadınları karşı cinsle dostluk ilişkisi kurmaktan men etmiştir:

﴿وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرِ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ﴾

“Sizden mümin hür kadınlarla evlenmeye mal varlığı yönünden gücü yetmeyen kimse, sahip olduğunuz mumin cariye kızlarınızla evlensin. Allah sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Fuhuştan uzak durup iffet ölçülerine riayet etmeleri ve gizli olarak kendilerine dost edinmemeleri hâlinde onlarla ailelerinin izniyle evlenin, mehirlerini de uygun şekilde onlara verin ²⁴.”

Yukarıdaki ayetten anlaşılacağı üzere dostluk ilişkisi ile zina farklıdır. Bu yüzden onun yanında zikredilmiş ve Yüce Allah tarafından yasaklanmıştır.

²³ Maide, 5.

²⁴ Nisa, 25.

Özet

1- Gözü tahrik edici sahnelerden koruyup kontrol etmenin, şehvet zeminini ortadan kaldırmak, konsantrasyon, zihnin rahatlaması, imanın tadına varılması ve helak olmaktan güvende bulunmak gibi istenen neticeleri vardır.

2- Muhtevanın beğenilir olması, sohbet esnasında şakadan ve ses tonunu inceltmekten kaçınmak ve diyalogda zaruret ölçüsüne yetinmek İslamî yaşam tarzında namahremle konuşurken riayet edilmesi gereken hususlardır.

3- Namahreme mesafe koymak ve onunla halvetten kaçınmak, namahremle paylaşılan ortamın selametine sebep olur.

4- Giyim ve süslenme mevzuunda, tam tesettürlü olmak ve kendini [namahreme] göstermek için süslenmekten kaçınmak İslamî bir yaşam tarzının özelliklerindendir.

5- Bedenî temas tahrik edici olduğu için İslamî öğretilerde namahremle her türlü fiziki temas ve dokunma yasaklanmıştır.

6- Kız-erkek ilişkilerinden kastedilen şey; “iki karşı cins arasındaki nispeten uzun ve sürekliliği olup evlenmek için iyice tanışmak, duygusal ve içgüdüsel ihtiyacı temin etmek, mesai arkadaşlığı, destek olma, merak giderme, diğerlerinden geri kalmamak refleksi vb. amaçlarla kurulan irtibatır ki çoğunlukla hissiyat/duyguların izharı ile birliktedir.”

7- İrtibat sayesinde karşı tarafın özelliklerine dair belli ölçüde bilgi elde edinilmiş ve duygusal ihtiyaç karşılanmış olur.

8- Yapmacık davranış, âşık olma, ıstırap, konsantrasyon kaybı, karşı taraftan sûstifade etmek, ilişkinin tek taraflı bitirilmesi, umutsuzluk, karşı cinse bedbin olmak, güvenin azalması ve müşterek hayatta sarsıntı yaşanması gibi olumsuzluklar, kız-erkek ilişkisinin muhtemel afetlerindendir.

9- İslamî öğretilere göre kızla erkek arasındaki arkadaşlık ilişkisi caiz değildir.

Sorular

- ❶ Bakış kontrolünün zihin yoğunlaşmasını nasıl etkilediğini açıklayın.
- ❷ İslam dini namahremle sağlıklı bir diyalog konusunda ne gibi özellikleri öngörmüştür?
- ❸ Karşı cinsle ilişki ne gibi amaçlarla gerçekleşmektedir?
- ❹ Sizce karşı cinsle arkadaşlık ilişkisi kurmanın en önemli olumsuz sonuçları nelerdir?
- ❺ Acaba eş seçme yolunda karşı tarafın özelliklerini tanımak için onunla ilişki kurulabilir mi?
- ❻ Acaba duygusal ihtiyacı gidermek için karşı cinsle arkadaşlık ilişkisi kurulmasını onaylıyor musunuz? Neden?

Etüt ve Müzakere Konuları

- ❶ Acaba karşı cinsle ilişkiler konusunda mesafe koyan toplumlarda mı cinsel sapkınlıklar ve tecavüzler çoktur yoksa bu mesafeyi tanımayan toplumlarda mı? Neden?
- ❷ Sizce bazı erkeklerin namahrem kadınlara bakmayı bir alıkanlık haline getirmiş olmaları ve aynı şekilde bazı kadınların kendilerini teşhir etmelerinin sebepleri nelerdir?
- ❸ Karşı cinsle arkadaşlık ilişkisi konusunda deneyimi olmayan biri, huzur içerisinde bir ortak yaşam kurabilmek için karşı cinsin düşünce ve duygularını nasıl öğrenebilir?

Altıncı Bölüm

Cinsel İlgüdüyü Kontrol Etmede İslamî Yaşam Tarzı

Allah'ın insan vücuduna bıraktığı her potansiyel ve istidat rûşt edip olgunlaşması içindir. Eğer akli ölçütlerle bu kabiliyetlerden faydalanırsa insanın gelişimine ve tekâmülüne vesile olacaktır. Cinsel kapasite ve şehvet gücü aile kurmak ve insan neslinin devamı için onun vücuduna bırakılmış kabiliyetlerdendir. Ayrıca bu yolla insan değerli bir zevkten nasiplenmektedir. Fakat bu kabiliyet ve güç eğer akıl ve nakil çerçevesi dışında yanlış bir yolda seyredecek olursa kişiyi insani değerlerden uzaklaştırır ve cinsel hastalıkların tuzağına düşürür¹. İslam açısından cinsel ihtiyacın sahih şekilde doyuma ulaştırılması ancak evlilik yoluyla meşrudur. Bu ihtiyacın başka yollardan tatmin edilmesi, insanın haddi aşması ve bir şekilde kendi hukukunun dışına çıkmasıdır. Yüce Allah, müminlerin özelliklerinden söz ederken şöyle buyurmuştur:

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأُزُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنْ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ﴾

“İffetlerini korurlar. Sadece eşleri ve sahip oldukları cariyeleri bunun dışında; çünkü (bunlarla ilişkiye girmekten dolayı) kınanmazlar. Kim bu sınırların ötesine geçmek isterse, işte onlar, haddi aşanlardır².”

Bu yüzden Yüce Allah evlilik konusu üzerinde vurguda bulunmuş ve onun huzura vesile olduğunu buyurmuştur:

¹ Ba Duhterem (Vijeyi Valideyn ve Mürebbiyani Duhterani Nucevan), Ali Ahmed Penahi ve Davud Hüseyini, s. 259.

² Muminun, 5-7 ve Mearic 29-31.

﴿ وَ مِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَ جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾

“Kendileri ile huzur bulmanız için size kendinizden olan eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de, O’nun ayetlerindendir. Geçekten bunda, düşünen bir topluluk için ayetler vardır³.”

Ayrıca toplumdaki bireyleri bekâr kız ve erkekleri evlendirmeye davet etmiştir:

﴿ وَ أَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَ الضَّالِّحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَ إِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴾

“İçinizdeki bekâr kimseleri, köleleriniz ve cariyelerinizden iyileri evlendirin. Fakir iseler, Allah kendi lütfuyla onları zenginleştirir. Allah bolluk verendir ve bilendir⁴.”

Fakat herkesin, gençliğinin ilk günlerinde evlenmesi ve böylece izdivaç yoluyla cinsel ihtiyacını temin etmesi mümkün olmadığı için evlenecek imkâna kavuşuncaya kadar iffetli davranması tavsiye edilmiştir:

﴿ وَ لَيْسْتَغْفِفَ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ﴾

“Evlenme imkânı bulamayanlar da, Allah, lütfuyla kendilerini zenginleştirinceye kadar iffetli davranırlar⁵.”

Cinsel Dürtüyü Dizginleme Yöntemleri

Burada önemli olan soru şudur: Evleninceye kadar iffeti hangi yolla korumak mümkündür? Hangi yöntemlerle cinsel dürtüyü dizginlemek mümkündür? İslamî kaynaklarda cinsel dürtüyü kontrol altına almak için müteaddit yöntemler sunulmuştur. Bu bölümde bunların en önemlilerinden bazılarını inceleyeceğiz.

³ Rum, 21.

⁴ Nur, 32.

⁵ Nur, 33

Nefse Yüklenme Yöntemi

İnsanın derunu dediğimiz iç dünyası bir işten hoşlanmadığı halde fiziki uzuvları o işi yapmak zorunda bırakıldığında nefse yüklenme yönteminden istifade edilmiş olur. Bu yöntemle göre tuğyan etmiş ve isteksiz olan batını, bedensel hareketlerle bağlayarak ram etmek mümkündür⁶. Cinsel dürtüyü dizginlemede bu yöntemin kullanılması şu şekilde olur: Kişi cinsel rağbetine rağmen, uzuvlarını ve bedenini şehvet cazibelerine karşı korumak suretiyle bu tür işlere olan deruni temayüllerini kontrol altına alır. İmam Ali (a.s) bu yöntemin işlevselliğine dair şöyle buyurmuştur:

الشهوة داءٌ و عصيانها دواءٌ

“Şehvet bir hastalıktır, ilacı ise ona muhalefet etmektir.”

Aşağıdaki işleri yapmak, şehvi temayülleri dizginleme yolunda bu yöntemin mısaklarından sayılabilir:

İbadet Programı

İbadet programlarının bazı gençler için, özellikle cinsel dürtülerinin feveran ettiği zamanlarda çok zor olduğu düşünülebilir. Fakat deruni isteksizliğe rağmen bunları yapmanın şehveti dizginlemede bir hayli etkisi vardır. Buna örnek olarak İmam Ali'den (a.s) nakledilen şu rivayeti gösterebiliriz:

إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ امْرَأَةً تُعْجِبُهُ ... فَلْيُصَلِّ رَكَعَتَيْنِ وَ يَحْمَدُ اللَّهَ كَثِيرًا وَ يُصَلِّيَ عَلَى النَّبِيِّ وَ آلِهِ ثُمَّ لِيَسْأَلِ اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنَّهُ يُبَيِّحُ لَهُ بِرَأْفَتِهِ مَا يُغْنِيهِ

“Sizden biri hoşuna giden bir kadın gördüğünde... iki rekât namaz kılsın ve Allah'a çokça hamd etsin, Peygambere ve Ehlibeytine salat-u selam göndersin. Sonra Allah'ın lütfundan (kendisine bağışta bulunmasını) dilesin. Böylece Allah şefkati ile ona, ihtiyacını giderecek şeyi verecektir⁷.”

⁶ Terbiyet-i Cinsi, Mebani, Usul ve Revîşa, Ez Menzer-i Kur'an ve Hedis, Ali Naki Fakihî, s. 400.

⁷ Vesailu's-Şia, c. 20, s. 105.

Namazın yanı sıra oruç da şehvetin azıtmasını önlemede etkilidir. Hz. Resulullah (s.a.a) bu hususta şöyle buyurmuştur:

يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّهُ أَغْضُ لِلْبَصَرِ وَأَخْصَنُ لِلْفَرْجِ
وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَلْيُذِمِّنِ الصُّومَ فَإِنَّ الصُّومَ لَهُ وَجَاءٌ

“Ey gençler! İçinizden evlenmeye gücü olanlar evlensin; zira bu, gözü kapatma ve iffeti korumada daha etkilidir. Evlenmeye gücü olmayan ise çok oruç tutsun; zira oruç cinsel gücü azaltır⁸.”

Peygamberimiz (s.a.a) bir diğer hadisinde ise şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَيَجْرِي مِنْ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ فَصَيِّقُوا مَجَارِيَهُ بِالْجُوعِ

“Şeytan, kan gibi Âdemoğlunun damarlarında dolaşır; o halde açlıkla onun yollarını daraltın⁹.”

Tahrik Edici Müziklerden Kaçınmak

Müziğin insan üzerinde birçok kötü etkisi vardır. Sempatik ve parasempatik sinirler arasında denge bozukluğu, paranoya hastalığı, sinirlerin yıpranması, sahte heyecan, düşünme gücünü kaybetme, aşkı kabartması, çirkin işlere yol açması ve iffetsizlik zemini oluşturması gibi hususlar bunlardan bazılarıdır¹⁰. Şayet bu sebeple bir hadiste şarkı, cinsel sapkınlığın sebebi olarak gösterilmiştir: ¹¹

Binaenaleyh cinsel dürtünün tahrik olmaması için deruni temayüle rağmen tahrik edici müziklerden kaçınmak gerekir.

Tahrik Edici Yemeklerden Kaçınmak

Bazı yiyecekler cinsel gücü artırmaktadır. Şehvetin tuğyan etmesini önlemek için can çekse bile bu tür yiyeceklerden kaçınmak gerekir. Eh-

⁸ Mekarimu'l-Ahlak, Hasan b. Fazl Tabersi, Tercüme-i Seyyid İbrahim Mirbakıri, c. 1, s. 375.

⁹ Bihar'ul Envar, c. 67, s. 42.

¹⁰ Mebaniyi Fıkhi- Revaniyi Musiki, Muhammed Taki Caferi, s. 34.

¹¹ الْغِنَاءُ رُفِيَةُ الزَّانَا - Camiu'l-Ahbar, Muhammed b. Muhammed Şeiri, s. 154.

libeyt İmamlarının (a.s) hadislerinde et, yumurta, hurma, soğan, yumurta ile soğan, nar vs. cinsel isteği artırıcı yiyeceklerden sayılmıştır¹².

Namahreme Bakma ve Konuşmada İslamî Kurallara Riayet

Namahreme bakma ve onunla konuşma konusunda İslamî adabı riayet edilmesi de bu terbiye yönteminin temel ayaklarından birini oluşturur. Önceki bölümde bu konudan detaylı şekilde bahsetmiştik.

Tezekkür (Hatırlama) Yöntemi

İnsan zihinsel ve fiziki aktivitelerini artması sonucu gaflete düşer ve bir süre önce bildiği şeyi unutup verir. Bu yüzden insan eğitimindeki zeminin olgunlaşması için ona daha önce bildiği şeyler sürekli hatırlatılmalı ve gafleti giderilmelidir. Ne zaman ki insanı eğitmede önemli ve tesirli konular hatırlatılarak onun gafleti giderilirse “tezekkür” yöntemi kullanılmış olur. Yüce Allah şeytanın vesveselerine karşı koymada bu yöntemin önemi ve rolünden şu şekilde söz etmiştir:

﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾

“Takvalı olanlara Şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda (Allah’ı, O’nun mükâfat ve azabını) hatırlarlar ve hemen (hakkı) görürler¹³.”

Şimdi hatırlandığında şehveti dizginleyen ve cinsel dürtüyü kontrol altına alan konulardan bazılarını zikredeceğiz:

Allah’ı Anmak

İslamî kaynaklarda Allah’ı anmak, cinsel sapkınlıkları önlemeyi sağlayan en önemli konulardandır. İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

وَقَلْعُ غُرُوقِ مَنَابِتِ الشَّهَوَاتِ بِدَوَامِ الذِّكْرِ لِلَّهِ وَتُرُومِ الطَّاعَةِ لَهُ

¹² Terbiyet-i Cinsi, Mebaniyi Usul ve Revîsha ez Menzer-i Kur’an ve Hedis, s. 166.

¹³ Araf, 201.

“Şehvetlerin kökünü kazımak, Allah’ı anmadaki devamlılık ve O’na itaatteki bağlılıkla mümkün olur¹⁴.”

Peygamberimizden (s.a.a) rivayet edilen bir hadis-i kutside Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

إِذَا عَلِمْتُ أَنَّ الْغَالِبَ عَلَى عَبْدِي الْإِشْتِغَالَ بِبِي نَقَلْتُ شَهْوَتَهُ فِي مَسْأَلَتِي وَ مُنَاجَاتِي

“Kulumun, vaktinin çoğunu benimle meşgul olarak geçirdiğini gördüğümde onun şehvetini benden isteyişe ve benimle münacata yönlendiririm¹⁵.”

Bu yüzden İmam Seccad (a.s), Allah’tan bunu istemiş, şöyle arz etmiştir:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ اشْتَغَلُوا بِالذِّكْرِ عَنِ الشَّهَوَاتِ

“Allah’ım! Muhammed ve Muhammed hanedanına salat-u selam gönder ve bizleri senin zikrinle meşgul olup şehvetlerden yüz çeviren kimselerden kıl¹⁶.”

İlahi Nimetleri Anmak

Allah’ı anmanın yanı sıra O’nun nimetlerini yâd etmenin de ahlaki bozulmaları önlemede önemli etkisi vardır. Züleyha, Yusuf’tan (a.s) hevesini almak istediğinde kapıları kapadı ve Yusuf’a şöyle dedi: Gelsene! Fakat Yusuf şu cevabı verdi:

﴿مَعَادَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾

“Allah’a sığınırım. O benim rabbimdir. Bana güzel bir yer vermiştir. Kuşkusuz, zalimler kurtuluşa ermezler.”¹⁷

Sonuçta Yüce Allah’ın geniş kapsamlı nimetlerini anmak; ezcümle kendisini kuyudan kurtarıp Mısır azizinin sarayına ulaştırmasını hatırlaması, Yusuf’un bu tehlikeli durumdan başı dik şekilde çıkmasına vesile olmuştur.

¹⁴ Bihar’ul Envar, c. 70, s. 396.

¹⁵ et-Tahsin fi Sıfati’l-Arifin, İbn Fahd Hilli, s. 26.

¹⁶ Bihar’ul Envar, c. 91, s. 127.

¹⁷ Yusuf,23.

Ölümü Anmak

Ölümü anmak suretiyle başka bir âleme girmek, şehvetin tuğyan etmesini engelleyen konulardan biridir. Bu yüzden Yüce Allah Hz. Musa'ya şöyle buyurmuştur:

يَا مُوسَى صَعِّ الْكَبِيرَ وَدَعِ الْفَخْرَ وَادْكُزْ أَنَّكَ سَاكِنُ الْقَبْرِ فَلْيَمْنَعَكَ ذَلِكَ مِنَ الشَّهَوَاتِ

“Ey Musa! Kibri ve övünmeyi bırak. Kabrin sakini olacağımı hatırla ve bu seni şehvetlerden alıkoysun¹⁸.”

Onun için İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

فَكَفَى بِالْمَوْتِ وَاعِظاً وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ص كَثِيراً مَا يُوصِي أَصْحَابَهُ بِذِكْرِ الْمَوْتِ
فَيَقُولُ أَكْثِرُوا ذِكْرَ الْمَوْتِ فَإِنَّهُ هَادِمُ اللَّذَاتِ حَائِلٌ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الشَّهَوَاتِ

“Nefsiniz sizi şehvetlere doğru çektiğinde ölümü anmayı çoğaltın. Öğüt veren olarak ölüm yeterlidir. Resulullah (s.a.a), çoğunlukla ashabına ölümü anmayı tavsiye ederdi ve şöyle buyururdu: Ölümü çok anın; zira o lezzetleri kıran, sizinle şehvetler arasında engel olandır¹⁹.”

Elbette kabir ziyareti ve dünyanın kalıcı olmayıp ölümün yakın oluşundan söz eden Nehcül-Belaga gibi kitapları okumak, insanda ölümü anmayı güçlendirici konulardandır ve neticede şehvetin kontrol altına alınmasına vesile olur.

Ahireti Anmak

Kur'an-ı Kerim'de zina edene iki kat azap, ebedi ve zelil edici bir ceza verileceği şu şekilde beyan edilmiştir:

﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا﴾

“Onlar, Allah ile birlikte başka bir ilaha yalvarmazlar; Allah'ın haram kaldığı canı haksız yere öldürmezler ve zina etmezler. Kim bunları

¹⁸ el-Kâfi, c.8, s.46.

¹⁹ Emali, Muhammed b. Numan Ukberi Bağdadi, Tercüme-i Hüseyin Üstad Veli, s. 264.

yaparsa, cezasını bulur. Kıyamet günü azabı iki kat olur ve orada zillet içinde sürekli kalır²⁰.”

Cinsel günahlara bulaşmanın kıyametteki çetin sonuçlarını hatırlamanın tesirine binaen Peygamberimiz (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

من خاف النار ترك الشهوات

“Ateşten korkan şehvetleri terk eder²¹. “

Dolayısıyla kıyameti ve oradaki zorlu menzilleri anmak da şehveti dizginlemek için etkili bir faktördür.

Durum Değiştirme Yöntemi

Çeşitli zamansal, mekânsal ve sosyal koşulların insan üzerinde farklı etkileri olacağı gerçeğinden yola çıkarak şunu söylüyoruz: İnsanda istenen durumları oluşturmak için onun söz geçiren koşullarla ilişkilerini değiştirmemiz gerekir²². “Durum değiştirme yöntemiyle” insanda istenen halet ve davranışları oluşturmak amacıyla onun zamansal, mekânsal ve sosyal durumlarla olan irtibatlarını değiştirmekteyiz. Cinsel sapkınlıkları engelleme konusunda bu yöntemden aşağıdaki şekillerde yararlanılabilir:

Günah Meclisini Terk Etmek

Günah meclisinde bulunmak, insanda beğenilen değişimlerin oluşumuna engel olup onun çeşitli ahlaki çöküşlere duçar olmasının önünü açar. Günahkârlarla düşüp-kalkmak ve günah meclisinde bulunmak, insanların kalplerine etki eder ve günahı onların nazarında basitleştirir; netice olarak da günaha düşme tehlikesini artırır. Binaenaleyh insanda istenen değişimlerin oluşması ve ahlaki çöküş zemininin ortadan kalkması için günah meclisi terk edilmelidir ama söz konusu meclisin ortamı günah ortamı olmaktan çıkarsa bu durumda orada bulunmanın da bir sakıncası kalmaz. Fakat günahkârların meclisinde bulunmak kişiyi münafıklardan

²⁰ Furkan, 68-69.

²¹ Bihar’ul Envar, c. 74, s. 96.

²² Nigahi Dubare be Terbiyeti İslamî, Hüsrev Bağrı, s. 99.

sayılmasına ve cehennemde kâfirlerle aynı yeri paylaşmasına sebep olur²³.
Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهِ وَ يُسْتَهْزَأُ بِهِ فَلَا تُفْعَدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذَا مَثَلْتُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا﴾

“(Allah) kitapta size şu hükmü indirmiştir: Allah’ın ayetlerinin inkâr edildiğini ve alaya alındığını işittiğinizde başka bir konuya dalma-
dıkça onlarla oturmayın; aksi takdirde siz de onlar gibi olursunuz.
Allah, münafıkların ve kâfirlerin tümünü cehennemde bir araya top-
layacaktır²⁴.”

﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾

“Ayetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğünde, başka
bir sohbete dalıncaya kadar onlardan yüz çevir. Eğer Şeytan (bunu)
sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık zalimler topluluğuyla
oturma²⁵.”

Namahremle Halvet Etmekten Kaçınmak

Namahremle halvet etmek ahlaki sapkınlığa zemin oluşturduğu için
Allah dostlarının siresinde bundan şiddetle kaçındıklarını görmekteyiz.
Hz. Yusuf (a.s), kendisini Züleyha’nın tuzağının karşısında görünce kendi-
sini günah ortamından uzaklaştırmak için hızla kaçmaya başladı. Kur’an-ı
Kerim bu konuda şöyle buyurmuştur:

İkisi de kapıya koşular²⁶ و استبقا الباب

²³ Revişi Terbiyetiyi Teğyir-i Mevkiyyet der Kur’an-ı Kerim, Tahire Sadat Enari, s. 61.

²⁴ Nisa, 140.

²⁵ Enam, 68.

²⁶ Yusuf, 25.

Namahremle halvet etmenin günah ortamı oluşturmada etkisi o kadar fazla ki Allah Resulü (s.a.a) üçüncü kişinin şeytan olacağını şu hadisinde beyan buyurmuştur:

لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ فَمَا مِنْ رَجُلٍ خَلَا بِامْرَأَةٍ إِلَّا كَانَ الشَّيْطَانُ ثَالِثَهُمَا

“Hiçbir erkek namahrem bir kadınla تنها bir yerde kalmamıştır ki onların üçüncüsü şeytan olmasın²⁷.”

Uygun Duruma Geçmek

Bazı uygunsuz durumlar şehvetin tahrik olmasına zemin hazırlayabilir. Dolayısıyla uygun duruma geçmek bu tür tahriklerin zeminini ortadan kaldırabilir. Mesela Emirü'l-Müminin (a.s), bir konuşmasında Irak halkına şu şekilde serzenişte bulunuyor:

يَا أَهْلَ الْعِرَاقِ بُنِيتُ أَنْ نِسَاءَكُمْ يُدَافِعْنَ الرِّجَالَ فِي الطَّرِيقِ أَمَا تَسْتَحُونَ

“Ey Irak halkı! Duyduğuma göre kadınlarınız yollarda erkeklerle itişerek yürüyorlar; hiç utanmıyor musunuz?²⁸”

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın (a.s), Hz. Şuayb'in (a.s) kızları ile karşılaşmasına işaret edilmiştir. Koyunlarına kuyudan su çekmek isteyen kızlar namahrem erkeklerle karışmamak için biraz uzakta durmuşlardı.

﴿وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَابُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ﴾

“(Musa) Medyen suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan bir grup insan gördü. Ve onların ötesinde (kuyuya yaklaşmayıp hayvanlarını) kollayan iki kadın gördü. Onlara, “Ne yapmak istiyorsunuz (neden koyunlarınıza su vermiyorsunuz)?” dedi. Onlar, “Çobanlar hayvanlarını çekmedikçe biz (koyunlarımızı) sulayamayız. Babamız da çok yaşlıdır (ve bu işi yapacak güçte değildir).” dediler.²⁹”

²⁷ Deaimu'l-İslam, Numan b. Muhammed Temimi Mağribi, c. 2, s. 214.

²⁸ Mişkatu'l-Envar, Ali b. Hasan Tabersi, Tercüme-i Azizullah Utaridi, s. 221.

²⁹ Kasas, 23.

Uygun durumda bulunma konusunu bu kıssanın devamında görmekteyiz. Kızlardan bir gelip Musa'yı babasının yanına davet ettiğinde yolu göstermek için onun önüne geçti. Fakat Musa (a.s) kızıdan arkaya geçmesini ve işaretle kendisine yolu göstermesini istedi³⁰.

Açıklamalardan şunu anlıyoruz ki örneğin okula gidiş-gelişte doğru bir yöntemin izlenmesi ve sınıfta uygun bir yere oturulması gibi hususlar cinsel dürtüyü dizginlemede etkili rol ifa edebilir.

Dua Yöntemi

Dua ve Allah'a yalvarış, azgın cinsel dürtüyü kontrol altına almada insana destek olacak bir diğer etkili yöntemdir. Aşağıdaki dua çeşitlerinden her biri bu konuda faydalı olabilmektedir:

Eş İstemek İçin Dua Etmek

İnsanın cinsel ihtiyacının evlilik yoluyla sahih bir şekilde temin edildiği gerçeğinden yola çıkıldığında, evlilik için gerekli şartların oluşması durumunda Yüce Allah'tan kendisine uygun bir eş nasip etmesi için dua etmesi, bu ihtiyacı gidermek için gerekli zemini sağlamış olabilir.

İffet İçin Dua Etmek

Evlenmenin mümkün olmadığı durumda evlenme imkânı sağlanıncaya kadar iffetli olmak gerekir. İffetli olabilmenin en önemli yollarından biri ise bunu Yüce Allah'tan niyaz etmektir. Bu yüzden Allah dostları Yüce Allah'tan istedikleri konuların arasında bunu da dile getirmişlerdir. Emirü'l-Müminin (a.s) Yüce Allah'a şöyle niyazda bulunmuştur:

اللَّهُمَّ حَصِّنْ فَرْجِي وَاعْفُ وَاشْتُرْ عَوْرَتِي وَحَرِّمْنِي عَلَى النَّارِ

“Allah'ım! Namusumu koru ve beni iffetli kıl; avretimi ört ve bedenimi ateşe haram kıl³¹.”

³⁰ Kemalu'd-Din ve Temamu'n-Nime, c. 1, s. 151.

³¹ Men La Yehzuru'l-Fakih, c. 1, s. 68.

İmam Sadık (a.s) da gözün kontrolü ve iffetin korunması için Allah'a şöyle niyazda bulunmuştur:

اللَّهُمَّ ... وَ تَرْزُقُنِي أَنْ أَعْصِيَ بِصُرِّي وَأَنْ أَحْفَظَ فَرْجِي

“Allah'ım! ... Bakışımı (haramlardan) kısmamı ve iffetimi korumamı bana inayet et ³².”

Allah'a Sığınma Yöntemi

Tehlike her taraftan insanı tehdit ettiğinde ve şeytan tüm gücüyle onu sapkınlığa çekmek istediğinde onu şeytanın tuzağından kurtaracak tek yol, Allah'ın sonsuz rahmetine sığınmasıdır. Bu yöneme “istiaze/sığınmak arama” denir ve insan bununla en zor durumlarda kendisini içteki nefsanî temayüller ve dıştaki şeytani cilvelerin pençesinden kurtarabilir. Yüce Allah bu etkili yöntem hakkında şöyle buyurmuştur:

وَ إِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“Eğer Şeytan'dan bir vesvese seni galeyana getirirse, Allah'a sığın. Kuşkusuz O, işitendir ve bilendir ³³.”

İmam Ali (a.s) muttakilerin alametlerinden biri olarak, onların nefsanî isteklere ve kovulmuş şeytana uymaktan Allah'a sığınmalarını göstermiştir:

وَ مِنْ عَلَامَاتِ أَحَدِهِمْ ... اغْتِصَامٌ بِاللَّهِ مِنْ مُتَابَعَةِ الشَّهَوَاتِ - وَ اسْتِعَاذَةٌ بِهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

Kur'an-ı Kerim, bu yöntemin cinsel sapkınlıkları engellemesi konusunda iki numune sunmuştur. Birincisi Hz. Yusuf (a.s) hakkındadır. O, Mısır azizinin karısının tuzağına düştüğünde ve tüm kapıların yüzüne kapatılmış olduğunu gördüğünde Allah'a sığınarak kendisini kurtardı:

﴿ وَ رَاودَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَ غَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَ قَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴾

³² el-Kâfi, c. 4, s. 74.

³³ Fussilet, 36.

“Yusufun evinde bulunduğu kadın, onu kendisine çağırdı. Kapıları kapayarak, “Gelsene!” dedi. Yusuf, “Allah’a sığınırım. O benim rab-bimdir. Bana güzel bir yer vermiştir. Kuşkusuz, zalimler kurtuluşa ermezler.”³⁴

Hız. Meryem mabedin bir köşesini ibadet mihrabı edindiğinde vahiy meleği vücut yapısı düzgün bir insan suretinde onun halvet mahallinde zahir oldu. Kaçış yolunu kapalı olarak gören Meryem, kurtuluşu sadece Allah’a sığınmada gördü:

﴿فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا﴾

“O, (halvet mahalli her açıdan ibadet için uygun olsun diye) kendi-siyle onlar arasında bir perde çekti. Biz ruhumuzu (Cebrail’i) ona gön-derdik de ona vücut yapısı düzgün bir beşer olarak göründü. (Mer-yem, çok korktu ve) “Eğer takvalı bir kimse isen, senden Rahman olan Allah’a sığınırım.” dedi³⁵.”

Bu iki olaydan şu istifadede bulunabiliriz: En zor durumlarda Allah’tan yardım dilemek ve O’na sığınmak Allah’ın yardımını cezbedebilir ve sap-kınlık tehlikesini giderebilir. Elbette şunu hatırlatmakta fayda vardır ki sığınmaktan maksat sadece dille sığınmak değildir. Bilakis samimi kalpten Hakk’a sığınmak ve bunu davranışla da ispat etmektir. Aynen Hz. Yusuf’un (a.s) Allah’a sığınmasının ardından kapıya doğru koşması gibi³⁶...

Basireti Güçlendirmek

Derin ve geniş bilgilere sahip olmak, istenen ve beğenilen davranış-ların zuhuru için zemin oluşturabilir. Bu yöntemle bireyin çeşitli boyut-lardaki bilgilerinin güçlendirilmesi sayesinde cinsel dürtüler alanında uy-gunsuz davranışlar sergilemesi engellenmiş olur. Bu etkiden dolayı Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

³⁴ Yusuf, 23.

³⁵ Meryem ,17-18.

³⁶ Yusuf ,24.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْبَصَرَ النَّافِذَ عِنْدَ مَجِيءِ الشَّهَوَاتِ

“Allah, şehvetlerin hücum ettiği anda nafız/keskin olan gözü sever³⁷.”

Allah'ın Hazır Olduğuna İnanmak

Adamın biri İmam Cevad'a (a.s) şöyle arz etti: Bana tavsiyede bulunun. İmam sordu: Acaba kabul edecek misin? Adam: “Evet” dedi. Bunun üzerine hazret şöyle buyurdu:

وَازْفَضِ الشَّهَوَاتِ وَخَالَفِ الْهَوَىٰ وَاعْلَمْ أَنَّكَ لَنْ تَخْلُوَ مِنْ عَيْنِ اللَّهِ فَانْظُرْ كَيْفَ تَكُونُ

“Şehvetlerden uzaklaş ve nefsin isteğine muhalefet et; şunu bil ki sen Allah'ın gözünden asla gizli kalmazsın ve sonra nasıl olacağına dikkat et³⁸.”

Allah'ın şahitliğine olan bu inanç Hz. Yusuf'u (a.s) Züleyha'nın tuzağından kurtarmıştı. İmam Sadık (a.s) bu hususta şöyle buyurmuştur:

﴿لَمَّا هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا قَامَتْ إِلَى صَنْمٍ فِي بَيْتِهَا- فَأَلْقَتْ عَلَيْهِ الْمَلَأَةَ لَهَا- فَقَالَ لَهَا يَوْسُفُ مَا تَعْمَلِينَ قَالَتْ أَلْقَيْ عَلَى هَذَا الصَّنَمِ ثُوبًا لَا يَرَانَا- فَإِنِّي أَسْتَحْيِي مِنْهُ، فَقَالَ يَوْسُفُ فَأَنْتِ تَسْتَحِينَ مِنْ صَنْمٍ لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ- وَلَا أَسْتَحْيِي أَنَا مِنْ رَبِّي- فَوَثَبَ وَعَدَا وَعَدَتْ مِنْ خَلْفِهِ﴾

“Züleyha Yusuf'u kastettiğinde kalkıp odasında bulunan putun üzerine bir parça bez attı. Yusuf Ona sordu: Ne yapıyorsun?! Züleyha dedi: Bizi görmemesi için şu putun üzerine elbise atıyorum. Zira ben ondan hayâ ediyorum. Bunun üzerine Yusuf şöyle dedi: Sen görmeyen ve işitmeyen bir puttan hayâ edersin de ben Rabbinden hayâ etmez miyim?! Sonra yerinden sıçrayıp kaçmaya başladı, Züleyha da onun peşinden koştu³⁹.”

³⁷ Bihar'ul Envar, c. 61, s. 269.

³⁸ A.g.e, c. 75, s. 358.

³⁹ Tefsir-i Kummi, c. 1, s. 342.

Şehvetperestliğin Kötü Sonuçlarını Bilmek

Şehvetlerin peşine düşmenin, her ne kadar kısa süreli bir lezzeti olsa bile sonunda bu lezzeti acı kılacak uzun süreli sıkıntıları vardır. İmam Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

اذْكُرُوا انْقِطَاعَ اللَّذَاتِ وَ بَقَاءَ السَّيِّئَاتِ

“Lezzetlerin kesileceğini ve geriye meşakkatlerin baki kalacağını anın⁴⁰.”

İslamî kaynaklarda bu şehvetlere yönelik için şu sonuçlar zikredilmiştir:

- Günahların Yükseliş Seyrinde Artış

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: مِنْ مُطَاوَعَةِ الشَّهْوَةِ تُضَاعَفُ الْأَثَامُ
" Şehvete boyun eğmek günahları katlayarak artırır⁴¹."

- Dinin Bozulması

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: طَاعَةُ الشَّهْوَةِ تُفْسِدُ الدِّينَ
"Şehvete boyun eğmek dini bozar⁴²."

- Allah'tan Uzaklaşma

İmam Kazım (a.s), seçkin öğrencilerinden biri olan Hişam'a şöyle buyurmuştur:

يَا هِشَامُ أَوْحَى اللَّهُ إِلَى دَاوُدَ حَذَرَ وَ أَنْذَرَ أَصْحَابَكَ عَنْ حُبِّ الشَّهَوَاتِ فَإِنَّ الْمَعْلَقَةَ
قُلُوبُهُمْ بِشَهَوَاتِ الدُّنْيَا قُلُوبُهُمْ مَحْجُوبَةٌ عَنِّي

“Ey Hişam! Yüce Allah Davud’a; dostlarını nefsi arzuların sevgisinden sakındırmasını vahyetti. Zira gönülleri dünyevi şehvetlerin sevgisine bağlanan kimselerin kalpleri benden uzaktır⁴³.”

- Helak Oluş

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: طَاعَةُ الشَّهْوَةِ هُلَاكَ وَ مَغْصِيَّتُهَا مُلْكٌ .

“Şehvete boyun eğmek helak oluş, ona muhalefetse saltanatır.”

⁴⁰ Bihar’ul Envar, c. 70, s. 364.

⁴¹ Tasnif-i Gururu’l-Hikem ve Dururu’l-Kelim, s. 304.

⁴² A.g.e, s. 304.

⁴³ Bihar’ul Envar, c. 1, s. 154.

Düşünce ve Hayal Kontrolü

Zahiri duyuların cinsel temayülü tahrik ettiği gibi, batını hislerin (yani düşünce ve hayalin) de bu konuda önemli rolü vardır⁴⁴. Dolayısıyla düşünce ve hayali, şehvet uyandırıcı konulardan alıkoymak suretiyle kontrolünü sağlamak, cinsel sapkınlıkların ortaya çıkışını önleyecek etkili bir yöntem sayılmaktadır. Bu yüzden İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

صِيَامُ الْقَلْبِ عَنِ الْفِكْرِ فِي الْأَثَامِ أَفْضَلُ مِنْ صِيَامِ الْبَطْنِ عَنِ الطَّعَامِ

“Kalbin, günahları düşünmekten kaçınmak suretiyle oruç tutması, midenin yiyecekten kaçınmak suretiyle oruç tutmasından daha üstündür⁴⁵.”

İmam Sadık (a.s), Hz. Mesih'ten (a.s) naklettiği rivayette şöyle buyurmuştur:

إِنَّ مُوسَى أَمَرَكَ أَنْ لَا تَزْنُوا وَ أَنَا أَمَرُكُمْ أَنْ لَا تُحَدِّثُوا أَنْفُسَكُمْ بِالزِّنَا فَضَلًّا عَنْ أَنْ تَزْنُوا فَإِنْ مَنْ حَدَّثَ نَفْسَهُ بِالزِّنَا كَانَ كَمَنْ أَوْقَدَ فِي بَيْتٍ مُزَوِّقٍ فَأَفْسَدَ التَّرَاقِيقَ الدُّخَانَ وَ إِنْ لَمْ يَخْتَرِقِ الْبَيْتَ

“Musa, size zina yapmamanızı emretti. Bense size, zina yapmamaktan daha ötesini emrediyorum: Zinayı aklınızdan bile geçirmeyin. Zira zinayı düşünen biri, güzel ve süslü bir odanın içinde ateş yakmış kimse gibidir. Oda alev alıp yanmasa bile, ateşin dumanı o güzel odayı mahvedecektir.”⁴⁶

Yani günahı düşünmek ister-istemez insanların kalbini karartmakta, gönüllerindeki iffet ve temizliği zedelemektedir. Hatta pratikte bu günahı işlemeseler dahi ruhlarında böyle olumsuz etkiler bırakmaktadır. İnsanın zahiri duyularıyla elde ettiği veriler, hayal gücünün ham maddelelerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla hayal gücünü kontrol etmek için zahiri duyuyu kanallarını da kontrol altında tutmak gerekir.

⁴⁴ Terbiyet-i Cinsi, Mebaniyi Usul ve Revîşa ez Menzeri Kur'an ve Hedis, s. 167.

⁴⁵ Tasnif-i Gureru'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim, s. 176.

⁴⁶ Vesailu's-Şia, c. 20, s. 319.

Özet

1- Cinsel kapasite ve şehvet gücü aile kurmak ve insan neslinin devamı için onun vücuduna bırakılmış kabiliyetlerdendir. Ayrıca bu yolla insan değerli bir zevkten de nasiplenmektedir.

2- İslam açısından cinsel ihtiyacın sahih şekilde doyuma ulaştırılması ancak evlilik yoluyla meşrudur. Bu ihtiyacın başka yollardan tatmin edilmesi, insanın haddi aşması ve bir şekilde kendi hukukunun dışına çıkması sayılmıştır.

3- Cinsel isteği dizginlemede nefse yüklenme yönteminin kullanılması şu şekilde olur: Kişi cinsel rağbetine rağmen, uzuvlarını ve bedenini şehvet cazibelerine karşı korumak suretiyle bu tür işlere olan deruni temayülleri kontrolü altına alır.

4- Namaz ve oruç gibi ibadet programlarını uygulamak, tahrik edici müziklerden ve cinsel gücü artırıcı yiyeceklerden kaçınmak, namahreme bakma ve onunla konuşma konusunda İslamî yaşam tarzını riayet etmek gibi hususlar, “nefse yüklenme yönteminin” mısaklarından sayılmaktadır.

5- İnsan zihinsel ve fiziki aktivitelerinin artması sonucu gafflete düşer ve bir süre önce bildiği şeyi unutup verir. Bu yüzden insan eğitimindeki zeminin olgunlaşması için ona daha önce bildiği şeyler sürekli hatırlatılmalı ve gaffleti giderilmelidir.

6- Allah'ı ve nimetlerini anmak, ölümü ve ahireti hatırlamak, cinsel temayülleri kontrol altına almada uygulanacak “tezekkür/hatırlama” yönteminin örneklerindendir.

7- “Durum değiştirme yöntemiyle” insanda istenen halet ve davranışları oluşturmak amacıyla onun zamansal, mekânsal ve sosyal konumlarla olan irtibatlarını değiştirmekteyiz.

8- Günah meclisini terk etmek, namahremle halvet etmekten kaçınmak ve uygun bir pozisyona geçmek, cinsel kirliliklerden uzaklaşmada “durum değiştirme” yönteminin mısaklarından sayılmaktadır.

9- Allah'tan uygun bir eş ve iffet isteyiş, namusu korumak için dua etme yönteminin örneklerindendir.

10- İnsan, Allah'a sığınma yöntemi ile en zor durumlarda kendisini içteki nefsanî temayüller ve dıştaki şeytani cilvelerin pençesinden kurtarabilir.

11- Basireti güçlendirme yöntemiyle bireyin çeşitli boyutlardaki bilgilerinin güçlendirilmesi sayesinde cinsel dürtüler alanında uygunsuz davranışlar sergilemesi engellenmiş olur.

12- Allah'ın hazır olduğuna inanmak, şehvetperestliğin sonuçlarını bilmek ve düşünce ile hayali kontrol altında tutmak, cinsel dürtünün dizginlenmesine vesile olur.

Sorular

- 1 Nefse yüklenme yöntemi nedir ve cinsel dürtüyü dizgi - lemede ondan nasıl faydalanılır? Bu yöntemin mısradakla - rından iki örnek verin.
- 2 Hangi konuları hatırlamak cinsel gücü kontrol altına a - mada etkilidir?
- 3 İffet ve namusu korumada durum değiştirme yöntemi - den ne şekilde yararlanılabilir?
- 4 İçten ve dıştan cinsel gücün baskı yaptığı zor durumlarda Allah dostları hangi yolu kullanarak söz konusu tehlikeyi bertaraf etmişlerdir? Açıklayın.
- 5 “Züleyha Yusufu kastettiğinde odasında bulunan putun üzerine bir parça bez atıp, “Onun bizi bu halde görmesin - den hayâ ediyorum” dedi. Bunun üzerine Yusuf ona şöyle dedi: Sen görmeyen ve işitmeyen bir puttan hayâ edersen de ben Rabbimden hayâ etmez miyim? Sonra kapıları açıp oradan kaçmak için yerinden sıçradı.” Bu olayda iffeti ko - rumak için hangi yöntemlerden faydalanılmıştır?
- 6 Düşünce ve hayali kontrol etmenin cinsel sapkınlıkları ö - lemede ne şekilde bir etkisi vardır?

Etüt ve Müzakere Konuları

- 1 Bilinçaltındaki güdülerini iyiye yönlendirme (sublimation) mekanizmasından faydalanmak suretiyle cinsel dürtü ne şekilde kontrol altına alınabilir?
- 2 Cinsel arzuları kontrol altına almak için bu bölümde beyan edilen yöntemlere eklenecek başka yöntemler de var mıdır?
- 3 Maneviyat kazanma ve gerçeğe ulaşmak için cinsel dü - tüyü tatmin etmenin serbest bırakılması gerektiğini savu - nan Osho ve Paulo Coelho gibi yeni irfan ekolleri mev - cut! Sizce bu tür görüşlerdeki sorun nedir? Onlara hangi yolla karşılık verilebilir? Esasen maneviyatla cinsellik ara - sında ne gibi bir bağ vardır?

Yedinci Bölüm

İlim Öğrenmede İslamî Adap ve Yaşam Tarzı

O kullar ve eğitim kurumları, öğrenme ve olgunlaşma ortamlarıdır. İslam dini açısından bu tür merkezlerin amacı, insan eğitimi ve ilahi insanlar yetiştirmektir. Tabii olarak böyle bir hedefe ulaşmak için bir dizi adap ve ahlaki vazifelere riayet etmemiz gerekir. Öğrenci üniversite ortamında çeşitli teamüllerle karşı karşıyadır. İdari ve yönetim kadrosuyla olan teamül, diğer öğrencilerle olan teamül ve öğretim görevlileri ile olan teamül, bir öğrencinin üniversite ortamındaki en önemli teamüllerindendir. Dolayısıyla bir öğrencinin ilmi ve manevi yükselişini bu tür teamüllerle birlikte değerlendirmek gerekir. Bu teamüllerin ahlaki oluşu ve sahihliği ne kadar artarsa öğrencinin ilmi ve manevi olgunluğu da o ölçüde artmış olacaktır. Bu meyanda en önemli konu “öğrenci ve ilim ilişkisi” ile “öğrenci ve öğretmen” irtibatıdır. Aslında öğrencinin diğer irtibatları bu teamüller için zemin oluşturma görevini ifa etmektedir. Bu yüzden İslamî öğretilerde öğrenci–ilim ve öğrenci–öğretmen teamüllerine özel ehemmiyet verildiği görülmektedir. Sonuçta bu bölümde bu iki alandaki genel ahlaki ve İslamî prensipleri beyan etmeye çalışacağız.

İslam Dininde İlim ve İlim Öğrenmenin Yeri

Giriş olarak İslam öğretilerinden ilim ve ilim öğrenmenin özel öneme işaret etmemiz uygun olacaktır. Zira İslam dinini mevcut Yahudilik ve Hıristiyanlık karşısında seçkin kılan en önemli özelliklerinden biri de bu konudur. Mevcut Tevrat'ta nakledilen kıssaya göre Âdem ve Havva'nın yeryüzüne inişlerine yol açan asıl günahları, ilim ve marifet peşinde olmalarıdır¹.

¹ Ahd-i Atık kitabında “Yaratılış Sefri”nin ikinci ve üçüncü bablarında Âdem'in yeryüzüne inişi şu ekilde anlatılmıştır:

Oysaki Kur'anî öğretilere göre Yüce Allah Âdem'i yarattıktan sonra tüm meleklerden ona secde etmelerini istedi. Onlar bu işin hikmetini sorduklarında Allah Âdem'in âlemin hakikatlerinden haberdar olduğunu ve üstünlüğünün bu sebebe dayandığını beyan etti:

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ وَ عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾

“Hani Rabbin meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim.” dedi. (Melekler,) “Biz seni överek sürekli tenzih ve takdis ederken, orada fesat çıkaracak ve kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?” dediler. (Allah,) “Şüphesiz ben, sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim.” dedi. Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları (o isimlerle anılan şeyleri) meleklerle gösterip, “Eğer doğru söylüyorsanız, bunların isimlerini bana haber verin.” dedi. (Melekler:) “Münezzehsin sen!

Allah, doğuda bulunan Adn topraklarında bir bağ meydana getirmiş, yarattığı Âdem'i de o bağa yerleştirmişti... O, bağın ortasına “hayat ağacı” ve aynı şekilde “iyi ve kötüyü tanıma ağacı” yerleştirmişti... Allah Âdem'i Adn bağına yerleştirdi... ona şöyle dedi: “Bağdaki “iyi ve kötüyü tanıma ağacı” hariç tüm ağaçların meyvelerinden yiyebilirsiniz. Zira onun meyvesinden yiyecek olursan kesinlikle ölürsün.” Hikâye Havva'nın Âdem'in kaburgasından yaratılmasıyla devam ediyor... Derken bir gün Şeytan bir yılın suretinde Havva'nın yanına gelip ona şöyle diyor: “Allah'ın sizi cennetteki tüm ağaçların meyvelerinden yasakladığı doğru mudur?” Havva dedi: “Fakat biz, bağın ortasında bulunan ağaç dışında tüm ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz. Allah sadece o ağacın meyvesinden yemememizi, hatta ona dokunmamamızı emretti; aksi halde öleceğimizi buyurdu.” Yılan dedi: “Emin ol ki ölmeyeceksiniz. Aksine Allah biliyor ki o ağacın meyvesinden yediğiniz takdirde gözleriniz açılacak ve Allah gibi olacaksınız, iyiyi kötünden ayırt edebileceksiniz.” Bu vesileyle önce Havva'yı sonra da onun vesilesiyle Âdem'i marifet ağacının meyvesinden yemeye teşvik etti. Ondan yedikleri anda tüm planlarının suya düştüğünü gören Allah, öngördüğü bir tedbirle Âdem'le Havva hayat ağacına ulaşmadan önce onları Adn cennetinden çıkarak yeryüzüne gönderdi!

Bizim, senin öğrettiklerinden başka hiçbir bilginiz yoktur. Şüphesiz sen bilensin, hikmet sahibisin.” dediler. (Allah:) “Ey Âdem! Melek-
lere bunların isimlerini bildir.” dedi. (Âdem) bunların isimlerini on-
lara bildirince, (Allah:) “Ben göklerin ve yerin gizliliklerini bilirim,
sizin açığa vurduğunuzu da, gizlemekte olduğunuzu da bilirim.” de-
medim mi?” dedi.”²

Hz. Resulullah (s.a.a) ve Ehlibeyt İmamlarının (a.s) sünnetini incele-
diğimizde Müslümanlar arasında ilmin yaygınlaştırılması konusunda bir
sürü tavsiyeleri olduğunu görmekteyiz³. Bu konuda sözü uzatmamak
için Kur'an-ı Kerim'den birkaç ayet zikretmekle yetineceğiz:

Peygamberimize (s.a.a) Hira mağarasında nazıl olan ilk ayetlerin ko-
nusu ilim ve okumaktır. Yüce Allah bu ayetlerde kendisini insanın öğ-
retmeni olarak tanıtmıştır:

﴿ أَفْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ أَفْرَأُ وَ رَبُّكَ الْأَكْزَمُ الَّذِي عَلَّمَ
بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴾

“Yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı pıhtılaşmış bir kandan ya-
rattı. Oku! Rabbin, en üstün kerem (ve bağış) sahibidir. O, kalemle
(okumayı ve yazmayı) öğretti. İnsana bilmediğini öğretti.”⁴

Kur'an'ın bazı ayetlerinde öğretmenlik, peygamberlerin özel işlerin-
den biri olarak tanımlanmıştır:

﴿ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾

“Okuma ve yazma bilmeyenler içinde, kendilerinden olan ve onlara
ayetlerini okuyan, onları arındıran, kitap ve hikmeti onlara öğreten
bir elçi gönderen O'dur. Oysa onlar, bundan önce apaçık bir sapık-
lık içinde idiler.”⁵

² Bakara ,30-33.

³ Örnek olarak bkz. El-Kâfi, c. 1; el-Mehasin, c. 1; Bihar'ul Envar, c. 4 vs.

⁴ Alak ,1-5.

⁵ Cuma, 2.

Kur'an'ın bir başka ayetinde ise âlimlerin, âlim olmayanlardan üstün olduğunu şöyle ifade etmiştir:

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾

“De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler eşit olur mu?”⁶

Başka ayetlerde ise âlimlerin mertebesine ve onların ahirette dereceleriyle üstün kılındığına çekilmiştir:

﴿يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾

“Allah içinizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri dereceleriyle yükseltir.”⁷

İlim Öğrenmede İslamî Örnek

İslam açısından ilim ve bilgi, kutsal ve ulvi bir hakikattir. İslam dini ilme verdiği değerle Müslümanlarda ilim öğrenme ve bilgi edinme idealini oluşturmuştur. Bazı rivayetlerde ilim ibadetten daha üstün sayılmış ve bu nükte çeşitli tabirlerle beyan edilmiştir. Örneğin;

Peygamberimiz (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

فَضْلُ الْعِلْمِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ فَضْلِ الْعِبَادَةِ

“Allah katında ilmin üstünlüğü ibadetin üstünlüğünden daha sevgilidir.”⁸

Bazı rivayetlerde ilim benzeri olmayan bir servet olarak tanımlanmıştır. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

لَا كَثَرَ أَنْفَعُ مِنَ الْعِلْمِ

“İlimden daha faydalı bir hazine yoktur.”⁹

Konunun devamında ilim taliplerinin İslamî açıdan dikkat etmeleri gereken en önemli edebi ve ahlaki hususlardan bir bölümüne değineceğiz.

⁶ Zümer, 9.

⁷ Mücadele, 11.

⁸ Bihar'ul Envar, c. 1, s. 167.

⁹ A.g.e, s. 165.

İlim Öğrenmek Kapsayıcı Bir Vazifedir

Bir Müslümanın ilme yaklaşımındaki birinci nükte, ilim öğrenmenin kendisi için bir vazife ve fariza olduğunu bilmesidir. İlim ve bilgi öğrenme gücüne sahip olan her Müslüman ahlaki olarak ilmin peşine düşmelidir. Allah Resulü (s.a.a) meşhur hadisinde şöyle buyurmuştur:

اَطْلُبُوا الْعِلْمَ وَ لَوْ بِالْصَّيْنِ فَإِنَّ طَلَبَ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ

“İlim Çin’de de olsa onun peşine düşün; zira ilim peşinde olmak her Müslümanın üzerine bir farizadır.” ¹⁰

Bu rivayetten ilim öğrenmenin hem mekân hem de bireyler açısından mutlak olduğu anlaşılmaktadır. Peygamberimizin (s.a.a) bir diğer hadisinde ilim öğrenmenin kapsayıcı özelliği zaman sınırlamasını da kaldırmıştır. O hazret şöyle buyurmuştur:

اَطْلُبُوا الْعِلْمَ مِنَ الْمَهْدِ إِلَى اللَّحْدِ

“Beşikten mezara kadar ilim peşinde olun.” ¹¹

Ayrıca ilim öğrenmede muallim açısından da hiçbir sınırlama getirilmemiştir. Bu hususta gelen bazı rivayetlerde ilmi, münafıklardan olsa bile öğrenmek gerektiği vurgulanmıştır.

الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ فَخُذِ الْحِكْمَةَ وَ لَوْ مِنْ أَهْلِ الْبِفَاقِ

“Hikmet müminin yitiğidir; nifak ehlinden de olsa hikmeti al.” ¹²

İlim Arayışı ve Manevi Yükseliş

Her ne kadar ilim varlığı tanıma açısından mutlak bir değer olsa da ahlaki açıdan böyle değildir. Bu yüzden sihirbazlık, büyü vb. gizli ilimleri (ulum-u garaib) öğrenmek normal koşullarda haram sayılmıştır. İlim öğrenmek ancak değerli bir niyet taşıdığı zaman ihtiyari bir fiil olarak değer kazanmış olur. İslamî değer sisteminde tüm fiiller ve kazanılan sıfatların

¹⁰ A.g.e, s.180.

¹¹ Nehc’ül Fesahe (Peygamberimizin (s.a.a) kısa cümlelerini ihtiva eden mecmua), Ebul Kasım Payende, s. 218, h. 327.

¹² Nehc’ül Belaga, 80. Hikmetli Söz, s. 373.

değeri, İslamî ahlakın nihai hedefine, yani “Allah’a yakınlaşmaya” bağlıdır. Binaenaleyh ilim öğrenmek ve bilgi edinmek ancak doğrudan veya dolaylı olarak Allah’ın hoşnutluğuna hizmet etmesi durumunda ruh ve maneviyatın yükselişine ve insanoğlunun gerçek tekâmülüne vesile olur.

Bugün birçok kimse maddiyat için ve sırf geçimini temin etmek amacıyla ilim öğrenmektedir. Bu tür kimseler için üniversiteye kabul edilmek ve ilim tahsil etmek, sadece sosyal bir konum ve uygun bir iş sahibi olabilmek için bir fırsattan ibarettir. Eğer birinin ilim öğrenmedeki nihai hedefi bu olursa doğal olarak böyle birinin varlık derecesini mümin bir insanın varlık derecesinden üstün sayamayız. Yani “Allah içinizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir”¹³ ayeti bu tür ilim sahiplerini kastetmiyor. Elbette burada nihai hedeften söz etmekteyiz, ara ve fer’i hedeflerden değil. Başka bir ifadeyle bu tür hedefler eğer ilim öğrenmedeki ara hedefleri oluşturursa bunun bir sakıncası yoktur. Yani şerefli bir iş sahibi olmak için ilim öğrenen biri, gayri İslamî ve gayri ahlaki bir iş yapmamıştır.

İlim ve Sosyal Sorumluluk

İlim ve bilgi konusundaki temel nüktelerden biri de ilmin sorumluluk getirdiği gerçeğidir. İnsan gerçeklerden haberdar olduğu ölçüde yaşadığı topluma karşı ahlaki sorumluluk taşımaktadır. İlim öğrenme yolunda adım atmış olan birisi, şunu kabullenmelidir ki o artık, bilgisini kullanması için zemin hazırlayan bir topluma karşı ilgisiz kalamaz. Bir taraftan kendi uzmanlık alanına giren konularda toplumun ihtiyaçlarını giderme noktasında sorumluluk hissi taşıması gerekirken öte yandan toplumun cehaletini gidermede duyarlı olmalıdır. Ayrıca toplumunun hukukunu savunma hususunda da zalim ve zorbalara karşı tepkisini ortaya koymalıdır. Bu nüktelerin çoğu müteaddit rivayetlerde beyan edilmiştir. Bu rivayetlerin genel mefhumundan, ilim adamı olmanın topluma karşı toplumsal mesuliyet duygusu getirdiğini anlıyoruz. Burada bu mesuliyetlerden bazılarına işaret edeceğiz.

1- Bidatlere karşı mücadele, düşünceleri uyandırmak ve toplumsal uyarı:

¹³ Mücadele, 11.

Yüce İslam Peygamberi (s.a.a) bu konuda şöyle buyurmuştur:

إِذَا ظَهَرَتِ الْبِدْعُ فِي أُمَّتِي فَلْيُظْهِرِ الْعَالِمُ عِلْمَهُ فَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ

“Ümmetim arasında bidatler ortaya çıkınca âlim ilmini aşikâr etmelidir. Kim bunu yapmazsa Allah'ın laneti onun üzerine olsun!”¹⁴

2- Ümitsizliği gidermek ve insanlara ümit telkin etmek:

Bu konuda İmam Ali'den (a.s) şu rivayet nakledilmiştir:

أَلَا أَخْبِرُكُمْ بِالْفَقِيهِ حَقِّ الْفَقِيهِ مَنْ لَمْ يَقْطِ النَّاسَ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ

“Acaba gerçek âlimin kim olduğunu size haber vereyim mi? [Gerçek âlim] insanları Allah'ın rahmetinden ümitsizliğe düşürmeyen kimsedir.”¹⁵

3- Zayıf ve mahrumların maddi-manevi haklarını savunmak:

İmam Ali (a.s), meşhur Şıksıkiye hutbesinde üçüncü halifenin öldürülmesinin ardından halkın benzeri görülmemiş bir şekilde kendisine biat için ısrarla geldiklerine işaret etmiş ve hükümeti kabul etmesinin sebebinin beyanında şöyle buyurmuştur:

وَلَوْ لَا ... مَا أَخَذَ اللَّهُ عَلَى الْعُلَمَاءِ أَلَّا يُقَارُوا عَلَى كِظَّةِ ظَالِمٍ وَلَا سَعْبٍ مَظْلُومٍ
لَأَلْفَيْتُ حَبْلَهَا عَلَى غَارِبِهَا وَلَسَقَيْتُ آخِرَهَا بِكَأْسٍ أَوَّلَهَا

“... Allah, zalimlerin çatlasıya doyarken, mazlumların açlıktan kırılmasına (mani olması) hususunda âlimlerden söz almasaydı hilafet devesinin yularını sırtına atar, terk ederdim. Hilafetin sonunu ilk kâsesiyle suvarırdım. (Daha önce bıraktığım gibi terk ederdim).”¹⁶

İslam Dininde Muallim ve Üstadın Önemi

Üstadın öğrencinin tahsil hayatındaki rolü, sadece öğrenim ve bilgi akışı konusuyla sınırlı değildir. Üstad insanın hayatının tüm yönlerine etkide bulunmaktadır. Direkt veya dolaylı şekilde eğitilmiş olanlar en fazla tesiri eğitimden almaktadırlar. Dolayısıyla üstadın sadece ilim ve

¹⁴ el-Kâfi, c. 1, s. 54.

¹⁵ A.g.e, s. 36.

¹⁶ Nehc'ül Belaga, 3. Hutbe, s. 11.

bilgisi değil inançları, değerleri, görüşleri ve davranışları da ister-istemez öğrencilere sirayet etmektedir. Tecrübeyle de sabit olmuştur ki öğrenci ne kadar direnirse dirensin yaşantısında öğretmenin aşikâr ve gizli etkisinden kurtulamamaktadır. Sonuçta öğrenci üstad seçerken onun ilmini ve birikimini nasıl dikkate alıyorsa aynı ölçüde ahlaki özellikleri ve görüşlerini de dikkate almalıdır. Yüce İslam Peygamberi (s.a.a) bir hadiste liyakatli bir üstad için şu özellikleri saymıştır:

لَا تَقْعُدُوا إِلَّا إِلَى عَالِمٍ يَدْعُوكُمْ مِنْ ثَلَاثٍ إِلَى ثَلَاثٍ مِنَ الْكِبَرِ إِلَى التَّوَضُّعِ وَمِنْ الْمُدَاهَنَةِ إِلَى الْمُنَاصَحَةِ وَمِنْ الْجَهْلِ إِلَى الْعِلْمِ

“Ancak sizi üç şeyden üç şeye: kibirden tevazua, dalkavukluktan nasihat ehli olmaya ve cehaletten ilme çağıran âlimin yanında oturun.”¹⁷

Üstad ve Öğrenci Teamülünde İslamî Örnek

İmam Zeynulabidin (a.s), hukuk risalesinde öğrenci ile üstad arasındaki teamül konusunda İslamî adaptan genel bir manzarayı şöyle beyan etmiştir:

وَأَمَّا حَقُّ سَائِسِكَ بِالْعِلْمِ فَالْتَّعْظِيمُ لَهُ وَالتَّوْقِيرُ لِمَجْلِسِهِ وَحُسْنُ الْإِسْتِمَاعِ إِلَيْهِ وَالْإِقْبَالُ عَلَيْهِ وَالْمَعُونَةُ لَهُ عَلَى نَفْسِكَ فِيمَا لَا غِنَى بِكَ عَنْهُ مِنَ الْعِلْمِ بِأَنْ تُفَرِّغَ لَهُ عَقْلَكَ وَتُحْضِرْهُ فَهَمَكَ وَتُرَكِّبِي لَهُ قَلْبَكَ وَتُجَلِّيَ لَهُ بَصَرَكَ بِتَرْكِ اللَّذَاتِ وَنَقْصِ الشَّهَوَاتِ وَأَنْ تَعْلَمَ أَنَّكَ فِيمَا أَلْقَى إِلَيْكَ رَسُولُهُ إِلَى مَنْ لَقِيكَ مِنْ أَهْلِ الْجَهْلِ فَلَزِمَكَ حُسْنُ التَّأْدِيَةِ عَنْهُ إِلَيْهِمْ وَلَا تَحْنُهُ فِي تَأْدِيَةِ رِسَالَتِهِ وَالْقِيَامِ بِهَا عَنْهُ إِذَا تَقَلَّدْتَهَا

“İlmiyle seni eğiten üstadın senin üzerindeki hakkı: Ona tazim etmen, meclisini muhterem (ve ganimet) sayman, sözlerini iyice dinleyip ona dikkat etmen, kendi cehaletini gidermekte ve öğrenmeye muhtaç olduğun ilmi elde etmede hocana yardımda bulunmandır. Şöyle ki, ondan istifade etmek için aklını her türlü meşguliyetten arındırarak zihnini toparlamalısın ve lezzetleri terk edip şehvetleri azaltmakla kalbini temizleyip gözünü cilalandırmalısın.

¹⁷ Mecmueyi Veram, Veram b. Ebi Faris, c. 2, s. 233.

Şunu da bilmelisin ki, sana öğrettiği şeylerde, karşılaştığın her cahile, üstadın mesajını iyice ulaştırmak için onun elçisisin. Öyleyse bu risaleti üstlendiğinde, bu vazifeyi yerine getirmekte ona hıyanet etmemen gerekir.”¹⁸

“Öğrenci”, “üstad” ve “ders metni” üniversite öğretim sistemindeki en önemli temel direklerdir. Bu meyanda en önemli rolü üstad ifa etmektedir. Eğitim ve öğretimde en temel rolün sahibi üstaddır. Sadece başarılı, müşfik ve birikimli üstadlardan istifade etmiş öğrenciler muvaffak öğrencilerdir. Eğer öğrencide tahsili sürdürme ve öğrenme isteği yoksa ve detay konularla ilgileniyorsa üstad bir şekilde onun ilgisini öğrenmeye yoğunlaştırabilir. Eğer ders metninde zafiyet varsa üstad onu telafi edebilir. Fakat üstadda bir zafiyet olursa ne öğrenci bunu giderebilir ne de ders metni. Öte yandan eğer üstad güçlü ve birikimli olur ama önemi fark edilmezse ve ilmine ehemmiyet verilmezse doğal olarak öğrenci ve üniversite bilimsel anlamda geriler, bu gerileme topluma da sirayet eder. Bu yüzden İslam öğretilerinde üstad ve muallime özel önem verilmiştir. Burada üstad ve muallime karşı davranış konusunda en önemli İslamî adap kurallarından bir kısmını hatırlatacağız.

Üstada Karşı Mütevazı Olmak

Öğrencinin üstadına karşı riayet etmesi gerekli en bariz davranış kuralları ve adabından biri tevazulu olmasıdır. Tevazu lügatte birinin karşısında kendini aşağı ve naçiz görmek, eğilmek, tazim gösterip baş eğmek anlamına gelir. Deve, sahibi ayağını üzerine koyarak binsin diye boynunu aşağı doğru getirdiğinde bu tabir kullanılır ve ¹⁹«إِتَضَعْتُ الْبَعِيرَ» denir. Eğer insan görünüşte veya gerçekte kendisini birinden aşağıda görerek hareket ederse “tevazu etti” denir.

İlim ehlinin en önemli özelliklerinden biri, mütevazı ve alçakgönüllü olmaları sayılmıştır. İlim talipleri ve gerçek ilim ehli olanlar tevazu ehli olurlar. İmam Ali (a.s) bir hadisinde ilmi insana benzetmiş ve şöyle buyurmuştur: «رَأْسُ الْعِلْمِ التَّوَاضُّعُ» İlimin başı tevazudur²⁰. Yani tevazuu

¹⁸ Tuheful Ukul, Hasan b. Ali b. Şube Harrani, s. 260.

¹⁹ et-Tahkik li Kelimati'l-Kur'ani'l-Kerim, Hasan Mustafavi, c. 13, s. 130.

²⁰ Bihar'ul Envar, c. 75, s. 6.

olmayan bir ilim, başsız bir beden gibidir, hiçbir değeri yoktur; aynen ruhsuz bir ceset gibidir.

İlim ehline karşı alçakgönüllü olmak, dindarların adap ve belirgin özelliklerindendir. Âlimleri dikkate almamak ve ilim ehli karşısında tevazu göstermemekse dünya ehlinin adabındandır. Miraç gecesinde Yüce Allah'ın Peygambere (s.a.a) beyan buyurduğu konulardan biri de dünya ehli ile ahiret ehlinin yaşamına hâkim olan genel durum olmuştur. Bu hadiste dünya ehlinin en önemli özelliklerinden ve adabından biri, âlimleri ve bilginleri dikkate almayışları, onların karşısında tevazu göstermeyişleri sayılmıştır:

يَا أَحْمَدُ إِنَّ عَيْبَ أَهْلِ الدُّنْيَا كَثِيرٌ فِيهِمُ الْجَهْلُ وَالْحُمُقُ لَا يَتَوَاضِعُونَ لِمَنْ يَتَعَلَّمُونَ مِنْهُ وَهُمْ عِنْدَ أَنْفُسِهِمْ عُقْلَاءُ وَ عِنْدَ الْعَارِفِينَ حُمَقَاءُ

“Ey Ahmed! Dünya ehlinin kusuru çoktur. Onlarda cehalet ve ahmaklık vardır; kendilerinden ilim öğrendikleri kimselere karşı tevazu göstermezler. Bununla birlikte kendilerini akıllı sayarlar. Oysaki onlar marifet ehli nezdinde ahmaklardır.”²¹

Tevazu ve ilim ehline karşı mütevazı olmak konusunda gelen genel tavsiyelere ilave olarak, dini metinlerde özellikle ilim taliplerinin üstadları karşısında alçakgönüllü olmalarının yanı sıra üstadların da öğrencilerine karşı mütevazı olmalarının tavsiye edildiğini görmekteyiz. Birçok rivayette ilim öğrenmedeki İslamî edebî, üstadla öğrenci arasında karşılıklı tevazuu gerekli kıldığı görülmektedir. İmam Sadık'tan (a.s) nakle-dilen bir rivayette şunu okuyoruz:

اطْلُبُوا الْعِلْمَ وَ تَزَيَّنُوا مَعَهُ بِالْحِلْمِ وَالْوَقَارِ وَ تَوَاضَعُوا لِمَنْ تُعَلِّمُونَهُ الْعِلْمَ وَ تَوَاضَعُوا لِمَنْ طَلَبْتُمْ مِنْهُ الْعِلْمَ

“İlmin peşinde olun; onun yanında hilim ve vakarla kendinizi süsleyin. İlim öğrettiğiniz kişiye tevazu gösterin ve kendisinden ilim öğrendiğiniz kişiye karşı alçakgönüllü olun.”²²

²¹ İrşadu'l-Kulub ile's-Sevab, Hasan b. Muhammed Deylemi, c. 1, s. 201.

²² el-Kâfi, c. 1, s. 36.

Bu hadislerin toplamından şu sonuca varılabilir: İslam açısından öğrenci ile üstad arasındaki teamüle hâkim olan ahlaki edep tevazudur. Elbette şu nükteye dikkat etmek zaruridir: Üstad karşısında tevazulu olmak, onun anlattığı konuları eleştirmek ve soru sorarak izahat istemek, istidlali olmayan sözünü kabul etmemekle çelişmez. Tevazu, insanın tüm teamüllerini gölgesinde bırakacak bir davranış kalıbıdır. Sonuçta üstadı eleştirmek, ona soru sormak ve sözünü kabul etmemek mümkündür. Ancak bunların tümü son derece saygılı ve alçakgönüllü bir şekilde yapılabilir. Dolayısıyla tevazu, eleştiride bulunmamak ve soru sormamak anlamına gelmez.

Üstadla öğrenci arasında tevazua dayalı samimi bir iletişim öğretim açısından şu sonuçları getirebilir:

1. Üstadla öğrenci arasındaki iyi bir iletişim, öğrencinin derse istekli bir şekilde katılımını artırır. Böyle bir iletişimin olmayışı ise öğrencilerin derse katılım için fazla da istekli olmamalarına yol açar.

2. Üstadla öğrenci arasındaki samimi irtibat öğrenim aşamalarını da kolaylaştırır. Zira müşahedeye dayalı öğrenim teorileri esasına göre rol modelleriyle bireyler arasındaki bağlar ne kadar duygusal olur, ilgi ve muhabbet ne kadar fazla olursa örnek alma olgusu o kadar kolaylaşmış, üstadın öğrenciler üzerindeki nüfuz ve etkisi bir o kadar artmış olur. Doğal olarak insan ilgi duyduğu kimselerin sözünü başkalarının sözünden daha çok kabul etmektedir.

Aktif Şekilde Dinlemek

Öğrenim ortamlarının en temel aktivitesi, kelam ve konuşma temamülüdür. Yani üstad ders anlatır, öğrenci ise dinler. Şöyle tasavvur edilebilir: Üstad etkin bir iş yapmaktadır; zira ders anlatma faaliyetini yürütmektedir. Tabi ki bunun da kendi yerinde birtakım zorlukları vardır. Öte yandan çoğunlukla şöyle tasavvur edilmektedir: Öğrencinin işi edilgin ve pasiftir. Yani öğrenci saatlerce üstadın sözlerini dinlemelidir. Dinlemek dışında hiçbir faaliyet yapmamaktadır. Fakat bu tasavvur doğru değildir. Dinlemek en azından iki şekilde gerçekleşir. Biri pasif dinleyici olmak, diğeri ise aktif dinleyici olmaktır. Bazen

insan pasif dinleyicidir. Bu tür insanların durumu “Bedenim burada ama ruhum başka yerdedir” kabilindendir. Bu tür dinlemek sadece vakit öldürmekten ibaret olmanın ötesinde derse ve üstadla karşı da saygısızlıktır. Fakat aktif şekilde dinlemek şu şekilde gerçekleşir: Birincisi, üstadın sözlerine iyice dikkat eder. Başka bir ifadeyle derk etmeye çalışır. İkincisi, sabırlı davranır ve yorgunluk hissine kapılmaz. Üçüncüsü, üstadın anlattığı asıl noktelerle detayları birbirinden ayırt eder. Örnek verecek olursak; misalde münakaşa etmez ve konunun özüne yoğunlaşır.

Yüce Peygamberimiz (s.a.a), ashabından birinin sorusunu cevaplarırken ilim öğrenme edebi hakkında birkaç güzel nokteye dikkat çekmiştir:

جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ص فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا حَقُّ الْعِلْمِ قَالَ الْإِنْصَاتُ لَهُ قَالَ ثُمَّ مَهْ قَالَ الْإِسْتِمَاعُ لَهُ قَالَ ثُمَّ مَهْ قَالَ الْحِفْظُ لَهُ قَالَ ثُمَّ مَهْ قَالَ ثُمَّ الْعَمَلُ بِهِ قَالَ ثُمَّ مَهْ قَالَ ثُمَّ نَشْرُهُ

“Bir kişi Peygamberin (s.a.a) yanına gelip: Ey Allah’ın Resulü! İlimin hakkı nedir? Diye sordu. Hz. Resulullah (s.a.a) şu cevabı verdi: Onun karşısında sükût etmek. Adam sordu: Sonra? Peygamber buyurdu: Onu dinlemek. Adam sordu: Sonra? Peygamber buyurdu: Onu hafız etmek ve korumak. Adam sordu: Sonra? Peygamber buyurdu: Ona amel etmek. Adam sordu: Sonra? Peygamber buyurdu: Onu yaymak.”²³

İmam Ali (a.s), dinlemenin adabına ilişkin şöyle buyurmuştur:

إِذَا جَلَسْتَ إِلَى الْعَالِمِ فَكُنْ عَلَى أَنْ تَسْمَعَ أَحْرَصَ مِنْكَ عَلَى أَنْ تَقُولَ وَتَعْلَمَ حُسْنَ الْإِسْتِمَاعِ كَمَا تَعْلَمُ حُسْنَ الْقَوْلِ وَ لَا تَقْطَعْ عَلَى حَدِيثِهِ

“Âlimin yanında oturduğunda dinlemeye konuşmaktan daha düşkün ol; söz söylemenin güzelliğini öğrendiğin gibi dinlemenin de güzelliğini öğren ve onun sözünü kesme²⁴.”

İmam Ali (a.s), İbn Abbas’a hitaben buyurduğu sözünde ilim taliplerinin üstadlarına karşı sorumluluklarını çok güzel şekilde ifade etmiştir:

²³ Bihar’ul Envar, c. 2, s. 28.

²⁴ Müstedreku’l-Vesail ve Müstenbetu’l-Mesail, c. 9, s. 92.

إِنَّ حَقَّ مُعَلِّمِكَ عَلَيْكَ التَّعْظِيمَ لَهُ وَ التَّوْقِيرَ لِمَجْلِسِهِ وَ حُسْنَ الإِسْتِمَاعِ وَ الإِقْبَالَ عَلَيْهِ وَ أَنْ لَا تَرْفَعَ صَوْتَكَ عَلَيْهِ وَ لَا تُجِيبَ أَحَدًا يَسْأَلُهُ حَتَّى يَكُونَ هُوَ الْمُجِيبَ لَهُ وَ لَا تُحَدِّثَ فِي مَجْلِسِهِ أَحَدًا وَ لَا تَغْتَابَ عِنْدَهُ أَحَدًا وَ أَنْ تَدْفَعَ عَنْهُ إِذَا ذُكِرَ بِسُوءٍ وَ أَنْ تَسْتُرَ عُيُوبَهُ وَ تَظْهَرَ مَنَاقِبَهُ وَ لَا تُجَالِسَ لَهُ عَدُوًّا وَ لَا تُعَادِي لَهُ وَلِيًّا

“Üstadının senin üzerindeki hakkı [şunlardır]; ona tazim etmeli ve konumuna saygı göstermelisin. Sözüünü iyice dinlemeli, [konuştuğunda] ona doğru yönelmelisin. Karşısında sesini yükseltmemeli, birisi sorduğunda ondan önce cevap vermemelisin. Onun huzurunda başkasıyla konuşmamalı, yanında birinin gıybetini etmemelisin. Gıyabında onun hakkında kötü bir söz söylendiğinde kendisini savunmalısın. Kusurlarını gizlemeli, iyiliklerini izhar etmelisin; düşmanlarıyla oturmamalı ve dostlarına düşmanlık etmemelisin.”²⁵

Sonuçta üstadın öğrenci üzerindeki haklarından biri, onun sözlerini aktif şekilde dinlemesidir. Aktif dinleme bir yönüyle öğrenciyi etkiler; zira o, bu şekilde dersi daha iyi anlar. Ancak diğer yönüyle de üstadı etkiler; zira iyi bir şekilde dinlendiğini hisseden üstad, dersi anlatmaya daha iyi motive olur. Böylece hem dersin içeriği hem de anlatım tarzını daha verimli hale getirmek için çaba sarf eder. “İyi bir dinleyici konuşmacıya zevk verir.”

Sormak ve Sorgulamak

Sormak ve sorgulamak eğer hakikat ve gerçeği keşfetmek için olursa, ahlaki faziletlerden sayılmanın da ötesinde, bazen şer’i açıdan vacip olur. Kendi şer’i meselelerini bilmeyen birinin, bunları öğrenmesi vaciptir. Eğer şer’i bir meselenin hükmü ancak sormak yoluyla öğrenilecekse, sormak vacip olur. Yüce Peygamberimiz (s.a.a), soru sormayı ilim hazinelerinin anahtarı olarak tanımlamıştır; insanları soru sormaya teşvik etmekle de yetinmemiş, bilakis soru soran kişiye uhrevi mükâfat vaadinde bulunmuştur:

الْعِلْمُ خَزَائِنٌ، وَ مِفْتَاحُهَا السُّؤَالُ، فَاسْأَلُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ؛ فَإِنَّهُ يُؤْجِرُ أَرْبَعَةَ: السَّائِلِ، وَ الْمُجِيبِ، وَ الْمُسْتَمِعِ، وَ الْمُحِبِّ لَهُمْ

²⁵ İlamu'd-Din fi Sıfati'l-Muminin, Hasan b. Ahmet Deylemi, s. 92.

“İlim hazinedir ve onun anahtarı sormaktır. Sorun – Allah size rahmet etsin – [soruda] dört kişi mükâfatlandırılır: Soran, cevap veren, dinleyen ve onları seven.” ²⁶

İmam Sadık (a.s), soru sormaktan kaçınılmasını halkın helak olma sebebi saymıştır:

«إِنَّمَا يَهْلِكُ النَّاسُ لِأَنَّهُمْ لَا يَسْأَلُونَ»

“İnsanlar sormadıkları için helak olurlar.” ²⁷

Elbette sormak ve sorgulamanın değeri zati değildir. Yani her koşulda sormak istenen bir şey değildir. Sormak, ancak bir hakikat ve gerçeğin keşfedilmesi maksadıyla gerçekleşirse ahlaki bir değer olur. Aksi halde; kendi üstünlüğünü göstermek veya karşı tarafı sıkıştırmak gibi amaçlarla sorulan soru çok çirkin ve beğenilmeyen bir davranıştır. İmam Ali (a.s), kendi üstünlüğünü göstermek veya karşı tarafı zahmete düşürmek için soran birine şöyle buyurdu:

سَلْ تَفْقَهَا وَلَا تَسْأَلْ تَعْتَنَّا فَإِنَّ الْجَاهِلَ الْمُتَعَلِّمَ شَبِيهٌ بِالْعَالِمِ وَإِنَّ الْعَالِمَ الْمُتَعَسِّفَ شَبِيهٌ بِالْجَاهِلِ الْمُتَعَتِّتِ

“Anlamak için sor, zahmet vermek için değil. Zira öğrenen cahil âlim, insafsız âlim de cahil gibidir.” ²⁸

Aynı şekilde sorularımız kendi işimizde veya başkalarının işindeki bir düğümü çözecek konulara matuf olmalıdır. Bilmemiz veya bilmememizin maddi-manevi hayatımızda bir etkisi olmayacağı türden sorular olmamalıdır.

Üstad asla öğrencilerin sorularından yorulup usanmamalı; öğrencilerin dini, ahlaki ve ilmi sorularına cevap vermenin pek büyük sevabı olduğunu unutmamalıdır. ²⁹

Öğrenciler de tüm soruların cevabını üstadtan beklememelidirler. Böyle bir beklenti yersizdir ve makul değildir. Üstad her soruya cevap

²⁶ el-Mecazatü'n-Nebeviyye, Şerif Razi, Tashih-i Mehdi Huşmend, s. 200.

²⁷ el-Kâfi, c. 1, Kitab-ı Fazl'ül-İlm, Bab 9, h. 2.

²⁸ Nehc'ül Belaga, 320. Hikmetli Söz.

²⁹ Bkz. Bihar'ul Envar, c. 2, Bab 8, h. 3.

vermek için kendisini zorlamamalıdır. Cevabını bilmediği bir mesele olduğunda açık ve cesur bir şekilde “Bilmiyorum” demelidir. Üstadın “Bilmiyorum” demesi onun değerini azaltmayacağı gibi öğrenciler karşısındaki sorumluluk farkındalığını, gerçeğe olan hassasiyetini ve hakikatin peşinde olduğunu gösterir. Ne yazık ki birçok insan, birinin bilmediği bir konuda “Bilmiyorum” demesinden onun hiçbir şey bilmediği zehabına kapılır ve kanaat sahibi birinden hangi konuda sorulsa hemen cevap vermesi gerektiğini düşünür³⁰. Derler ki: Vaktiyle bir âlim minberde konuşma yapıyordu. Dinleyicilerden birisi bir soru sordu. Âlim; “bu maselemin cevabını bilmiyorum” dedi. Soruyu soran adam rahatsız oldu ve şöyle dedi: Eğer bilmiyorsan minbere niçin çıktın? Âlim ona şu hikmetli cevabı verdi: “Ben sadece bildiklerimin ölçüsünde şu minberin basamaklarını çıktım. Eğer bilmediklerim ölçüsünde yukarı çıkmam icap etseydi göklerden daha yukarı gitmem gerekirdi!”

Bilgisizce verilen cevapların yerilmesi hakkında birçok rivayet gelmiştir³¹. Yüce Allah’ın kulları üzerindeki haklarından biri, onların bildikleri şeyi söylemeleri ve bilmedikleri şeyi ise söylememeleridir³². İhtilaf ve tefrika faktörlerinden biri cahillerin gevezeliği ve bilmeyenlerin çok konuşmasıdır. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

لَوْ سَكَتَ مَنْ لَا يَعْلَمُ سَقَطَ الْاِخْتِلَافُ

“Bilmeyenler susarsa ihtilaf [gündemden] düşmüştür.”³³

İmam Sadık (a.s), hiçbir soruyu cevapsız bırakmak istemeyen ve asla “bilmiyorum” cümlesini dile getirmeye yanaşmayanları şu sözlerle kınamıştır:

³⁰ Derk Kerden ve Red Kerden, Muhammed İsfendiyari der Ayiney-i Pejuheş, Sal-i Pencom, Şomareyi Evvel, s. 7.

³¹ Allahme Meclisi, Bihar’ul Envar, c. 2, “babu en-nahyu anil-kavli biğayri ilmin vel-İfta bir’rey ve beyanu şeraitih”, Kurân-ı Kerim’den müteaddit ayetleri içeren bu babda konuya ilişkin elli rivayet vardır.

³² İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

حَقُّ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ أَنْ يَقُولُوا مَا يَعْلَمُونَ وَيَكْفُوا عَمَّا لَا يَعْلَمُونَ فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ فَقَدْ وَاللَّهِ أَذُوا إِلَيْهِ حَقَّهُ

³³ Bihar’ul Envar, c. 2, s. 122.

”إِنَّ مَنْ اجَابَ فِي كُلِّ مَا يُسْئَلُ عَنْهُ لَمَجْنُونٌ“

“Kendisine sorulan her konuda cevap veren kimse delidir.”³⁴

Bu işin çirkinliği özellikle dini sorularda kat-kat daha fazladır. Rivayetlerde bilmediği halde insanların dini sorularını yanıtlayan ve cahilce fetva veren kimsenin tüm meleklerin lanetine uğrayacağından söz edilmiştir³⁵. Hatta bu işin dinin inkârına, Allah’a ve ayetlerine karşı küfre bile varması mümkündür³⁶.

Üstadın Sözlerini Not Almak

Üstadın yanında bulunmanın ahlaki adabından biri de onun anlattıklarını ve sözlerini not etmektir. Bu, dersi aktif şekilde dinlemeyi sağladığı gibi, üstadın anlattığı konuları daha iyi anlamaya da vesile olur. Ayrıca kalem tutma ve yazma yeteneğini de güçlendirir. Peygamberimizden (s.a.a) nakledilen bir rivayette o hazret şöyle buyurmuştur:

”قَيِّدُوا الْعِلْمَ“ İlmi bağlayın! “Ey Allah’ın Resulü! İlmin bağlanması nasıl mümkün olabilir?” diye sorulduğunda ise şöyle buyurdu: ”كِتَابَتْهُ“ Yazarak onu bağlayabilir ve koruyabilirsiniz³⁷. O hazret Resulullah’ın (s.a.a) hikmetli sözlerini unutacağından endişe eden bir sahabesine parmağı ile yazmayı işaret ederek şöyle buyurmuştur: ”إِسْتَعِنْ بِيَمِينِكَ“ Elinden yardım al.”³⁸

³⁴ A.g.e, s. 117.

³⁵ A.g.e, s. 118, h. 23

مَنْ أَفْتَى النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى مِنَ اللَّهِ لَعَنَتْهُ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ وَمَلَائِكَةُ الْعَذَابِ
وَلَحِقَهُ وَزْرٌ مِّنْ عَمَلٍ بِفَتْيَاهُ

³⁶ A.g.e, s. 120, h. 31

لَوْ أَنَّ الْعِبَادَ إِذَا جَهِلُوا وَقَفُوا لَمْ يَجْهَدُوا وَلَمْ يَكْفُرُوا

³⁷ Munyetu'l-Murid, Şehid-i Sani, s. 267.

³⁸ A.g.e, s. 268.

Özet

1- Bir öğrencinin ilmi ve manevi yükselişini onun gün içinde üniversitenin yönetim görevlileri, diğer öğrenciler ve üstadlarla olan irtibatlarında görmek gerekir.

2- İslam dinini mevcut diğer dinlerden ayıran en önemli özelliklerinden biri, ilim ve bilgi edinmeye verdiği ehemmiyettir. İslam Peygamberine (s.a.a) nazil olmuş ilk ayetlerin içeriği, o hazretin sünnetinin bir parçası olan tavsiyeleri ve bu konuda mevcut olan yüzlerce rivayet bu iddianın şahididir.

3- İslam açısından ilim öğrenmek tüm Müslümanlar için vaciptir. Birincisi, ilim öğrenmenin belli bir zamanı yoktur. İkincisi, belli bir mekân veya mekânlarda ilim öğrenilmelidir diye bir sınırlama da yoktur. Üçüncüsü, belli bir muallimden ilim öğrenilmelidir diye bir kısıtlama da yoktur. Yani ilim ve hikmet, kâfirlerin ve münafıkların elinde bile olsa İslam dini, takipçilerine onu öğrenmek için çaba sarf etmelerini tavsiye etmiştir.

4- İlim bir kemal olduğu için varlığı tanıma açısından mutlak bir değerdir. Ancak ahlaki açıdan değerli olması, onu öğrenmedeki hedefe bağlıdır. Zira İslam açısından işlerin ahlaki değeri, onları yapan kimse-nin nihai hedefine bağlıdır.

5- İslamî öğretiler esasına göre âlimler ve bilim adamlarının birçok sosyal mesuliyetleri vardır. Bu sorumluluklardan şunlara işaret edebiliriz: Bidatlara karşı mücadele, düşünceleri uyandırmak, toplumu uyarmak, ümitsizliği gidermek ve insanlara ümit ruhu vermek, zayıfların ve yoksulların maddi-manevi haklarını savunmak.

6- İlim ehlinin en önemli özelliklerinden biri, mütevazı ve alçakgönüllü olmaları sayılmıştır. İlim talipleri ve gerçek ilim ehli olanlar tevazu ehli olurlar. İlim ehline karşı alçakgönüllü olmak, dindarların adap ve belirgin özelliklerindendir. Âlimleri dikkate almamak ve ilim ehli karşısında tevazu göstermemekse dünya ehlinin adabındandır. Tevazu ve ilim ehline karşı mütevazı olmak konusunda gelen genel tavsiyelere ilave olarak, dini metinlerde özellikle ilim taliplerinin üstadları karşısında alçakgönüllü olmalarının yanı sıra üstadların da öğrencilerine karşı mütevazı olmalarının tavsiye edildiğini görmekteyiz.

7- Öğrencinin üstadına karşı riayet etmesi gerekli en bariz davranış kuralları ve adabından biri tevazu sahibi olmasıdır.

8- Üstad karşısında tevazulu olmak, onun anlattığı konuları eleştirmek ve soru sorarak izahat istemek, istidlali olmayan sözünü kabul etmemekle çelişmez.

9- Öğrencinin üstadın anlattığı konuları aktif şekilde dinlemesi İslamî adaptandır. Bu vesileyle öğrenci dersi daha iyi anlar, üstad da daha istekli bir şekilde birikimlerini öğrencisine sunar.

10- Sormak ve sorgulamak haddizatında bir değer değildir. Fakat İslamî öğretilerde önemli bir yeri vardır. Hatta bazı durumlarda soru sormak şer'i açıdan vaciptir. Gösteriş için veya karşı tarafı sıkıştırmak maksadıyla soru sormak ahlaki açıdan hoş karşılanmamıştır. Fakat hakikati keşfetmek için sormak çok değerlidir ve böyle bir soru için hatta uhrevi mükâfat bile öngörülmüştür.

Sorular

- ❶ Ayetler ve rivayetler ışığında ilim ve bilgi edinmenin İslamî öğretilerdeki yerini açıklayın.
- ❷ “İslam dininde ilim öğrenmek her yönüyle mutlak ve kapsayıcı bir vazifedir.” Bu cümlemin manası nedir? Açıklayın.
- ❸ İlimin varlığı tanımadaki değeri ile ahlaki değeri arası -daki fark nedir? Açıklayın.
- ❹ İslam dini âlimler ve bilim adamları için nasıl bir rol b -yan etmiştir?
- ❺ Üstada karşı davranış konusundaki İslamî adabı hadisl -rin manasına dayanarak açıklayın.
- ❻ Üstad ile öğrenci arasında karşılıklı tevazu ve edebini r -ayet edilmesi, öğrenimi ne şekilde etkiler?
- ❼ Dersi aktif şekilde dinlemek ne anlama gelir ve öğreni -deki etkisi nedir?
- ❽ Sormak, sorgulamak ve başkalarının sorularına cevap ve -menin İslamî değer sistemindeki yeri nedir?

Etüt ve Müzakere Konuları

- ❶ Bazı öğrencilerin bilgi edinmedeki gayesizliklerinin ru -sal, psikolojik ve sosyal nedenlerini inceleyin. Öğrenci -lerde motivasyon ve ilmi canlılık ne şekilde sağlanabilir? Eğitim gördüğünüz üniversite çevresini bilimsel bir or -tama dönüştürmenin yolları nelerdir?
- ❷ Sizce öğrenciler ve bilim adamları, sosyal, siyasal ve kü -türel açıdan nasıl bir sorumluluk taşımaktadırlar?
- ❸ İmam Humeyni ve İslam İnkılâbı Rehberinin bakış açısı ekseninde öğrenci ve üniversitenin nasıl bir konuma sa -hip olduğunun analizini yapın.

Sekizinci Bölüm

Başkaları ile Muâşerette İslamî Yaşam Tarzı

Önem ve Yeri

Geçmişte de günümüzde de başkalarıyla muaşeretini ve her türlü irtibatı kesip inzivaya çekilmeyi tercih eden bir grup hep var olmuştur. Onlar bu iş için çeşitli deliller de göstermişlerdir¹. Mesela; toplumu ve başkalarıyla bir arada yaşanan sosyal hayatı, günah ve sapkınlığa zemin hazırlayan bir etken olarak görürler. Onlar şehir ve toplumu, müşahade edildiğinde günaha düşülmesine sebep olacak kimselerin yeri olarak düşünürler. İnsanın rahat ve her türlü tedirginlikten uzak bir zihinle ibadete yönelip mabudu ile raz-u niyazda bulunmasını, inzivaya çekilmenin güzel sonuçlarından biri sayarlar. Böylece insanların iftirasından, kıskançlığından ve kötü niyetinden güvene kavuşmuş olduklarını düşünürler. Bu grup açısından inzivaya çekilmenin bereketlerinden biri de rezil kimseleri görmekten ve hayvan sıfatlı kimselerle karşılaşmaktan kurtulmaktır.

Bununla birlikte başkalarıyla kurulan yapıcı ilişkilerin, insanların en önemli ve en temel psikolojik ihtiyaçlarından olduğu da bir gerçektir. Hatta bazı filozoflara göre insan tabiatı itibarıyla medenidir². Yani insanın fıtrata

¹ Bkz. El-Mehecce'tu'l-Beyza fi Tehzibi'l-Ehya, Muhsin Feyz Kaşani, c. 4, s. 11-25.

² İnsanın toplumsal olarak yaşaması konusunda bilim adamları arasında görüş farklılığı vardır: Meşhur görüşe göre insan tabiatı itibarıyla medenidir. Yani fıtrî ve zati açıdan toplumsal hayata meyillidir. Allame Tabatabai'ye göre insan istihdami olarak medenidir. Yani toplumsal hayatı istemesinin sebebi, diğerlerinin güç ve olanaklarından kendi lehine faydalanmaktır. Başka bir ibaretle bu güç ve olanakları kendi çıkarları doğrultusunda istihdam etmektir. (Allame Tabatabai'nin görüşüyle daha fazla aşına olmak için bkz.

ve zatı, onun kesinlikle diğer insanların arasında sosyal olarak yaşamasını gerektirecek şekildedir. İnsanın sosyal yaşantısının sebebine dair ne delil getirirsek getirelim, fakat kesin olan bir şey vardır: Normal koşullarda hiçbir insanın tek başına hayatta kalması ve yaşamını sürdürmesi mümkün değildir. İnsan toplum arasında dünyaya geliyor, ancak toplum içinde hayatta kalabilir ve toplumda yaşam şeklini geliştirebilir. İnsanlar sadece dünyaya geldiklerinde değil, yaşantılarının tüm aşamalarında başkalarına muhtaçtırlar. İnsan başkalarıyla olan muaşeretini sayesinde kendisini daha iyi tanır; özellikleri, yetenekleri ve zaafalarının gerçek manada farkına varmış olur. Hiç düşündünüz mü, neden bir suçluya verilen en ağır ceza, onu tek kişilik hücrede tutmaktır? Zira tek kişilik hücrede olduğunda başka insanlarla ilişki kuramayacak, onları görmeyecek ve konuşamayacaktır. Tek kişilik hücreye hapsedilmiş olan birinin diğer insanları göremiyor oluşundan çektiği acı, yiyecek ve içecekten mahrum bırakılmış olmasından çektiği acıdan kat-kat daha çöktürücüdür!

İnsanlarla ilişki ve muaşeretin önem ve ehemmiyetini ortaya koyan diğer bir nükte ise şudur: İnsan için fazilet ve rezalet sayılan ahlaki özellikler ancak başkalarıyla olan irtibatında aşikâr olur. Başkalarıyla bir arada yaşamak; adalet, insaf, ihsan, fedakârlık, infak, sadaka, tevazu, emanet, sadakat, sarahat, iffet, tesettür vb. ahlaki faziletlerin sahneye konulduğu bir meydandır. Aynı şekilde zulüm, haksızlık, bencillik, tekebbür, hıyanet, yalan, hayâsızlık, rüşvet, laubalilik, gıybet, kıskançlık, riya, gösteriş vb. ahlaki rezillikler de ancak başkalarıyla bir arada yaşanan toplumsal hayatta kendisini gösterir. İçtimai bir hayat ve başkalarıyla muaşeret olmadan eğitim ve öğretim gerçekleşemez. Ayrıca insanlarla muaşeret sayesinde başkalarının deneyimlerinden faydalanma imkânı elde edilmiş olur.

Muaşeretin Değeri Araçsaldır

Muaşerette bulunmak mutlak şekilde ne tavsiye edilir ne de sakındırılır. Yani muaşeret haddizatında istenen veya istenmeyen bir şey değildir. Onun

Şariat der Ayneyi Marifet, Abdullah Cevadi Amuli, s. 403-425). Mağribli bazı filozoflar ise insanın mecburen medeni olduğuna inanırlar. Yani beşeri hayatın zorunlulukları, insanın içtimai bir yaşamı seçmek zorunda bırakmıştır. Yoksa insanın zati itibarıyla toplumsal hayata hiçbir temayülü yoktur.

iyi veya kötü olması hedefine ve insan üzerinde bıraktığı etkisine göre-
dir. İlahi ahlakın yayılması, ahlaki faziletlerden nasiplenilmesi ve nefis terbiye-
sinin geliştirilmesi başkalarıyla muâşerette bulunmanın en önemli hedef-
lerindendir. Binaenaleyh eğer bir yerde başkalarıyla muâşerette bulunmak
insanı günaha düşürüyorsa, onun hidayet ve saadet yolundan sapmasına
vesile oluyorsa böyle bir muâşeret, hedefine aykırıdır ve ondan şiddetle
kaçınmak gerekir. Buna mukabil eğer biriyle olan muâşeret insanın Allah'a
yakınlaşmasına, inancının ve iman temellerinin güçlenmesine vesile oluyorsa
böyle bir irtibatı korumak ve geliştirmek için elden gelen çaba gösterilme-
lidir. Bu yüzden İslam dini muâşeret ve sosyal ilişkiler konusunda özel bir
yöntem sunmuştur. Peygamberimiz (s.a.a), Ebuzer'e şöyle buyurmuştur:

يا اباذر الجليّس الصالح خير من الوحدة و الوحدة خير من جليس السوء

“Ey Ebuzer! İyi bir arkadaş yalnızlıktan ve yalnızlık ise kötü arkadaştan
daha iyidir.”³

Kur'an-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmuştur:

﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ
غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا عَلَى
الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَكِنْ ذَكَرُوا لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾

“Ayetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğünde, başka
bir sohbete dalıncaya kadar onlardan yüz çevir. Eğer Şeytan (bunu)
sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık zalimler topluluğuyla
oturma. Takvalı olanlara onların (zalimlerin) hesaplarından bir yü-
kümlülük yoktur. Ancak bu bir hatırlatmadır; olur ki (onlarla otur-
maktan) sakınırlar.”⁴

﴿وَيَوْمَ يَعِصُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنى اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلاً ﴿٢١﴾
يَا وَيْلَتى لَيْتَنى لَمْ أَتَّخِذْ فُلاناً خَلِيلاً ﴿٢٢﴾ لَقَدْ أَضَلَّنِى عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِى وَكَانَ
الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولاً﴾

³ Bihar'ul Envar, c. 74, s. 84.

⁴ En'am ,68-69.

“O gün, zalim kimse ellerini ısıtır ve şöyle der: “Keşke Peygamber’le birlikte kendime bir yol tutsaydım!” “Eyvah! Keşke falancayı kendime dost edinmeseydim!” “Öğüt ve hatırlatma bana geldikten sonra o, beni ondan saptırdı.” Şeytan, insanı zillet içinde yardımcısız bırakır.” ⁵

Kötülerle oturma, zira kötü arkadaş
Temiz olsan bile leke bırakır sende
Güneş pırıl pırıldır ama
Bir parça bulut gölge bırakır onda ⁶

Cismi secde edenin gönlü mescittir elbet
Arkadaş kötü ise her yer mescittir elbet
Kötü dostun sevgisi sakın girmesin gönlüne
Sohbeti kes, uzaklaş ondan ki gelesin kendine

Kesmezsen eğer kötü dostla muhabbeti sen
Ne mertlik bırakır, ne mescide gidecek gönül sende ⁷

“Dostların en kötüsü hangisidir?” sorusuna Emirü’l-Müminin (a.s) şu cevabı verdi: “Günahı insanın gözünde güzel gösteren kimsedir.” ⁸ O hazret dalkavuklarla arkadaşlık kurmaktan sakındırmış ve şöyle buyurmuştur:

لَا تَصْحَبِ الْمَالِقَ فَيَزِينُ لَكَ فَعْلَهُ وَ يَوْدُ أَنْكَ مِثْلَهُ

“Dalkavukla arkadaşlık etme; zira yaptığı işi sana süsler ve senin de onun gibi olmanı ister.” ⁹

Ey kötü huyumu hoş gösteren arkadaş
Arkadaşlığından usandım artık ben
Kusuruma “aferin, mükemmel!” dedin
Dikenime “ne güzel yasemin gülü!” dedin
Keşke düşmanım bir an gelse de bana
Kusurlarımı da gösterip sövse bana

⁵ Furkan ,27-29.

⁶ Divan-ı Eş’ar, Hakim Senai Gaznevi, 619.

⁷ Mesneviyi Manevi, Celaledin Muhammed Belhi, Defter-i Çaharrom, Ebyat-i 1383-1385.

⁸ Bihar’ul Envar, c. 71, Bab14, s. 190, h. 3.

⁹ Gururu’l Hikem ve Dureru’l Kelim, c. 2, 85. Fasıl, s. 328, h. 157.

Muaşeret Türleri

Genel olarak bir kişinin diğerleri ile olan muaşeretini beş bölüme ayırabiliriz:

İnsani Muaşeretler

“İnsani muaşeretlerden” maksadımız, bir insanın akrabalık, komşuluk, hemşerilik, yurttaşlık, dindaşlık gibi mülâhazaları dikkate almaksızın sırf insan oldukları için diğerlerine karşı sergilediği davranışlardır. Başka bir ifadeyle herkes insanlık ailesinin bir üyesi ve türdeşi olarak belli birtakım ahlaki sorumluluklara sahiptir. Aziz İslam dini, bu tür muaşeretlere vurguda bulunmuş ve Müslümanların bu alandaki yaşam tarzının genel hatlarını belirlemiştir. Bu bölümün devamında İslam açısından bu tür irtibatların ne şekilde olacağına dair genel ölçüleri biraz daha genişçe açıklayacağız.

Dini Muaşeretler

Her bireyin diğer dindaşlarıyla olan irtibatındaki davranışlarına “dini muaşeret” ismi verilmiştir. Bizim Müslüman bir fert olarak diğer Müslümanlara karşı birtakım sorumluluklarımız vardır ve bu sorumluluklar bazen genel olarak diğer insanlara karşı olan mesuliyetimizden çok daha fazladır. Peygamberimizin (s.a.a) şu hadisini muhakkak duymuşsunuzdur: “Kim Müslüman kardeşinin ‘Yardım edin!’ feryadını duyar da onun yardımına koşmazsa Müslüman değildir.” İslamî öğretilerde Müslümanlar arasındaki ilişkilerin ne şekilde olacağı çok güzel beyan edilmiştir. Bu bölümün devamında konuyla ilgili daha geniş açıklamayı sunacağız.

Toplumsal Muaşeretler

Her birimizin aynı şehri paylaştığımız insanlarla, farklı şehirlerdeki insanlarla olmayan birtakım irtibatlar vardır. Bu da üzerimize birtakım özel sorumluluklar yüklemektedir ki bazen türdeşlerimiz ve dindaşlarımıza karşı olan sorumluluğumuzu bile aşmaktadır. İslam dini komşuluk meselesini ve komşuya değer vermeyi ameli tevhidin açık mısdaqlarından biri olarak saymıştır. Kur’an-ı Kerim’de şu ayeti okuyoruz:

﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا﴾

“Allah’a ibadet edin ve hiçbir şeyi O’na ortak koşmayın. Anneye, babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, birlikte olduğunuz arkadaşla, yolda kalmışlara ve sahibi olduğunuz kölelere iyi davranın. Şüphesiz, Allah, böbürlenene ve övünene kimseyi sevmez.”¹⁰

Bu ayet, İslam dininin kapsayıcı yönünü gösteren örneklerden biridir. Eminü’l-İslam Tabersi, *Mecmeu’l-Beyan* tefsirinde bu ayetin İslam dininin erkânını ve ahlaki erdemlerini beyan ettiğini savunmuş ve şöyle demiştir: Kim bu ayet üzerinde düşünecek olursa nasihate ve nasihatçilere ihtiyacı kalmaz ve birçok ilme yol bulmuş olur¹¹. Bu ayette inanç değerleri ile yaşam tarzı arasındaki ilişki çok güzel şekilde resmedilmiş; edebi, ahlaki, hukuki ve duygusal tüm sıkıntıların temelinde Allah’a şirk koşmanın olduğu vurgulanmıştır. Ayetin sonunda ise bu sıkıntıların ilacı açıklanmıştır. Bu ayet Allah’a kulluğu emredip şirkten sakındırdıktan sonra şu desturu vermiştir: Anne-babaya, akrabalara, yetimlere, düşkünlere, yakın ve uzak komşuya, arkadaşlara, yolda kalmışlara ve sahibi olduğunuz kölelere iyi davranın. Edebi bir nükteli dikkate aldığımızda burada sözü geçenlere karşı iyiliğin ne şekilde olacağı daha net anlaşılır. İyilik anlamına gelen “ihşan” sözcüğü Arap edebiyatında “ب/ba” harfi ile tümleç alabildiği gibi “إلى/ila” harfi ile de tümleç alabilmektedir. “el-ihşan ile’l-valideyn ve ...” denilebileceği gibi “el-ihşan bil-valideyn ve...” de denilebilir. Ancak bu ayette olduğu gibi “ba” harfi ile geldiğinde süreklilik ve devamlılık ifade eder¹². Sonuçta bu ayet müminlerin yaşam tarzındaki dışarıdan söz etmektedir, geçici davranışlarından değil.

Bununla birlikte “ihşan” kelimesi, sözü geçen kimselere iyilikte önceden hak etmiş olma koşulu aranmadığının da delilidir. Yani onlara ya-

¹⁰ Nisa, 36.

¹¹ Mecmeu’l-Beyan fi Tefsiri’l-Kur’an, Fazl b. Hasan Tabersi, c. 3-4, s. 73.

¹² Tesnim, Tefsir-i Kur’an-ı Kerim, Abdullah Cevadi Amuli, c. 18, s. 600 ve s. 622.

pılacak iyilik, daha önce yapmış oldukları iyiliğe karşılık olacak diye bir şart yoktur. Aksine bir Müslüman, ayette sözü geçenlere iyilik yapmakla görevlidir; onlar kendisine iyilik yapmış olsun veya olmasın, hiç fark etmez. Ayrıca ihsan, sadece onların ihtiyaçlarını bertaraf etmek manasına da gelmez. Zira bunlar esasen muhtaç bile olmayabilirler. Bu ayet muvahhid bir müminin komşularına iyi davranmasını emrediyor. Mesela onlara karşı güler yüzlü olmalı, saygınlıklarını gözetmeli, üzüntülerine ortak olmalı ve mutlu olduklarında mutluluk duymalıdır. Ayetullah Cevadi Amulî'nin ifade buyurduğu gibi: “Sözü geçen kimselere ihsan etme konusunda ne kâfirlik ve zenginlik engel teşkil eder, ne de İslam, iman ve fakirlik şartı aranır. İhsan, toplumsal ve ahlaki bir edeptir ve tek şartı insan olmaktır. İnsanlara karşı davranışta aslolan ne ilgisizlik ne de kötü davranmaktır, bilakis iyilik ve edebi riayettir. Ancak istisnai durumlar bunun dışındadır.”¹³

Bu ayetin iki bölümünde direkt olarak komşuya iyilikte bulunma emri verilmiştir: “Yakın komşu” ve “uzak komşu”. Ayette geçen “cunub” kelimesi “ecnebi” sözcüğü ile aynı kökenden olup uzak ve yabancı anlamına gelmektedir¹⁴. Bazı müfessirlere göre “yakın komşudan” maksat akrabalıktan gelen bir yakınlık bağına sahip olan komşulardır. “Uzak komşu” ise insanla akrabalık bağı bulunmayan komşudur¹⁵. Aynı şekilde yakınlıktan maksat itikadî ve dini yakınlık da olabilir. Dolayısıyla ayet, Müslüman komşuları olduğu gibi Müslüman olmayan komşuları da kapsamaktadır¹⁶.

Allame Tabatabai, bu ayetin ve sonrasında gelen ayetlerin siyakına bakarak şöyle demiştir: “Allah’a ibadet edin ve hiçbir şeyi O’na ortak koşmayın” ifadesi tevhide delalet etmektedir. Fakat bu ayetteki tevhid-den maksat ameli tevhiddir. Yani ilahi hoşnutluğu kazanmak ve uhrevi sevaba nail olmak için yapılan iyi işlerdir. Dolayısıyla anne-babaya, akrabalara, yetimlere, komşulara vs. iyilik etmek, ameli tevhidin mısdacla-

¹³ A.g.e, s. 601.

¹⁴ el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim, Muhammed Hüseyin Tabatabai, Nisa Suresinin 36. ayetinin tefsirinde.

¹⁵ Tesnim, Tefsir-i Kur'an-ı Kerim, c. 18, s. 601-602.

¹⁶ el-Keşşaf, Zamehşeri, c. 1, s. 509.

rındandır. Zira Yüce Allah bu ayette iyilik yapılacak yerleri saymakta ve ayetin sonunda ise şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz, Allah, böbürlenip övünen kimseyi sevmez.”

Sonraki ayette ise böbürlenip övünen kimseleri şu özellikleri ile anlatıyor:

“Bunlar, cimrilik yaparlar, insanları da cimriliğe davet ederler ve Allah'ın kendi lütfu ile verdiği şeyi gizlerler. Kâfirlere aşağılayıcı bir azap hazırladık.”¹⁷

Dolayısıyla bu tür güzel işleri yapmayanlar; anne-babaya, yakın ve uzak komşuya iyilikte bulunmayanlar inanç ve düşünce yönünden muvahhid ve Müslüman olsalar bile ameli açıdan şirktedirler. Her hâlükârda ameli tevhid, insanın yaptığı işlerde ilahi sevabı ve Allah'ın rızasını gözetmesidir. Ameli şirk ise insanın kıyamet gününü unutarak işlerini nefsinin arzusu veya başkalarının hoşuna gitmesi için yapmasıdır.

Bununla birlikte İslamî metinlerde komşuluğun önemi ve onun değerine ilişkin birçok rivayet gelmiştir. Peygamberimizden (s.a.a) nakledilen bir rivayette komşunun hakları şu şekilde beyan edilmiştir:

حَقُّ الْجَارِ إِنْ مَرَضَ عُدَّتْهُ وَ إِنْ مَاتَ شِيعَتْهُ وَ إِنْ اسْتَقْرَضَكَ أَقْرَضَتْهُ وَ إِنْ أَصَابَتْهُ خَيْرٌ هَنَأَتْهُ وَ إِنْ أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ عَزَّيْتَهُ وَ لَا تَرْفَعْ بِنَاءَكَ فَوْقَ بِنَائِهِ فَتَسُدَّ عَلَيْهِ الرِّيحُ

“Komşunun hakkı; hastalandığında onu ziyaret etmen, öldüğünde cenazesine katılman, borç istediğinde borç vermen, ona bir hayır ulaştığında tebrik etmen, bir musibete düştüğünde onu teselli etmen, evini onun evinden daha yüksek yapmaman; böylece onun rûzgârını kesmemendir.”¹⁸

Bazı rivayetlerde “komşusu aç iken kendisi tok yatan kimsenin Müslüman olmadığı” ifade edilmiştir. Emirü'l-Müminin İmam Ali'nin (a.s) ömrünün son anlarında komşular hakkındaki vasiyeti, bize komşularla ilgili vazifemizi göstermektedir:

¹⁷ Nisa, 37.

¹⁸ Nehc'ül Fesahe, s. 45, h. 1387.

و الله الله فى جيرانكم فإنهم وصية نبيكم ما زال يؤصى بهم حتى ظننا أنه سيؤرثهم

“Allah için, Allah için! Komşularınızın hakkına riayet edin. Onlar, size Peygamberinizin vasiyetidirler. O, komşular hakkında öylesine tavsiyelerde bulunurdu ki biz mirasa da dâhil olacaklar sanırdık.”¹⁹

Arkadaşlık Muaşeretleri

Muhakkak her birimizin aynı vatandan, aynı şehirden veya aynı din-den seçmiş olduğumuz arkadaşlarımız vardır. Onlarla daha samimi ilişkilerimiz vardır. Bu mevzu, üzerimize ahlaki açıdan birtakım görevler yüklemektedir. Bu tür muaşeretlerin insanın kişiliği üzerinde olağanüstü etkisi bulunduğu için İslam dini, din önderleri ve ahlâk âlimleri bu konuyu ciddi şekilde ele almıştır. Bu alanda birçok rivayet gelmiş, bu tür muaşeretler için özel kıstaslar sunulmuştur. Bazı rivayetlerde bireylerin din ve mektebini tanımanın yollarından birinin onların dostlarını tanımak olduğu beyan edilmiştir²⁰. Yine kişilerin şahsiyeti hakkında yargıda bulunmanın ilk yollarından biri muaşeret kurduğu arkadaşlarını tanımak sayılmıştır.²¹ Sadi Şirazi de şöyle demiştir:

Kimlerle yaşadığımı söyle bana
Kim olduğumu söyleyeyim sana

Buna karşılık kötü arkadaşlara sahip olmak, ateşten bir parça²² ve hayrın afeti²³ sayılmıştır. Kötü arkadaşlarla muaşeret etmek, insanı istese

¹⁹ Nehc'ül Belaga, 47. Mektup, s. 321.

²⁰ Bihar'ul Envar, c. 74, s. 192 – Peygamberimiz (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

المرء على دين خليله فلينظر أحدكم من يخالل

²¹ A.g.e, s. 188 – Hz. Süleyman'dan şöyle nakledilmiş:

لَاتَحْكُمُوا عَلَى رَجُلٍ بِشَيْءٍ حَتَّى تَنْظُرُوا إِلَى مَنْ يُصَاحِبُ فَإِنَّمَا يُعَرِّفُ الرَّجُلُ بِأَشْكَالِهِ وَأَقْرَانِهِ وَيُنْصَبُ إِلَى أَصْحَابِهِ وَإِخْوَانِهِ

²² Gurur'ul-Hikem, c. 1, Fasıl 44, s. 413, h. 14 - İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

صَاحِبُ السَّوِّ قِطْعَةٌ مِنَ النَّارِ

²³ Uyunu'l-Hikem ve'l-Mevaiz, s. 181, no. 3697 – İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

لِكُلِّ شَيْءٍ آفَةٌ وَآفَةُ الْخَيْرِ قَرِينُ السَّوِّ

de istemese de kötülüğe doğru yöneltir. Esasen arkadaşın özellikleri gizli yollardan arkadaşına sirayet etmektedir. İmam Ali (a.s) bu hususta şöyle buyurmuştur:

لَا تَصْحَبِ الشَّرِيرَ فَإِنَّ طَبْعَكَ يَسْرِقُ مِنْ طَبْعِهِ شَرًّا وَ أَنْتَ لَا تَعْلَمُ

“Kötü kimseyle arkadaş olma; zira senin tabiatın onun tabiatından kötülük kapar ve sen farkında [bile] olmazsın.” ²⁴

Nuh’un oğlu, kötü arkadaşlarla düşüp kalktığı için nübüvvet ailesinden koparıldı.

Eğer canavarla dost olursa melek
Öğrenir ondan vahşet, hıyanet ve kelek
Kötülerden iyilik öğrenemezsin sen
Kurttan dericilik bekleyemezsin sen

وَ احْذَرْ صَحَابَةَ مَنْ يَفِيلُ رَأْيُهُ وَ يُنْكَرُ عَمَلُهُ فَإِنَّ الصَّاحِبَ مُعْتَبَرٌ بِصَاحِبِهِ

“Görüşü gevşek ve ameli hoş olmayan kişiyle arkadaşlık yapmaktan sakın. Çünkü kişiyi değerlendirirken arkadaşına itibar ederler.” ²⁵

İnsanın arkadaşları, onun şahsiyetini tanımada güzel bir test aracıdır. Eğer insanın yalancı, dalkavuk, sahtekâr ve hain kimselerle arkadaşlığı varsa bu şunu gösterir: Demek ki her ne kadar kendisi bu işleri yapmamış olsa bile kalbi ve ruhu bu tür kötülüklere pek de yabancı değildir.

Bir gün Calinus, etrafındaki dostlarına: “Beni falan tabibin yanına götürün de filan ilacı versin” dedi. İçlerinden birisi: “Ey üstad, dedi, bu ilacı delilik için verirler. Delilik ise senden uzaktır”. Bana bir deli baktı, dedi Calinus. Bir müddet yüzümü seyretti. Bana göz kırptı, sonra yenimi yakamı yırttı. Onunla bir münasebetim olmasaydı nasıl olur da yüzünü bana çevirirdi?! Benim onunla bir ilgim olmasaydı, nasıl olur da gelir bana çatardı? ²⁶ İki kişi uzlaştı mı, aralarında ortak bir özellik var

²⁴ Şerh-i Nehc’ül Belaga, İbn Ebî'l-Hadîd, c. 20, Kelime 147, s. 272.

²⁵ Nehc’ül Belaga, 69. Mektup, s. 353.

²⁶ Bazı kaynaklarda yukarıdaki hikâyede sözü geçen asıl şahsiyetin Muhammed b. Zekeriya Razi olduğu kaydedilmiştir. Bkz. Meahiz-i Kasas ve Temsilatı Mesnevi, Bediuzzaman Feruzanfer, s. 66.

demektir. Kuş ancak kendi cinsinden olan kuşlarla uçar. Kendi cinsinden olmayanla sohbet, adeta mezara girmedir²⁷.

İmam Bakır (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Babam [İmam Seccad (a.s)] bana şöyle buyurdu: Oğlum, sakın beş kişiyle arkadaşlık etme, sohbe dalma ve onlarla yola çıkma!

“Onlar kimdir, babacığım?” diye sordum. Buyurdu: “Yalancıyla dost olma; çünkü yalancı serap gibidir; uzağı yakın ve yakını ise uzak gösterir sana. Fâsıkla arkadaş olma; çünkü o, bir öğün yemeye veya ondan daha aza seni satar. Cimri insanla dost olmaktan kaçın; zira o, kendisine en çok muhtaç olduğun zaman seni yalnız bırakır. Ahmakla dost olma; çünkü o sana fayda vermek isterken zarar verir. Sıla-i rahmi kesenle arkadaş olmaktan sakın; zira onun Allah’ın kitabında lanetlenmiş olduğunu gördüm...”²⁸

*Zahmete düşmekten korkuyorsan ehil olmayanlarla sohbeti kesmelisin
Alçak insanların tuzağından kurtulmak için inzivaya çekildi Anka kuşu*²⁹

Ailevi Muaşeretler

Her birimiz bir anne-babadan dünyaya gelmişiz ve bir ailenin üyesiyiz. Belki de erkek veya kız kardeşimiz, amcamız, dayımız, teyzemiz, büyükbaba ve büyük annemiz vardır. Evlendikten sonra eşimizin ailesinin de üyesi sayılırız. Tüm bunlar üzerimize özel sorumluluklar ve görevler yüklemektedir. Anne-babaya saygı, eşler arasındaki ilişkiler, çocuk eğitiminin şekli, sılayı rahim ve irili ufaklı daha birçok mesele bu tür muaşeretin konularını teşkil etmektedir. İleride ayrıntılı şekilde İslamî yaşam tarzında aile ilişkileri konusunu açıklayacağız.

Bu bölümün devamında ayetler ve rivayetler ışığında İslamî yaşam tarzının sosyal ilişkiler alanındaki genel kriterlerine özet şekilde değineceğiz:

²⁷ Mesneviyi Manevi, Defteri Dovvom, 2097. beyit ve sonrası.

²⁸ el-Kâfi, c. 2, Kitabu'l-İşre, babu men tekrehu mucalesetehu ve murafeketeh, h. 7, ayrıca bkz. Aynı Bab, h. 1.

²⁹ Divanı Eş'ar, Hakim Senayi Gaznevi, s. 62.

Muaşeretin Genel Kriterleri

Kendin için beğendiğini başkaları için de beğen

Bedevi bir Arap Peygamberin (s.a.a) huzuruna varıp şöyle arz etti: “Ey Allah’ın Resulü! Bana öyle bir şey öğret ki onu yaptığımda cennete gireyim.” Şu gerçek herkesin malumudur ki Peygamber (s.a.a), muhatabın durumunu da dikkate almalı ve her gün o hazretin huzuruna varıp feyiz alma şerefinden mahrum olan kimselere birçok ahlaki değerlere temel teşkil edecek nitelikte bir amel pratiğini sunmalıdır. Yani öyle bir ölçü vermelidir ki muhatap onu hayatının her alanında kullanarak cennetliklerden olabilmelidir. Hz. Resulullah (s.a.a) cevabında şöyle buyurdu:

مَا أَحَبَّبْتُ أَنْ يَأْتِيَهُ النَّاسُ إِلَيْكَ فَأَتِيَهُ الْيَهُمَ وَمَا كَرِهْتُ أَنْ يَأْتِيَهُ النَّاسُ إِلَيْكَ فَلَا تَأْتِيَهُ الْيَهُمَ

“Halktan sana ulaşmasını istediğin şeyi onlara ulaştır ve insanlardan sana ulaşmasını istemediğin şeyi de onlara ulaştırma³⁰.”

Ey oğlum! Nefsini kendinle başkaları arasında tartı haline getir, kendin için sevdiğin şeyleri başkası için de sev, kendin için hoşlanmadığın şeyleri başkaları için de hoşlanma. Zulme uğramayı sevmediğin gibi, kimseye de zulmetme. Sana nasıl iyi davranmalarını istersen, sen de öyle iyi davran. Başkalarında çirkin gördüğün şeyi, kendin için de çirkin gör; onlar yaptıklarıyla seni hoşnut ettikleri gibi, sen de onları razı et. Bildiğin az bile olsa, bilmediğini söyleme. Sana söylenmesinden hoşlanmadığın şeyi de başkalarına söyleme³¹.

Bu kanun gerçek manada sosyal ahlak ve başkalarıyla muaşeret şekli konusunda genel bir ölçüdür. Birçok ahlaki mektep bu kanunu kabul etmiş ve kendi ahlak sisteminde ondan faydalanmıştır³². Toplumsal davranışlarımızın doğru olup olmadığının teşhisi için en üstün ve kâmil ölçü budur. Bu ölçü tüm sosyal davranışlarda kullanılabilir; eş, çocuk, anne-

³⁰ Vesailu’s-Şia, c. 11, s. 227.

³¹ Nehc’ül Belaga, 31. Mektup, s. 301.

³² Hazcılığı esas alan mektebe göre bu kuralın hiçbir önemi yoktur. Zira bu ekole göre lezzet kişiseldir. Yani ancak bizim şahsımız için lezzete vesile olan bir iş iyi, bizi şahsi lezzete ulaştırmayan ve hatta bazen acı çekmemize yol açan iş ise kötüdür. (Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Nakd ve Berresiyyi Mekatibi Ahlaki, Muhammed Taki Misbah, Tahkik ve Nigarişi Ahmet Hüseyin Şerifi, Faslı Mektebi Lezzet Gerai).

baba, akrabalar, komşular, hemşeriler ve genel olarak tüm insanlarla olan ilişkilerde bu ölçüden faydalanılabilir³³.

Neden başkaları karşısında bu ölçüyü kullanmalıyız? Neden kendimizi onların yerine koymalı, kendimiz için beğenmediğimiz şeyi onlar için de beğenmemeliyiz ve kendi hoşumuza giden şeyi onlar için de hoş görmeliyiz? Bu gerçekte insana özel bir bakış felsefesi temeli üzerine kurulu bir ölçüdür. İlahi peygamberlerin öğretileri ve semavi kitapların açık ifadelerine göre bütün insanlar Âdem ve Havva adında bir anne ve babanın çocuklarıdır. Bu esasa göre tüm insanlar insaniyette, insani yücelik ve şerefte ortaklardır. Tüm insanların karşılıklı insani beklentiler içinde oldukları konusunda hiçbir şüphe bulunmamaktadır. Yani şöyle bir beklentide bulunamayız: Başkaları bize saygılı davranacak, saygınlığımızı gözetecek, emanetlerimizi bize iade edecek, hakkımızda kötü söz konuşmayacak ve özel hayatımıza karışmayacak ama bizim onlara karşı bu davranışları riayet etme gibi bir sorumluluğumuz bulunmayacak.

Başkalarının bizden beklentilerini en iyi şekilde derk etmenin yolu, kendimizi onların yerinde tasavvur etmektir; eğer biz onların yerinde olsaydık karşımızdakinden nasıl bir davranış beklerdik? Bu yolla başkalarının bizden beklentilerinin ne olduğu anlaşılabilir³⁴.

Sadi Şirazi, Külliyyati Sadi kitabının öğütler bölümünde bu hakikati şiir kalıbına dökmüş, şöyle demiştir:

*Ben yaşlı bir bilginden duydum
Sen de benden duy şu nasihati
Beğenmiyorsan bir şeyi nefsin
Beğenme onu başkasının nefsin*

Başkalarına yumuşak davranmak

İslam dininin sosyal ilişkilerde ve başkaları ile muâşerette önemle üzerinde durduğu genel ilkelerden biri yumuşaklık ilkesidir. Yumuşaklık fitri konulardan ve ilahi fitratın gerektirdiği davranışlardandır. Her insan fitratı itibarı ile yumuşaklık ve şefkate ilgi duymaktadır. Bu yüzden

³³ Pendi Cavid, Muhammed Taki Misbah Yazdi, Nigariş-i Ali Ziyne, c. 1, s. 210.

³⁴ A.g.e, s. 210-211.

Allah'ın kullarına düşmanlık besleyen bir kalp, ancak dünyevi lekeler, bencillikler ve kendini beğenmişliklerin etkisiyle fıtrattan uzaklaşmış bir kalptir. Allah sevgisinin gereği Allah'ın yarattıklarını da sevmektir. Allah'ın yarattıklarını sevmekse onlara yumuşak davranmayı gerekli kılar³⁵. Bu gerçeği göz ardı etsek dahi yumuşaklık ve insanlarla geçinmek, sosyal yaşamın en önemli esaslarından biridir. Şu bir gerçektir ki insanların hepsi aynı değildir. Tutumlar, psikolojiler ve özellikler birbirinden farklı çeşitliliğe sahiptir. Mümkün olduğu ölçüde başkalarıyla yumuşak ve uyumlu bir şekilde geçinmek gerekir. Tüm insanlardan dini ve ahlaki ölçüler esasına göre bir davranış beklemek yersiz bir beklentidir. Böyle bir beklenti hem beklenti sahibini, hem de başkalarını zahmete düşürür. Bunun yanı sıra insanlara her türlü esneklikten uzak sert bir şekilde davranmak belli bir grup insanın sapmasına bile neden olabilir. Bu yüzden İslamî öğretiler insanlara karşı yumuşak davranılmasını sıkça vurgulamış, hatta sapkın zalimleri bile doğru yola çağırırken bu yöntemin uygulanmasını istemiştir.

Yüce Allah, Musa ile Harun'u Firavun gibi azgın bir zalimin yanına gönderdiğinde onunla yumuşak şekilde konuşmalarını emretmiştir. Zira ancak yumuşak davranış sayesinde en azgın ve en sapkın kimşelerin dahi hakka dönüş yapmaları ümidi söz konusu olabilir. Ayette şöyle buyurmuştur:

﴿ اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لِّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ ﴾

“Firavun’a gidin; o gerçekten azdı. Ona yumuşak söz söyleyin; belki öğüt alır veya korkar.”³⁶

Yüce İslam Peygamberi (s.a.a), bir hadisinde tüm insanlara hitaben dünya ve ahiretin en iyi insanı olmak istiyorlarsa şu özellikleri taşımaları gerektiğini beyan etmiştir:

الْعَفْوُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ وَ تَصِلُ مَنْ قَطَعَكَ وَ الْإِحْسَانُ إِلَىٰ مَنْ أَسَاءَ إِلَيْكَ وَ إِعْطَاءُ مَنْ حَزَمَكَ

³⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Şerh-i Hadisi Cunudi Akl ve Cehl, İmam Humeyni, s. 319-320.

³⁶ Taha 43-44.

“Sana zulmedeni affetmen, senden akrabalık bağıını koparanla ilişki kurman, sana kötülük edene iyilikte bulunman ve seni mahrum bırakandan bağışını esirgememendir³⁷.”

Emirü'l-Müminin İmam Ali (a.s), oğlu Muhammed b. Hanefiye'ye şu tavsiyede bulunmuştur:

وَاعْلَمْ أَنَّ رَأْسَ الْعُقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَدَارَاةُ النَّاسِ ... فَإِنِّي وَجَدْتُ جَمِيعَ مَا يَتَعَايَشُ بِهِ النَّاسُ وَبِهِ يَتَعَاشَرُونَ مِلَّةً مَكِّيَالٍ ثُلَاثًا اسْتِحْسَانٌ وَ ثُلَاثُهُ تَعَاوُلٌ

“Şunu bil ki aklın başı, Allah'a imandan sonra halkla iyi geçinmektir... Ben insanların birlikte yaşarken ve birbirleriyle olan ilişkilerinde kullandıkları şeyi bir tabak gibi önümde buldum ve şunu gördüm: Onların üçte ikisi [insanların yaptıklarını] iyi saymak, üçte biri ise görmezlikten gelmektir³⁸.”

İmam Sadık (a.s) toplumsal ilişkilerdeki hedeflere ulaşmanın sonuçlarından biri olarak yumuşak davranışı saymıştır:

مَنْ كَانَ رَفِيقًا فِي أَمْرِهِ نَالَ مَا يُرِيدُ مِنَ النَّاسِ

“İşinde yumuşak olan kimse insanlardan istediği şeye ulaşır³⁹.”

İnsanlarla iyi geçinmek ve onlara yumuşak davranmanın onların sevgisini cezbedeceği açık bir gerçektir. Bu yüzden halk böyle kimsele-
rin yanında yer alır.

İmam Humeyni, insanları hidayet etmede yumuşak davranmanın rolünü şu sözleriyle beyan etmiştir:

“Emr-i maruf ve nehy-i münker babında önemli nüktelerden biri yumuşak davranmak ve geçimli olmaktır. Günah işleyen ve vacibi terk etmiş birisi şiddet kullanılarak söz konusu günahı vazgeçirilmeye zorlanması durumunda daha büyük bir günaha yönelebilir ve inkâra kadar gidebilir. İnsanoğlu emir ve nehiyden hoşlanmaz; bilakis emir ve nehiy ondaki öfke ve asabiyet duygusunu tahrir eder. Dolayısıyla marufu emreden ve münkerden nehyeden kimse, emir ve nehiydeki acılığı beyanındaki şirinlik, yumuşak tutumu ve güzel ahlakı ile telafi etmelidir ki, sözü etkili olabilsin ve günahkârın katı kalbini yumuşatıp ram edebilsin.”⁴⁰

³⁷ el-Kâfi, c. 2, s. 107.

³⁸ el-Kâfi, c. 2, s. 120.

³⁹ el-Kâfi, c. 2, s. 120.

⁴⁰ Şerh-i Hedisi Cunudi Akl ve Cehl, İmam Humeyni, s. 217.

Zulme karşı koymak ve insanların işleriyle ilgilenmek

İslam dininin önemle tavsiye ettiği konulardan biri her Müslümanın diğer insanları düşünmesi ve onların irşadı konusunda sorumluluk duygusu taşımasıdır. Bu sadece onunla aynı inancı paylaşanlar hakkında bir tavsiye değildir. Bir Müslüman nerede zulüm ve haksızlık görürse elinden geldiği ölçüde onun karşısında durmalı, asla taviz vermemelidir. Emirül-Müminin İmam Ali'nin (a.s) ömrünün son anlarında evlatlarına olan vasiyetinde şu cümle yer almıştır: Zalimin hasmı (düşmanı) ve mazlumun yardımcısı olun. **”كونا للظالم خصماً و للمظلوم عوناً”**⁴¹

Bir Müslüman kötülükler ve haksızlıklar karşısında, hatta Müslüman olmayana yapılsa bile sessiz oturamaz. Sadi Şirazi bunu ne güzel ifade etmiş:

*Âdemoğulları bir bedenın uzuvları gibidir
Zira yaratılıştá hepsi aynı cevherin ferdidir
Zorluklar rahatsız ederse uzuvlardan birini
Acı alır diğér uzuvlardaki lezzetin yerini*

Resul-i Ekrem (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

الْخَلْقُ كُلُّهُمْ عِيَالُ اللَّهِ فَاحْبِبْ الْخَلْقَ إِلَى اللَّهِ أَحْسَنُ النَّاسِ إِلَى عِيَالِهِ

“Yaratılmışlar Allah'ın ailesidir; insanların Allah'a en sevgili olanı, O'nun ailesine karşı en sevgili olanıdır.”⁴²

Peygamberimiz (s.a.a) başka bir sözünde, dindarlıktan sonra aklın en üst derecesinin insanların sevgisini kazanmak ve [ister iyi olsun, ister kötü] herkes için hayır istemek olduğunu beyan buyurmuştur⁴³. Başka bir ifadesinde ise insanlara muhabbetli olmayı imanın yarısı olarak değerlendirmiştir⁴⁴. İmam Ali (a.s) da insanlara muhabbet göstermeyi ak-

⁴¹ Nehc'ül Belaga, 47. Mektup, s. 321.

⁴² Tarih-i Yakubi, c. 2, s. 105.

⁴³ Müstedreku'l-Vesail, c. 6, s. 67; Bihar'ul Envar, c. 71, s. 158

**رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الدِّينِ التَّوَدُّ إِلَى النَّاسِ وَاصْطِنَاعُ الْخَيْرِ إِلَى كُلِّ بَرٍّ وَ فَاجِرٍ -
رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ عَزَّوَجَلَّ التَّحُبُّ إِلَى النَّاسِ**

⁴⁴ Tarih-i Yakubi, c. 2, s. 108

التَّوَدُّ إِلَى النَّاسِ نِصْفُ الْإِيمَانِ

lın yarısı olarak ifade etmiştir⁴⁵. Tüm bunlar, İslam dininde halka hizmetin önemini göstermektedir. “İbadet halka hizmetten başka bir şey değil” sözü veya Sadi Şirazi’nin “Tarikat halka hizmetten başka bir şey değil/ Tesbih, seccade ve hırka değil”⁴⁶ sözünde biraz abartı vardır. Ama şu da bir gerçektir ki ibadet ve irfanı tamamen sosyal hayattan koparak inziyaya çekilmek olarak değerlendirenler de yanlış yola girmişlerdir. Halka hizmet etmek en faziletli ibadetlerden biridir. Hatta Allah katında bir aylık itikâftan daha değerlidir⁴⁷.

*Etrafına hayır saçan bir iyici
Dünyaperest oruçludan üstündür elbet
Müslüman oruç tutarsa muhakkak
Düşkünün kılar ekmeğine müstahak
Yoksa ne manası var orucunun senin
Kendinden saklayıp kendine vermenin*⁴⁸

Beşer sevgisi ve halkın işleriyle ilgilenmek denildiğinde genel tasavvur maddi refahla ilgili konuları algılar. Fakat dikkat edildiğinde durumun böyle olmadığı net şekilde anlaşılır: Zira ne “halkın işleri” maddiyat ve refahla sınırlıdır ne de onlara ulaştırılacak fayda ve hizmet sadece dünyevi çıkarlarla ilgili maddi hususlardır. Aksine insanlara manevi ve ruhani hizmetler sunmanın önemi daha fazla ve daha kalıcıdır. Sonuçta insanların psikolojik ve manevi yönlerini doğru şekilde hidayet etmek ve toplum sathında ilahi maarifi, tevhid inancını ve pratiğini yaygın hale getirmek için atılan adımların halka olan faydası, maddi ve dünyevi yararlardan fersahlarca daha üstündür.

Genel olarak insanların işleriyle ilgilenmenin yanı sıra Müslümanların işleriyle ilgili olma ve onları dert edinme konusu da özel olarak ele alınmış, din önderleri bu hususu ciddiyetle vurgulamışlardır. Resulullah’tan (s.a.a) nakledilen bir hadiste o hazret Müslümanların günlük işlerini

⁴⁵ Bihar’ul Envar, c. 71, s. 168

التَّوَدُّ إِلَى النَّاسِ نِصْفُ الْعَقْلِ

⁴⁶ Külliyyatı Sadi, Sadi Şirazi, Bostan, babı evvel, “der adl-u tedbir-u rey”, s. 240.

⁴⁷ Kenzul Ummal, Aladdin el-Muttaki b. Hisamuddin el-Hindi, c. 3, s. 415, h. 7211

عَوْنُ الْعَبْدِ إِخَاهُ يَوْمًا خَيْرٌ مِنْ اعْتِكَافِهِ شَهْرًا

⁴⁸ Külliyyatı Sadi, Sadi Şirazi, Bostan, 2. Bab, “der ihsan”, s. 274.

düşünmeyen ve onların sıkıntılarını kendisine dert etmeyen birinin, İslamî bir toplumun üyesi ve Müslümanların zümresinden olmayacağı buyurmuştur:

من أصبح لايهتم بامور المسلمين فليس بمسلم او ليس منهم

“Müslümanların işlerini önemsemediği halde sabahlayan biri Müslüman değildir [veya Müslümanlardan değildir].”⁴⁹

Sadi Şirazi de bu konuda şöyle demiştir:

Sen ki kendi derdindesin

Ne kardeşsin ne kendinsin⁵⁰

Kendisini kardeşi ile bir görmeyen, onun sevinç ve üzüntüsüne ortak olmayan, işlerinin çözümü için çaba sarf etmeyen ve sadece kendi sorunları ile ilgilenen bir kardeş, her ne kadar nesep yönünden kardeş de olsa gerçek manada bir yabancıdır. Sadece kendi çıkarları ve maslahatları ile ilgilenip diğer Müslümanları düşünmeyen birinin gerçekte Müslüman olmayanlardan bir farkı yoktur⁵¹.

Müslümanın ihtiyacını gidermek, Allah katında her birinde Allah yolunda bin dinarın infak edildiği yirmi hacdan daha sevgilidir⁵². Hatta

⁴⁹ el-Kâfi, c. 2, Kitabu'l-İman ve'l-Kufr, babul-ihitimam bi umuril-müslimin ven-nasihati lehum ve nefuhum, h. 1, ayrıca aynı babdaki 4 ve 5. hadislere bkz.

Burada fıkhi açıdan bir hüküm verilmediği açıktır. Yani günlük olarak Müslümanların işleriyle ilgilenmeyen kimse fıkhi açıdan Müslümanların zümresinden ve Müslüman hükümlerinden çıkmamıştır. Bu hadis bazı yazarların da ifade ettiği gibi mantık ve akla dayalı bir hükümden çıkarılan sonuçtur. Başka bir ifadeyle bu hadis şu gerçeğe binaen beyan edilmiştir: Bir grup arasında fiziki olarak bulunmak insanın o gruptan sayılması için yeterli değildir. Aksine bir grubun üyesi olmak fiziki anlamda onların arasında bulunmanın ötesinde manevi ve ruhsal birlikteliği de gerektirir. Yani birey, üyesi olduğu grubun hizmetinde olmalı, grubun mahrumiyetini kendi mahrumiyeti saymalı ve onların sıkıntılarını kendi sıkıntısı olarak telakki etmelidir. (Bkz. Bu'du İçtimaiyi İslam, Muhammed İsfendiyari, s. 97).

⁵⁰ Külliyyetü Sadi, Sadi Şirazi, Gülistan, 2. Bab, der ahlakı dervişan.

⁵¹ Bu'du İçtimaiyi İslam, s. 98-99.

⁵² el-Kâfi, c. 2, Kitabu'l-İman ve'l-Kufr, Babu Kadau Haceti'l-Mumin, h. 4 – İmam Sadık (a.s) şöyle buyurdu:

لَقَضَاءُ حَاجَةِ امْرِئٍ مُّؤْمِنٍ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ عَشْرِينَ حَجَّةً كُلُّ حَجَّةٍ يُتَّقِفُ فِيهَا صَاحِبُهَا مِائَةَ أَلْفٍ

Allah katında amellerin en sevgili olanıdır⁵³. Rivayet kitaplarında bu hususta birçok hadis gelmiştir. Bu işin önemine binaen bazı hadis kitaplarında “Müminin İhtiyacını Giderme Babı” isminde bölümler açılmıştır. Bir müminin muhtaç duruma düştüğünü bildikleri anda imkân dâhilinde onun ihtiyacını gidermek için öncü olmaları ve ihtiyacını dile getirmesine fırsat vermemeleri, tüm Müslümanlar için ahlaki görevlerden biri sayılmıştır⁵⁴.

Hatta eğer birisi mümin kardeşinin ihtiyacını giderme imkânına sahip değil fakat sahip olduğu itibarı bu yolda kullanabilme durumu varsa bunu yapmakla görevlidir. Yani bildiği ve yapabildiği her yoldan Müslüman kardeşinin ihtiyacını gidermek için çalışmalıdır. Her ne kadar bir sonuç alamasa bile görevini yapmalıdır⁵⁵. İmam Rıza (a.s) bu hususta şöyle buyurmuştur:

إِنَّ لِلَّهِ عِبَادًا فِي الْأَرْضِ يَسْعَوْنَ فِي حَوَائِجِ النَّاسِ؛ هُمْ الْأَمْنُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ
أَدْخَلَ عَلَى مُؤْمِنٍ سُرُورًا فَرَّخَ اللَّهُ قَلْبَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

Merhum Kuleyni bu babda konuyla alakalı on dört rivayet zikretmiştir. Merhum Şeyh Hür Amili, Vesailu's-Şia kitabının 16. cildinde (s. 363-365) “Müminin ihtiyacını gidermenin diğer sevaplara, hatta köle azat etmeğe, sünnet tavaf ve hac yapmaya önceliği” başlığında bir bab açmış (26. Bab), bu konuyla ilgili yedi hadis nakletmiştir. Ayrıca “Müminin ihtiyacını gidermenin, köle azat etme, hac, umre, itikâf ve tavaf gibi [sünnet] amellere tercihin müstehab oluşu” başlığı altında açtığı babda (27. Bab) bu konuda üç hadis zikretmiştir.

⁵³ Tarih-i Yakubi, c. 2, s. 105

عن النبي (ص): قَالَ: فَأَيُّ الْأَعْمَالِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ؟ قَالَ: إِدْخَالُ سُرُورٍ عَلَى مُسْلِمٍ،
أَطْعَامُ جُوعَتِهِ وَكَسَاءُ عَوْرَتِهِ وَقَضَاءُ دَيْنِهِ

⁵⁴ Bihar'ul Envar, c. 71, s. 312

إِذَا عَلِمَ الرَّجُلُ أَنَّ أَخَاهُ الْمُؤْمِنَ مُحْتَاجٌ فَلَمْ يُعْطِهِ شَيْئًا حَتَّى سَأَلَهُ ثُمَّ أَعْطَاهُ لَمْ
يُؤْجَرْ عَلَيْهِ

İmam Ali (a.s) bu hususta şöyle buyurmuştur: Cömertlik, istenmeden vermektir, istenildikten sonra vermek utanmak ve kınanmaktan kaçınmaktır. Nehc'ül Belâga, 53. Hikmetli Söz, s. 369).

⁵⁵ Merhum Şeyh Hur Amili, Vesailu's-Şia kitabında (c. 16, s. 365-368), Kitabu Emri Maruf bölümünde “Müminin ihtiyacını gidermede çaba göstermek; yerine getirilsin veya getirilmesin” manasına gelen “Babu's-Say fi Kadai Haceti'l-Mumin Kudiyet el lem tukda” başlığında bir bab açmış ve konuyla ilgili on bir hadis nakletmiştir.

“Allah’ın yeryüzünde birtakım kulları vardır ki onlar, insanların ihtiyaçlarını yerine getirmek için çaba sarf ederler. Onlar kıyamet gününde güvendedirler. Kim bir mümini sevindirirse Allah kıyamet günü onun kalbini ferahlatır.”⁵⁶

İnsanların arasını düzeltmek için çaba sarf etmek

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Allah’tan korkun ve aranızdaki ilişkileri düzeltin. Mümin iseniz, Allah’a ve Resulü’ne itaat edin”⁵⁷.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“Muhakkak müminler, ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah’tan korkun ki, size rahmet edilsin”⁵⁸.

En üstün ve istenir toplumsal ahlaki kurallardan biri “insanların arasını düzeltmektir.” İçtimai hayatta her an bireylerin arasına birtakım gerginlik ve rahatsızlıkların girmesi mümkündür. Bazen iki kardeş bazı konular yüzünden ihtilafa düşebilir veya birtakım nedenlerle komşular ve dostlar arasındaki ilişkilerde soğuma ve bozulma görülebilir. Burada diğerlerinin ahlaki görevi, onları barıştırmak suretiyle küçük bir ihtilafın köklü ve derin ihtilaflara dönüşmesine izin vermemeleridir. İslam dinine göre “insanların arasını düzeltmek”; namaz, oruç ve sadakadan daha faziletli sayılmıştır. Emirü’l-Müminin İmam Ali (a.s), İmam Hasan ile İmam Hüseyin’e (a.s), diğer evlatlarına ve tüm takipçilerine şu vasiyette bulunmuştur:

اوصيكمما و جميع وُلدى و اهلى و مَن بَلَغَهُ كتابى بتقوى الله و نَظْمِ أَمْرِكُمْ وَ
صَلاَحِ ذَاتِ بَيْنِكُمْ، فَإِنِّى سَمِعْتُ جَدَّكُمَا صَلى الله عليه و آله يقول: صَلاَحُ ذَاتِ
الْبَيْنِ أَفْضَلُ مِنْ عَامَةِ الصَّلَاةِ وَ الصَّيَامِ

“Siz ikinize, bütün evlatlarıma, aileme ve bu vasiyetin ulaştığı kimselere Allah’tan korkmayı, işlerinizde intizamlı olmayı, birbirinize iyilikle davranmayı,

⁵⁶ el-Kâfi, c. 2, Kitabu’l-İman ve’l-Kufr, babu’s-say fi haceti’l-mumin, h. 2, Merhum Kuleyni bu konuda on bir rivayet zikretmiştir.

⁵⁷ Enfal, 1.

⁵⁸ Hucurat, 10.

insanlarla barışık yaşamayı vasiyet ederim. Ben, dedeniz Resulullah'tan (s.a.a) şöyle duydum: "Birbiriyle barışık yaşamak bir yıllık namaz ve oruçtan daha faziletlidir."⁵⁹

İmam Cafer Sadık (a.s) insanların arasını uzlaştırmanın Yüce Allah'ın sevdiği bir tür sadaka olduğunu şu şekilde beyan etmiştir:

صَدَقَةُ يُحِبُّهَا اللَّهُ إِصْلَاحُ بَيْنِ النَّاسِ إِذَا تَفَاسَدُوا وَ تَقَارُبُ بَيْنِهِمْ إِذَا تَبَاعَدُوا

"İnsanların arası bozulduğunda düzeltmek ve araları açıldığında onları birbirine yaklaştırmak, Allah'ın sevdiği bir sadakadır."⁶⁰

Emri maruf ve nehyi münker (iyiliği emredip kötülükten sakındırmak)

İslam'da sosyal ahlakın en üstün yansımalarından ve İslamî yaşam tarzının en önemli ayrıcalıklarından biri, "emri maruf/iyiliği emretmek" ve "nehyi münkerdir/kötülükten sakındırmaktır."⁶¹ "Kendin için beğendiğini başkaları için de beğen" ilkesinin bir gereği olarak insan, marufa/iyiliğe amel etme konusunda sadece kendisini düşünmemeli, bencil davranmamalıdır; iyilikleri ve faziletleri sadece kendisi için istememeli, kötülüklerden kaçınmayı kendisine has kılmamalıdır. Aksine iyilikleri dünya sathında yaymak ve kötülükleri gördüğü her yerden kaldırmak için çaba sarf etmelidir. Bu fariza dikkate alındığında hiçbir Müslümanın sadece kendi hayrını düşünmemesi gerekir. Müslümanın başkalarını da hayra davet etmesi ve onları kötülük karşısında uyarması vaciptir:

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

⁵⁹ Nehc'ül Belaga, 47. Mektup, s. 321.

⁶⁰ el-Kâfi, c. 2, s. 209.

⁶¹ Son yıllarda emri maruf ve nehyi münker konusunda müteaddit ve çeşitli kitaplar kaleme alındı. Herkes ilmi sermayesi ve istidadı ölçüsünde bu konuda bir şeyler söylemeye çalışmıştır. Bu alanda faydalı olabilecek şu eserlere müracaat edebilirsiniz: Deh Gofar, Murtaza Mutahhari, s. 66-94; Bu'du İçtimaiyi İslam, Muhammed İsfendiyari ve Seyyid Hasan İslamî'nin Danişnameyi İmam Ali kitabının 6. cildinde yer alan "Emri Maruf ve Nehyi Münker" başlıklı kısmen uzun makalesi.

“Mümin erkekler ve mümin kadınlar, birbirlerinin velileridirler (dost ve koruyucularıdır); iyiliğe emreder ve kötülükten sakındırırlar; namazı dosdoğru kılarlar; zekâtı verirler; Allah’a ve Resulü’ne de itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Allah üstündür ve hikmet sahibidir.”⁶²

Bu ayeti dikkate aldığımızda şunu söyleyebiliriz: Gerçek bir iman, diğer müminlerle dostluk ilişkisi kurmayı ve onların akıbetini düşünmeyi gerektirir. Müminler arasındaki bu dostluk bağı, onların birbirlerini iyiliklere yönlendirmelerini ve kötülükler konusunda eleştirmelerini gerektirir. İyiliğe yönlendirme ve kötülüğü eleştirme ise namazın ikame edilmesini, maneviyatın yaygınlaştırılmasını, Allah ve Resulünün emirlerine uyulmasını, zayıf ve düşkünlerin elinden tutulmasını (zekâtı) gerektirir. Tüm bunların neticesi ise Yüce Allah’ın sonsuz rahmetinin inmesidir.⁶³

Birçok ayet ve rivayette farklı yönleriyle bu sosyal, dini ve siyasi sorumluluğa dikkat çekilmiş ve onun çeşitli boyutları hatırlatılmıştır. İslam ümmetinin diğer ümmetlere olan üstünlüğü bu farizaya bağlı oluşu gerekçesine dayandırılmıştır:

كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

“Sizler, insanlar için (ortaya) çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten alıkoyar ve Allah’a iman edersiniz.”⁶⁴

Bir kişinin diğerlerinden üstün oluşunun nişanelerinden birisi de bu konudaki duyarlılığıdır. Emri maruf ve nehyi münkerde bulunan kim-seler, Allah katında bu farizayı yerine getirmeyenlerden daha üstün ve daha azizdirler. Peygamberimiz (s.a.a) konuşma yaptığı sırada birisi onu şu soruyu sordu: Ey Allah’ın Resulü! İnsanların en üstünü kimdir? Hazret şu cevabı verdi:

“Herkesten daha fazla emri maruf ve nehyi münkerde bulunan, herkesten daha çok Allah’tan sakınan ve herkesten daha çok Allah’tan razı olan kimse [insanların en üstünüdür]”⁶⁵.

⁶² Tevbe ,71.

⁶³ Deh Gofar, Murtaza Mutahhari, s. 76-77.

⁶⁴ Ali İmran ,110.

⁶⁵ Mecmeu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an, Fazl b. Hasan Tabersi, Tahkiki Haşim Resuli Mehellati, c. 1-2, s. 614

أَمْرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَاءُهُم عَنِ الْمُنْكَرِ وَاتِقَاهُم لِلَّهِ وَارِضَاهُمْ

Ali b. Ebu Talib (a.s), emri maruf ve nehyi münker farızasının diğer dini emirler arasındaki özel konumunu şu şekilde beyan etmiştir:

و النهى عن المنكر إلا كَنَفَّةٍ فى بحرٍ لُجِّيٍّ ... و أَفْضَلُ من ذلك كلمةٌ عدل عند
امام جائر

“Bütün iyi ameller ve Allah yolunda cihad, marufu emredip münkerden alıkoymak karşısında, engin denizdeki bir damla gibidir... Bunların hepsinden daha üstünü, zalim bir önderin karşısında hak bir söz söylemektir.” ⁶⁶

Emri maruf ve nehyi münker konusundaki hadisler insanı doyuracak ve harekete geçirecek kadar fazla olup bu farızayı terk etmesi için insana hiçbir özür ve bahane yolu bırakmamaktadır. Rahmet Peygamberi Efendimiz (s.a.a) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurdu: “Allah, dini olmayan zayıf mümine öfkeli.” Hazrete; “dini olmayan zayıf mümin kimdir?” diye sorulunca şu cevabı verdi: “Münkerden/kötülükten alıkoymayan kimsedir.” ⁶⁷

Emri maruf ve nehyi münker, diğer dini ve ahlaki hükümlerin aksine umumi vazifelerdendir. Bu iki ahlaki vazife çeşitli yönlerden umumiyete sahiptir ⁶⁸. Şöyle ki:

Birincisi: Bu hüküm kadınıyla erkeğiyle, küçüğüyle büyüğüyle tüm Müslümanları kapsamaktadır. Yani bu vazife, özel bir kişi veya grubun değil, toplumdaki tüm bireylerin uhdesinde olan bir görevdir. Gerçekte herkesi kuşatan bir tür umumi ve dini nezarettir.

İkincisi: Bu hüküm tüm zamanlarda uygulanabilir niteliktedir. Emri maruf ve nehyi münkerin çeşitli merhale ve aşamaları dikkate alındığında bu gerçek net olarak anlaşılır. Emri marufun kalbi, lisanî ve ameli olmak üzere üç aşaması vardır. Hiçbir zamanda hiçbir güç insanın kalben iyiliği sevmesi ve kötülükten nefret etmesini engelleyemez. Bunun yanı sıra Şeyh Tusi ve Sahib-i Cevahir ⁶⁹ gibi bazı büyük fakihler ameli mana-

⁶⁶ Nehc’ül Belaga, 374. Hikmetli Söz, s. 429.

⁶⁷ Vesailu’s-Şia, c. 16, s. 122.

⁶⁸ Bkz. Bu’du İctimaiyi İslam, Muhammed İsfendiyari, s. 76, “Emri maruf ve nehyi münker”, Seyyid Hasan İslamî, Danişnameyi İmam Ali, c. 6, s. 267.

⁶⁹ “Şeyhu’t-Taife” unvanı ile maruf Şey Tusi, *en-Nihaye* kitabında (s. 299-300), emri maruf ve nehyi münkerin aşamaları hakkında şöyle demiştir: “Emri maruf elle ve dille yapılır.

daki emri maruf ve nehyi münkerin, kişinin şahsen kendisinin faziletleri uygulaması ve rezillikleri terk etmesi anlamına geldiğini açıkça ifade etmişlerdir. Bu manada bir emri maruf ve nehyi münkerin de hiçbir güç tarafından engellenemeyeceği açıktır⁷⁰.

Üçüncüsü: Bütün fertler üzerinde uygulanabilir niteliktedir. Yani emri maruf ve nehyi münker sadece özel bir fert veya efrada yönelik değil, aksine toplumun tüm fertlerini eşit şekilde kuşatıcı özelliğe sahiptir. Hatta hâkimler ve iktidar sahiplerini de kapsar. Bu farizaya istinaden toplumun en zayıf ve miskin bireyleri, en büyük ve güçlü kimselerin yakasından tutabilir, onların hata ve yanlışlarını hatırlatıp iyiliği emrederek kötülükten sakındırabilirler.

Dördüncüsü: Şer'i, içtimai, siyasi, ahlaki ve kültürel bütün konuları kapsar; bireysel ve fer'i konulardan sosyal ve külli meselelere kadar tüm konuları içerir.

Elbette konuyla ilgili kitaplarda detaylı bir şekilde emri maruf ve nehyi münker meselesi işlenmiş; çeşitli aşamaları, hükümleri, hudut ve sınırları beyan edilmiş, marufun ne şekilde emredileceği ve münkerden ne şekilde alıkonulacağına dair uygulama yolları açıklanmıştır⁷¹ ki onları burada nakletmekten imtina ediyoruz. Burada sadece şunu anlatmaya çalıştık: Emri maruf ve nehyi münker, İslamî yaşam tarzının en belirgin karakteristik özelliklerindendir. İslam ve din önderleri tüm çalışmalarını bu İslamî davranışın uygulamaya konulması ve kökleştirilmesi için sarf etmişlerdir. İmam Hüseyin (a.s) bu iki farizayla amel edilmesi için tüm yarenleriyle birlikte kendi aziz canını feda etmiştir.

Elle yapılmasından maksadımız, kişinin marufu yapmak ve münkerden kaçınmak suretiyle insanlara örnek olmasıdır." Sahibi Cevahir de bu ifadeleri naklettikten sonra şöyle buyurmuştur: Evet, emri maruf ve nehyi münkerin özellikle din öncüleri için en üstün, sağlam ve etkili misdaklarından biri maruf elbisesini giyip vacip ve sünnet amelleri yerine getirmek, münker elbisesini de çıkarıp haram ve mekruhları terk etmek, böylece kendisini ahlaki erdemlerle donatıp kötü huylardan arındırmasıdır.

⁷⁰ Deh Gofar, Murtaza Mutahhari, s. 92.

⁷¹ Bkz. Cevahiru'l-Kelam fi Şerh-i Şeray'il-İslam, Muhammed Hasan Necfi, c. 21, s. 366-383, Bozorgterin Fariza, Muhammed Taki Misbah Yezdi, Tahkik ve Nigariş-i Kasım Şebanniya, Kum, Müesseseyi İmam Humeyni, 1389.

Özet

1- Bazı maneviyat düşünlerindeki anti sosyal yönelime rağmen, şu bir gerçektir ki insan tabiatı itibarıyla medenidir ve başkaları ile muaşerette bulunmaktan birçok faydalar elde eder: Hayatta kalmak ve yaşantıyı sürdürmek toplumsal yaşama bağlıdır. İnsanın kendisi ve diğerleri hakkında gerçekçi bir tasvir ve tasavvur elde etmesi; adalet, insaf, ihsan, fedakârlık, infak, sadaka, tevazu, emanet, sadakat, açık sözlü olma, iffet gibi ahlaki faziletleri kazanmak; zulüm, haksızlık, bencillik, tekebbür, hıyanet, yalan, hayâsızlık, rüşvet, lakaytlık, gıybet, haset, riya, gösteriş gibi rezil sıfatlardan da uzaklaşmak ancak toplumsal bir yaşantının sayesinde gerçekleşebilir.

2- Başkalarıyla muaşerette bulunmanın değeri araçsaldır; yani eğer nefsin tekâmül ve terbiyesinin hizmetinde ve yüce insani hedefler istikametinde olursa değerlidir. Bu yüzden Kur'an ve rivayetler din düşmanları, münafıklar, dalkavuklar, yalancılar, fasıklar, cimriler ve ahmak insanlarla muaşerette bulunmaktan sakındırmıştır.

3- Genel olarak muaşeret türlerini beş bölüme ayırabiliriz: 1- İnsani muaşeretler; yani diğerleriyle bir türdeş olarak gerçekleştirdiğimiz ilişkiler. 2- Dini muaşeretler; yani dindashlarımızla olan ilişkilerimiz. 3- İçtimai muaşeretler; komşu ve hemşerilerle olan ilişkilerimiz. 4- Arkadaşlık muaşeretleri; arkadaş olarak seçtiğimiz kişilerle olan ilişkilerimiz. 5- Ailevi muaşeretler; diğer aile üyeleri (baba, anne, kardeş, kızkardeş vs.) ile olan ilişkilerimiz.

4- İslam dini komşularla muaşerette onlara değer verilmesi ve iyilik edilmesini özellikle vurgulamıştır. Kur'an-ı Kerim komşuya iyilikte bulunmayı ameli tevhidin mısaklarından saymıştır. İslamî metinlerde de komşuya değer verip iyilikte bulunmanın zaruretiyle ilişkin yüzlerce rivayet gelmiştir.

5- Dini öğretiler esasına göre diğer insanlarla muaşerette bulunmanın genel ölçüsü, "kendimiz için sevdiğimiz şeyi başkaları için de sevmek ve kendimize reva görmediğimiz şeyi başkaları için de reva görmemektir." Bu tavsiyeyi kendi davranışlarımızın doğru olup olmadığının teşhisinde ve muaşeret türlerinin beşinde de en güzel ölçü olarak kullanabiliriz.

6- Başkalarıyla geçinmek ilahi fitratın bir gereğidir. Allah'ı sevmenin gereği, O'nun kullarını sevmektir; Allah'ın kullarını sevmenin gereği ise onlara yumuşak davranmaktır. Bununla birlikte insanlara yumuşak davranmak, sosyal hayatın en önemli esaslarındandır. İnsanların tutumları, psikolojileri

ve özellikleri birbirinden farklı çeşitliliğe sahip olduğundan herkesten bizim isteğimize uygun bir davranış sergilemesini beklemek doğru değildir. Bu yüzden insanlarla ihtilaf anında yapılacak en güzel şey iyi geçinmektir. Elbette şunu unutmamak gerekir ki insanlarla yumuşak şekilde geçinmek sapkınlıklar ve yanlışlara pirim vermek şeklinde anlaşılmamalıdır.

7- İnsanların işleriyle ilgilenmek, İslam dininin vurguladığı en önemli sosyal adap kurallarındandır. Konunun önemi bazılarını, “tarikatın halka hizmetten başka bir şey olmadığı” vehmine düşürmüştür. Bazıları ise halka hizmetin sadece maddi konular ve fiziki refahla sınırlı olduğunu düşünmüşlerdir. Oysaki durum böyle değildir. Aksine insanların psikolojik ve manevi yönlerini doğru şekilde hidayet etmek ve toplum sathında ilahi maarifi, tevhid inancını ve pratiğini yaygın hale getirmek için atılan adımların halka olan faydası, onların maddi ve dünyevi yararlarından çok daha üstündür.

8- İslam’da dini muâşeret edebi o kadar önemlidir ki şöyle denilmiştir: “Müslümanların işlerini önemsemeden sabahlayan kimse Müslüman değildir.” Kendi dindaşlarının ihtiyaçlarını gidermek için çaba sarf eden kimseye birçok uhrevi mükâfatlar vaad edilmiştir.

9- Sosyal hayatta her an bireyler arasında birtakım gerginliklerin çıkması mümkündür. Bu tür şartlarda İslamî ve insani edep, diğer bireylerin onları barıştırmak için harekete geçmelerini gerektirir. Bu İslam dininin istediği şeylerdendir. Bu tutum sosyal hayatın esenlik içinde olmasına destek sağlamakla birlikte karşılığındaki uhrevi sevap namaz, oruç ve sadakanın sevabından daha fazla sayılmıştır.

10- Emri maruf ve nehyi münker, İslamî yaşam tarzının en önemli özelliklerindendir. Bu meseleye önem vermek, insanın iyilik ve faziletleri sadece kendisi için istemediğini, kötülüklerden kaçınmayı da sadece kendisine özgü kılmadığını gösterir. İslam dini, emri maruf ve nehyi münkeri, müminler arasındaki muhabbetin ve onların birbirlerinin akıbetine dair endişelerinin bir gereği olarak görmektedir.

11- Emri maruf ve nehyi münker (iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak), umumi vazifelerdendir: Birincisi; bu hüküm kadınıyla erkeğiyle, küçüğüyle büyüğüyle tüm Müslümanları kapsamaktadır. İkincisi; tüm zamanlarda uygulanabilir niteliktedir. Üçüncüsü; toplumun tüm fertleri üzerinde uygulanabilir niteliktedir. Dördüncüsü; bireysel ve toplumsal olan tüm hükümler ve konular için geçerlidir.

Sorular

- ❶ Diğer insanlarla muaşeretin ve toplumsal yaşantının a - laki faydalarını açıklayın.
- ❷ Şu cümleyi açıklayın: “Muaşeret haddizatında bir değer değildir; onun değeri nihai hedefine bağlıdır.”
- ❸ Aşağıdaki ayette “tevhidle komşuya iyilikte bulunma” ar - sında nasıl bir ilişki kurulduğunu açıklayın. “İhsan” tabirinde nasıl bir ahlaki nüktenin bulunduğunu ifade edin. Son olarak da “ihsan/الاحسان” sözcüğünün “ba/ب” harfi ile tümleç almasıyla “ila/إِلَى” harfi kullanılarak tümleç alması arasındaki farkı açıklayın.

وَ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ لَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً وَ بِذِي
الْقُرْبَىٰ وَ الْيَتَامَىٰ وَ الْمَسَاكِينِ وَ الْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَ الْجَارِ
الْجُنُبِ وَ الصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ وَ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ
إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالاً فَخُوراً

- ❹ Neden başkalarına karşı davranışlarımızda “kendimiz için sevdiğimiz şeyi başkaları için de sevmemiz ve kendi hoşumuza gitmeyen şeyi başkaları için hoş görmememiz” ölçüsünü kullanmamız tavsiye edilmiştir?
- ❺ İslamî öğretilerde halka hizmetin özel ehemmiyetini di - kate aldığımızda “ibadet halka hizmetten başka bir şey değildir” diyebilir miyiz? Açıklayın.
- ❻ “Müslümanların işlerini önemsemeden sabahlayan kimse Müslüman değildir. [veya Müslümanlardan değildir]” cümlesi ne anlama gelmektedir?
- ❼ “Emri maruf ve nehyi münker (iyiliği emretmek ve köt - lükten sakındırmak), umumi vazifelerdendir” cümlesinden maksat nedir. Dikkatli bir şekilde açıklayın.

Etüt ve Müzakere Konuları

- ❶ Sizce toplumumuzdaki içtimai muaşeretlerde İslamî değerler riayet ediliyor mu? Ne ölçüde? Eğer içtimai ilişkilerde İslamî adap kurallarının riayet edilme yüzdesi az ise sizce neden böyledir? İslamî değerleri kökleştirmenin yolu nedir?
- ❷ İnsani muaşeretler alanına hâkim olan değerler neledir?
- ❸ Arkadaş seçmedeki kriterleriniz nelerdir? Bunlar dini kriterlerle ne ölçüde örtüşmektedir?

Dokuzuncu Bölüm

Ailevi İlişkilerde İslamî Yaşam Tarzı

Ailenin Önemi ve Yeri

Sosyologlar açısından aile, birinci ve en önemli sosyal kurum sayılmıştır. Bu yüzden aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerindeki nitelik, gerçekte insan kişiliğinin temellerini ve davranış biçimlerini şekillendirmektedir. Gerçi modern çağın bir getirisi olarak modern ve post modern değerlerinden etkilenen; çocuksuz aile¹, tek velili aile, tek cinsiyetli aile, iki türden [insan ve hayvandan] oluşan aile gibi çeşitli “aile yapıları” ortaya çıkmıştır. Fakat bu tür ailelerin varoluşu onların doğruluğu ve değerli oldukları anlamına gelmez. Gerçekte bunlar Batı menşeli liberal ve seküler değerlerin vahim sonuçlarıdır. Dizginleri kopmuş lezzet arayışındaki Batı insanının düştüğü durumun resmidir². Bu kültürün sevdalısı olan bazı yazarlar bu tür davranışlara haklı gerekçe ve yorumlar getirmeye çalışmış olsalar³ da bu toplumlarda yaşayan uzmanların çoğu söz konusu durumun Batı medeniyetinin bekası için büyük bir tehlike oluşturduğunu itiraf etmişlerdir. Fukuyama, Huntington⁴, Brzezinsky⁵

¹ 1950 yılından bugüne kadar yapılan araştırmalar, çocuksuz yaşayan çiftlerin sayısının git gide artmış olduğunu göstermektedir. (Camieşinasiyi Modern, Petro Rosely, Tercümeysi Hasan Puyan, c. 1, s. 231-246). Bu tür aileler genellikle çocuğun yerini doldurmak için kedi, köpek gibi evcil hayvanlara yöneliyorlar. Bu tür evcil hayvanları saklayarak çocuksuzluğun yerini doldurmaya çalışıyorlar.

² “Ferhengi Refah”, Fransis Fukuyama, Der Nezeriyeysi Berhurdu Temeddunha, Huntington ve Eleştirmenleri, Tercümeysi Mücteba Emiri, s.175-176.

³ Mevci Sevvom, Alvin Toffler, Tercümeysi Şehinduht Harezmi, s. 289-292 ve 298.

⁴ Berhurdu Temeddunha ve Bazsaziyi Nezmi Cihani, Samuel P. Huntington, Tercümeysi Muhammed Ali Hamid Refii, s. 489-490.

⁵ “Burc ve Baruyu Sosti Bünyani Ğerbi Bol-Heves”, Zbigniew Brzezinsky, Der Nezeriyeysi Berhurdu Temeddunha, Huntington ve Eleştirmenleri, Tercümeysi Mücteba Emiri, s. 166-167.

ve diğer Batılı bilim adamlarının tümü, Batı camiasının sosyal bütünlüğünün dağılmasının tehlike çanlarını çalmışlardır. Her hâlükârda tüm bu sapmalar ve yozlaşmalara rağmen yine de aile en önemli sosyal kurum olarak tanınmaktadır.

İslam açısından aile kurmak olağanüstü bir öneme sahiptir. Aile her ne kadar cemiyet olarak oldukça küçük bir topluluk olsa da İslam dini büyük insani toplumları sağlıklı kılmak için aile sağlığına özel ehemmiyet vermiştir. Aile; inançlar, dini itikatlar, ahlaki değerler ve sosyal davranışların kuşaktan kuşağa intikal ettiği en önemli yerdir. Aile kanalıyla sonraki nesil dış dünya ile aşına olur, başkaları ile ne şekilde muaşeret ve ilişki kuracağını öğrenir, toplumsal ahlak ve adap kurallarına dayalı yaşam yöntemini kavramış olur.

Bu yüzden İslam dini ailenin kutsiyet ve değerini korumaya özel önem vermiştir. Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

مَا بُنِيَ فِي الْإِسْلَامِ بِنَاءٌ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ أَعَزُّ مِنَ التَّزْوِجِ

“İslam’da Yüce Allah’ın evlilikten daha çok sevdiği bir bina inşa edilmiştir.”⁶

Aile ortamı ve toplumu pisliklerden temizlemek, evliliği ve aile kurmayı teşvik etmek, eşler ve ailenin diğer üyeleri arasında sağlıklı ve yapıcı ilişkileri açıklamak, çocuk eğitimi konusuna özel ehemmiyet vermek gibi hususlar, kutsal aile kurumunun korunması için İslam’da var olan programlardandır.

İslam’a göre aile kurumu veya sistemini oluşturan erkân ve unsurlar şunlardan ibarettir: Ailenin temel erkânını oluşturan ve İslamî gelenekte nikâh akdi ile evlenmiş kadın ile erkek ve tamamlayıcı erkânı oluşturan çocuklar. Eğer ailevi irtibatlar konusunda daha derin bilgiye sahip olmak istiyorsak, aileyi oluşturan üyeler ve bu üyeler arasındaki teamüllerin şekline aşına olmamız gerekir. Ailevi ilişkilerdeki İslamî yaşam tarzı, aileyi oluşturan üyelerden her birinin görevleri, sorumlulukları ve konumunun bilinmesine göre şekillenir. Şunu iyi bilmemiz gerekir ki üyelerden her birinin davranışı aile sisteminin tümünü etkisi altına alabilir. Üyelerden

⁶ Bihar’ul Envar, c. 100, s. 222.

birinde oluşacak aksaklık tüm sistemi aksak hale getirebilir. Ailedeki başarı, üyelerden her birinin başarısının mahsulüdür. Bu yüzden aile üyelerinden her birinin ahlaki vazifelerinin bilinmesi ve uygulanması, ilahi muhabbetin merkezi olan bu sağlam binayı, insanın dünyevi ve uhrevi tekâmül ve saadeti istikametinde kılacaktır.

Aile ve İnsan İhtiyaçlarının Temini

Her insan varoluşunda ve hayatını sürdürmek için aileye muhtaçtır. İşte bu konu onunla diğer aile üyeleri, özellikle de anne ve babası arasında birtakım hususi ilişkiler oluşturur. Manevi ve ahlaki hayat yönünde de her insanın diğer insanlara ihtiyacı vardır ki bunun ilk adımı ailede atılır; kişinin manevi ve ahlaki temellerinin kalıbı aile içinde şekillenir. Ayrıca kadınla kocası arasındaki duygusal ve cinsel ihtiyaçlar aile ortamında en sağlıklı şekilde temin edilmiş olur. Aile içinde çocukların kimlik ve kişiliklerinin temelleri şekillenmiş olur. Peygamberimizden (s.a.a) şu meşhur hadis rivayet edilmiştir:

مَا مِنْ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ إِلَّا عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ اللَّذَانِ يَهُودَانِهِ وَ يُنَصْرَانِهِ وَ يَمَجْسَانِهِ

“Her doğan çocuk tertemiz ilahi fitrat üzere doğar. Fakat anne ve babası onu Yahudi, Hristiyan ya da Mecusi yapar.” ⁷

Bu esasa göre şunu söylemek mümkündür: Bireylerin, özellikle de çocukların gerçek hüviyet ve kişiliklerinin oluşmasında ailenin kendine özgü bir rolü vardır. Aile, bireylerin sapkınlık ve bedbahtlık sebeplerini oluşturabileceği gibi, onların hidayet ve saadet zeminini de sağlayabilir.

Aile ortamında çeşitli irtibatlar söz konusudur ki İslam bunların her biri için kendi örneğini sunmuştur:

Karı-koca arasındaki ilişkiler, ebeveynin çocuklarla olan ilişkisi ve çocukların birbirleriyle olan irtibatı, aile ortamındaki en önemli ilişkilerdendir.

⁷ Men La Yehzuru'l-Fakih, c. 2, s. 49.

Ailevi Muaşeretlerde İslamî Yaşam Tarzı

Aile sisteminin sağlam bir şekilde ayakta kalması, aile üyelerinin riayet etmeleri gereken birtakım belirgin kurallara bağlıdır⁸. Şimdi bunlardan bir kısmına değineceğiz:

Eş Seçiminde Temel Değerleri Riayet Etmek

Evlilik ve eş seçimi, her kültürde farklılık göstermesi mümkün birtakım temel değerlere bağlıdır. İslam kültüründe hayat ortağının seçiminde bir dizi özel değerlerin riayet edilmesi gerekir ki bunların dikkate alınmaması evlilik hayatının geleceğini tehlikeye düşürebilir veya başarısını gölgeleyebilir. Asalet, ahlak, dindarlık, denklik, muhabbet, alaka ve seçim hakkı, eş seçimindeki belirgin kriterlerinden sayılmış⁹, sırf maddi ve zahiri ölçülere dayalı eş seçimi ise şiddetle sakındırılmıştır. Elbette maksat maddi ölçülerin asla dikkate alınmaması değil, bunların eş seçiminde asıl ve belirleyici etken olmasıdır. Birinin zahiri güzel ama iç dünyası kirli ve kökü bozuk olabilir. Böyle bir kişiyle hayat ortaklığına girmenin mantıklı bir iş olmadığı açıktır. Hatta Peygamberimizden (s.a.a) nakledilen bir hadiste sırf zahiri güzelliğinden dolayı biriyle evlenen kişinin, evliliğinden hayır görmeyeceği ifade edilmiştir. Böyle bir amaçla evlilik yapan kimsenin hedefine ulaşmaması ve acı çekeceği sıkıntı dolu bir yaşamla karşılaşması mümkündür. Bu yüzden eş seçimindeki asıl ölçünün bireylerin dindarlığı olması tavsiye edilmiştir.

مَنْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً لَا يَتَزَوَّجُهَا إِلَّا لِجَمَالِهَا لَمْ يَرِ فِيهَا مَا يُحِبُّ وَ مَنْ تَزَوَّجَهَا لِمَالِهَا لَا يَتَزَوَّجُهَا إِلَّا لَهُ وَ كَلَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ فَعَلَيْكُمْ بِذَاتِ الدِّينِ

“Kim bir kadınla sadece güzelliğinden dolayı evlenirse sevdiği şeyi onda görmeyecektir. Kim bir kadınla sırf malından dolayı evlenirse Allah onu, o mal ve servete terk edecektir. O halde dindar kimselerle evlenin.”¹⁰

⁸ Daha fazla açıklama için bkz. “Şahüşhayı Hanevadeyi Karamed ber Esasi Mebaniyi İlm ve Din”, Murtaza Sabitkadem ve Gulamrıza Hayrabadi, Takviyet-i Nizami Hanevade ve Asibşinasiyi An, Müesseseyi İmam Humeyni, 1386, c. 1, s. 230-235.

⁹ Bihar’ul Envar, c. 100, Bab 3, h. 18, s. 235.

¹⁰ Vesailu’s-Şia, c. 20, s. 50.

Şimdi eş seçiminde İslam açısından en önemli sayılan değerlerden bir kısmına işaret edeceğiz:

1. Aile Asaleti

Bireyin ailevi asaleti, eş seçimindeki İslamî kriterlerden biridir. Eğer birey aile asaletinden yoksun olup takva, ahlak ve din temeline dayalı bir terbiye almamışsa, kesinlikle evlilik çadırının kurulmasında gevşek ve kırılgan bir direk olacaktır. Yüce Peygamber (s.a.a) bu hususta şöyle buyurdu:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا كُمْ وَ خَضِرَاءُ الدِّمَنِ.» قيل: «يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا خَضِرَاءُ الدِّمَنِ؟» قال: «المرأة الحسناء في مَبْتِ السوء»

“Ey insanlar! Çöplükte biten yeşillikten kaçın! “Ey Allah’ın Resulü! Çöplükte biten yeşillik nedir?” diye sorulduğunda ise şu cevabı verdi: “Kötü bir ailede yetişmiş güzel kadındır.”¹¹

Başka bir rivayette Resulü Ekrem’in (s.a.a) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“İnsanın çocukları bedensel ve ruhsal yönden çoğunlukla karısının kardeşlerine benzer.”¹²

Bu tür rivayetlerden aile asaleti ve onurunun son derece önemli olduğu anlaşılabılır.

Ancak bir nükteyi hatırlatmakta yarar vardır: Seçilecek eşin ailevi asaleti, şartlardan sadece biridir, tek şart değil. Nice insanlar vardır ki asil, takvalı ve onurlu bir aileye sahip oldukları halde kendilerinde bu takva, asalet ve onurdan hiçbir eser yoktur. Hz. Nuh’un oğlu bu iddianın tarihi bir örneğidir. O, nübüvvet ailesinden olduğu halde, hoş olmayan ameli yüzünden, nübüvvet karşıtlarının zümresinde ve babasının düşmanlarının safında yer aldı. Sonuçta aile asaleti, bir eşin iyiliği için sebebin tümü olmamakla birlikte ondan gaflet etmek de caiz değildir. Bundan şu anlam

¹¹ el- Kâfi, c. 5, s. 332.

¹² Cevahiru’l-Kelam fi Şerhi Şeray’il-İslam, Muhammed Hasan Nefci, c. 29, s. 37

إِخْتَارُوا لِنُطْفِكُمْ؛ فَإِنَّ الْخَالَ أَحَدُ الضَّجِيعِينَ

da çıkarılmamalıdır: Asil olmayan bir ailede yetişen kimse kesinlikle asaletli olamaz ve namünasip bir eş olmak zorundadır! Zira dine ve ahlaki değerlere bağlı olmayan birçok ailede yetişmiş olan bazı insanların farklı bir yol seçmiş ve büyük insanlar oldukları da görülmüştür. Velhasıl asil bir aileye sahip olmamak da kötü olmanın tam sebebi değildir. Bu tür eşleri seçerken çok dikkatli olmalı ve daha fazla işkillenmelidir.

2. Takva ve Dindarlık

İslam açısından iyi bir eşin şartlarından biri onun takvalı ve dindar olmasıdır. Elbette takvanın dereceleri vardır. Onun en aşağı derecesi vacipleri yerine getirmek ve haramlardan kaçınmaktır. Eğer eş seçiminde bu ölçüde bir takva dahi görmezden gelinirse, bunun müşterek hayatta birçok felaket ve sıkıntıya yol açması kaçınılmaz olacaktır. Genç erkek ve kızlar şunu çok iyi bilmelidir ki varlık âleminin yaratıcısı olan Allah'ın karşısında eğilmeyen ve O'nun emirlerine itina etmeyen biri, eşi karşısında da esneklik göstermeyecek ve ona hiçbir değer vermeyecektir. Allah'ın onca nimeti karşısında şükür etmeyen ve günlük namazları bile kılmaya yanaşmayan birisinin, eşinin zahmet ve çabaları karşısında kadirşinas olması düşünülebilir mi? Binaenaleyh evlilikte en azından takvanın en alt derecesi, yani vaciplerin yapılması ve haramlardan kaçınılması konusuna ciddi şekilde önem verilmelidir. Zahiri güzellikler, servet, kudret vb. konular evliliği belirleyici asıl faktörler olmamalıdır. Zira bunların her biri küçük ve naçiz bir olayla kaybolup gidebilir. Kalıcı olan, ilahi takvadır. Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır: "Sizin Allah katında en üstün ve değerli olanınız, takvaca en üstün olanınızdır." O halde biz neden seçimlerimizde asıl değeri ilahi ölçüye vermeyelim ki? Bu yüzden din önderleri anne ve babalara şu tavsiyede bulunmuşlardır: Eğer güzel ahlaklı ve dindar biri kızınızı istemek için size gelirse onu kabul edin. Aksi halde çok kötü sonuçlar ortaya çıkacaktır¹³.

Birisi İmam Hasan'ın (a.s) yanına geldi ve dedi: Bir kızım var ve evlenme zamanı gelmiş, onu kiminle evlendireyim? İmam (a.s) buyurdu:

¹³ Bihar'ul Envar, c. 100, s. 372

إِذَا جَاءَكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَآمَانَتَهُ يَخْطُبُ إِلَيْكُمْ فَزَوْجُوهُ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةً فِي الْأَرْضِ وَ فَسَادٌ كَبِيرٌ: عَنْ النَّبِيِّ (ص)

رَوْجَهَا مِنْ رَجُلٍ تَقِي فَإِنَّهُ إِنْ أَحَبَّهَا أَكْرَمَهَا وَإِنْ أَبْغَضَهَا لَمْ يَظْلِمَهَا

“Onu takvalı biriyle evlendir; zira onu severse değer verir ve hoşuna gitmezse ona zulmetmez.” ¹⁴

İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ لِجَمَالِهَا أَوْ مَالِهَا وَكَلَّ إِلَى ذَلِكَ وَ إِذَا تَزَوَّجَ لِدِينِهَا رَزَقَهُ
اللَّهُ الْجَمَالَ وَالْمَالَ

“Eğer kişi, güzelliği veya malından dolayı bir kadınla evlenirse, onlar[ın umudun]a terk edilir ve eğer dininden dolayı bir kadınla evlenirse Allah ona güzellik de verir, mal da verir.” ¹⁵

3. Ahlaki Faziletlerle Süslenmek

İyi bir eşin şartlarından biri de güzel ahlak sahibi olmasıdır. İyi bir eş, ahlaki faziletlerle bezenmiş olan, imkânı dâhilinde kötü huylardan ve ahlaki rezaletlerden uzaklaşan kimsedir. Birisi mektubunda İmam Rıza'ya (a.s) sordu: Akrobalarımından biri kızımı istemeye gelmiş ama biraz ahlaki kötü... İmam Rıza (a.s) cevap olarak ona şöyle yazdı: Kızını ona verme ¹⁶.

O hazretten bir başka rivayette şöyle nakledilmiştir:

وَإِيَّاكَ أَنْ تَزَوَّجَ شَارِبَ الْخَمْرِ فَإِنْ زَوَّجْتَهُ فَكَأَنَّمَا قُدَّتْ إِلَيَّ الرِّبَا

“Kızımı asla içki içenle evlendirme; eğer evlendirirsen onu zinaya sevk etmiş gibi olursun.” ¹⁷

Aileyi Güçlü Kılan Rükünler

Daha önce de işaret edildiği gibi İslam dini aile kurumuna, onun korunması ve sağlamlaştırılmasına büyük önem vermiştir. Aile kurumunun istihkâmı, toplumun istihkâmının en önemli unsurlarındandır; aile

¹⁴ Mekarimu'l-Ahlak, s. 204.

¹⁵ el-Kafi, c. 5, s. 333.

¹⁶ Bihar'ul Envar, c. 100, Bab 3, h. 17, s. 234-235.

¹⁷ A.g.e, c. 63, s. 491.

içindeki ruhsal ve psikolojik güven, toplumda psikolojik güvenin tahakkuku için en önemli amildir. Aile kurumu içinde dini önemsemek, toplum sahında da dinin önemsenmesiyle sonuçlanır. Bu esasa göre aile yapısının tam anlamıyla sağlamlaşması için çaba sarf edilmelidir. Fakat aileyi sağlam kılan faktörler nelerdir? Birçoğuna göre eğer aile yapısının sağlam kılınması isteniyorsa evliliğin başından ağır mihirlerle ve çok pahalı, görkemli çeyizlerle işi sağlama bağlamak gerekir. Onlar, genel olarak maddi ve iktisadi konuları ailenin dağılmasını önleyecek şekilde planlamak gerektiğini düşünürler! Fakat tecrübe bu yöntemin tamamen yanlış olduğunu göstermiştir. Hiçbir zaman ağır mihirler veya görkemli çeyizler ailenin beka amili olmamıştır ve olmayacaktır. Bu, her ne kadar bazı durumlarda fiziki anlamda ayrılığı önlese de ruhsal ve psikolojik ayrılığı, gönüllerin ayrılığını önleyemez.

İslamî bakış açısına göre kadınla erkek arasındaki “meveddet” ve “rahmet” aile yapısının istihkâmında en önemli rükünlerdendir. ¹⁸

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْتَكِرُونَ﴾

“Kendileri ile huzur bulmanız için size kendinizden olan eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de, O'nun ayetlerindedir. Gerçekten bunda, düşünen bir topluluk için ayetler vardır.” ¹⁹

“Meveddet”, “akılcı sevgi” demektir, içgüdüsel sevgi değil ve “rahmet” ise “merhamet ve şefkat duygusu ile birbirlerinin hatalarını affetmek” anlamına gelir. Eğer aile kurumu içgüdüsel sevgi temeli üzerine kurulacak olursa, böyle bir sevgi er ya da geç sönecek ve karı-koca ilişkileri yavaş yavaş soğumaya yüz tutacaktır. Ayrıca içgüdüye dayalı kararlar, bilinçli ve akılcı bir seçime dayanmamaktadır. Bu yüzden de çok kısa süre sonra başkalarını görerek şehvet içgüdüsünü tatmin eder ve böylece eşine karşı isteksiz olabilir. Fakat bilinçli ve akılcı sevgilere dayalı seçimlerle başlayan ilişkilerin üzerinden ne kadar zaman geçse de istihkâmında artış olur. Zira yaşın ilerlemesiyle birlikte kadın ile erkeğin

¹⁸ Bkz. Camia der Kur'an, Abdullah Cevadi Amuli, s. 68-69.

¹⁹ Rum ,21.

tecrübeleri artmış ve akılları daha fazla kıvam bulmuş olur. Bu yüzden aile içinde daha samimi ve şefkatli bir ortam oluştururlar. Öte yandan içinde ihtilaf bulunmayan bir aile yoktur; zira en azından zevk ve beğeni konusunda ihtilaf görülebilmektedir. Önemli olan ihtilafı çözüme kavuşturma ustalığıdır. Eğer aile kurumu “meveddet/makul sevgi” temeli üzerine kurulmuşsa ihtilaflar da “rahmet” esasına göre bertaraf edilecektir. İslam’ın tavsiyesi şudur: İhtilaflar çıktığında karşı tarafın hatalarına merhamet duygusuyla davranarak yaklaşın. Yani şefkat ve merhametle birbirinizin hatalarını affedin.

Aile Üyelerinin Sorumluluk Almaları

Kişi aile kurduğu andan itibaren kendisini bireysel olmaktan çıkarmış, toplumsal bir mesuliyet üstlenmiş ve kendisini diğer fertlere karşı sorumlu kılmıştır. O artık “ben” durumundan çıkar, gereksinim ve koşullara göre “biz” olmayı kabullenir. Bir Müslümanın en önemli ailevi sorumluluğu, aile üyelerinin her birinin imanına dikkat etmesidir. Kur’an-ı Kerim bu konuyu vurgulu bir şekilde şöyle beyan etmiştir:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴾

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyun. Allah’ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen, kendilerine emredileni yapan, haşin ve sert melekler, o ateşle görevlidirler.”²⁰

Başka ayetlerde de aile üyelerini iman, itikadi konular ve sağlıklı davranışlara yönlendirme hususundaki mesuliyet vurgulanmıştır²¹. Ailenin diğer üyelerine karşı sorumluluk almak, onları, maddi ve manevi anlamda samimiyetle koruyup kollamayı ve gözetmeyi gerektirir.

Kur’an-ı Kerim Lokman Suresinde onun oğluna yönelik nasihatlerini nakletmektedir. Tevhid ve tek olan Allah’a kulluk, şirkten kaçınmak,

²⁰ Tahrim ,6.

²¹ Bkz. Taha, 132;Suara, 214.

uhrevi hayatı hatırlatmak ve büyük-küçük tüm işlerin insanın karşısına çıkacağı gerçeğini vurgulamak, namazın ikame edilmesi tavsiyesinde bulunmak, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, olumsuzluklar karşısında sabırlı olmak, insanlara karşı ne şekilde davranılacağını öğretmek, tekebbür ve övünmek gibi ahlaki rezaletlerden sakındırmak, insanlara karşı yumuşak huylu ve yumuşak sözlü olmak, Lokman'ın oğluna olan tavsiyelerindendir. Bu, aile üyelerinin birbirlerine karşı sorumlu ilişkilerine örnek oluşturabilir:

﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ... يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ وَلَا تَصْغُرْ خَدَكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْصِصْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ﴾

“Hani Lokman oğluna öğüt vererek, “Ey oğulcuğum! Allah’a ortak koşma. Kuşkusuz, Allah’a ortak koşmak, büyük bir zulümdür” dedi ...”Ey oğulcuğum! Eğer (yaptığın iş) bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde ya da yerde olsa, Allah onu getirir. Kuşkusuz, Allah, incelikleri bilir ve her şeyden haberdardır.” “Ey oğulcuğum! Namazı hakkıyla kıl, iyiliği emret, kötülükten sakındır ve başına gelenlere sabret. Kuşkusuz bunlar, en sağlam davranışlardır.” “Saygısızlıkla insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde kibirlenerek yürüme. Kuşkusuz, Allah, kendini beğenip övünen hiç kimseyi sevmez.” “Yürümende orta halli ol. Sesini kıs. Kuşkusuz, seslerin en kötüsü eşeklerin sesidir.”²²

İmam Seccad (a.s), *Hukuk Risalesi*’nde çocukların (kardeş ve bacıların) birbirlerine karşı sorumluluklarını şu şekilde beyan etmiştir:

²² Lokman 13, 16-19.

أَمَّا حَقُّ أَخِيكَ فَتَعْلَمُ أَنَّهُ يَدُكَ الَّتِي تَبْسُطُهَا وَظَهْرُكَ الَّذِي تَلْتَجِيءُ إِلَيْهِ وَعِزُّكَ الَّذِي تَعْتَمِدُ عَلَيْهِ وَقُوَّتُكَ الَّتِي تَصُولُ بِهَا فَلَا تَتَّخِذْهُ سِلَاحًا عَلَى مَعْصِيَةِ اللَّهِ وَلَا غُدَّةً لِلظُّلْمِ بِحَقِّ اللَّهِ وَلَا تَدْعُ نُصْرَتَهُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَعُونَتَهُ عَلَى عَدُوِّهِ وَالْحَوْلَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ شَيَاطِينِهِ وَتَأْدِيبَةَ النَّصِيحَةِ إِلَيْهِ وَالْإِقْبَالَ عَلَيْهِ فِي اللَّهِ فَإِنْ انْقَادَ لِرَبِّهِ وَ أَحْسَنَ الْإِجَابَةَ لَهُ وَإِلَّا فَلْيَكُنِ اللَّهُ أَثَرُ عِنْدَكَ وَ أَكْرَمَ عَلَيْكَ مِنْهُ

“Kardeşinin senin üzerindeki hakkı şudur: Bilmelisin ki, o senin güçlü kolun, sığınacağın yardımcın, itimat ettiğin izzetin ve düşmana karşı koyduğün kudretindir. Öyleyse onu, Allah’a karşı isyan etmek ve Allah’ın hakkına zulüm etmek için bir vesile kılma; ona, nefesine ve düşmanına karşı yardımcı olmayı, onunla şeytanlar arasında engel olmayı, ona nasihat etme hakkını eda etmeyi ve Rabbine teslim olup emrine uyarırsa Allah’ın rızası için ona teveccüh etmeyi terketme. Ama Allah’ın emrine itaat etmezse, Allah-u Teala senin nezdinde, kardeşinden daha üstün ve daha aziz olmalıdır.”²³

İslam dini aile efradı arasındaki duygusal bağların güçlendirilmesi ve onların gönül birlikteliği içinde geçinmelerini özel olarak vurgulamış, hatta İmam Cafer Sadık (a.s) “üyeleri arasında yumuşaklık ve samimiyet bulunmayan bir ailede hayır bulunmadığını”²⁴ ifade etmiştir. Öte taraftan da şunu belirtmiştir: Aile üyeleri arasındaki bu samimiyet, onların birbirlerinin yanlışlarını örtbas etmelerine ve birbirlerini düzeltme konusunda gevşek davranmaya sevk etmemelidir. Bu yüzden Yüce Peygamberimiz (s.a.a) ashabından İbn Mesud’a hitaben şöyle buyurmuştur:

يَا بَنَ مَسْعُودَ لَا تَحْمِلَنَّ الشَّفَقَةَ عَلَيَّ أَهْلَكَ وَوَلَدَكَ عَلَيَّ الدَّخُولَ فِي الْمَعَاصِي وَالْحَرَامِ

“Ey İbn Mesud! Eşine ve evlatlarına olan şefkatin, günahlara ve harama girmene sebep olmasın.”²⁵

İşte bu yüzden Kur’an-ı Kerim’de şu ayeti okuyoruz:

²³ Tuheful Ukul, Risaletu’l-Hukuk, s. 263-264.

²⁴ el-Kaфі, c. 2, s. 119

²⁵ مَا زُوِيَ الرَّفْقُ عَنْ أَهْلِ بَيْتٍ إِلَّا زُوِيَ عَنْهُمْ الْخَيْرُ
Bihar’ul Envar, c. 17, s. 32.

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَ إِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى
الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾

“Ey iman edenler! Babalarınızı ve kardeşlerinizi, küfrü imana tercih ederlerse, kendinize veli (dost ve koruyucu) edinmeyin. İcinizden kim onları veli edinirse, işte onlardır zalimler.” ²⁶

Bazı Müslüman düşünürler, aile üyelerinin birbirlerine karşı sorumluluğunu konu alan ayetlerin tümünü dikkate alarak şöyle bir sonuca varmışlardır:

“İslam dinine göre ailenin fonksiyonu sadece ekonomik ihtiyaçları sağlamakla özetlenemez. Aksine ailenin esas görevi çocukları kontrol etmek, ergenlik içgüdülerine dayalı davranışlarını doğru şekilde yönetmek ve onların kültürel ve sosyal ihtiyaçlarını gidermektir. Ancak aile ortamının, geleceğin dinlenen geçici bir pansiyondan öte hiçbir rolünün bulunmadığı toplumlarda bu tür hükümler söz konusu değildir.” ²⁷

Karşılıklı Hakların Riayet Edilmesi

Gerçi ailevi ilişkilerde asıl olan, aile üyelerindeki her ferdin gönül birlikteliğidir. Ama şu da bir gerçektir ki her türlü insani ilişkide ihtilaflar ve tartışmalar kaçınılmazdır. Aziz İslam dini, öncelikle böyle bir şeyin meydana gelmesini önlemek, meydana gelmesi durumunda ise onu insaflı ve adilce çözüme kavuşturmak için aile üyelerinden her birine, diğer üyelere karşı birtakım hukuk ve sorumluluklar yüklemiştir: eşler arasında müşterek olan haklar, kadın ve erkeğe özel haklar, anne ile baba ve çocuklar arasındaki karşılıklı haklar. İslamî bir ailede bu hak ve vazifelere layıkıyla riayet edilir. Bu haklara riayet edilmemesi ve bu vazifelerin yerine getirilmemesi kesinlikle ailenin ahlaki ve sosyal işlevselliğini zayıflatır, ondan beklenen başarıyı sekteye uğratar. Aile üyeleri arasındaki haklara karşılıklı olarak riayet edilmesinin en asgari faydası, ailevi ilişkilerin doğru ve adil bir şekilde tanzim edilmesidir.

²⁶ Tevbe ,23.

²⁷ Camia der Kur'an, Abdullah Cevadi Amuli, s. 50.

İmam Seccad (a.s), anne ve baba ile çocuklar arasındaki ilişkiye [çocuğun esasen anne ile babaya ait ve onların vücudunun bir parçası olduğuna] dikkat çekerek şunu beyan etmiştir:

وَأَمَّا حَقُّ وَلَدِكَ فَتَعْلَمُ أَنَّهُ مِنْكَ وَ مُضَافٌ إِلَيْكَ فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا بِخَيْرِهِ وَ شَرِّهِ
وَ أَنَّكَ مَسْئُولٌ عَمَّا وُلِّيْتَهُ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ وَ الدَّلَالَةِ عَلَى رَبِّهِ وَ الْمَعُونَةِ لَهُ عَلَى
طَاعَتِهِ فِيكَ وَ فِي نَفْسِهِ فَمُتَّابٌ عَلَى ذَلِكَ وَ مُعَاقَبٌ

“Evladının senin üzerindeki hakkı şudur: Bilmelisin ki evladın, senin vücudunun bir parçasıdır. Dünyadaki tüm hayır ve şerriyle sana mensuptur. Onu güzel terbiye etmekten, Rabbine yönlendirmekten, senin ve kendisi için olan hususlarda (Allah’ın emirlerine) itaatkâr olması için ona yardımda bulunmaktan sorumlusun. Bu hususta ya Allah’ın sevabına nail olur veya O’nun cezasına uğrarsın...”²⁸

Şunu çok iyi biliyoruz ki sırf hukuki kanunlara riayet etmek, samimi ve gönül birlikteliğinin bulunduğu bir ortam sağlamaya yetmez. Aile ortamında taraflar arasındaki karşılıklı hakları referans almak yerine, gönül birlikteliği içinde bir sevgi ortamı oluşturmak gerekir. Ancak iyilik ve fedakârlık havası, aileyi sevgi ve güzellikle dolu bir ortama dönüştürür. Bu yüzden İslamî kaynaklarda aile üyeleri arasında sevgi ve gönül birlikteliğini artırmanın birçok değerinden söz edilmiştir²⁹.

Aile İçinde Psikolojik Güven

Ortak bir hayat kurmada birinci faktör sayılabilecek cinsel ihtiyacın ardından, duygusal ve psikolojik ihtiyaçları sağlamak, aile düzeninin süreklilik ve bekası için en önemli etken olarak telakki edilebilir³⁰. Bu yüzden İslamî yaşam tarzının en belirgin özelliklerinden biri, aile ortamında eşler arasında karşılıklı ve genel olarak tüm aile üyelerinin birbirlerine karşı duygusal iletişiminin esas alınmasıdır. İslamî aile güven, huzur ve sükûnetin hâkim olduğu ailedir; onda kaygı, belirsizlik ve güvensizliğe

²⁸ Tuheful Ukul, Risaletu'l-Hukuk, s. 263.

²⁹ Bihar'ul Envar, c. 101, s. 132 [Bu babda sadece bu hadisi zikretmiştir].

³⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Ahlak der Kur'an, Muhammed Taki Misbah Yazdi, c. 3, s. 74-92.

yer yoktur. Esasen İslam dininin aile kurma yönündeki tavsiyesindeki asıl hedeflerinden biri budur. İslam, aile kurulması sayesinde kadın, erkek ve diğer aile üyeleri için bir sükûnet ve asayiş merkezi oluşturmak istemektedir.

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا﴾

“Sizi bir tek kişiden yaratan ve yanında huzur bulması için eşini de ondan (onun türünden) var eden O’dur.” ³¹

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾

“Kendileri ile huzur bulmanız için size kendinizden olan eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de, O’nun ayetlerindedir. Gerçekten bunda, düşünen bir topluluk için ayetler vardır.” ³²

“Var etmek” şeklinde mana ettiğimiz “جَعَلَ” kelimesinden “tekvini ve cebri anlamda var etme” anlamı kastedilmemiştir. Yani maksat şu değil: Evlilik akdinin ardından eşler arasında ister-istemez cebri bir muhabbet oluşur! Çünkü böyle olsaydı, eşler arasında hiçbir ihtilaf görülmemesi gerekirdi. Burada kastedilen anlam şudur: Yüce Allah, eşlerden birbirlerine karşı sevgi ve merhametle davranmalarını istemektedir. Eşler arasında muhabbet ve şefkat dolu böyle bir ilişkinin oluşması, Yüce Allah’ın hedefidir.

Bu esasa göre aile üyeleri arasında makul ve mutedil duyguların gevşemesine veya sarsılmasına yol açacak her faktörün, İslamî açıdan menfur ve çirkin olduğu anlaşılabılır.

Elbette İslam, aile üyeleri arasında duygusal bir ortamın oluşmasını vurgularken bunun, Allah’ın rıza ve sevgisi doğrultusunda olmasını istemiştir. Bu yüzden ilahi emirlerde gevşekliğe sebep olacak duygusal bağılıklardan sakındırmış, şöyle buyurmuştur:

³¹ A’raf ,189.

³² Rum ,21.

﴿قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ ... أَحَبُّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾

“De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabile-niz... size Allah’tan, Peygamberinden ve O’nun yolunda cihad etmek-ten daha sevimli ise, artık Allah’ın emrini (azabını) getirmesini bek-leyin. Allah, fasık topluluğu hidayete erdirmez.”³³

Sonuçta ailevi sevgiler İslam’da özel öneme haiz olmakla birlikte mut-lak değer teşkil etmez. Onların değer ifade etmesi, ancak ilahi hoşnutluk ve yüce hedefler istikametinde olmasına bağlıdır.

İhtilafların Makul ve Adilane Çözümü

Daha önce beyan edilen nükteler dikkate alındığında İslamî bir ai-lede hiçbir ihtilaf ve anlaşmazlığın çıkmayacağı tasavvur edilebilir. Fakat bu tasavvur doğru değildir. Her ailede birtakım ihtilaf ve anlaşmazlıklar ortaya çıkabilir. Burada maksat şudur: İslamî bakış açısına göre ailenin temeli sükûnet, huzur ve güven üzerinedir, ihtilaflar ise geçicidir ve asla bu temeli gevşetmemelidir. Asıl hedef ve genel çerçeve elimizde bulun-duğu sürece azıcık yoldan çıksak dahi hızla geri dönebilir ve asıl yolu teşhis edebiliriz. Aziz İslam dini, ailevi ihtilafların çözümü için makul ve adilane yolları eşlerin önüne sermiştir. Meşveretin vurgulanması, erkeğin ailenin velisi olması, hakemlik olgusu, esneklik göstermek ve göz yum-mak gibi olguların tümü, gerginliğe yol açacak durumlarda aile temelle-rinin gevşemesini önlemek için öngörülmüş olabilir. Bu ilkeleri dikkate almak, ailedeki sevgi ikliminin bozulmasını engeller. Herhangi bir sebeple ailede birtakım ihtilaflar çıktığında onu çözmenin en iyi yollarından biri meşveret ederek ortak düşüncede buluşmaktır. Meşveret sayesinde farklı istekler ortak bir isteğe veya çelişkili programlar tek bir programa dönüş-türülebilir. Örneğin; Yüce Allah Kur’an’da çocuğa süt vermenin şekli ve süresi konusunda baba ile anne arasındaki ihtilafı gündeme getirmiş ve

³³ Tevbe, 24.

bundan çıkış yolunun, meşveretle ortak düşünceye varmak olduğunu beyan etmiştir:

﴿فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَ تَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَ إِنِ ارْتَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

“Anne ve baba, aralarında anlaşarak ve danışarak (çocuğu erken) süt-ten kesmek isterse, onlara bir günah yoktur. Eğer (sütanne tutup) çocuklarınızı emzirtmek isterseniz, vereceğinizi örfe uygun bir şekilde ödediğiniz takdirde, size bir günah yoktur. Allah’tan korkun ve bilin ki, Allah yaptığınız işleri görür.”³⁴

Bununla birlikte ailevi hayatta meşveretle kesin bir sonuca varılamayacak birtakım ihtilafların çıkması da mümkündür. Böyle bir durumun devam etmesi aile yapısına telafisi mümkün olmayan bir darbe indirebilir. Dolayısıyla bu tür durumlarda başka bir tedbir düşünmek gerekir. Bu tür yerlerde İslam dini erkeği ailenin kayyumu olarak tanımlamıştır. Ayette şöyle buyurmuştur: Erkekler kadınlara yönetici ve koruyucudurlar.

﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾

“Erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.”³⁵

Bu hükmün hukuksal veçhesi olmakla birlikte ahlaki yönü daha çok ön plana çıkmaktadır. Güçlü, saygın ve çekip çeviren bir yöneticisi olmayan bir toplumun hayatını sürdürmesi imkânsızdır. Her sosyal toplulukta kritik ve kaotik durumlarda son sözü söyleyecek bir kişi bulunmazsa, kesinlikle o topluluk sosyal kimliğini kaybeder. Bu hakkın erkeğe verilmiş olması ona aile ortamında başına buyruk, gönlü istediği şekilde ve zorbalıkla hareket edebilme hakkı verildiği anlamına gelmez. Bir yönetici ve rehberin riayet etmek zorunda olduğu tüm şartlar daha küçük ölçekte aile yöneticisi hakkında da uygulamaya konulur. Erkek bu mesuliyeti yerine getirirken asla din ve akıl dairesinin dışına çıkamaz.

³⁴ Bakara ,233.

³⁵ Nisa, 34.

Tüm bunlarla birlikte bazen erkeğin bile çözemeyeceği birtakım zorluk ve ihtilaflar ortaya çıkabilir. Bu tür koşullarda İslam dini aile ortamını dağılmaktan korumak için sulh ve barış ilkesini gündeme getirmiştir. Yani eğer dini ve yasal haklar üzerinde ayak diretilmesi aile yapısının dağılmasına sebep olacaksa, İslam dini böyle bir durumda barış ve esnekliği tavsiye etmiştir:

﴿وإن امرأة خافت من بعلها نشوزاً أو إغراضاً فلا جناح عليهما أن يصلحا بينهما صلحاً و الصلح خير﴾

“Eğer bir kadın kocasının geçimsizlik veya ilgisizliğinden endişe ederse, (bazı haklarından vazgeçmekle de olsa) barışmalarında her ikisine de bir günah yoktur ve barış daha iyidir.”³⁶

Eğer ailevi müşküller ve ihtilaflar yukarıda zikrettiğimiz yolların hiç-biriyle hallolmazsa, İslam; deneyimli ve iyiliksever kişilerden destek alınmasını ve onların eşler arasında hakemlik yapmasını tavsiye etmiştir:

﴿وإن خِفْتُم شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَ حَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِن يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا﴾

“İkisinin birbirinden ayrılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin Eğer bu hakemler aralarının düzelmesini isterlerse, Allah aralarını bulur. Şüphesiz, Allah bilendir ve haberdardır. (Herkesin niyetinden haberdardır).”³⁷

Bilahare eğer yine de hiçbir şekilde aile kurumunu korumak ve dağılmasını engellemek mümkün olmazsa, İslam’ın sunduğu son çare, adil bir şekilde boşanmak ve ayrılmaktır. Elbette İslam açısından boşanmak istenmeyen ve beğenilmeyen bir çözüm olup, sadece aile yaşantısının hiçbir şekilde sürdürülmesinin mümkün olmadığı durumlarda caiz görülmüştür.

³⁶ Nisa, 128.

³⁷ Nisa ,35.

﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكَمُ يُوعِظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴾

“Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman, iddet sürelerini gözeterek boşayın. İddeti sayın. Rabbiniz olan Allah’tan korkun. Apaçık bir kötü iş (fuhuş) yapmaları durumu dışında onları evlerinden çıkarmayın ve kendileri de (evlerinden) çıkmasınlar. İşte bunlar, Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa, kendi nefesine zulmetmiştir. Bilmezsin, belki Allah bundan sonra (yeni) bir durum ortaya çıkarır. Sürelerini doldurduklarında ya iyilikle onları tutun veya iyilikle onlardan ayrılın ve içinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun. Allah için şahitliği doğru yapın. İşte Allah’a ve kıyamet gününe iman eden kimselere öğütlenen budur. Kim Allah’tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu sağlar.”³⁸

Sevgiye Dayalı İlişkiler

İslam’ın evveleminde istediği aile, üyeleri arasında sevgiye dayalı irtibatın bulunduğu bir ailedir. Din önderleri, aile üyeleri arasında muhabbet ve sevgi dolu ilişkilerin sağlanması için her türlü çabayı sarf ederek bunu teşvik etmişlerdir. Bu çerçevede İmam Sadık (a.s) şiddetli evlat sevgisini, ilahi rahmetin sebeplerinden ve etkenlerinden biri olarak saymış; “çocuklarına çok sevgi besleyen kimsenin Allah’ın rahmet ve lütfuna mazhar olacağını” şu şekilde ifade buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيَرْحَمَ الرَّجُلَ لِشِدَّةِ حُبِّهِ لَوْلَدِهِ

³⁸ Talak ,1-2 (Ayrıca bkz. Talak 6-7, Ahzab 49, Bakara 231-232 ve 236-237).

“Yüce Allah, bir kişiye, çocuğuna olan şiddetli muhabbetinden dolayı merhamet eder³⁹.”

İslamî öğretilerde hatta çocuğu öpmenin bile uhrevi sevap ve mükâfatı vardır. Yüce Peygamberimiz (s.a.a) bu konuda şöyle buyurmuştur:

مَنْ قَبَّلَ وَلَدَهُ كَتَبَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ حَسَنَةً وَمَنْ فَرَحَهُ فَرَحَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Kim çocuğunu öperse Allah onun için bir iyilik yazar ve kim çocuğunu sevindirirse Allah da kıyamet günü onu sevindirir⁴⁰.”

İmam Sadık (a.s) bu hususta şöyle buyurmuştur:

أَكْثَرُوا مِنْ قُبْلَةٍ أَوْلَادِكُمْ فَإِنَّ لَكُمْ بِكُلِّ قُبْلَةٍ دَرَجَةً فِي الْجَنَّةِ

“Çocuklarınızı çok öpün; zira her öpücük karşısında sizin için cennette bir derece olacaktır⁴¹.”

Çocuklara değer vermenin meyvelerinden biri de ilahi mağfiret ve rahmettir. Resulü Ekrem (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

أَكْرَمُوا أَوْلَادَكُمْ وَ أَحْسِنُوا أَدَبَهُمْ يُعْفَؤْ لَكُمْ

“Çocuklarınıza ikramda bulunun ve edeplerini güzelleştirin ki mağfiret olunasınız⁴².”

Aile ortamında üyelerin birbirlerine olan muhabbet ve sevgileri her ne kadar fazla ön plana çıksa da şu hususta dikkatli olunmalıdır: Aile üyelerine adaletli ve insafli davranmayı sevgiye feda etmemek gerekir. Örnekle izah edecek olursak; eğer ebeveynin çocuklara gösterdiği sevgi adalet dairesinden çıkarsa, bu kıskançlık, aşağılık kompleksi, kişilik zafiyeti, beceriksizlik duygusu, ebeveyne ve diğer aile üyelerine küsmek, kin gütmek, ailenin diğer üyelerine düşman olmak gibi çok kötü sonuçlar doğurabilir. Hatta çocuklara adil şekilde davranmamak gelecekte ailenin temelini de sorunlarla karşı karşıya getirebilir. Bu yüzden Peygamberimiz (s.a.a), çocuklarından birini öpüp diğerini öpmeyen bir adamı

³⁹ Men La Yehzuru'l-Fakih, c. 3, s. 482.

⁴⁰ el-Kâfi, c. 6, s. 49.

⁴¹ Vesailu's-Şia, c. 21, s. 485.

⁴² Mekarimu'l-Ahlak, Hasan b. Fazl Tabersi, s. 222.

gördüğünde onu uyardı ve: “Neden onlar arasında eşit davranmadın?” diye itirazda bulundu ⁴³. O hazret bir konuşmasında da Müslümanlara şu tavsiyede bulunmuştur:

اغْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ كَمَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْدِلُوا بَيْنَكُمْ فِي الْبِرِّ وَاللُّطْفِ

“Nasıl ki aramızda iyilik ve lütufla adaletli şekilde davranmalarını istiyorsanız, siz de evlatlarınız arasında adaletli davranın ⁴⁴.”

Elbette ayrımcılığın makul ve haklı bir gerekçesi varsa bu kabul edilir. Örneğin aile üyelerinden biri daha dürüst, daha disiplinli, daha din-dar, daha çalışkan ve diğerlerine nazaran daha hizmetkârsa doğal olarak daha çok sevilir. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

Ben Rabbimden hoş yüzlü ve güzel boylu çocuklar istemedim. Fakat Rabbimden Allah’a itaat eden ve O’ndan korkan evlatlar vermesini istedim ta ki onların Allah’a itaat ettiklerini gördüğümde gözüm aydınlansın ⁴⁵.

Ebeveynle Ünsiyet

Ebeveyne ikramda bulunmak, onlara özel teveccüh göstermek ve ihtiyaçlarını temin etme yönünde çaba harcamak İslam’ın özellikle vurguladığı konulardandır. Onlara hizmet etmek cennete ulaşma vesilesi olarak tanımlanmıştır. İmam Sadık (a.s), dostlarından İbrahim b. Şuayb ismindeki şahsa şöyle buyurdu:

“Eğer yaşlı ve zayıf babanı sırtına alarak hacetini gidermesi için taşıman ve elinle lokma alıp onun ağzına bırakman gerekirse bunu yap. Bu iş senin yarınki cennetindir.” ⁴⁶

Bir genç, Peygamberin (s.a.a) huzuruna geldi ve şöyle arz etti: Ben Allah yolunda cihad etmeye çok meyilliyim ve bu iş için de gerekli güce sahibim. Hz. Resulullah (s.a.a) ona şöyle buyurdu:

⁴³ Bihar’ul Envar, c. 101, s. 92

نَظَرَ إِلَى رَجُلٍ لَهُ ابْنَانِ فَقَبِلَ أَحَدَهُمَا وَتَرَكَ الْآخَرَ فَقَالَ النَّبِيُّ ص فَهَلَا آسَيْتَ بَيْنَهُمَا

⁴⁴ Bihar’ul Envar, c. 101, s. 92.

⁴⁵ A.g.e, s. 98.

⁴⁶ el-Kâfi, c. 2, s. 162.

“O halde bu işi yap. Şunu bil ki eğer Allah yolunda öldürülecek olursan gerçekte diri olursun ve Allah katında rızıklanırsın. Eğer bu yolda iken ölüm seni bulursa senin ecrin ve mükâfatın Allah’ın uhdesindedir. Eğer sağ-salim geri dönecek olursan tüm günahların bağışlanır ve dünyaya yeni gelmiş bir çocuk gibi [tertemiz] olursun. Genç, şöyle dedi: Ey Allah’ın Resulü! Yaşlı bir babam ve annem var; onlar bana almış ve kendilerinden ayrılmamı istemiyorlar. Resulü Ekrem (s.a.a) bunu duyunca şöyle buyurdu:

فَقِرَّ مَعَ وَالِدَيْكَ فَوَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَأَنْتُسْهُمَا بِكَ يَوْمًا وَلَيْلَةً خَيْرٌ مِنْ جِهَادِ سَنَةٍ

“Ebeveyninle birlikte kal. Canımı elinde bulunduran [Allah’a] yemin olsun ki onların bir gece-gündüz seninle olan birlikteliği bir yıllık cihattan daha hayırlıdır.”⁴⁷

Ebeveyne İyilikte Bulunmak

Evlatlar ebeveynleriyle olan ilişkilerinde şu hususu dikkate almalıdırlar: Evlatla ebeveyn arasındaki rabita, iki insan arasında olabilecek en önemli ilişki türüdür. Ebeveyn, çocuğun varoluş sebeplerinden sayılır. Yani evladın ebeveynine olan bağlılığı varoluşundan gelen bir bağlılıktır. Bu rabita tek taraflıdır. Zira evlat asla baba ve annesinin varoluş sebebi olamaz. Yani baba ve annenin varlığı evladın varoluşuna bağlı değildir. Bu yüzden ebeveynin evlat üzerindeki hakları, evladın onlar üzerindeki haklarından kat-kat daha fazladır. Evladın ebeveynine karşı sorumluluğu, ebeveyninin evlat karşısındaki mesuliyetinden, mukayese edilmeyecek kadar daha fazladır. Örnek verecek olursak hiçbir evlat, anne-babasının, onun vücuda gelmesindeki sebebiyetini telafi edemez.

Bu yüzden Kur’an-ı Kerim, sürekli olarak evladın ebeveynine iyilik yapmasından söz etmiştir, adilane davranmalarından değil! Çünkü adalet bir şeyin hakkını tam olarak vermek anlamına gelir. Bu anlamda, bir evladın anne-babasına adil davranması imkânsızdır. Yani adaletin gereği, anne-babanın hakkını tastamam olarak telafi etmemizdir. Oysaki onların bizi vücuda getirme hakkını telafi etmemiz olanaksızdır.

﴿ وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ﴾

⁴⁷ A.g.e, s. 160.

“Allah’a ibadet edin ve hiçbir şeyi O’na ortak koşmayın. Anneye, babaya iyi davranın.”⁴⁸

﴿قُلْ تَعَالَوْا أَنُلِ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً﴾

“De ki: “Gelin Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayın; baba ve anneye iyilikte bulunun.”⁴⁹

﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكَبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٌ وَ لَا تَنْهَرُهُمَا وَ قُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيماً؛ وَ اخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذِّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَ قُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيراً﴾

“Rabbin, kendinden başka kimseye ibadet etmemenize, anne ve babaya iyilik etmenize hükmetti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlılık dönemine ulaşırsa, onlara “Of!” bile deme; onları azarlama ve onlara güzel söz söyle. Şefkatle onlara tevazu kanadını ger ve “Rabbim! Çocukken beni yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et” de.”⁵⁰

Bu minvalde gelmiş olan ayetlerden çok iyi bir şekilde anlaşılmaktadır ki anne ve babaya iyilik, Allah’a kulluk etmekle ve şirkten uzak durmakla aynı kategoride zikredilmiştir. Ebeveynin İslam dininde öyle üstün bir yeri vardır ki onlara bakmak bile ibadet sayılmıştır. İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

“النَّظَرُ إِلَى الْوَالِدَيْنِ عِبَادَةٌ” Anne ve babaya bakmak ibadettir.”⁵¹

Birkaç Hatırlatma

1. Nükte: İslamî ahlak sisteminde anne ve babaya iyilikte bulunmak mutlak anlamda bir değer değildir. Yani mutlak ve değişmez bir özelliğe sahip değildir. Bu yüzden eğer ebeveynin istekleri Allah’ın emri ile

⁴⁸ Nisa ,36.

⁴⁹ En’am, 151.

⁵⁰ İsra, 23-24.

⁵¹ el-Kâfi, c. 4, s. 240.

çelişecek olursa onları dinlememek gerekir. Elbette bu onlara karşı gayri ahlaki şekilde davranılması anlamına gelmez. Kur'an-ı Kerim bu hususta şöyle buyurmuştur:

﴿ وَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

“İnsana, baba ve annesine iyi davranmasını tavsiye ettik. Eğer onlar, seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşmaya zorlarsa, onlara itaat etme! Dönüşünüz banadır. Orada yaptıklarınızı size bildiririm.”⁵²

2. Nükte: Kur'an-ı Kerim açısından anneye iyilik ve ikramda bulunmak, babaya oranla daha özel bir önem ve yere sahiptir. Bu yüzden bazı ayetlerde annenin çekmiş olduğu tahammülü güç olan zahmetler hatırlanmıştır:

﴿ وَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴾

“Biz insana, ana babası hakkında tavsiyede bulunduk. Annesi onu, güçsüzlük üstüne güçsüzlük ile taşıdı. Onun sütten ayrılması, iki yıl içinde olur. Bana ve ana babana şükret diye (ona tavsiyede bulunduk). Dönüş, ancak banadır.”⁵³

İmam Seccad (a.s), bir hadisinde şöyle nakletmektedir:

“Bir şahıs Peygamberin (s.a.a) yanına gelip şöyle arz etti: “Ey Allah'ın Resulü! Yapmadığım hiçbir çirkin iş kalmamış. Acaba [yine de] tövbe için bir yol var mı?” Resulullah (s.a.a), ona; “Baban ve annenden hayatta olan var mı?” diye sordu. Adam; “Evet, babam hayattadır” dedi. Hz. Resulullah (s.a.a) buyurdu: “Git ona iyilikte bulun.” O şahıs gidince Hz. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu: “Keşke annesi hayatta olsaydı!”⁵⁴

⁵² Ankebut 8, ayrıca bkz. Lokman 15.

⁵³ Lokman ,14-15 ve bkz. Ahkaf 15.

⁵⁴ Mevsuetu Ahadis-i Ehli'l-Beyt, Hadi Necefi, c. 12, s. 110, h. 15015.

3. Nükte: Anne-babaya iyilikte bulunmak sadece mümin ve Müslüman ebeveynle ilgili bir hüküm değildir. Hatta ebeveyni kâfir veya müşrik olsa bile Müslüman bir evladın onlara iyi davranması gerekir. İmam Sadık'a (a.s); "babası ve annesinin Ehlibeyt muhaliflerinden olduğunu" söyleyen birine o hazret şöyle buyurdu: "Onlara iyi şekilde davran." ⁵⁵ İmam Bakır (a.s) şöyle buyurdu:

ثَلَاثَ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لِأَحَدٍ فِيهِنَّ رُخْصَةً أَدَاءُ الْأَمَانَةِ إِلَى الْبَرِّ وَالْفَاجِرِ وَالْوَفَاءُ
بِالْعَهْدِ لِلْبَرِّ وَالْفَاجِرِ وَبِرُّ الْوَالِدَيْنِ بَرِّينَ كَانَا أَوْ فَاجِرَيْنِ

Üç konuda Yüce Allah hiç kimseye ruhsat vermemiştir: İyi de olsa kötü de olsa emaneti sahibine ulaştırmak, taraf iyi de olsa kötü de olsa ona verilen ahde vefa göstermek, iyi de olsa kötü de olsa anne-babaya iyilikte bulunmak." ⁵⁶

Geçimi Sağlamak İçin Çalışmak

Aile üyelerinin ahlaki vazifelerinden biri kendilerinin geçimini sağlamak ve aile ihtiyaçlarını temin etmek için her birinin faaliyet göstermesidir. İslamî bir aile çalışkan, aktif ve ekonomik açıdan bağımsız olan ailedir. Aile üyelerinin çalışması, onların izzetinesislerini korumanın yanı sıra her birinin psikolojik ve ruhsal açıdan canlı ve diri olmalarını sağlar. Elbette bu meyanda İslamî değerler esasına göre erkeklerin rolü kadınlardan daha fazladır. Başka bir ifadeyle ailenin ekonomik yönetimi erkeğin uhdesindedir. Tabii ki burada kadının rolü de inkâr edilemez. İleride İslamî yaşam tarzına göre iş ve kazanç konusundan detaylı şekilde söz ettiğimizde de göreceğiz ki İslam açısından aile üyelerinin ihtiyaçlarını temin etmek için çalışan kimse Allah yolunda cihad eden kişi gibidir. İmam Sadık (a.s) bu hususta şöyle buyurmuştur:

الْكَاذُ عَلَى عِيَالِهِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

"Ailesinin masraflarını temin etmek için çalışan kimse, Allah yolunda cihat eden kişi gibidir." ⁵⁷

⁵⁵ el-Kâfi, c. 2, s. 162.

⁵⁶ Vesailu's-Şia, c. 21, s. 490.

⁵⁷ el-Kâfi, c. 5, s. 88.

Özet

1- Aile ilk ve en önemli toplumsal kurumdur. Kişilik temellerinin ve davranış kalıplarının şekillendiği yerdir. İnançlar, değerler ve ahlaki karakteristikler aile içinde kökleşir. Yaşam tarzı ve yöntemi ailede öğrenilir.

2- Aile, İslamî yaşantı örneğinde olağanüstü bir öneme sahiptir. İslam açısından en sevilen yapıdır.

3- Aile asaleti, ahlak, dindarlık, denklik, sevgi, alaka ve seçebilme serbestisi, eş seçiminde İslam'ın kabul ettiği en önemli özelliklerdir. Bu meyanda aile asaleti, dindarlık ve ahlaki faziletlerle donanımlı olmanın özel bir yeri vardır.

4- Din önderleri, eş seçiminde sırf maddi ve zahiri kriterlerin üzerinde durulmasından şiddetle sakındırmışlardır.

5- İslam açısından ailenin istihkâmı için gerekli olan en önemli şey erkek ve kadın arasındaki “meveddet” ve “rahmettir”. Yani “içgüdüsel olmayan makul sevgi” anlamındaki “meveddet” ve “birbirlerinin hatalarını şefkatli bir şekilde affetmek” manasına gelen “rahmet”, aile istihkâmının en önemli unsurlarıdır. Bu iki ahlaki ilkeyi hayata geçirmek suretiyle tüm ihtilaflar giderilebilir. Meveddet temeli üzerine kurulu bir ailede çıkan ihtilaflar rahmet esasına göre giderilir.

6- Aile sisteminin bekasında duygusal ve psikolojik ihtiyaçların sağlanmasının rolü inkârı mümkün olmayan bir gerçektir. Dolayısıyla İslamî öğretilerde aile üyeleri arasında muhabbetin güçlendirilmesi konusunda birçok tavsiyeler yer almıştır. Bununla birlikte aile üyeleri arasındaki karşılıklı duygusal bağlar ancak Allah'ın rızası yolunda olduğu sürece değerlidir.

7- İslamî açıdan ailevi ilişkilerde asıl olan, tek tek üyeler arasında gönül birlikteliğidir. Bununla birlikte olası ihtilafların çözümünde aile üyelerinden her birinin yekdiğerindeki karşılıklı hakları dikkate alınır. Böylece ihtilafların vukuu durumunda insaflı ve adilane bir yolla konuya yaklaşılmış olunur.

8- Kur'an öğretilerine göre eşler arasında çıkacak olası ihtilafların çözümü ve aile yapısının korunması için birtakım yöntemler beyan edilmiştir.

Bunlar; (1) eşler arasında meşveret ve ortak düşüncede buluşma, (2) erkeğin aile yöneticisi olarak tanımlanması, (3) şer'i ve yasal haklar üzerinde ısrarcı olmak aile yapısının dağılmasına yol açıyorsa eşlerin esneklik göstermek suretiyle barış ve uzlaşmayı tercih etmesi, (4) iyiliksever kişilerin tecrübelerinden faydalanmak, (5) İslam dininin kabul ettiği son çözüm yolu olarak adilce ayrılmak ve boşanmaktır. Elbette İslam açısından boşanmak istenmeyen ve beğenilmeyen bir çözüm olup, ancak aile yaşantısının hiçbir şekilde sürdürülmesinin mümkün olmadığı durumlarda caiz görülmüştür.

9- İslamî ölçüdeki bir aile, üyeleri arasında sevgiye dayalı ilişkilerin bulunduğu bir ailedir. İslam, aile üyelerinin birbirleriyle olan sevgiye dayalı ilişkileri karşılığında uhrevi mükâfat vaadinde bulunmuştur. Elbette sevgiye dayalı ilişkiler adaletli olmalıdır.

10- Anne-babaya ikramda bulunmak ve onların ihtiyaçlarını giderme yolunda çaba göstermek İslam'ın üzerinde durduğu konulardandır. Ebeveyn'e hizmet etmek, cennete ulaşma vesilesi olarak tanımlanmıştır.

11- Adalet, anne-babamızın bizim üzerimizdeki hakkı ölçüsünde onların hakkını telafi etmemizi gerektirir. Hâlbuki onların varoluşumuz konusundaki haklarını asla telafi edemeyiz. Bu yüzden İslam dini ebeveyn'e iyilikte bulunulmasını tavsiye etmiş ve bunu tevhitte aynı kategoriye getirmiştir. Bununla birlikte onların istekleri Allah'ın rızasına aykırı olursa, saygınlıkları gözetilmeli ama isteklerine boyun eğilmemelidir.

12- Aile üyelerinin ahlaki vazifelerinden biri, kendilerinin geçimini sağlamak ve aile ihtiyaçlarını temin etmek için her birinin faaliyet göstermesidir. Aile üyelerinin çalışması, onların izzetinefislerini korumanın yanı sıra her birinin psikolojik ve ruhsal açıdan canlı ve diri olmalarını sağlar.

Sorular

- ❶ İnsanın temel ihtiyaçlarını beyan edin ve bu ihtiyaçların tmini noktasında ailenin ne gibi bir rolü olduğunu açıklayınız.
- ❷ Eş seçiminde İslam'ın kabul ettiği en önemli ölçüler neledir? Açıklayınız.
- ❸ Aile asaleti hayat ortağının seçiminde ne ölçüde bir öneme sahiptir?
- ❹ “وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ” ayetinde gçen “meveddet” ve “rahmet” kavramlarını açıklayınız.
- ❺ Ailede sevginin önemini açıklayıp ailevi muhabbet duygularının sınırının nereye kadar olması gerektiğini belirtiniz.
- ❻ İslam açısından ailevi ihtilafları çözüme kavuşturma yollarını sırasıyla açıklayınız.
- ❼ Neden anne-babaya “adaletli davranmak” yerine “onlara iyilikte bulunulması” tavsiye edilmiştir? Açıklayınız.

Etüt ve Müzakere Konuları

- ❶ William Gardner'ın, “Aileye Karşı Savaş” isimli eserini okuyup bu kitaptaki en önemli nükteleri tasnif ediniz ve analizini yapınız.
- ❷ Liberalizm ve İslam'ın insan ve değerler tanımlaması esasına göre, bu iki ekolde evlilik ve aile kurmanın yerini açıklayınız.
- ❸ Alvin Toffler *Üçüncü Dalga* isimli eserinde insan tarihinin üç dalgasından söz ederek üç tip toplum tanımlar: Tarım toplumu, sanayi toplumu ve iletişim toplumu. Bu üç dalgada, özellikle de üçüncü dalgada anne-babanın yerini açıklayınız ve liberalizmin değerlerine göre ebeveyne hürmet ve iyilikte bulunmanın nasıl bir yere sahip olduğunu açıklayınız.

Onuncu Bölüm

İş ve Kazanç Konusunda İslamî Yaşam Tarzı

Bazı yazarların görüşüne göre esasen iş ve kazanç havzasında dini ahlak ve adaptan söz edilemez, zira “iş ve kazanç ahlakı, bir ahlak oyunudur ve din ahlakından farklıdır.”¹ Bu görüş, iş ve kazanç ahlakı ile dini ahlakın birbirinden ayrı olduğu vehmi üzerine bina edilmiştir. Bu görüşü savunanların vehmine göre iş ve kazanç aynen poker oyunu gibidir. Oyunun kuralı gereği oyuncu dil dökmeden, gerçeği gizlemeden ve rakibini aldatmadan kazanamaz. Bu söz poker oyununda tam olarak kabul edilir; bu oyunun adap ve ahlakı da zaten öyle gerektirir. Bu yüzden lafazanlık, gerçeği gizleme ve kandırmadaki ustalık, bu oyunun olumlu davranışlarından sayılmıştır. Aynı şey ticarete, iş ve kazanç pazarında da mevcuttur. Albert Z. Carr, Peter French, Milton Friedman ve Andrew Gustafson gibi bu görüşü savunanlara göre ticaret sahasına adım atan ve iş yapıp kazanmak isteyen kişi, tüm çabasını kendi maddi kâr ve çıkarları için seferber etmelidir. Bu doğrultuda gerekirse lafazanlık, hilekârlık ve gerçeği gizleme gibi ustalıkları da kullanmalıdır. Onu sınırlayan tek şey yasal sınırlardır.²

Buna karşılık şunu diyoruz: Böyle bir görüşün dayanağı, din hakkındaki yanlış telakkidir. Bu görüşü savunanlar dini insanların bireysel ve deruni işleriyle sınırlamışlar; onu sosyal, ekonomik, ticari, siyasi vb. faaliyet alanlarından uzaklaştırmışlardır. Oysaki bu düşünce İslam’la bağdaşmaz. Zira İslam, insan hayatının her alanı için açık seçik programları olan kapsamlı bir dindir. Bunun yanı sıra her fert ve toplumun iş ve

¹ Kazanç ve iş ahlakındaki dini yönelimlere cevap olarak Andrew Gustafson’un kaleme aldığı ve Muhammed Nehavendiyan’ın “Ahlakı Kesb ve Kar der Muhiti Cihani” kitabının girişine yerleştirilen, Muhammed Hüseyin Nevruzi tarafından Farsçaya tercüme edilmiş “Himayet ez Kul Geraiyi Ahlakı” makalesi, s. 68.

² Daha fazla bilgi için bkz. “Der Amedi ber Felsefeyi Ahlakı Ticaret ba Ruykerdi İslamî, Cevad Tevekkuli der Feslnameyi Marifeti İktisadi, s. 17-18.

kazanç adabı veya iş ve kazanç tarzı, onun insana ve nihai hedefine ne şekilde baktığına bağlıdır. Aynı şekilde onun dünyaya ve dünyanın beşerin ebedi saadetindeki rolüne, dünya ile ahiret arasındaki irtibata vb. konulara nasıl baktığı ile alakalıdır. İslam'ın bu alanlarda özel standartlar ve ilkeler sunduğu açıktır; İslam dini insana, âleme, dünyaya, ahirete, iş ve kazanca dair özel bir bakış açısı getirmiştir.

Çalışmanın Önem ve Yeri

Bu bölümde iş ve kazanç konusunda en önemli İslamî ahlak ve adap kurallarından söz etmek istiyoruz. Elbette şunu unutmamak gerekir ki meşgale ve işin kendine özgü davranış ve adabı vardır. Mesela bir banka memurunun işine özgü ahlak ve adabı, bir öğretmen veya eğitmeninkinden farklıdır. Bir inşaat işçisinin sahip olması gerekli davranış ve adap, bir holding yöneticisinin adap ve ahlakından farklıdır. Bu yüzden biz burada iş ve kazançla ilgili genel konulara dair İslam'ın bakış açısını inceleyeceğiz.

Her şeyden önce çalışma ve faaliyetin önemini, onun insan psikolojisi ve maneviyatındaki yapıcı rolünü hatırlatmak gerekir. Maişet/geçim olgusu ve onunla ilgili konular, insan hayatının en önemli ve köklü meselelerinden biridir. Hiç kimse yoktur ki bir şekilde geçimini düşünmemiş olsun. Bu mesele, özellikle toplumun genç kesimi için en temel konulardan biridir. Onurlu bir meslek ve uygun bir gelir, güzel ve başarılı bir yaşamın vazgeçilmez şartıdır. Bu yüzden işsizler, ekonomik açıdan muhtaç olmasalar bile başarılı insanlar sayılmazlar. Ancak iş ve çalışmakla insan yaşantısında açınma yaşanır, fert ve toplum için dünya ve ahiret saadeti sağlanmış olur.

Çalışmak ve onurlu bir işe sahip olmak, sadece geçimi sağlamak ve yaşamın maddi ihtiyaçlarını temin etmek için gerekli değildir. Bunun yanı sıra kişilik, onur, bağımsızlık ve özgüven duygusu oluşturmada son derece önemli olan faktörlerdendir. Kendi el emeğinin karşılığında geçimini sağlayan kişiler, içlerinde bir onur ve izzetinefis duygusu taşırlar, kendilerini toplumun aktif ve etkili bir üyesi görürler. Buna karşılık işsizlik, ümitsizlik ve eziklik duygusuna sebep olmakta, zafiyet hissine yol açmaktadır.

İşsiz kişi, diğerlerinin gözünde toplumda faydasız bir unsurdur. Bu yüzden onun toplumsal kararlarda da ciddi ve aktif bir katılımı olmaz. İşsizlik veya uygun bir işe sahip olmamanın yıkıcı sonuçlarından biri de başkaları hakkında, özellikle de karar vericilerle ilgili olarak gerçek olmayan kötümserliktir ki bunun birey ve toplum için acı sonuçları olacaktır.

Bununla birlikte “çalışmak” toplumsal bir görev ve sorumluluktur. Yani hiçbir ihtiyacımız olmasa dahi yine de toplumsal vazifemiz ve ahlaki sorumluluğumuz işsiz kalmamamızı gerektirir. Şu anda oturduğumuz yerde birazcık etrafımıza bakınacak olursak diğer insanların çalışmalarının ürünlerine boğulmuş olduğumuzu görürüz; masa, sandalye, tahta, defter, kitap, kalem, çanta, duvar, kapı, pencere, cam vb. yüzlerce şey. Etrafımızı saran ve bize çeşitli faydalar sunan bunca ürün diğerlerinin çalışmalarının mahsulüdür. Burada insani ve ahlaki vazifemiz, bizim de diğerlerine hizmet etmemizi ve onların ihtiyaçlarından bir bölümünü gidermede pay sahibi olmamızı gerekli kılmaktadır.

İş ve İşçiye Övgü

Peygamberimiz (s.a.a) ve Ehlibeyt İmamlarının yaşam şeklinin temelini oluşturan ayetlerde ve İslamî rivayetlerde çalışma ve kazanma konusunun rolü özellikle vurgulanmış, bununla ilgili müteaddit adap ve ahlak kuralları beyan edilmiştir. İş ve kazanç hakkında birçok hukuki düzenleme ve ahkâm zikredilmiştir. Aziz İslam dini, kendisi ve ailesinin geçimini sağlamak için çalışan kimseleri Allah yolunda cihad eden mücahitlerle aynı kefeye koymuş³, hatta onlardan daha fazla mükâfata sahip olduklarını beyan etmiştir⁴. Peygamberimiz (s.a.a) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

³ İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: Ailesinin giderlerini temin etmek için çalışan kişi Allah yolunda cihad eden kimse gibidir. **«الكَادُّ عَلَى عِيَالِهِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ»** (el-Kafi, c.5, s.88).

⁴ İmam Rıza (a.s) şöyle buyurmuştur: Ailesinin ihtiyacını temin etmek için Allah'ın rızkını arayan kişi, Allah yolunda cihad eden kimseden daha üstün mükâfata sahiptir. (el-Kafi, c.5, s.78).

الَّذِي يَطْلُبُ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ مَا يَكْفِيْهِ عِيَالَهُ اعْظَمُ اجْرًا مِنَ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ

العبادة سبعونَ جزءاً أفضلها طلبُ الحلال

“İbadet yetmiş cüzdür, en faziletlisi helal kazanç peşinde olmaktır.”⁵

İmam Bakır (a.s), iş ve kazanç hakkında şöyle buyurmuştur:

من طلب [الرزق في] الدنيا استعفافاً عن الناس و توسيعاً على اهله و تعطفاً على جاره لَقِيَ الله عزوجل يومَ القيامةِ و وجهه مثل القمر ليلة البدر

“Kim insanlardan müstağni olmak, ailesinin refahını artırmak ve komşusuna yardımcı olmak için dünyada helal rızık peşinde olursa kıyamet günü yüzü, on dördüncü gecesindeki ay gibi parlak olduğu halde Allah’a kavuşacaktır.”⁶

Kısacası İslam dini, insanın geçimini sağlamak için çalışmasını ibadetten ayırmamıştır. Hz. Resulullah (s.a.a) Tebuk savaşından Medine’ye geri döndüğünde o hazretle birlikte savaşa gidememiş olan Sa’d⁷ Ensari Peygamberi (s.a.a) karşılamaya geldi. Peygamber (s.a.a) onun kurumuş ve çatlamış ellerini görünce sordu: “Ellerin bir kaza mı geçirdi?” Sa’d şu cevabı verdi: “Ailemin giderlerini karşılamak için ip ve kürekle çalışıyorum.” Peygamber (s.a.a) onun ellerini öptü ve şöyle buyurdu: “Bu eller cehennem ateşinde yanmaz.”⁸

İşsizlere Serzeniş

İşsiz-güçsüz bir şekilde asalak gibi yaşayan ve çalışmaktan kaçınarak yüklerini başkalarının sırtına atan kimseler İslam ve din önderleri tarafından lanetlenmiştir. Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

ملعونٌ من ألقى كُله على الناس

“Kendi yükünü insanların sırtına yükleyen kimse lanetlenmiştir.”⁹

⁵ el-Kafi, c. 5, s. 78.

⁶ A.g.e, s. 78.

⁷ Peygamberimizin ashabi arasında “Sa’d” isminde birkaç kişi vardı. Tarihçiler bu rivayette ismi geçen “Sa” d Ensari’nin, “Sa’d b. Muaz mı yoksa “Sa’d b. Ubade” veya başka biri mi olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Elbette bu mesele bizim için önemli değildir. Burada önemli olan Peygamberimizin (s.a.a) çalışan ve yaşantısının giderlerini temin etmek için çaba sarf eden kimselere nasıl davrandığını göstermektir.

⁸ Usdu’l-Gabe fi Marifeti’s-Sahabe, İbn Esir, c. 2, s. 269.

⁹ Bihar’ul Envar, c. 77, s. 142.

İmam Bakır (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Hz. Musa Allah’a sordu: Allah’ım! Katında kullarından en çok gazap ettiğin hangisidir? Allah buyurdu: جِيفَةٌ بِاللَّيْلِ بَطَّالٌ بِالنَّهَارِ Geceyi sabaha kadar bir leş gibi uyuyarak geçirip gündüz de boş kalan kimsedir¹⁰.”

İmam Sadık’ın (a.s) yarenlerinden biri şöyle der: O hazrete evinde oturup namaz, oruç ve Allah’a ibadet eden, kendi giderini temin etmek için çalışmayan ve bir şekilde Allah’ın ona rızık ulaştıracağına inanan kişinin durumunu sordum. İmam Sadık (a.s) şu cevabı verdi: Bu kişi, duası kabul edilmeyecek kimselerdendir¹¹. Yani böyle birine Allah teveccüh etmez. O hazret bir başka rivayette onurunu korumak, borcunu ödemek, yakınlarına ve akrabalarına yardım etmek için çalışmayan kimseleri faydasız ve değersiz kimseler olarak tanımlamış, şöyle buyurmuştur:

لَا خَيْرَ فِي مَنْ لَا يُحِبُّ جَمْعَ الْمَالِ مِنْ حَلَالٍ يَكْفُ بِهِ وَجْهَهُ، وَ يَقْضِي بِهِ دَيْنَهُ،
وَ يَصِلُ بِهِ رَحِمَهُ

“Helal yoldan bir kazanç sağlayıp onunla onurunu korumak, borcunu ödemek ve akrabaları ile sılayı rahimde bulunmak istemeyen bir kişide hiçbir hayır yoktur.”¹²

Fakat maalesef İslam tarihinde böylesine sapkın bir maneviyat, ahlak ve irfan algısını savunan meşhur kimseler olmuştur. Peygamber (s.a.a) ve Ehlibeyt İmamlarının çalışıp kazanmanın değerini beyan eden onca vurgulu ifadelerine rağmen, birileri çıkıp yaşamın ihtiyaçlarını temin etme yolunda rızık peşinden gitmenin “tevekkül”e aykırı olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre tevekkül ehli olan kimseler, zamanlarını rızık peşinde ve maddiyat yolunda çalışmakta harcamazlar. Tevekküllü kişiler kendilerinin ve yakınlarının ihtiyaçlarını gidermek için bir köşeye çekilip dua ve ibadete koyulur, Allah’ın onlara rızık ulaştıracağına inanırlardı! Bundan daha tuhaf olanı ise şu idi: Onlar tevekkülle dilencilik arasında bir çelişki görmedikleri halde tevekkülle çalışmak arasında çelişki olduğunu düşünürlerdi!

¹⁰ Sefinetu’l-Bihar ve Medinetu’l-Hikem ve’l-Asar, Şeyh Abbas Kummi, c. 8, s. 368.

¹¹ el-Kâfi, c. 5, s. 77, Babu’l-Hess ala’t-Talebi ve’t-Taarruzi ala’r-Rızık, h. 1.

¹² A.g.e, c. 5, s. 72, Babu’l-İstiane bi’d-Dunya ala’l-Ahret, h. 5.

İslamî öğretiler konusunda bu şekilde yanlış telakkisi olan meşhur zevattan biri Hasan Basri (ö: hicri 110) idi. O, “ibadet mi yoksa iş mi daha üstündür?” şeklindeki bir soruya şu cevabı verdi: “Fesubhanallah, hiç bu ikisi bir olur mu?! Kendisini ibadete vakfetmiş bir kişi çalışmakla meşgul olandan daha üstündür!” Daha sonra bu meselenin nedeni hakkında şöyle dedi: “Allah çalışmayı bırakıp kendisini ibadete vakfeden kişinin dünyada rızıkna kefil olur, ama ahiretle ilgili işlerini kendisine bırakır. Eğer insan kendi uhdesine bırakılan işlerle, yani uhrevi konularla meşgul olursa Allah onun dünyevi işlerini idare edecek ve ona hizmette bulunacak birini gönderir. Eğer insan dünyevi işleriyle meşgul olmazsa onun yerine bu işleri yapacak birileri çıkacaktır. Fakat eğer ahiretle ilgili işlerini yerine getirmezse onun yerine bu işleri üstlenecek hiç kimse olmayacaktır.”¹³

Bu yanlış görüşe binaen çalışıp kazanmanın, ahiret doğrultusunda ve uhrevi sevap kazanma yönünde gerçekleşmesi imkânsızdır. Zira çalışıp kazanmanın sadece maddi yönü vardır, namaz ve orucun ise sadece uhrevi yönü vardır! Bu sapkın düşünce, tasavvuf akımının devam etmesiyle daha ilmi ve irfani bir boyut kazandı! Örneğin; tasavvuf akımının en büyük araştırmacılarından olan Ebul Hasan Ali b. Osman Hucviri (ö: hicri 465), *Keşfu'l-Mahcub* kitabında dilencilik konusunda sûfilerin mümkün mertebe Allah'tan başkasından bir şey istememelerini vurgulamakla birlikte kendisine bu işi yapmış olan bazı sûfileri eleştirme hakkını vermiyor. Aksine onların yaptığı işi mazur göstermek için dilencilüğün felsefesini anlatmaya çalışıyor. O kendince meşru zannettiği sûfilerin dilenciliği için üç felsefe ve üç temel delil zikretmiş:

Üstadlarımız – Allah onlardan razı olsun – üç sebeple dilenmeyi caiz görmüşlerdir: Birincisi kalbin boşalması ki olmazsa olmazdır. Onlar şöyle demişlerdir: Biz iki parça ekmeğe, gece ve gündüzü onu beklemeyle geçirecek kadar değer vermeyiz. Yemek gibi hiçbir şeyle meşgul olmadığın bir iş yoktur... İkinci olarak dilenmekle nefsi riyazete çekmişler, onu zelil etmişlerdir... Üçüncüsü ise Hakk'ın merhametini halktan istemişlerdir. Dünyadaki tüm malları Allah'ın malı, halkı ise Allah'ın vekilleri olarak görmüşlerdir¹⁴.

¹³ Kutu'l-Kulub fi Muameleti'il-Mahbub, Ebu Talib Mekki, c. 2, s. 58.

¹⁴ Keşfu'l-Mahcub, Ebul Hasan Ali b. Osman Hucviri, Tashihi Mahmud Abidi, s. 527-528.

Sürekli Çalışmanın Değeri

İslamî maarif ve öğretilere müracaat edildiğinde İslam'ın azami ölçüde çalışmayı temel bir ilke saydığı görülür. İslam dini Müslümanın yaşıntısında mümkün mertebe işsizliğe ve boşluğa fırsat bırakmayacak bir düzenlemeyi öngörür. Sürekli çalışmak ve bir işle meşgul olmak İslam'ın istediği bir şeydir. Elbette bu, İslam'ın boş vakit öngörmediği ve dinlenmeyi caiz saymadığı anlamına gelmez. Bilakis şu anlama gelir: İslam dini çalışmak ve çaba sarf etmenin dairesini o kadar geniş tutmuştur ki hatta boş zamanları da bu şekilde değerlendirmeyi uygun görmüştür. Boş vakitler konusunda daha detaylı bir şekilde meseleden söz ederken şunu belirteceğiz: Sırf bu yüzden bazı Müslüman düşünürler inkâr manasındaki şu soruyu sormuşlardır: “Acaba Müslümanın hayatında boş zaman diye bir şey var mıdır?”

Din Önderlerinin Hayatında Çalışmak

Tüm peygamberler ve imamlar, kendi ve ailelerinin yaşam giderlerini temin etmek için çalışıyordu.¹⁵ Hiçbiri, kendisini çalışmaktan müstağni saymıyordu. Hâlbuki onların yerine çalışmayı onur sayan insanlar vardı; birçok maddi imkâna ve mali kaynaklara da sahiptiler. Biz bu konuda yüzlerce tarihi ve nakli örnekten sadece ikisini sunmakla yetineceğiz:

Muhammed b. Munkedir ismindeki bir şahıs şöyle diyor:

“Sıcak bir günde Medine'nin dışına çıkmıştım. Muhammed b. Ali'yi [İmam Bakır'ı (a.s)] gördüm; iki siyah köle ile birlikte çalışıyordu. Onun, dünya peşinde kendisini bu derece zahmete düşürmesini görmek beni rahatsız etmişti. “Ona nasihat etmeliyim” diye içimden geçirdim. Sonra kendisine yaklaştım ve selam verdim. Yorgunluğun şiddeti yüzünden hızlı şekilde nefes alıp verdiği, başından ve yüzünden ter döküldüğü halde selamıma cevap verdi. Ona yaklaştım ve şöyle dedim: “Hiç düşündünüz mü ölüm sizi bu halde bulacak olursa Allah'a ne cevap verirsiniz?!” İmam Bakır (a.s) şu cevabı verdi: “Eğer bu halde ölüm bana gelecek olursa, gerçekten Allah'a ibadet ettiğim bir halde ölümle buluşmuş olacağım. Ben bu ibadetle, kendimi ve ailemi senden ve diğerlerinden müstağni kılıyorum. Ancak Allah'a

¹⁵ Bkz. El-Kâfi, c. 5, s. 75-76.

karşı günah işlediğim bir durumda olursam, ölümün bana gelmesinden korkmam gerekir.”¹⁶

İmam Sadık'ın (a.s) dostlarından biri şöyle diyor:

“İmam Sadık'ı (a.s) elinde bir kürek ve üzerinde kaba bir elbiseyle şahsi tarlasında çalışırken gördüm; sırtından ter süzüyordu. O hazrete şöyle arz ettim: “Müsaade edin ben sizin yerinize çalışayım.” İmam şu cevabı verdi: “Ben, insanın geçimini sağlamak için yakıcı güneşin altında zahmete katlanmasını seviyorum.”¹⁷

Çalışmanın Psikolojik Gelişim ve Sağlıktaki Rolü

Daha önce işaret ettiğimiz gibi iş, insan kişiliği için en önemli yapıcı faktörlerdendir¹⁸. İnsanla iş arasındaki bağ iki taraflıdır. Yani iş, nasıl insanın kişilik yapısının bir sonucu ise insanın kişilik yapısı da iş ve çalışma türünün mahsulüdür. Esasen insanın nefsi, özellikle hayal gücü işsiz olması halinde onu fesada çekecek şekildedir. Fakat iş ve faaliyet, hayal gücünün insanı sapkınlığa çekmesi için fırsat bırakmaz. Aslında günaha düşmenin en önemli sebeplerinden biri işsizliktir. İnsanın enerjisi bir şekilde harcanmalıdır. Eğer bu enerji doğru bir yolda kullanılmazsa yanlış ve sapkın yollarda harcanır. Çalışmak, birikmiş enerjilerin patlamasını önlemekle birlikte şeytani düşünceler, kuruntular ve hayallere mani olur. *Mecmueyi Verram* kitabında kimliği belli olmayan bir grup kişiden şu hikmetli söz nakledilmiştir: Eğer nefsi meşgul etmezsen o seni meşgul edecektir. Eğer Allah'a kulluk ve itaatle onu meşgul etmezsen o seni günahla meşgul edecektir¹⁹.

Çalışmak ve Kişilik Duygusu

Emirü'l-Müminin 'e (a.s) mensup olan bir dörtlükte şunu okuyoruz:

¹⁶ A.g.e, s. 73-74.

¹⁷ A.g.e, s. 76.

¹⁸ Bu konuda daha fazla mütalaa için bkz. Talim ve Terbiyet der İslam, Murtaza Mutahhari, s. 410-419.

¹⁹ Mecmueyi Verram, Verram b. Ebi Faris, c. 2, s. 134.

لَتَقْلَ الصُّخْرَ مِنْ قُلَلِ الْجِبَالِ
أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ مِثْنِ الرِّجَالِ
يَقُولُ النَّاسُ لِي فِي الْكَسْبِ عَارٌ
فَإِنَّ الْعَارَ فِي ذُلِّ السُّؤَالِ

*Dağların zirvesinden taş getirmek
Başkalarının minnetinden daha sevgilidir bana
İnsanlar bana der ki kazanmada utanç var
Oysa asıl utanç dilenmenin zilletinde var*²⁰

Sadi Şirazi de bu manayı çok güzel ifade etmiştir:

Elle demiri hamura çevirmek, emirin önünde secdeye kapanmaktan daha iyidir.

Emirü'l-Müminin 'e (a.s) mensup bir diğer dörtlükte ise şöyle denir:

كِدَّ كَدَّ الْعَبْدِ إِنْ أَحْبَبْتَ أَنْ تُصْبِحَ حُرّاً
وَ أَقْطَعِ الْأَمَالَ مِنْ مَالِ بَنِي آدَمَ طُرّاً
لَا تَقْلُ ذَا مَكْسَبٍ يُزْرِي فَقْضَى النَّاسِ
أَنْتَ مَا اسْتَغْنَيْتَ عَنْ غَيْرِكَ أَعْلَى النَّاسِ ازْرَى قَدْرَا

*Eğer hür olmak istiyorsan köle gibi çalışmalısın
Başkalarının malından ümidini tamamen kesmelisin
Bu beni küçük düşürür deme sakın, zira halktan istemek daha alçaltıcı
Ancak başkalarından müstağni olduğunda halkın en değerlisi olursun*²¹

İnsanlardan mali yardım istemek ve başkalarına yük olmak ahlaki, sosyal ve kültürel birçok afetleri beraberinde getireceği için İslam dini ve İslam önderleri tarafından şiddetle kınanmıştır. İmam Sadık'ın (a.s) bü-yük yarenlerinden olan Zürrare şöyle rivayet ediyor:

“Bir şahıs İmam Sadık'ın (a.s) yanına gelip şöyle arz etti: “Ben fakir ve yok-sul biriyim; ne elimden bir iş gelir ne de ticaret yapmayı bilirim.” İmam

²⁰ Divan-ı Emirü'l-Müminin (a.s), s. 340.

²¹ A.g.e, s. 310.

ona şu cevabı verdi: “Çalış, başının üzerinde yük taşı ve kendini halktan müstağni et.”²²

Sonuçta işin küçüklüğüne bakmamak gerekir. Evet, eğer kendi isteğimize, toplumsal konumumuza ve ailevi durumumuza uygun bir iş olursa bu daha iyidir. Ama isteğimize uygun bir işin olmayışı, işsizliği ve başkalarına el açmanın zilletini asla caiz kılmaz.

Çalışma ve Kazançta İslamî Adap

İslam'ın çalışma ve kazanma alanındaki olması ve olmaması gereken emirlerinin toplamına genel olarak bakıldığında bu dinin İslam camiasından çalışıp kazanma hususunda özel bir yöntem istediği görülür. Daha sonra bu alanda özel bir örneklik sunmaktadır. Bir yazarın ifade ettiği gibi İslam, çalışma ve kazanma havzasında bir çeşit üstün ahlak örneğini yaymanın çabası içindedir. İslam, ahlaki kaideleri yaygınlaştırmaya çalışmak suretiyle ticareti bir tür kazan-kaybet oyunu halinden çıkarıp kazan-kazan oyununa dönüştürmüştür. Bu oyunda bazen zayıf insanların durumuna riayet etme sebebiyle alışlagelen kaybediş bile bir tür kazanç sayılmıştır ve kaybet-kazan oyunu da kazan-kazan oyununa dönüşmüştür²³.

“Muameleyi sade tutmak”²⁴, “borçlulara kolaylık sunmak”²⁵, “giderleri temin edince kar almamak”²⁶ veya en az kârla yetinmek, “satılmış malı geri almak”²⁷, “kazanç sağlamak için yemin etmemek”²⁸ ve “işe erkenden başlamak”²⁹, çalışma ve kazanma konusundaki İslamî adaptan bir kısmıdır. Bununla birlikte burada İslamî açıdan iş ve kazancın en önemli adabından bir kısmına dair açıklamalarla konuyu anlatmaya çalışacağız. Bu hususların dikkate alınması İslamî değer sistemindeki iş ve kazancın mahiyetini diğer sistemlerdekinden farklı kılmaktadır.

²² el-Kafi, c. 5, s. 76-77.

²³ Der Amedi ber Felsefeyi Ahlakı Ticaret ba Ruykerdi İslamî, Cevad Tevekkülü, Der Marifeti Ahlakı, sayı 1, sonbahar ve kış 1388, s. 21.

²⁴ Vesailu's-Şia, c. 12, s. 332.

²⁵ Bakara ,280.

²⁶ Vesailu's-Şia, c. 12, s. 293.

²⁷ A.g.e, s. 286.

²⁸ A.g.e, s. 310.

²⁹ Men La Yehzuruhu'l-Fakih, c. 3, s. 157.

İlahi Niyet Taşımak

Daha önce de gördüğümüz gibi İslam, çalışıp kazanmaya çok değer vermiş, onun uhrevi sevabını Allah yolunda şehid olanların sevabı ile bir tutmuştur ama her keyfiyet ve niyetteki çalışıp kazanmayı da bir değer saymamıştır. İslam, insanı ebedi yücelik ve saadete ulaştırmak ister. Dolayısıyla İslamî değer sisteminde ancak insanın ruhsal ve manevi tekâmülünün hizmetinde olacak bir çalışma ve kazancın değeri vardır. Bu da ancak ilahi bir niyet ve Hazret-i Hakk'a yakınlaşma kastı taşıdığında gerçekleşir. Elbette daha önce de işaret ettiğimiz gibi burada maksat, halka hizmet veya kendisi ve ailesini başkalarına muhtaç olmaktan kurtarma niyetinin ilahi bir niyet olmayışı değildir. Bilakis maksadımız bireyin çalışıp kazanmadaki nihai hedefinin ilahi hoşnutluk ve yakınlığa ulaşmak istemesidir. Bu durumda ara hedefler de değerli olacaktır. Eğer bireylerin çalışıp kazanmadaki düşüncesi ilahi olursa, iş ve kazançlarının ahlaki değeri olur. Aksi halde manevi ve uhrevi değeri olmaz.

Bu yüzden birçok hadiste iş yaparken ilahi niyete sahip olunması gerektiği konusu vurgulanmıştır. Bir rivayette şöyle nakledilmiştir:

“Bir gün Hz. Resulullah (s.a.a), ashabından bir grupla oturmuştu. Sabahın başından itibaren çalışmakla meşgul olan güçlü bir genç gördüler. Resulullah'ın (s.a.a) sahabesinden bir kısmı teessüfle o gence bakıp şöyle dediler: “Keşke bu şahıs gençliğini ve gücünü Allah yolunda harcasaydı!” Resulü Ekrem (s.a.a) şöyle buyurdu: “Öyle demeyin; zira eğer bu genç kendisini başkalarına muhtaç olmaktan kurtarmak için çalışıyorsa, o Allah'ın yolundadır. Eğer zayıf durumdaki anne-babasının giderlerini veya güçsüz durumdaki ailesinin masraflarını karşılamak için çalışıyorsa, o Allah'ın yolundadır. Fakat eğer böbürlenip övünmek ve malını biriktirip çoğaltmak için çalışıyorsa, o şeytanın yolundadır.”³⁰

Bir şahıs İmam Sadık'ın (a.s) huzuruna gelip kendi ruh halini o hazrete şu şekilde açıkladı:

“Ben dünyayı ve dünya malını seviyorum; ona ulaşmak ve dünyadan mümkün olduğu kadar çok nasiplenmek istiyorum.” İmam onun mal toplama ve servet kazanmadaki hedefini sordu. O şahıs şu cevabı verdi: “Hedefim

³⁰ el-Muhaccetu'l-Beyza fi Tehzibi'l-Ehya, Muhsin Feyz Kaşani, Tashih-i Ali Ekber Gaffari, c. 3, s. 140.

kendimi ve ailemi refaha kavuşturmak, elde ettiğim malla sılayı rahim yapmak (akrabalık bağlarımı güçlendirmek), yoksullara sadaka vermek, hac ve umre yapmaktır.” İmam buyurdu: “Bu, dünya peşinde olmak değil, aksine ahireti talep etmektir.”³¹

İyi İş Yapmak: İşin Niteliği

İşin niteliği meselesi, önemli konulardan biridir. Herkes sahip olduğu güç ve yeteneği ölçüsünde yaptığı işin keyfiyetine dikkat etmelidir. İş ahlâkı, üstlendiğimiz her görevi en iyi şekilde yapmamız anlamına gelmektedir. Esasen her kişinin değer ve kıymeti, ortaya koyduğu işinin niteliği ile ölçülür. İmam Ali (a.s), Seyyid Razi'nin tabiriyle “değeri hiçbir şeyle mukayese edilemeyecek kadar değerli olan” bir sözünde şöyle buyurmuştur:

قِيمَةُ كُلِّ امْرِئٍ مَا يُخْسِنُهُ

“Her insanın değeri, yaptığı güzel iş miktarıncadır. [Ederin, ettiğin kadardır.]³²”

Çalışıp Kazanmadaki Ulvi Mülahazalar

Aziz İslam dini, çalışıp kazanma konusunu sırf sonucuna bakarak değerlendirmeyi reddetmiştir. Yani çalışıp kazanmak, sırf daha fazla kâr ve maddi menfaat sağlama maksadına matuf olur da birey ve toplumun ruhsal, ahlaki ve manevi yükselişinin hizmetinde olmazsa, İslamî açıdan hiçbir değeri olmaz. Gerçi böyle bir kazanma isteği, hırs ve tamah had-dine ulaşmadıkça işsiz kalmaktan ve sermayeyi muattal bırakmaktan daha iyidir³³. Fakat İslamî öğretilerin bütününe bakıldığında çok rahatlıkla şu sonuca varılmaktadır: İslamî açıdan çalışıp kazanmaya konulan hedef, kâr ve çıkar sağlama hesaplarının çok ötesinde bir şeydir. İslam,

³¹ el-Kâfi, c. 5, s. 72.

³² Nehc'ül Belaga, 81. Hikmetli Söz.

³³ Bir rivayette Muaz'dan şöyle nakledilmiştir: İmam Sadık'a (a.s) şöyle arz ettim: Benim ticarete ihtiyacım yok. Zira o kadar çok sermayem var ki, ömrümün sonuna kadar evde otursam ve hiçbir iş yapmasam bile yine de bana az gelmeyecektir. Bu yüzden ticareti bıraktım. İmam Sadık (a.s) ona şu cevabı verdi: Ticareti bırakmak, aklı götürür. (el-Kâfi, c. 5, s. 148).

ahlakî maddî kâr ve çıkarın hizmetine vermek yerine, maddî kâr ve çıkarı, insanoğlunun ahlakî, yükselişi ve tekâmülünün hizmetinde görmektedir. Hatta kim daha fazla kazanç ve maddî rızıktan daha çok nasip peşinde olursa, İslam dini, bunun ahlakî faziletleri amel etmenin sayesinde gerçekleşeceğini söylüyor. Ayetlerde ve İslamî rivayetlerde kazancın bereketi ve rızkın genişlemesi, ilahî takvanın riayeti ve Allah'ın emirlerine amel etmenin bir sonucu ve mahsulü olarak görülmüştür. Kur'an-ı Kerim şöyle buyuruyor:

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكْلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ﴾

“Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirileni (Kur'an'ı) hakkıyla uygulasalardı (bunlardaki hükümlere riayet etse-lerdi), başlarının üzerinden ve ayaklarının altından (bol nimet) yer-lerdi. İçlerinde mutedil bir topluluk da var. Ama onlardan çoğunun yaptığı ne kötüdür.”³⁴

Helal Rızık Kazanma

Rızık elde etmek için yapılan çalışma ve kazanım, şer'i ölçüler ve ilahî yasalar çerçevesi temeline dayalı olmalıdır. Bu, çalışma ve kazanma sahasında İslamî yaşam tarzının en belirgin özelliklerinden biridir. Bu sebeple kazanç elde etmek ve ticarî faaliyet sahasına adım atmak isteyen kimsenin şer'i hükümleri ve ilahî ölçüleri öğrenmesi ciddi şekilde tavsiye edilmiştir. Eğer birey, bu sahadaki şer'i hükümlerin ayrıntılarına aşina olmazsa birtakım ahlakî rezaletlere ve dine aykırı davranışlara bulaşabilir.

Yüce Peygamberimiz (s.a.a) veda hacı yolculuğu sırasında halka hitaben şöyle buyurmuştur:

أَنَّهُ لَا تَمُوتُ نَفْسٌ حَتَّى تَسْتَكْمَلَ رِزْقَهَا فَاتَّقُوا اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ وَ لَا يَحْمِلَنَّكُمْ اسْتِبْطَاءُ شَيْءٍ مِنَ الرِّزْقِ أَنْ تَطْلُبُوهُ بِشَيْءٍ مِنْ مَعْصِيَةِ اللَّهِ

³⁴ Maide ,66.

فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَسَمَ الْأَرْزَاقَ بَيْنَ خَلْقِهِ حَلَالًا وَلَمْ يَقْسِمْهَا حَرَامًا فَمَنْ اتَّقَى اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَصَبَرَ أَنَاةَ اللَّهِ بِرِزْقِهِ مِنْ حِلِّهِ وَمَنْ هَتَكَ حِجَابَ السِّرِّ وَعَجَّلَ فَأَخَذَهُ مِنْ غَيْرِ حِلِّهِ قُصَّ بِهِ مِنْ رِزْقِهِ الْحَلَالِ وَخُوسِبَ عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Hiç kimse [bu dünyadan] kâmil olarak rızkını almadan ölmeyecektir. O halde Allah’tan sakının ve rızık arayışında güzel ve itidalli davranın. Rızkın gecikmesi, sakın sizi, onu Allah’a günah işleyerek aramaya itmesin. Yüce Allah rızıkları tüm kulları arasında helal olarak bölüştürmüştür, haram şekilde taksim etmemiştir. Kim Allah’tan sakınır ve sabrederse Allah helalinden ona rızkını ulaştırır. Kim setr perdesini yırtar ve acele ederek onu helal olmayan yoldan alırsa, bu davranışıyla helal olan rızkı azaltılır ve kıyamet günü buna karşılık hesaba çekilir.”³⁵

Çalışıp Kazanma ve Allah Sevgisi

İslam, çalışma ve kazanma ortamında ahlak ve maneviyatı yaymak için çalışan kimseyi Allah’ın habibi ve dostu olarak tanımlamıştır. Doğal olarak kendisini Allah’ın habibi ve dostu gören kimse O’nun isteklerine itaat eder, emirlerini uygulamaya koyar ve kendisine ilahi bir hüviyet verir. Kendisini, dostu olduğu Allah’ın kabul edeceği bir ahlak ile süsler. Resulü Ekrem (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

الكاسب من يده خليل الله

“Çalışan kişi, eli Allah’ın dostu olan kimsedir.”³⁶

Çalışma ve Kazanmanın Afetlerini Tanıma

Çalışma ve ticaret sahası, kâr-zarar hesabıyla iç içe olmasından kaynaklanan sürekli hesap yapma alışkanlığının hâkim olduğu, kendine özgü özellikleri sebebiyle birçok ahlaki afetin sürekli hedefi olmuştur. Bireyler, iş ve kazançta başarı sağlamak adına birtakım ahlaki olmayan davranışlara yönelebilirler. Bu sebeple eksik satma, eşyanın zahirini süsleme, gizli anlaşma, bilgi saklama, yanlış ve yanıltıcı bilgi verme, muamelede

³⁵ el-Kâfi, c. 5, s. 8.

³⁶ Nehc’ül Fesahe, s. 618, h. 2190.

hıyanet gibi ahlaki olmayan davranışlar, bireyleri sürekli tehdit etmektedir. Her halükarda daha fazla kazanç sağlamak, piyasada en üstün ve etkin konuma kavuşmak ve nihayetinde daha kolay yoldan daha fazla kâr elde etmek herkesin idealinde olan bir şeydir. İşte bu ideal birçok ahlaki afete yol açabilir. İmam Ali (a.s) Malik Eşter'e yazdığı emirnamesinde iyi tüccarların özelliklerinden söz etmiş, onlara değer verilmesini emretmiş ve onları tehdit eden ahlaki afetleri de hatırlatmıştır:

“Tüccarlar ve sanatkârlara karşı hayırla muamele etmeni, memurlarına da onlara iyi davranmalarını söylemeni tavsiye ederim. Onların bir kısmı, oturdukları yerde ticaretle meşgul olur; bir kısmı, bir yerden bir yere mal götürür. Bir kısmı da halkın muhtaç olduğu şeyleri elleriyle hazırlar; bunlar faydalı kişilerdir. Gerekli şeyleri ülkedeki karalarda, denizlerde, dağlarda, ovalarda yolları aşarak, meşakkat çekerek getirirler; halkın, o insanların bulunduğu yerlere gitmeye ne imkânı ne de gücü vardır. Onlar, barış içindedirler; şerlerinden, kinlerinden korkulmaz; isyanlarından asla çekinilmez...”

Şunu da bilesin ki bunların çoğunda aşırı hırsla, kötü bir cimrilik, bencilik, ihtikâr ve alışverişi keyiflerine göre yapma gayreti vardır. Bu, halk için bir zarar kapısıdır; valiler için de bir kusurdur.

Vurgunculuğu önle, çünkü Resulullah da bunu men etmiştir. Taraflardan birine zulmetmeksiz alan ve satan her iki tarafın da zararına sebep olamayacak şekilde bir alışverişin gerçekleşmesini sağla. Yasaklandıktan sonra vurgunculuğa kalkışan olursa, onu adalet sınırını aşmaksızın cezalandır³⁷.”

İmam Ali'nin (a.s) Küfe'de bulunduğu dönemdeki siretine dair şu nakledilmiştir: Her gün sabah hükümet konağından çıkar ve Küfe pazarında dolaşırdı. “Sebine” veya “Sebtiye” ismindeki kırıbağı da omzunda olurdu. Her pazar yerinin başına uğrar ve yüksek sesle esnafa nasihatte bulunur, onları ilahi takvaya riayete davet ederdi. Satıcılar o hazretin mübarek sesini duyduklarında ellerinde ne varsa yere bırakıp gönüllerini ona teslim eder, mübarek sedasını duymak için kulak kabartırlardı. İmam Ali (a.s) ticaret ve kazancın afetlerini onlara hatırlatmaya çalışırdı; yemin etmekten, yalan söylemekten, zulüm ve haksızlıktan kaçınmalarını isterdi. Mustazaflara insaflı davranmalarını, faizden uzak durmalarını ve teraziye doğru şekilde kul lanmalarını söylerdi.”

³⁷ Nehc'ül Belaga, 53. Mektup.

Daha Fazla Kazanma Hırsı

Daha çok mal biriktirme ve daha fazla kâr elde etme hırsı bazen insanı öyle bir duruma düşürür ki temel ahlaki ve dini görevlerinden gafil olur; eşine ve çocuklarının haklarını görmezden gelir. Her şeyi ticaret ve kazanca feda eder. Hatta kendi rahatlık ve asayişini bile iş ve kazanca feda eder. Kimi zaman öyle bir noktaya varır ki şer'i görevleri ve dini vaciplerini dahi iş ve kazanca feda eder. İslam dini böyle bir iş ve kazanma anlayışını asla beğenmez. Bu yüzden İslamî rivayetlerde kazanma konusunda itidalli olunması ve rızık arayışında orta yolun takip edilmesi tavsiyesinde bulunulmuştur. İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

لَوْ كَانَ الْعَبْدُ فِي حَجَرٍ لَأَتَاهُ اللَّهُ بِرِزْقِهِ فَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ

“Eğer kul bir taşın bağrında dahi olsa Allah ona rızıkını ulaştırır; o halde rızık arayışında itidalli olun.”

İşe Sırf Kâr Sağlama Gözüyle Bakmak

İmam Sadık'ın (a.s) “Musadif” isminde bir hizmetçisi vardı. İmam (a.s), Mısır'a gitmek üzere olan bir ticaret kervanı ile gidip ticaret yapması için ona bin dinar verdi. Bu kervan Mısır'a yaklaştığında oradan yeni çıkmış olan bir kafile ile karşılaştılar. Onlara, Mısır'daki ticaret durumunu ve yanlarında götürdükleri mallara ne ölçüde ihtiyaç duyulduğunu sordular. Yanlarındaki malın Mısır'da az bulunduğunu anlayınca da onları yüzde yüz kârdan aşağı fiyata satmamak üzere aralarında yemin ederek anlaştılar. Onlar mallarını satıp ticaretlerinden fahiş bir kâr elde ettiler. Hepsi sevinçli bir şekilde Medine'ye geri döndü. Müsadif, her birinde bin dinar olan iki kese parayı İmam Sadık'a (a.s) takdim ettiğinde hazret bu olağanüstü kâra şaşırdı. Müsadif olayı anlatınca İmam Sadık (a.s) onların ahlaki olmayan bu davranışlarından rahatsız oldu ve şöyle buyurdu:

“Fesubhanallah! Acaba mallarınızı Müslüman kardeşlerinize iki katı fiyatına satmak üzere yemin mi ettiniz?!” Daha sonra hazret iki keseden birini aldı ve şöyle buyurdu: Ben sermayemi aldım ve böyle bir kâra ihtiyacım yok. Ey Müsadif! Kılıçla savaşmak, helal kazançtan daha kolaydır.

Ahlak ile Maişet Arasındaki Bağ

Birçok rivayette güzel ahlak, rızık genişlemesinin, kötü ahlaksa darlık ve yoksulluğun amillerinden biri olarak tanımlanmıştır. Resulü Ekrem (s.a.a), kıymetli sahabesi Ebuzer Gifari'ye hitaben buyurduğu tavsiyesinde bu gerçeğe işaret etmiştir:

يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَحْرُمُ رِزْقَهُ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ

“Ey Ebuzer! İnsan bazen işlediği günah yüzünden rızıkından mahrum olur.”

Başka rivayetlerde de şunu okuyoruz:

فِي سَعَةِ الْإِخْلَاقِ كُنُوزُ الْأَرْزَاقِ

“Rızık hazineleri güzel ahlakta saklıdır.”

حُسْنُ الْخُلُقِ يَزِيدُ فِي الرِّزْقِ

“Güzel ahlak rızık artırır.”

Bu rivayetler herkesin anlayacağı zahiri bir anlama sahip olmakla birlikte tecrübe edilmiş şu sosyal gerçeği de beyan etmektedir: Bireyin güzel huylu olması ve ahlaki erdemleri taşıması, insanların ona yönelmesine vesile olur. Tecrübe de şunu göstermiştir ki müşteriler çoğunlukla güzel ahlak sahibi olan satıcılara temayül etmektedir. Ayrıca mesleki açıdan bir satıcıyla irtibatı olan hammadde satıcısı, ortaklar, alıcılar vb. kimseler de lüzumu halinde ahlaki güzel olan satıcıyı maddi ve manevi anlamda desteklemektedir. Tüm bunlar güzel ahlak sahibi kişilerin rızıklarının genişlemesine sebep olur.

Fakat bu hadisleri bu şekilde sıradan ve bilindik manada özetlemek doğru değildir. Özellikle birinci rivayete göre günah ister bireysel olsun ister içtimai, hem maddi hem de manevi rızıktan mahrumiyete sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu irtibatın ne şekilde olduğunu açıklamak için aşağıdaki nüktelere dikkat etmek gerekir:

Birincisi; burada sözü geçen “rızık” kavramının oldukça geniş bir manası vardır. Yani sadece herkesçe bilinen gıda, giyim, mesken, binek

vb. maddi konularla sınırlı olmayıp manevi ve uhrevi rızıkları da içermektedir. Başka bir tabirle insana sunulan tüm ilahi nimetler “rızık” sayılmaktadır. Hatta şunu iyi bilmek gerekir ki, ilim, iman, ibadet vb. manevi rızıkların değeri, maddi rızıkların çok üstünde ve ötesinde bir değere sahiptir. Bazen bir günah insanın tahsilini sürdürmesine engel olabilir. Bazen bir günah insanın dini vazifelerini ve ibadetlerini yerine getirme başarısını yok edebilir. Hatta maneviyatı çok üst düzeyde olan ve daha fazla manevi rızıklardan nasiplenmiş kimselerin işleyeceği küçük bir günah, onları gece namazından mahrum bırakabilir.

İkincisi; bu âlemde hiçbir varlığın sebepsiz olmadığı kendi yerinde ispatlanmıştır. Binaenaleyh musibetler, mahrumiyetler ve sıkıntılar da sebepsiz değildir. Fakat şunu da çok iyi bilmekteyiz ki, Allah mutlak hayırdır ve O’ndan hayırdan başka bir şey gelmez. O halde musibetler ve sıkıntıların sebebini başka yerde aramak gerekir. Kur’an, müteaddit ayetlerde çeşitli ifadelerle insanın başına gelen mahrumiyetlerin asıl sebebini, onun kendi uygunsuz davranışları olduğu gerçeğini beyan etmiştir:

﴿وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَ يَغْفُوا عَنْ كَثِيرٍ﴾

“Başınıza gelen her musibet, ellerinizle kazandıklarınız yüzündendir. (Günahlarınızın) birçoğunu da affeder.”³⁸

Bu mesele, aynı şekilde maddi ve manevi rızıklara ulaşma konusunda da geçerlidir. Kur’an-ı Kerim Allah’tan sakınmayı, rızkın genişlemesinin amillerinden biri saymış, şöyle buyurmuştur:

﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ وَ

لَكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾

“Eğer o şehirlerin halkı iman edip takvalı olsalardı, gökten ve yerden onlara nice bereketler açardık. Fakat onlar yalanladılar, biz de onları yapmakta olduklarına (günahlarına) karşılık yakaladık.”³⁹

³⁸ Şura ,30.

³⁹ A’raf ,96.

﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى

اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾

“Kim Allah’tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu sağlar ve ona ummadığı yerden rızık verir. Kim Allah’a güvenirse, Allah ona yeter. Allah buyruğunu sonuçlandırır. Allah, her şey için bir ölçü koymuştur.”⁴⁰

Dolayısıyla her ne kadar cüzi ve kıt aklımızı kullanarak günah ile rızıktan mahrumiyet arasındaki, özellikle de maddi rızıklardan mahrum kalma arasındaki bağı idrak edemesek de şunu bilmemiz gerekir ki, Kur’an-ı Kerim ve İslam’ın orijinal maarifi açısından böyle bir bağ kesin olarak tanımlanmıştır. Biz aklımız ve ilmimizle bazı konularda iki olgu arasındaki etki ve tepkiyi idrak edebilmekteyiz. Fakat akıl aynı zamanda şu gerçeğin de hakkını teslim etmiştir: Zahiri sebeplerin dışında birtakım sebepler ve etkenler vardır ki beşer aklı onları kavrayamaz. Müstakil akıl, bu sebeplerin sınırlarını keşfetme gücüne sahip değildir. Bu âlemde birtakım sebeplerin var olduğu, ancak onlarla sonuçları arasındaki irtibatın bizim için hissedilmediği hususu da Kur’anî ve İslamî açıdan inkâr edilemez bir gerçektir.

⁴⁰ Talak ,2-3.

Özet

1- İş ve kazanç sahasında dini ve ahlaki adabın bir yeri olmadığı görüşünün aksine biz, din ve ahlâkın, insan hayatının iş ve kazanç sahası da dâhil tüm alanları için müşahhas bir programı olduğuna inanıyoruz. Bu sebeple İslam maarifinde bu konuda birçok öğretiler sunulmuştur.

2- Çalışmak ve onurlu bir işe sahip olmak, sadece geçimi sağlamak ve yaşamın maddi ihtiyaçlarını temin etmek için gerekli değildir. Bunun yanı sıra kişilik, onur, bağımsızlık ve özgüven duygusu oluşturmada son derece önemli olan faktörlerdendir. Buna karşılık işsizlik, ümitsizlik ve eziklik duygusuna sebep olmakta, zafiyet hissine yol açmaktadır.

3 - İslam dini, insanın geçimini sağlamak için yaptığı çalışmayı ibadet ve kulluktan ayrı saymamıştır.

4- Hiçbir iş yapmayan ve yaşantılarının yükünü başkalarının omuzlarına yükleyip her türlü faaliyetten kaçan kimseler, İslam ve din önderleri tarafından lanetlenmişlerdir.

5- İş ile insan kişiliği arasındaki ilişki iki taraflıdır: Nasıl ki işin türü, insanın kişilik yapısının bir sonucuysa, insanın kişilik yapısı da yaptığı iş ve meslek türünün mahsulü ve sonucudur.

6- Çalışmak, birikmiş enerjilerin patlamasını önlemekle birlikte şeytani düşünceler, kuruntular ve hayallere mani olur.

7- “Muameleyi sade tutmak”, “borçlulara kolaylık sunmak”, “giderleri temin edince kar almamak” veya “en az kâra yetinmek”, “satulmuş malı geri almak”, “kazanç sağlamak için yemin etmemek” ve “işe erkenden başlamak”, çalışma ve kazanma konusundaki İslamî adaptan bir kısmıdır.

8- İslamî değer sisteminde ancak insanın ruhsal ve manevi tekâmülünün hizmetinde olacak bir çalışma ve kazancın değeri vardır, bu da ancak ilahi bir niyet ve Hazreti Hakk’a yakınlaşma kastı taşıdığında gerçekleşir.

9- İş ahlâkı, üstlendiğimiz her görevi en iyi şekilde yapmamız anlamına gelmektedir. Esasen her kişinin değer ve kıymeti, ortaya koyduğu işinin niteliği ile ölçülür.

10- İslam dini, çalışıp kazanma konusunu sırf sonucuna bakarak değerlendirmeyi reddetmiştir. Yani çalışıp kazanmak, sırf daha fazla kâr ve maddi menfaat sağlama maksadına matuf olur da birey ve toplumun ruhsal, ahlaki ve manevi yükselişinin hizmetinde olmazsa, İslamî açıdan hiçbir değeri olmaz.

11- Rızık elde etmek için yapılan çalışma ve kazanım, şer'i ölçüler ve ilahi yasalar çerçevesi temeline dayalı olmalıdır. Bu, çalışma ve kazanma sahasında İslamî yaşam tarzının en belirgin özelliklerinden biridir.

12- “Eksik satma”, “eşyanın zahirini süsleme”, “gizli anlaşma”, “bilgi saklama”, “yanlış ve yanıltıcı bilgi verme”, “muamelede hıyanet”, “hırsızlık”, “yemin etmek”, “müşterileri kandırmak” gibi ahlaki olmayan davranışlar, çalışma ve kazancın afetlerindendir.

13- İslam dini, kendi mensuplarını iş ve kazanç konusunda itidalli olmaya davet etmiş; bu alanda aşırı hırslı ve tamahkâr olmanın haram yemeye zemin oluşturacağına inanmıştır.

14- İslam öğretileri esasına göre güzel ahlak rızkın genişlemesinde; kötü ahlak ise rızkın daralması ve fakirlikte etken olan amillerdendir. Her ne kadar bizler aklımızla bu irtibatı tam anlamıyla tasvir edemesek de Kur'an-ı Kerim müteaddit ayetlerde “güzel ahlak ile varlık” ve “günah ile darlık” arasında bir illiyet/sebebiyet ilişkisi bulunduğundan söz etmiştir.

Sorular

- ❶ Çalışmanın bireysel ve toplumsal etkilerini açıklayınız.
- ❷ İslamî açıdan çalışmakla maneviyata ulaşmak arasındaki irtibatı açıklayınız.
- ❸ Takvalı ve güzel huylu olmanın rızkın genişleyip artm -
sında nasıl bir etkisi vardır? Açıklayınız.
- ❹ İş ve kazancın değerinde ilahi niyetin ne gibi bir rolü
vardır?
- ❺ İş ve kazancın afetlerinden bir kısmını zikredin ve kazancı
bu afetlerden temizlemenin yolunu açıklayınız.

Etüt ve Müzakere Konuları

- ❶ Eğer çalışma ve gelir sağlamakla ilgili konular bireysel
ve ailevi görevlerle çelişirse ne yapmak gerekir? Acaba işi
mi tercih etmeli yoksa bireysel ve ailevi konuları mı ön-
celeme gerekir? Her birine ayrılacak zaman konusunda
nasıl adil davranılabilir; yani, işimiz ve meslekimizle il-
gili vazifelerimizi ihmal etmemekle ailevi sorumlulukla-
rımızı yerine getirmek arasındaki dengeyi ne şekilde ko-
ruyabiliriz?
- ❷ Farz edin ki ortaya çıkan birtakım koşullar nedeniyle me -
leki başarınız ve kariyeriniz için yalan söylemek zorunda
kaldınız veya birazcık aldatma ya da gizli iş çevirme du-
rumu ile karşı karşıya kaldınız; nasıl bir karar verirsiniz?
Neden? Eğer benzer bir durumda herkes sizin gibi karar
verecek olursa bunun ne gibi sonuçları olacaktır?

Kaynakça

- Ahlak der Kur'ân, Muhammed Taki Misbah Yazdi, Kum Müesseseyi İmam Humeyni, 1384
- Ahlaki İslamî: Mebani ve Mefaim, Mehdi Alizade ve digeran, Kum, Defteri Neşri Maarif, 1389
- Amuzehayi Bunyadini İlmi Ahlak, Muhammed Fethali Hani, Kum Merkez Cihani Ulumi İslamî, 1379
- Ba Dohterem (Vijeyi Valideyn ve Murebbiyani Dohterani Nucevan) Ali Ahmed Penahi ve Davud Hüseyi, Kum, İntişarati Müesseseyi Amuzeşi ve Pejohişiyi İmam Humeyni, 1389
- Berhord Temeddunha ve Bazsaziyi Nezmi Cihani, P. Huntington, Çev. Muhammed Ali Hamid Refii, Tehran, Defteri Pejoheşhai Ferhengi, 1378
- Biharul Envar, Muhammed Bakır Meclisi, Beyrut, Daru İhyau't-Turas el-Arabiyye, 1403
- Bo'du İctimaiyi İslam, Muhammed İsfendiyari, Kum, Neşri Horrem, 1375
- Bozorgterin Ferize, Muhammed Taki Misbah Yazdi, Tahkik ve Nigarişi Kasım Şabaniyan, Kum, Müesseseyi İmam Humeyni, 1389
- Camie der Kur'ân, Abdullah Cevadi Amuli, Kum, İsra, 1388
- Camie Şinasiyi Modern, Petrocelli, Çev. Hasan Puyan, Tahran, Çapehş, 1373
- Camiu'l-Ahbar, Muhammed b. Muhammed eş-Şueyri, Kum, İntişarati Razi, Çapi Evvel, 1405
- Camiu's-Saadat, Molla Mehdi Neragi, Necef, Matbaatu Necef, es-Salise, 1383 K.
- Cevahiru'l-Kelam fi Şerhi Şeraiu'l-İslam, Muhammed Hasan Necefi, Beyrut Dar İhyai Turas el-Arabi, Bitâ.

- Çehel Hadis (Kırk Hadis Şerhi), İmam Humeyni, Tahran, Muesseseyi Tanzim ve Neşri Asar İmam Humeyni, 1375.
- Deaimu'l-İslam, Numan, b. Muhammed Temimi Mağribi, Mısır, Daru'l-Maarif, 1385, K.
- Deh Goftar, Murtaza Mutahari, Tahran, Sadra, 1369.
- Din ve Sebki Zindegi, Muhammed Saidi, Mehdevi Keni, Tahran, Danışgahı İmam Sadık, 1387.
- Divan Emiru'l-Muminin (a.s), Hüseyin b. Muinuddin Meybedi, Tashihi Mustafa Zemani, Kum, Dar Nidau'l-İslam, Bit.
- Divanı Eş'ar, Hekim Senai Gaznevi.
- el-Emali, Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Ukberi el-Bağdadi, Tercüme Hüseyin b. Ustad Veli, Meşhed Astani Kuds, Birinci Baskı, 1364
- el-Emali, Şeyh Saduk, Tahran, Kitabci, 1376
- el-Emali, Şeyh Tusi, Kum, Daru's-Sekafe, 1414
- el-Fıkh'l-Mensub ile'l-İmam er-Rıza, Meşhed, Müesseseti Alulbeyt, 1406.
- el-Hisal, Şeyh Saduk, Kum, Camieyi Muderrisin, 1362.
- el-Kâfi, Muhammed b. Yakub Kuleyni, Tehran, Daru'l-Kutub'il-İslamiyye, 1362
- el-Keşşaf an Hakaiki Gevami'it-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Tevil, Mahmud Zamehşeri, Tahran, Aftab, Bit.
- el-Mecazatu'n-Nebeviyye, Şerif Razi, Tashih-i Mehdi Huşmend, Kum, Daru'l-Hadis, 1380
- el-Mehasin, Ahmed b. Muhammed b. Halid Bergi, Tashih-i Celaluddin Muhammed, Kum, Daru'l-Kutubi'l-İslamiyye, 1371 K.
- el-Mehecce'tu'l-Beyza fi Tehzibi'l-Eyha, Muhsin Feyz Kaşani, Tashihi Ali Ekber Gaffari, Kum, Müessesetu'n-Neşri'l-İslamî, Bit.
- el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an, Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai, Kum, Camieyi Müderrisin, Bit.
- el-Mumin, Hüseyin b. Said Kufi Ehvazi, Kum, Müesseseyi İmam Mehdi, 1404.
- el-Tahkik li Kelimati'l-Kurân'il-Kerim, Hasan Mustafevi, Tahran, Vezzeratu İrşadi İslamî, 1368
- el-Vafi, Molla Muhsin Feyz Kaşani, İsfahan, Kitabhaneyi İmam Emirü'l-Müminin, 1406.
- et-Tehsin fi Sifati'l-Arifin, İbn Fehd Hilli, Kum, Medresei İmam Mehdi, 1406

- Ferheng ve Zindegiyi Ruzmerre, Andiy Bennet, Çev. Leyla Cevefşani ve Hesên Çavuşıyan, Tahran, Neşri Ehteran, 1386
- Ferhengi Birehnegi ve Birehnegiyi Ferhendi, Gulam Ali Haddad Adil, Tehran, Suruş, 1359.
- Gureru'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim, Abdulvahid b. Muhammed Temimi Amedi, Tahkiki Mustafa Dirayeti, Kum, Defteri Tebliğat, 1366.
- İlamu'd-Din fi Sıfatı'l-Müminin, Hasan b. Ahmed Deylemi, Kum, Muesseseyi Alulbeyt, 1408
- İlamuddin fi Sıfatil Müminin, Hasan b. Ahmed Deylemi, Kum, Muessese Alulbeyt 1408
- İlelu's-Şerayi, Şeyh Saduk, Kum, Kitab Foruşıyi Daveri, 1385 K.
- İnsan der İslam, Abdullah Cevadi Amuli, Merkez Neşri Ferhengi Reca, 1372
- İnsan Şinasi der Kur'an, Muhammed Taki Misbah Yazdi, Tedvini Mahmud Fethali, Kum, Müesseseyi İmam Humeyni, 1388
- İnsan Şinasi, Mahmud Recebi, Kum, Müesseseyi İmam Humeyni, 1378
- İrşadu'l-Gulub ile's-Sevab, Hasan b. Muhammed Deylemi, Kum, Eş-Şerifu'r-Razi, 1412
- İslam ve Mukteziyati Zaman, Murtaza Mutahhari, Tahran, Sadra, 1375
- Kemalu'd-Din ve Temamu'n-Ni'me, Muhammed b. Ali Saduk, Tahran, İslamiyye, Dovvom, 1395 K.
- Kenzul Ummal fi Sinini'l-Ekval ve'l-Efal, Alauddin el-Muttaki b. Husameddin el-Hindi, Beyrut, Müessesetu'r-Risale, 1409.
- Keşfu'l-Mahcub, Ebu'l-Hasan Ali b. Osman Hucviri, Tashih-i Mahmud Abidi, Tahran, Suruş, Sevvom, 1386.
- Keşfu'r-Reybe, Zeynuddin b. Ali (Şehid-i Sani), yersiz, Daru'l-Murtezevi, 1390 K.
- Kutu'l-Kulub fi Muameleti'l-Mahbub, Ebu Talib Mekki, Beyrut, Darı Sadır, Tahkiki Said Nesib Mekarim, es-Salise, 2007.
- Külliyatı Sadi, Muslih b. Abdullah Sadi Şirazi, Tashihi Muhammed Ali Furuği, Neşri Tulu, Heftom, 1371
- Libas-ı Ruhaniyyet, Çeraha ve Bayedha, Muhammed Alimzade Nuri, Kum, İntişaratı Müesseseyi İmam Humeyni, 1387
- Mahnameyi Ferhengiyi Tehliliyi Sureyi Endişe, 1390, Şomareyi Şişomi Dovreyi Cedid
- Mahnameyi Ferhengiyi Tehliliyi Sureyi Endişe, Aban 1390

- Mahnameyi Ferhengiyyi Tehliliyyi Sureyi Endişe, Behmen 1389
- Meahizi Kısas ve Temsilati Mesnevi, Bediuzzaman Furuzanfer, Tahran, Emir Kebir, Çaharrom, 1370.
- Meani'l-Ahbar, Şeyh Saduk, Tashihi Ali Ekber Gaffari, Kum, Müesseseyi Neşri İslamî, 1361
- Mebaniyi Fıkhi, Revaniyi Musiki, Muhammed Taki Caferi, Kum, Defteri Tebliğati İslamî, 1369
- Mebaniyi İnsanşinasi der Kur'an, Abdullah Nasri, Tahran, Feyz Kaşani, 1372
- Mecmeu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an, Fazl b. Hasan Tabersi, Tahkiki Haşim Resuli Mehellati, Beyrut, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabi, 1406
- Mecmuetu Asar (Felsefeyi Tarih), Murtaza Mutahhari, Tahran, Sadra.
- Mecmuetu Veram, Veram b. Ebi Faris, Mektebe Fıkhiyye, 1410
- Mekarimu'l-Ahlak, Hasan b. Fazl Tabersi, Kum, eş-Şerif er Razi, 1412.
- Mekarimu'l-Ahlak, Hasan b. Fazl Tabersi, Tercüme-yi Seyyid İbrahim Mir Bakiri, Tehran, Ferahani, Çapı Dovvom, 1365.
- Men La Yehzuruhu'l-Fakih, Muhammed b. Ali Babaveyh, Tashihi Ali Ekber Gaffari, Kum, Defteri Tebliğat, 1413.
- Menakib-i Ali Ebi Talib Aleyhimusselam, Muhammed b. Ali b. Şehraşub Mazendarani, Kum, Allame, 1379.
- Mesneviyi Manevi, Celaluddin Muhammed Belhi, Tahran, Nigah, pencom, 1373
- Mevsuetu Ahadis-i Ehli'l-Beyt, Hadi en-Necefi, Beyrut, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabi, 1423.
- Miškatu'l-Envar, Ali b. Hüseyin Tabersi, Tercüme-yi Azizullah Utaridi, Tehran, 1374.
- Movci Sevvom (Üçüncü Dalga), Alvin Toffler, Çev. Şahinduht Harezmi, Tahran, Neşri Fahite, 1374.
- Munyetu'l-Murib, Zeynuddin b. Ali Şehid-i Sani, Tashihi Rıza Muhtari, Kum, Mektebetu'l-İlami'l-İslamî, 1409.
- Müstedreku'l-Vesail ve Mustenbetu'l-Mesail, Hüseyin Nuri, Kum, Alulbeyt, 1408.
- Nehcül Belaga, Çev. Seyyid Cafer Şehidi, Tahran, İntişaratu İlmi ve Ferhengi, 1378.
- Nehcül Fesahe (Peygamberimizin (s.a.a) kısa sözlerini ihtiva eden mecmua), Ebul Kasım Payende, Tahran, Dunyayi Daniş, 1363.

- Nekd ve Berresiyi Mekatibi Ahlaki, Muhammed Taki Misbah Yazdi, Tahkik ve Nigarişi Ahmet Hüseyin Şerifi, Kum, Müesseseyi İmam Humeyni, 1384.
- Nigahi Dobare be Terbiyeti İslamî, Hüsrev Bakri, Tahran, İntişarati Medrese, 1380.
- Nüzhetu'n-Nazir ve Tenbihu'l-Hatur, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan b. Nasr Helvani, Kum, Medresetu'l-İmam el-Mehdi, 1408.
- Pendhai İmam Sadık be Rehcuyni Sadık, Muhammed Taki Misbah Yazdi, Kum, Müesseseyi İmam Humeyni, 1381
- Pendi Cavid, Muhammed Taki Misbah Yazdi, Nigarişi Ali Ziyneti, Kum, Müesseseyi İmam Humeyni, 1379
- Revanşinasi ve Ahlak, Holdfild, Tercümeysi Ali Periver, Tahran, İntişarati İlmi ve Ferhengi, Sevvom, 1374.
- Revanşinasiyi Roşd ba Nigariş be Menabiyi İslamî, Ali Misbah ve Digeran, Tahran, Defteri Hemkariyi Havza ve Danişkah ve Semt, 1374.
- Revişi Terbiyetiyi Teğyiri Movgiyyet der Kur'an Kerim, Tahire Sadat Enari, Kum, Danişkahi Peyamı Nur, Payan Nameyi Karşinasiyi Erşed., 139.
- Sahifeyi Seccadiye, Ali b. Hüseyin (a.s), Kum Neşru'l-Hadi, 1376.
- Sahihu Buhari, Muhammed b. İsmail Buhari, Mekkeyi Mukerreme, Mektebetu'n-Nehzeti'l-Hadise, 1376 K.
- Sefinetu'l-Bihar ve Medinetu'l-Hikem ve'l-Asar, Şeyh Abbas Kummi, Tahran, Darsu'l-Usveti li't-Titbaati ve'n-Neşr, 1416.
- Sevabu'l A'mal ve İkabu'l-Amal, Şeyh Saduk, Kum, Dar's-Şerif el-Razi, Dovvom, 1406
- Şerhi Hadisi Cunudu Akl ve Cehl, İmam Humeyni, Tahran, Muesseseyi Tanzim ve Neşri Asari İmam Humeyni, 1377.
- Şerhi Nehcul Belaga, İbn Ebi'l-Hadid, Kum, Mektebetu Ayetullah Meraşi en-Necefi, 1376, K.
- Şeriat der Ayneyi Marifet, Abdullah Cevadi Amuli, Kum, Reza, 1372
- Tahriru'l-Mevaiz el-Adediye, Ali Mişkini, Kum, el-Hadi, Heştom, 1424
- Talim ve Terbiye der İslam, Murtaza Mutahhari, Tahran, Sadra, Şanzdehom, 1368
- Tarih-i Yakubi, Yakubi, Beyrut, Daru's-Sadur, Biti.
- Tasnif-i Gururu'l-Hikem Dureru'l-Kelim, Abdulvahid b. Muhammed Amedi, Tashih-i Mustafa Dirayeti, Kum Defteri Tebliğat, 1366

Terbiyet-i Cinsi: Mebani, Usul, ve Revîsha, ez Menzer Kur'an ve Hadis Ali Naki Fekihi, Kum, Daru'l-Hadis, 1429

Tesnim Tefsir Kur'an-ı Kerim, Abdullah Cevadi Amuli, Kum, İsrâ, 1388

Tuhefu'l-Ukul, Hasan b. Ali b. Şu'be Herrani, Tashihi Ali Ekber Gaffari, Kum, Camieyi Müderrisin, 1404.

Usdu'l-Gabe fi Marifeti's-Sehabe, İzzuddin İbn Esir, yersiz, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Bitâ.

Uyunu Ahbari'r-Rıza, İbn Babaveyh, Tashihi Mehdi Laciverdi, Tehran, Neşri Cihan, 1378 K.

Uyunu'l-Hikem ve'l-Mevaiz, Ali b. Muhammed Leysi Vasiti, Hüseyin Heseni Bircendi, Kum, Daru'l-Hadis, 1376

Vesailu's-Şia, Şeyh Hür Amili, Kum, Müesseseyi Alulbeyt, 1409.

AHMED HÜSEYİN ŞERİFÎ

İSLAMÎ YAŞAM TARZI

Bireysel ve sosyal hayat sahnesinde cereyan eden yaşam tarzı ve İslam adabı yaşadığımız toplumun son derece zaruri konularından biridir. Bir toplumun sosyal hüviyetini oluşturan temel rükünler şunlardan ibarettir: İnançlar (dünya görüşü), değerler (ideoloji) ve yaşam tarzı (davranış tercihleri, öncelikler). İslamî yaşam tarzı örneğine sahip olabilmek için anlamlar ve kavramlar üzerinde çalışmamız gerektiği gibi uygulanabilir örnekler de sunmalıyız ve bu örneklerin toplumdaki artı ve eksi yönlerini ölçebilmeliyiz. İşte elinizdeki bu kitap İslam'ın önerdiği hayat tarzı üzerinde fikir yürütebilmek yönünde hazırlanmış bir eserdir. Okumakta olduğunuz kitap sosyal hayatın önemli boyutlarından bir bölümünde İslamî yaşam tarzı ve adabının ne şekilde olması gerektiğini ayetler ve rivayetlere dayanarak açıklamaya çalışmıştır.

جامعة
المصطفى
العالمية
سليمانية

Turkey Representation
Office of al-Mustafa
International University